ВИДАВНИЦТВО
ТзОВ АСТОН

Віталій Письменний

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Рівень стандарту

10 (11)

Віталій Письменний

Фінансова грамотність

(рівень стандарту)

Підручник для 10 (11) класу
закладів загальної середньої освіти

Тернопіль
Астон
2023

УДК 336:373(075)
П 35

Умовні позначення:

Компетентності

Тести

Основні терміни і поняття

Кейси

Цікаво

Задачі

Запам'ятайте

Запитання для самоперевірки

Зверніть увагу

Самостійна робота

Письменний В. В.

П 35 Фінансова грамотність (рівень стандарту): підручник для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти / В. В. Письменний. — Тернопіль: Астон, 2023. 240 с.

У підручнику розглянуто питання щодо форм і функцій грошей, планування та ведення сімейного бюджету, досягнення фінансових цілей, різних форм заощаджень й інвестування. Особливу увагу приділено функціонуванню фінансової системи, її учасникам і послугам. Також у ньому можна ознайомитися з особливостями фінансових ризиків, які супроводжують життєдіяльність людей, методами убезпечення від фінансового шахрайства і способами захисту прав споживачів фінансових послуг.

УДК 336:373(075)

© Письменний В. В., 2023.
© ТзОВ «Видавництво Астон», 2023.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 7

РОЗДІЛ 1. ВСТУП ДО ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ

§ 1. ЩО ТАКЕ ГРОШІ
1.1. Історія виникнення грошей 10
1.2. Форми та функції грошей.....12
1.3. Криптовалюта та її види 17
1.4. Грошова політика держави 18

§ 2. ЗАЙНЯТІСТЬ І ПІДПРИЄМНИЦТВО
2.1. Види оплачуваної праці.....21
2.2. Безробіття 24
2.3. Порядок формування винагороди за працю 25
2.4. Підприємництво.....26
2.5. Інші види заробітку 28

§ 3. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ
3.1. Формулювання фінансової цілі 31
3.2. Особливості фінансового планування 33
3.3. Прийняття фінансових рішень 35

§ 4. ДОХОДИ СІМ'Ї
4.1. Поняття і класифікація доходів сім'ї.....39
4.2. Характеристика окремих видів доходів сім'ї 41
4.3. Багатство сім'ї 45

§ 5. ВИТРАТИ СІМ'Ї
5.1. Класифікація і характеристика витрат сім'ї 49
5.2. Причини виникнення витрат сім'ї.....50
5.3. Витрати та інфляція 52

§ 6. СКЛАДАННЯ ТА ВЕДЕННЯ СІМЕЙНОГО БЮДЖЕТУ
6.1. Поняття та види сімейного бюджету 57
6.2. Особливості прогнозування та обліку доходів і витрат 58
6.3. Фінансове консультування.....61

§ 7. ПОДАТКИ
7.1. Поняття та роль податків 65
7.2. Оподаткування фізичних осіб.....66
7.3. Оподаткування бізнесу 69
7.5. Єдиний соціальний внесок.....72
7.6. Ухилення від сплати податків і податкове планування73
7.7. Податкові пільги 75

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ

§ 8. ЯК ПРАЦЮЄ ФІНАНСОВА СИСТЕМА
8.1. Фінансова система: структура та учасники 80
8.2. Централізовані фінанси 83
8.3. Децентралізовані фінанси 85
8.4. Фінансова інфраструктура 88
§ 9. БАНКИ І БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ
9.1. Банки і банківська система 92
9.2. Основні банківські послуги 94
9.3. Інтернет-банкінг 99
§ 10. СТРАХУВАННЯ
10.1. Сутність і необхідність страхування 102
10.2. Учасники страхових відносин 104
10.3. Укладення договору страхування 106
10.4. Франшиза 107
§ 11. НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ
11.1. Сутність і принципи діяльності небанківських фінансових установ 110
11.2. Надання небанківських фінансових послуг 111
§ 12. ЩО ТАКЕ ВАЛЮТА
12.1. Валюта: сутність і види 117
12.3. Золотовалютні резерви 122
§ 13. ПЛАТЕЖІ ТА ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ
13.1. Способи переказу готівки 124
13.2. Безготівкові розрахунки 125
13.3. Особливості роботи банкомата 127
13.4. Платіжні системи 128
13.5. Система SWIFT 129

РОЗДІЛ 3. ЗАОЩАДЖЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

§ 14. ВСТУП ДО ЗАОЩАДЖЕНЬ ТА ІНВЕСТИЦІЙ
14.1. Зв'язок між фінансовими цілями, благополуччям та заощадженнями 133
14.2. Способи накопичення грошей на заощадження 135
14.3. Поняття інвестицій 137
14.4. Зміна вартості грошей у часі 138
§ 15. ДЕПОЗИТИ
15.1. Поняття та види банківських депозитів 141
15.2. Депозити в кредитних спілках 142
15.3. Нарахування відсотків за депозитами 143
15.4. Гарантування виплати відшкодування за депозитами 145

§ 16. ІНВЕСТИЦІЇ
16.1. Інвестиції: поняття та значення 148
16.2. Ринки капіталу та їхні учасники 150
16.3. Поняття та основні види цінних паперів 151
16.4. Біржова торгівля 153
§ 17. ПЕНСІЇ
17.1. Поняття та рівні пенсійної системи 156
17.2. Види пенсій у солідарній системі пенсійного забезпечення 157
17.3. Пенсійний фонд держави 159
17.4. Недержавний пенсійний фонд 160

РОЗДІЛ 4. ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА КРЕДИТ

§ 18. ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА БОРГ
18.1. Сутність кредиту та позики 163
18.2. Кредитування фізичних осіб 164
18.3. Кредитування юридичних осіб 166
18.4. Захист прав позичальників 167
18.5. Важливість контролю за рівнем заборгованості 168
§ 19. ВАРТІСТЬ КРЕДИТУ
19.1. Платежі на користь кредитодавця та платежі за послуги інших осіб 171
19.2. Розрахунок загальної вартості кредиту та реальної річної відсоткової ставки 173
19.3. Погашення кредиту 174
§ 20. ОБИРАЄМО КРЕДИТНУ ПРОПОЗИЦІЮ
20.1. Паспорт кредиту 178
20.2. Кредитна історія 178
20.3. Кредитний договір та процедура його укладення 180
20.4. Умови дострокового повернення кредиту 181
20.5. Відповідальність позичальників у випадку неповернення кредиту в строк 182
§ 21. КРЕДИТНІ ПРОДУКТИ
21.1. Продаж товарів на виплат 185
21.2. Кредитна картка 187
21.3. Кредит на придбання нерухомості 189
21.4. Основні кредитні продукти для юридичних осіб 190

РОЗДІЛ 5. ЯК СЕБЕ ЗАХИСТИТИ

§ 22. ТИПИ РИЗИКІВ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ
22.1. Поняття та види ризиків 194
22.2. Схильність до ризику 196

22.3. Способи управління ризиками 197
§ 23. ВИДИ СТРАХУВАННЯ
23.1. Особисте страхування 200
23.2. Страхування майна 204
23.3. Страхування відповідальності 205
§ 24. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА І ШАХРАЙСТВО. ФІНАНСОВІ ПІРАМІДИ
24.1. Поняття шахрайства 209
24.2. Різновиди шахрайських схем, їхні ознаки та способи захисту 210
24.3. Фінансова піраміда як різновид шахрайства, її ознаки та ризики 212
24.4. Відмивання грошей 214
§ 25. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
25.1. Поняття фінансових послуг і порядок їх надання ... 217
25.2. Права споживачів фінансових послуг 218
25.3. Обов'язки споживачів у процесі користування фінансовими послугами 219
25.4. Захист прав споживачів фінансових послуг 220
25.5. Обачлива фінансова поведінка 222
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК 224
ЛІТЕРАТУРА 234
ДОДАТКИ 238

ПЕРЕДМОВА

Поширення нових фінансових продуктів і послуг сприяють якісним змінам у життєдіяльності людей. Утім, люди часто не підготовлені до цього, не володіють простими навичками складання сімейного бюджету, заповнення фінансових документів і відстоювання власних інтересів. Недостатній рівень обізнаності у фінансових питаннях й невміння використовувати здобуті знання призводить до поширення фінансового шахрайства, зловживань працівників фінансових установ, недотримання прав споживачів фінансових послуг тощо.

Розвивати вміння розпоряджатися грошима з найменшими втратами та найбільшою вигодою для себе дає змогу вивчення дисципліни «Фінансова грамотність». Для забезпечення її викладання та реалізації компетентнісного підходу до навчання пропонуємо підручник із використанням пояснювально-ілюстративних, проблемних і дослідницьких матеріалів. Він містить п'ять розділів, у яких акцентується не тільки на запам'ятовуванні інформації, а й на формуванні практичних навичок.

Вивчення **розділу «Вступ до особистих фінансів»** дасть змогу учням дізнатися про різні форми зайнятості, економічної активності та винагороди за працю, усвідомити потреби постійного навчання і розвитку навичок для побудови кар'єри, власного бізнесу тощо, застосовувати різні концепції фінансового планування, розуміти природу та види доходів і витрат сім'ї, навчитися планувати та складати сімейний бюджет, розрахувати суми основних податків й дізнатися, як користуватися податковими пільгами.

Начальні матеріали **розділу «Фінансова система та фінансові послуги»** сприятимуть оволодінню учнями знань щодо основних методів здійснення платежів із використанням готівки, безготівкових й електронних грошей, ролі банків і небанківських фінансових установ в економіці та суспільстві загалом, необхідності страхування, взаємозв'язку валютного курсу та фінансової стабільності в державі, особливості міжнародних платіжних систем у здійсненні розрахунків тощо.

Про важливість заощаджень і те, як вони сприяють досягненню фінансових цілей йдеться в **розділі «Заощадження та інвестиції»**. Після його опрацювання учні розумітимуть основні види заощаджень, їхні переваги та недоліки, будуть знати, як змінюється вартість грошей у часі та що на це впливає, ознайомляться з поняттям «інвестування», його методами й

інструментами, зможуть розраховувати суму доходу за депозитним вкладом у банку, усвідомлять переваги багаторівневої пенсійної системи та необхідність подбати про свою майбутню пенсію.

Ознайомлення з різними формами та джерелами запозичення грошей у **розділі «Запозичення та кредит»** дасть змогу учням зрозуміти вартість кредиту і пов'язаних з ним ризиків. Вони знатимуть вимоги до оформлення документів для отримання різних видів кредитів, розумітимуть необхідність отримання додаткових послуг третіх осіб, визначатимуть найбільш прийнятний вид кредитного продукту для потреб позичальників, розраховуватимуть відсотки за користування кредитом й усвідомлять важливість контролю за заборгованістю.

Життєдіяльність людей постійно супроводжують фактори, які за певних умов чинять негативний вплив. Відтак **розділ «Як себе захистити»** присвячений питанням сутності та видам ризиків, у тому числі фінансових, а також способів управління ними. Його вивчення дасть змогу зрозуміти особливості функціонування різних шахрайських схем під час користування фінансовими послугами, застосовувати основні методи захисту грошей від шахраїв, дотримувати своїх прав й обов'язків як споживачів фінансових послуг.

Кожен параграф підручника спрямований на забезпечення осмисленості, глибини й системності знань, перевірити які допоможуть тести. Рівень володіння розумовими операціями, як-от вміння аналізувати, порівнювати, класифікувати і робити висновки, продемонструє виконання кейсів. Також у підручнику є задачі різних рівнів складності, які дадуть змогу набути практичних навичок. Питання самостійної роботи рекомендується використовувати для обговорення актуальних фінансових проблем під час дискусій, діалогів, ігор тощо.

У рубриці «Запам'ятайте» подано розуміння базової економічної та фінансової термінології (з іншими визначеннями можна ознайомитися в термінологічному словнику). Цілісність, повноту й обґрунтованість знань учням дасть інформація в рубриці «Цікаво». Методика розв'язання деяких кейсів і задач міститься в рубриці «Зверніть увагу». Також у підручнику є багато QR-кодів, які дають змогу розв'язати тести, ознайомитися з додатковими навчальними матеріалами й оглянути візуальні джерела інформації.

З повагою — Автор

РОЗДІЛ 1.

ВСТУП ДО ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ

§ 1. ЩО ТАКЕ ГРОШІ
§ 2. ЗАЙНЯТІСТЬ І ПІДПРИЄМНИЦТВО
§ 3. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ
§ 4. ДОХОДИ СІМ'Ї
§ 5. ВИТРАТИ СІМ'Ї
§ 6. СКЛАДАННЯ ТА ВЕДЕННЯ СІМЕЙНОГО БЮДЖЕТУ
§ 7. ПОДАТКИ

§ 1. ЩО ТАКЕ ГРОШІ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати історію появи та розвитку грошей, розуміти, які форми грошей сьогодні перебувають в обігу, й порівнювати їх між собою, висловлювати судження про виконання грошима своїх функцій, оцінювати тенденції переходу від готівкового до безготівкового обігу, розрізняти безготівкові гроші від електронних грошей, знати особливості майнингу криптовалюти, дотримувати основних правил користування грошима, визначати наявність різних елементів захисту на банкнотах.

Основні терміни і поняття

Гроші, бартер, форми грошей, повноцінні гроші, товарні гроші, монети, неповноцінні гроші, фіатні гроші, банкноти, готівка, фальшивомонетництво, безготівкові гроші, електронні гроші, криптовалюта, функції грошей, емісія, девальвація, деномінація.

1.1. Історія виникнення грошей

Кожен знає, що гроші (за версією істориків, це слово походить від давнього чеського слова «gros») — це те, за що можна купити товари або заплатити за послуги. А чи відомо вам, як вони виникли? Раніше люди, які займалися мисливством, рибальством, сільським господарством і ремеслами, обмінювали товари (зерно на рибу, хутро тварин на стріли тощо), а через незручність такого обміну вирішили використовувати щось одне. Так багато тисяч років тому виникли одні із перших грошей — мушлі.

Цікаво

Бартер, тобто обмін товарами одного на інший, який до винайдення грошей був основною формою торгівлі, досі трапляється між людьми за умови взаємної вигоди або відсутності достатньої кількості грошей. Наприклад, підлітки можуть використовувати бартер, обмінюючи подвійний чизбургер на піцу або колекцію коміксів на квитки в кінотеатр. Вартість цих речей має бути більш-менш однакова, оскільки в іншому випадку одна зі сторін бартеру буде в програші.

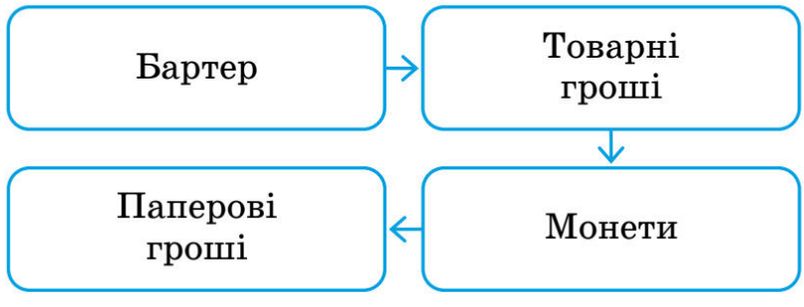

Рис. 1.1. Етапи виникнення грошей

Запам'ятайте

Гроші — це особливий універсальний товар, який виражає вартість інших товарів і може обмінюватися на них.

Незвичними грошима було каміння з діркою всередині на тихоокеанському острові Яп. За розмірами воно могло перевищувати зріст людини (від пів метра до понад трьох метрів) й чим більшим було, тим більшу вартість мало і більше товарів можна було за нього купити. Цінність таких грошей визначалася складністю видобування і транспортування каміння з одного місця до іншого. Щоб щось купити, його котили, тому для зручності було кругле. Велике каміння не перекочували, а досить було визнати, що власником / власницею є інша людина.

Знаряддя праці

Мушлі каурі

Каміння раї

Перші монети почали карбувати в VII ст. до нашої ери на території сучасної Туреччини. Вони були зі сплаву золота і срібла, а пізніше з'явилися окремо срібні та золоті монети. Дорогоцінні метали як матеріал для грошей використовували з таких причин. Перша — сировина була рідкісною й державі було простіше контролювати процес карбування. Друга — монети можна було переплавити й використовувати як золото або срібло для інших потреб. Третя — шляхом зважування оцінювали їхню вартість.

Паперові гроші з'явилися у VIII–IX ст. нашої ери в Китаї й згодом із розповсюдженням торгівлі та мореплавства доповнили металеві монети в європейських державах. Тоді їхнім центром стала Італія, через яку перетиналося багато торговельних шляхів і де розвивалася банківська справа. Перші банкноти були своєрідними записами на папері про те, що в людини є певна сума монет. Наступним етапом став друк паперових грошей центральними банками різних держав. Відтоді їх удосконалювали за матеріалом, формою і ступенем захисту.

Цікаво

Праобраз гривні з'явився в період Київської Русі. Тоді «гривна» (саме так її називали), на відміну від монет круглої форми, була ромбоподібним злитком. У 1991 р. національною валютою в Україні були купони, які в 1996 р. замінили теперішні гривні. На аверсі банкнот зображені історичні постаті, на реверсі — пов'язані з ними будівлі, місця тощо. Соту частку гривні становить копійка. На аверсі 10 та 50 копійок зображено номінал, на реверсі — герб України.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/P9tLyKX або QR-кодом й ознайомтеся із інформацією щодо банкнот гривні, монет гривні та копійок різних номіналів.

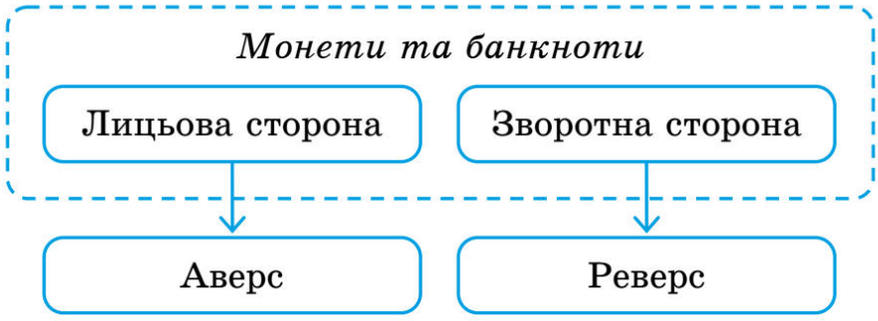

Рис. 1.2. Сторони монет і банкнот

Сьогодні більшість грошей у світі є фіатними (походить від латинського слова «fiat» і перекладається як «нехай буде так»). Також їх називають приказними, фідуціарними, символічними або незабезпеченими грошима. Це паперові купюри та металеві монети, вартість яких встановлюється і гарантується державою. Вони не забезпечені товаром, таким як золото або срібло, а довірою до держави. Тобто якщо люди втратять віру у фіатні гроші своєї держави, то це призведе до їх швидкого знецінення.

1.2. Форми та функції грошей

У своєму розвитку гроші виступали у двох формах: повноцінних і неповноцінних грошей. Раніше до повноцінних грошей належали товарні (вартість визначали за ціною товару, який виконував роль грошей) та металеві гроші (карбували з дорогоцінного металу, тому мали власну внутрішню вартість). Сьогодні їх не використовують в обігу, а замінили неповноцінні гроші, а саме: паперові, депозитні, кредитні, електронні та «квазі» гроші. Неповноцінні гроші мають відносну вартість, що порівнюється з ціною товарів.

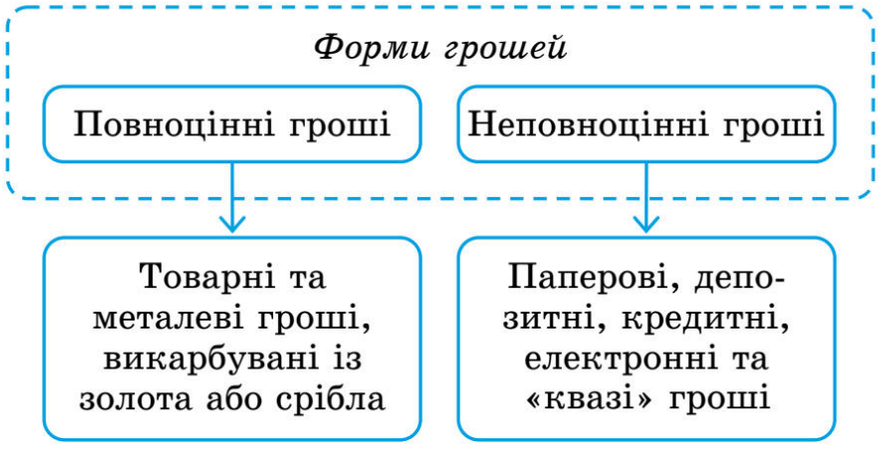

Рис. 1.3. Складові повноцінних і неповноцінних грошей

Паперові гроші мають вигляд банкнот різних номіналів, які використовують у повсякденному житті як засіб обігу, платежу та нагромадження. Депозитні гроші існують у формі певних сум, розміщених на депозитних вкладах. Кредитні гроші виникають, коли купівля-продаж товарів здійснюються в кредит. Електронні гроші не мають речового вираження, містяться на платіжних картках або в електронних гаманцях, їх використовують для безготівкових розрахунків. До «квазі» грошей належать облігації, чеки і векселі.

Таблиця 1.1

Види «квазі» грошей та їх характеристика

Види «квазі» грошей	**Характеристика**
Облігація	Цінний папір, який засвідчує внесення певної суми грошей в активи компанії і підтверджує зобов'язання щодо виплати доходу
Чек	Розрахунковий документ, який містить розпорядження чекодавця (власника / власниці рахунку у фінансовій установі) про сплату чекотримачеві зазначеної в чеку суми
Вексель	Письмово оформлене боргове зобов'язання, яке засвідчує про необхідність заплатити певну суму грошей у вказаний в ньому період

Незалежно від форми, гроші виконують такі функції: міра вартості (за допомогою грошей вимірюють вартість товарів й встановлюють ціни на них); засіб обігу (гроші виконують роль своєрідного «посередника» в обміні товарів і забезпечують їх обіг); засіб платежу (за допомогою грошей обслуговують борги); засіб нагромадження (накопичуючи гроші, утворюють заощадження); світові гроші (за допомогою грошей надають позики різним державам, здійснюють експорт й імпорт товарів тощо).

1.2.1. Монети та банкноти

Монети — це гроші, які карбує центральний банк держави. Їх виготовляють з металу або сплавів, вони мають певну вагу, зображення та написи. Крім круглої, бувають інших форм. Так, монети-злитки виплавляли у вигляді підкови, літери «Т» і ромба (таку форму мала гривна в період Київської Русі). Овальні золоті монети (обан) набули поширення в XVI–XIX ст.

в Японії. В епоху Середньовіччя карбували квадратні, прямокутні, ромбоподібні та трикутні монети, які мали допомагати розрізняти номінал, тобто їх вартість, безграмотним або незрячим людям.

Запам'ятайте

Монети — це гроші, викарбувані з металу певної ваги та форми, їх використовують як засіб обігу, платежу і нагромадження.

Гривна

Обан

Цянь

Деякі монети можуть мати отвір, який втратив своє колишнє призначення (раніше в Китаї його використовували для нанизування на нитку для зручності купівлі та продажу товарів). На відміну від монет, які тривалий час карбували зі срібла і золота (вартість визначалася вагою металів), сьогодні їх роблять зі сталі, нікелю, цинку, алюмінію та інших металів. На аверсі монет зображують номінал, інші знаки та символи, а на реверсі — герб держави, портрет історичної постаті, дату виготовлення, інші знаки та символи.

Цікаво

Нумізматика (походить від латинського слова «nummum» і перекладається як «монета») є наукою про гроші, а саме металеві монети (паперові купюри вивчає боністика). Вона виникла у XVI ст. і вивчає історію розвитку монет в різні періоди, зображення на них, особливості карбування тощо. За її допомогою вчені досліджують приналежність монет тим чи іншим державам, проведені в них грошові реформи, проходження торговельних шляхів між державами й інше.

Банкноти (походить від англійського слова «banknote») — це гроші, які друкує центральний банк держави. Їх виготовляють з паперу (у поєднанні з бавовною, льоном, пластиком тощо), вони бувають прямокутної форми та горизонтально орієнтовані. Серед вертикально орієнтованих банкнот є бермудські долари, канадські долари, швейцарські франки та інші. Зазвичай на них зображують історичних постатей, будівлі, символи і якісь події.

Запам'ятайте

Банкноти — це гроші, надруковані з паперу у поєднанні з бавовною, пластиком тощо певного розміру й форми, їх використовують як засіб обігу, платежу і нагромадження.

Але на банкнотах можуть бути зображені й незвичні речі, як-от тварини, птахи, риби, квіти, дерева тощо. Крім надання привабливості, кожна держава намагається їх вберегти від фальшивомонетництва через різні види захисту: водяний знак; захисну стрічку; рельєфні елементи; суміщений малюнок; антисканерну сітку; кодоване латентне зображення; мікротекст; знак для незрячих; видимі та невидимі захисні волокна; флуоресцентний і магнітний номери; прихований номінал; райдужний, орловський і високий друк.

Цікаво

Фальшивомонетництво (походить від латинського слова «falsus» і перекладається як «підроблений») — це виготовлення підроблених паперових купюр і металевих монет для їх використання при купівлі товарів або обміні на іноземну валюту. Друкувати гроші має право тільки центральний банк, відтак за їх підроблення можна сісти у в'язницю. Утім, це не стосується ігрових грошей, які використовують в настільних іграх або на уроках з фінансової грамотності.

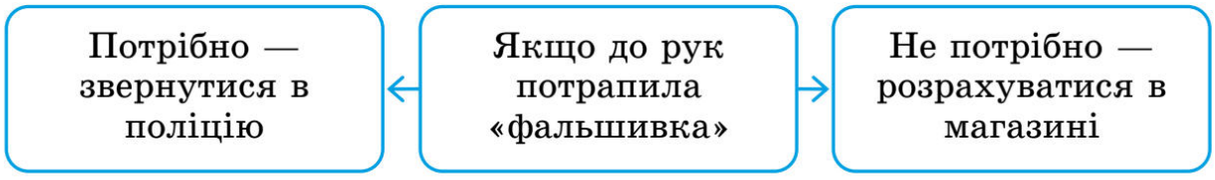

Рис. 1.4. Дії у разі виявлення підроблених грошей

На кожній банкноті вказують її вартість або номінал, тобто скільки товарів за неї можна купити. Причому в різних державах вартість грошей різна й залежить від того, наскільки в них розвинена економіка. Якщо в державі криза (не працюють підприємства, збільшується кількість безробітних і зростають ціни на товари), то банкноти знецінюються та перетворюються на звичайні папірці. Передбачається, що в майбутньому з вони можуть взагалі зникнути з обігу. Але це пов'язано не зі знеціненням, а заміною на електронні гроші.

Цікаво

Банкноти та монети ще називають готівкою. Англійською мовою це слово перекладають як «cash money», хоча в сленгу вживають тільки «cash». Також використовують слова «greens» (від зеленого кольору американських доларів), «cabbage» (згорнуті рулоном стодоларові банкноти нагадують качан капусти) і «wad» (пачка паперових купюр). На велику кількість дрібних монет говорять «shrapnel». У кримінальному світі слово «bung» означає готівкові гроші, які дають як хабар.

1.2.2. Безготівкові гроші

Оплату за товари або послуги без використання паперових купюр і металевих монет здійснюють безготівковими грошима.

Люди ними користуються, коли за допомогою грошей, які зберігають на рахунку в банку або платіжній картці, розраховуються за товари в магазині або в інтернеті, оплачують за комунальні послуги. Підприємства здійснюють безготівкову оплату при розрахунку за куплену сировину, відвантажену продукцію тощо. Для цього вони використовують платіжні доручення, розрахункові чеки, акредитиви і векселі.

Запам'ятайте

Безготівкові гроші — це гроші, які зберігають на рахунку в банку і використовують як засіб платежу для купівлі товарів або оплати послуг без участі банкнот та монет.

Купівлю товарів й оплату послуг без використання готівки ще називають кешлес (походить від англійського слова «cashless» і перекладається як «безготівковий»). Для людей він дає можливість не носити з собою паперові купюри та металеві монети й не обмежувати себе в чомусь. Але тоді витрачається більше грошей. Для тих, хто займається бізнесом, кешлес призводить до зростання витрат (купівля POS-терміналу, плата комісії банку тощо) й збільшення доходів, які буде важко приховати.

1.2.3. Особливості електронних грошей

Електронні гроші мають віртуальну форму. Їх особливістю є існування всередині комп'ютерної системи, а для того, щоб вони з'явилися на платіжній картці або в електронному гаманці, потрібно поповнити реальними грошима. Спочатку відкривають рахунок у банку для обліку електронних грошей. Далі — вносять певну суму готівки в касу банку або перераховують у безготівковій формі. Ці гроші банк конвертує в електронні гроші.

Запам'ятайте

Електронні гроші — це віртуальні гроші, які містяться на платіжній картці або в електронному гаманці та використовуються для купівлі товарів або оплати послуг.

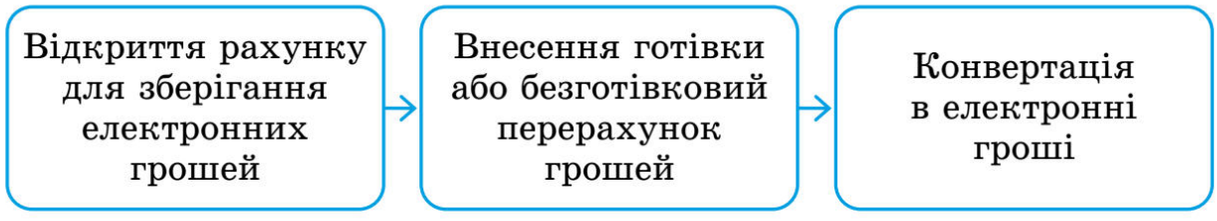

Рис. 1.5. Дії щодо використання електронних грошей

Електронні гроші мають таку ж цінність, як і паперові купюри й металеві монети. Власник / власниця платіжної картки

або електронного гаманця, де зберігаються електронні гроші, може купувати товари, перераховувати їх іншим людям, обмінювати на інші електронні гроші тощо. Перевагою цих грошей є зручність користування віддалено (онлайн), не виходячи з дому, а недоліками — можливість викрадення хакерами. Якщо електронні гроші потрібно знову перевести в готівку або безготівкову форму, то для цього треба звернутися в банк для конвертації.

1.3. Криптовалюта та її види

Криптовалютою називають віртуальні гроші, засновані на технології блокчейн (у перекладі з англійської мови «block» — «блок» і «chain» — «ланцюг», тобто це «ланцюжок блоків»). Її випуск (майнинг) здійснюється на основі кодування даних. Одиницею криптовалюти є код, який створюється в результаті складних математичних обчислень на комп'ютері. Що важче та довше його здобути, то більша ціна на криптовалюту. Також вона залежить від попиту та пропозиції (якщо багато людей хочуть купити криптовалюту — ціна зростає, продати — падає).

Запам'ятайте

Криптовалюта — це віртуальні гроші, засновані на використанні технології блокчейн, випуск (майнинг) яких здійснюється на основі кодування даних.

Купити дешевше, а продати дорожче криптовалюту є одним зі способів заробітку. Але якщо не розібратися з коливанням її вартості (ціна купівлі та продажу), є ризик втратити всі гроші. У світі налічується тисячі видів криптовалюти, утім погляди щодо неї різняться. Одні держави її визнають грошима, інші — забороняють використання. Там, де криптовалюта визнається, є термінали для купівлі-продажу, нею виплачують зарплату, у магазинах і кафе її приймають до оплати.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/W2eTCGr або QR-кодом й ознайомтеся з додатком А, у якому подано інформацію щодо деяких видів криптовалюти.

Цікаво

Bitcoin (у перекладі з англійської мови «bit» — «біт», тобто мінімальна одиниця кількості інформації, яка дорівнює 0 або 1, та «coin» — «монета») — це один із видів криптовалюти (позначається символом BTC), творцем якої є Сатосі Накамото. У 2008 р. він опублікував файл з описом роботи, а в 2009 р. випустив перші 50 BTC. Випуск bitcoin здійснюється на основі кодування даних із застосуванням комп'ютерних технологій. Його ціна під час першої транзакції склала 0,0028 цента, а сьогодні за 1 BTC дають десятки тисяч доларів.

1.4. Грошова політика держави

Держава по-різному впливає на кількість грошей, які перебувають в обігу. Одним із способів є емісія, яка передбачає друк грошей центральним банком держави. Вона здійснюється постійно і, якщо грошей друкується небагато, не шкідлива для економіки (паперові купюри зношуються й потрібно замінити на нові). Але центральний банк також може друкувати гроші, коли в бюджеті держави видатки більші за доходи. Тоді це призводить до зростання цін і людям для придбання товарів доведеться заплатити більше грошей, ніж раніше.

Рис. 1.6. Позитивні та негативні сторони емісії грошей

Надмірна емісія може призвести до девальвації — такого стану в державі, коли вартість національної валюти зменшується щодо іноземної валюти. Вона показує, наскільки більше гривень доведеться віддати за 100 доларів сьогодні, якщо порівняти з вчорашнім днем, тижнем, місяцем або роком. Девальвація погано впливає на економіку, призводить до зростання цін, сприяє збільшенню кількості людей, яким важко забезпечити себе та власні сім'ї.

Зверніть увагу

Девальвація визначається шляхом ділення валютного курсу в поточному періоді на валютний курс у попередньому періоді. Протилежним за значенням є поняття «ревальвація».

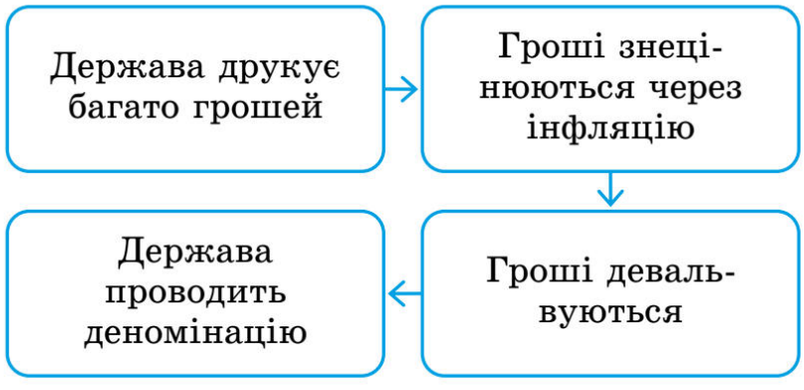

Рис. 1.7. Дії щодо реалізації грошової політики держави

Насамкінець держава здійснює деномінацію. Це зміна вартості грошей через їх знецінення, при цьому нулі на купюрах, так би мовити, «списуються». Деномінацію проводила Грузія у 1995 р., коли замість 1 мільйона купонів став 1 ларі,

Україна — у 1996 р. (100 тисяч купонів — 1 гривня), Білорусь — у 1994 р. (10 рублів — 1 рубль), 2000 р. (1000 рублів — 1 рубль) і 2016 р. (10 тисяч рублів — 1 рубль). Одна з найбільших деномінацій була у 1944 р. у Греції, тоді довелося змінити вартість драхми в 50 мільярдів разів.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/S9rHmZ8 або QR-кодом і виконайте тести до § 1 «Що таке гроші».

Кейси

Кейс 1.1. Сім'я зберігає гривні вдома та на депозитному вкладі в банку, має у власності квартиру й хоче переїхати до США для постійного проживання. Обґрунтуйте, які з вказаних активів є найбільш ліквідними?

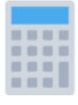

Зверніть увагу

Ліквідністю (походить від латинського слова «liquidus» й означає «рідкий») є здатність активів бути, так би мовити, «перетвореними на гроші». Що швидше це зробити, то ліквіднішими є активи.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/o2eUskF або QR-кодом і розв'яжіть додаткові кейси до § 1 «Що таке гроші».

Задачі

Задача 1.1. Ірина Чапленко хоче обміняти у своєї подруги Вікторії 18 кг яблук, 9 кг слив і 15 кг груш, вирощених на дачі, на 57 кг картоплі та 19 кг буряка. Порахуйте, коли Ірині вигідно здійснити бартер, якщо на початку місяця ціна яблук становила 14 грн/кг, слив — 25 грн/кг, груш — 17 грн/кг, картоплі — 8 грн/кг, буряка — 15 грн/кг, а в кінці місяця прогнозується зростання вартості фруктів на 5% і зниження вартості овочів на 7%?

Задача 1.2. На початку року Максим Чапленко вирішив створити майнинг-ферму. Для цього йому потрібно купити комп'ютер вартістю 25000 грн та інше обладнання за 12000 грн.

Витрати на електроенергію для видобування криптовалюти становлять 900 грн на місяць. Установіть, коли Максим зможе повернути вкладені гроші, якщо вартість однієї одиниці криптовалюти дорівнює 100 грн (щомісяця вона зростатиме на 10%), а за день видобувається одна одиниця криптовалюти?

Зверніть увагу

Кількість криптовалюти, яку може видобувати Максим Чапленко у січні, становить 31 одиницю. У лютому й інші місяці вона буде збільшуватися на 28–31 одиницю. Якщо в січні ціна на криптовлюту дорівнює 100 грн, то в лютому вона зросте на 10%, у березні — на 10% від ціни в лютому тощо. Множенням кількості видобутої криптовалюти на її ціну визначається, скільки можна заробити на майнингу в січні, лютому й в інші місяці. Далі — розраховуються витрати на майнинг у січні. У лютому й інші місяці до них будуть додаватися тільки витрати на електроенергію. Віднявши дохід від видобування криптовалюти від витрат, можна побачити, коли буде отримано прибуток.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/b2w1nxm або QR-кодом й ознайомтеся з розрахунками задачі 1.2 в програмному продукті Microsoft Excel.

Задача 1.3. У січні центральний банк встановив курс долара 38,25 грн, курс євро — 41,05 грн; в лютому курс долара — 38,91 грн, курс євро — 41,37 грн; у березні курс долара — 40,10 грн, курс євро — 42,57 грн; у квітні курс долара — 40,57 грн, курс євро — 42,74 грн; у травні курс долара — 40,15 грн, курс євро — 42,11 грн; у червні курс долара — 39,07 грн, курс євро — 41,92 грн. Порахуйте, за які місяці та як протягом пів року девальвувала або ревальвувала гривня?

Запитання для самоперевірки

1. Що таке гроші та чим вони відрізняються від товарів?
2. Які бувають форми грошей?
3. Назвіть спільні та відмінні риси фіатних і віртуальних грошей.
4. Які особливості користування електронними грошима?
5. Як держава впливає на кількість грошей в обігу?

Самостійна робота

1. Поясніть унікальність грошей як засобу накопичення, порівняно з іншими активами.
2. Розкрийте етичні аспекти володіння грошима.

§ 2. ЗАЙНЯТІСТЬ І ПІДПРИЄМНИЦТВО

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати форми зайнятості та види винагороди за працю, розуміти зв'язок між знаннями, досвідом та навичками, з одного боку, і рівнем оплати праці, з іншого, розуміти, що таке безробіття та як воно розраховується, визначати переваги та недоліки найманої праці, підприємництва та фрилансу, оцінювати ризики при започаткуванні бізнесу, усвідомлювати необхідність постійного професійного розвитку.

Основні терміни і поняття

Праця, винагорода за працю, зайнятість, безробіття, зарплата, мінімальна зарплата, підприємництво, бізнес, фриланс, аутсорсинг.

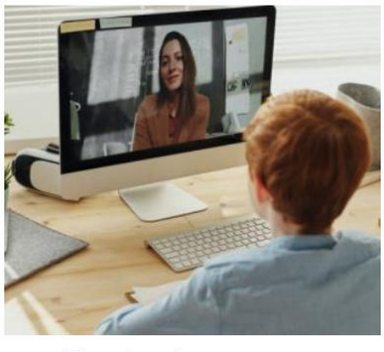
2.1. Види оплачуваної праці

Як відомо, основою життєдіяльності людини є праця. Вона буває: фізична (характеризується взаємодією працівників із засобами і предметами праці) та розумова (має творчий характер); проста (не потребує спеціальних навичок) і складна (здійснюється за допомогою фізичної та розумової діяльності); ручна (виконується простими інструментами), механізована (потребує використання техніки і механізмів) й автоматизована (працівники тільки спостерігають і контролюють).

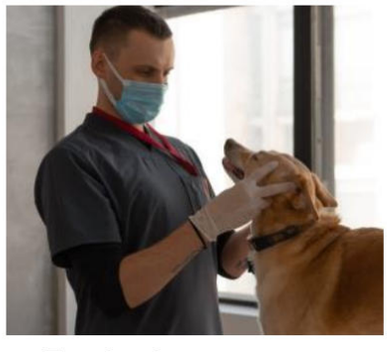
Запам'ятайте

Праця — це фізична або розумова діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей.

Кожна людина має право вільно обрати собі зайнятість, а примушування до праці у будь-якій формі заборонене. Ті, хто хоче мати справу з рослинами і тваринами, можуть вибрати професію агронома, ветеринара, лісника тощо. До професій, які вимагають технічного мислення, належать шахтар, столяр, будівельник тощо. Праця вчителя, юриста, менеджера тощо передбачає взаємодію з людьми. Деякі види професій пов'язані з образотворчою, літературною й акторською діяльністю.

Професія вчителя

Професія ветеринара

Професія столяра

Таблиця 1.2

Класифікація професій

Класифікація професій	Характеристика
Законодавці, державні службовці, керівники, менеджери	Професії, які пов'язані з формуванням державної політики і законодавчим регулюванням, державним управлінням, правосуддям, керівництвом підприємств
Професіонали	Професії, що вимагають високий рівень знань у галузі фізичних, математичних, технічних, біологічних, медичних і гуманітарних наук
Фахівці	Професії, що вимагають знань в одній або більше галузях природознавчих, технічних і гуманітарних наук
Технічні службовці	Професії, що передбачають знання, необхідні для підготовки, збереження, відновлення інформації та проведення обчислень
Працівники сфери торгівлі та послуг	Професії, що передбачають знання, необхідні для надання послуг, які пов'язані з побутом, харчуванням, охороною, торгівлею тощо
Робітники сільського, лісового і рибного господарств	Професії, що передбачають знання, необхідні для вирощування урожаю, розведення тварин, полювання, добування і розведення риби, збереження та експлуатації лісів
Кваліфіковані робітники з інструментом	Професії, що передбачають знання, необхідні для видобування корисних копалин, будівництва і вироблення різної продукції
Робітники з обслуговування, експлуатації устаткування	Професії, що передбачають знання, необхідні для експлуатації та нагляду за роботою устаткування, а також для їх складання
Найпростіші професії	Професії, що передбачають знання, необхідні для виконання низькокваліфікованих робіт

Яку б професію людина не обрала, вона має право на оплату своєї праці. Зазвичай зарплата не може бути нижчою за мінімальний розмір, установлений державою (крім випадків невиконання норм виробітку, виготовлення продукції з браком й інших причин). Забороняється зниження розмірів оплати праці залежно від соціального і майнового стану працівників, їх расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у профспілці тощо.

Розмір мінімальної зарплати призначений для визначення тієї суми грошей, за яку людина могла б прогодувати себе та сім'ю, дати дітям освіту, придбати одяг і забезпечити медичним обслуговуванням. У більшості випадків це неможливо зробити, оскільки ціни на товари зростають швидше, ніж розмір мінімальної зарплати. Відтак низький розмір оплати праці змушує людей мігрувати в межах держави або емігрувати за кордон.

Цікаво

Мінімальна зарплата — це певна сума грошей, менше якої зборонено платити працівникам. Може виплачуватися за годину, день, тиждень і місяць (у США — 7,25 долара за годину, в Демократичній Республіці Конго — 1680 франків у день, на Ямайці — 6200 ямайських доларів у тиждень, в Алжирі — 18000 динарів у місяць). В Україні мінімальна зарплата встановлюється при прийнятті закону про державний бюджет і може змінюватися декілька разів на рік.

Таблиця 1.3

Мінімальна зарплата в Україні

Період		Мінімальна зарплата в Україні (грн):	
		місячна	погодинна
2011 р.	З 1 січня до 31 березня	941	5,66
	З 1 квітня до 30 вересня	960	5,77
	З 1 жовтня до 30 листопада	985	5,92
	З 1 грудня до 31 грудня	1004	6,04
2016 р.	З 1 січня до 30 квітня	1378	8,29
	З 1 травня до 30 листопада	1450	8,69
	З 1 грудня до 31 грудня	1600	9,59
2019 р.	З 1 січня до 31 грудня	4173	25,13
2020 р.	З 1 січня до 31 серпня	4723	28,31
	З 1 вересня до 31 грудня	5000	29,2
2021 р.	З 1 січня до 30 листопада	6000	36,11
	З 1 грудня до 31 грудня	6500	39,12
2022 р.	З 1 січня до 30 вересня	6500	39,26
	З 1 жовтня	6700	40,46

Рано чи пізно перед кожним підлітком постає питання вибору професії, з якою захочеться пов'язати своє життя. Для того, щоб цей вибір був осмислений, потрібно вивчити попит на ринку праці, визначити власні інтереси та знати майбутню зарплату. Доречним буде проходження тестів на профорієнтацію або відвідання профорієнтаціних заходів. Це дасть змогу розширити уявлення про особливості професії, сфокусуватись на найбільш цікавій спеціалізації та визначити власні перспективи.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/l084eO4 або QR-кодом й ознайомтеся з додатком Б, у якому подано інформацію щодо середньої зарплати в Україні.

2.2. Безробіття

Безробіття — це такий стан у державі, коли частина людей, які можуть працювати, через різні причини не мають роботи. Населення поділяється на зайнятих (люди, які працюють, а також ті, які мають роботу, але тимчасово не працюють через хворобу або відпустку), безробітних (люди, які не мають роботи, але активно її шукають або чекають, щоб повернутися на попереднє місце роботи) й осіб поза робочою силою (діти до 16-ти років і пенсіонери).

Запам'ятайте

Безробіття — це стан в державі, коли частина людей, які можуть працювати, через різні причини не мають роботи.

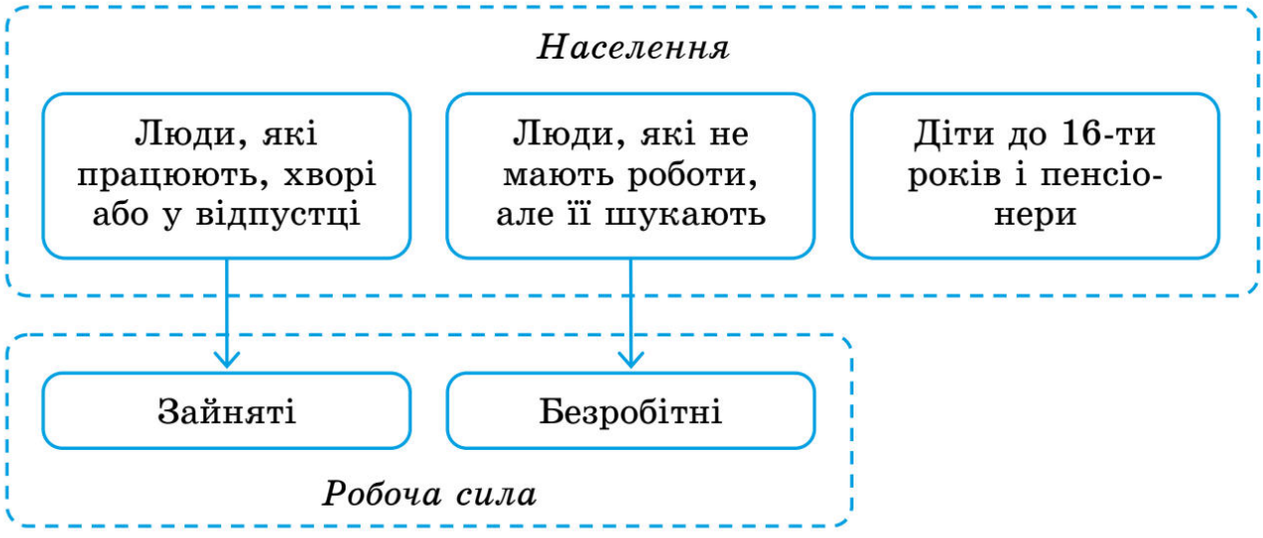

Рис. 1.8. Складові населення та робочої сили

Рівень безробіття розраховують шляхом ділення кількості безробітних на чисельність робочої сили. Він залежить від того, наскільки в державі розвинена економіка (під час економічної кризи кількість безробітних збільшується), а люди готові працювати за певних умов праці (чи не шкодять здоров'ю, наскільки є важкими і небезпечними) та зарплату (офіційну або «в конверті», з якої не сплачують податки). Усім безробітним держава виплачує грошову допомогу.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/F084OgM або QR-кодом й ознайомтеся з додатком В, у якому подано інформацію щодо рівня безробіття в Україні.

Є різні види безробіття. Добровільне безробіття виникає, коли люди звільняються за власним бажанням через погані умови роботи або малу зарплату. За вимушеного безробіття люди не хочуть звільнятися, але підприємства змушені скоротити кількість працівників. В умовах прихованого безробіття люди працюють не 8 годин у день, а менше (4–6 годин). Тимчасове безробіття означає, що люди не мають роботи кілька тижнів, постійне — пів року або більше.

2.3. Порядок формування винагороди за працю

Винагорода, обчислена в грошовому виразі, яку роботодавець виплачує працівникам за виконану роботу, називається зарплатою. Її розмір залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійних якостей і результатів праці. Зарплата поділяється на основну, додаткову, інші заохочувальні та компенсаційні виплати (до них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, виплати в рамках грантів тощо).

Запам'ятайте

Зарплата — це грошова винагорода, яку роботодавець виплачує працівникові / працівниці за виконану роботу.

Таблиця 1.4

Види зарплати та порядок її формування

Види зарплати	Пояснення	Порядок формування
Основна зарплата	Винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці	Встановлюється у формі тарифних ставок і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців
Додаткова зарплата	Винагорода за працю понад встановлені норми, трудові успіхи, винахідливість й особливі умови праці	Встановлюється у формі доплат, надбавок, премій, гарантійних і компенсаційних виплат
Інші заохочувальні та компенсаційні виплати	Винагорода за підсумками роботи за рік, виплати в рамках грантів тощо	Встановлюється у формі премій, гарантійних і компенсаційних виплат, не передбачених законом

Джерелом, звідки беруть гроші на зарплату працівникам підприємств, є частина доходу, одержаного внаслідок господарської діяльності. Для бюджетних установ і організацій (школи, університети, лікарні, музеї, театри тощо) — це гроші, які виділяють з державного або місцевих бюджетів, грантів, а також частина доходу, одержаного внаслідок господарської діяльності. Об'єднання громадян (політичні партії, громадські організації та благодійні фонди) самі визначають, як оплачувати працю своїх працівників.

Основою для формування винагороди за працю є тарифна система. Її використовують під час розподілу робіт залежно від їхньої складності, а працівників — залежно від кваліфікації та за розрядами тарифної сітки. Тарифна сітка формується на основі тарифної ставки працівника / працівниці першого розряду та міжпосадових розмірів посадових окладів. Найменший посадовий оклад буде для 1-го тарифного розряду за найменш кваліфіковану працю, а найбільший — для 25-го тарифного розряду.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/l084BUQ або QR-кодом й ознайомтеся з додатком Г, у якому подано інформацію щодо посадових окладів та єдиної тарифної сітки.

2.4. Підприємництво

Підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність, що здійснюється підприємцями з метою одержання прибутку. Підприємців часто позначають абревіатурою ФОП (розшифровується як фізичні особи-підприємці). Вони можуть користуватися загальною системою оподаткування (сплата податку на прибуток підприємств за ставкою 18%), але зазвичай обирають спрощену систему оподаткування (сплата єдиного податку за ставкою 3% або 5%).

Цікаво

Бізнес (походить від англійського слова «business» і перекладається як «справа» або «діло») — це діяльність з виробництва товарів, продажу і надання послуг, метою якої є отримання прибутку. Бізнес може бути малим, середнім і великим, які однакові за метою, а відрізняються між собою кількістю найманих працівників, обсягом виробництва, розміром прибутку та видами діяльності. В Україні найбільш розповсюджений малий бізнес, яким займаються підприємці.

Підприємцями можуть стати навіть діти, починаючи з 16-ти років. Щоб здійснювати підприємницьку діяльність, потрібно мати стартовий капітал, зареєструватися в органах влади і сплачувати податки (залежно від виду діяльності, суми доходу

та кількості працівників). Підприємці можуть працювати самі, наймати на роботу членів своєї сім'ї або сторонніх людей. Для цього їх необхідно оформити працівниками, за них сплачувати єдиний соціальний внесок та їм щомісяця виплачувати зарплату не нижчу за мінімальний розмір.

Цікаво

Стартовий капітал — це певна сума грошей, яка потрібна для започаткування бізнесу. Цих грошей має вистачити на оренду приміщення, купівлю обладнання, зарплату працівникам тощо. Водночас це не має бути велика сума, адже багато мільярдерів починали з «нуля». Стів Джобс — один із засновників компанії Apple Inc. — перші комп'ютери збирав у гаражі. Ян Кум — розробник месенджера WhatsApp, емігрувавши з України, спершу мив підлогу, паралельно багато читав і цікавився комп'ютерами.

Гроші на стартовий капітал можна назбирати різними способами: самому, відкладаючи щомісяця певну суму; взяти кредит в банку на певний період під відсотки; запропонувати вкласти іншим людям або компаніям, тоді вони будуть співзасновниками бізнесу. Якщо бізнес-ідеї креативні та їх раніше ніхто не пропонував, то знайти гроші можна на краудфандинг-платформі в інтернеті або через соцмережі (на відміну від кредитів й інвестицій, гроші не потрібно буде повертати банкам або ділитися своїм прибутком з інвесторами).

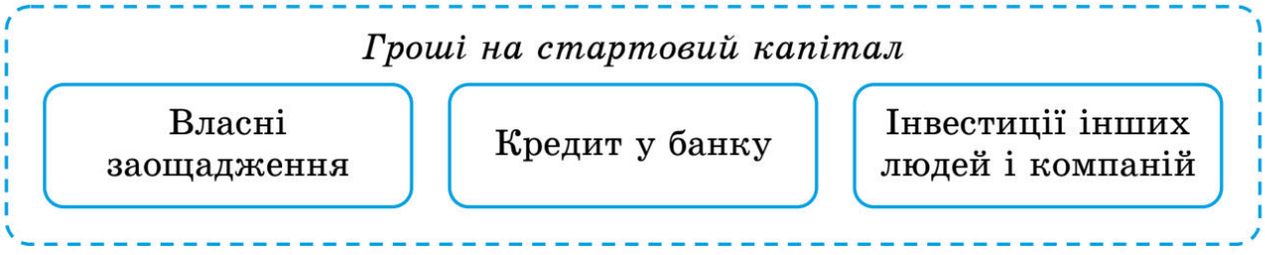

Рис. 1.9. Складові стартового капіталу

Перш ніж започаткувати бізнес, щоб уникнути ризику втрати грошей або повного припинення діяльності, складають бізнес-план. Це документ, який визначає діяльність з виробництва товарів, їх продажу і надання послуг. Бізнес-план розрахований на термін від одного до кількох років і містить обчислення щодо кількості грошей, які треба вкласти, основних витрат, розміру майбутнього прибутку, періоду окупності тощо.

Цікаво

Бізнес-омбудсмен (походить від шведського слова «ombudsman» і перекладається як «представник») — це людина, яка представляє інтереси тих, хто займається бізнесом. Він захищає їх від незаконних дій податкових органів, поліції, прокуратури, суду, інших підприємців і підприємств. Найпоширенішими справами, за які відповідає бізнес-омбудсмен, є вимагання хабарів, бюрократія, незаконні штрафи та рейдерство.

Якщо дитині ще немає 16-ти років, але хоче займатися бізнесом, то вже зараз можна скласти бізнес-план. Але спершу потрібно придумати цікаву ідею своєї діяльності (сьогодні в тренді є здоровий спосіб життя, турбота про природу, штучний інтелект тощо), вивчити, чи немає схожої ідеї в когось іншого (якщо вона вже втілена, то це може призвести до збитків), порахувати усі свої заощадження та подумати, де ще можна взяти гроші (необхідно знати, з яким стартовим капіталом прийдеться розпочинати бізнес і чи його вистачить).

2.5. Інші види заробітку

Можливість працювати вдома або в іншому місці віддалено від роботи дає фриланс (походить від злиття слів «free», яке з англійської мови перекладається як «вільний» та «lance» — «спис»). Цим видом заробітку можна займатися, ведучи власні влоги, створюючи сайти, мобільні додатки та ігри, пишучи тексти на різну тематику (копірайт і рерайт), перекладаючи на іноземну мову, малюючи дизайн тощо. Фриланс має перевагу, порівняно з іншими видами заробітку, а саме виконання улюбленої роботи будь-де та будь-коли.

Запам'ятайте

Фриланс — це віддалена робота вдома або в іншому місці.

Поняття фрилансу пов'язане з аутсорсингом (англійською мовою «outsourcing» від скорочення виразу «outer source using», що в перекладі означає «використання зовнішнього джерела»). Ним є передача роботи тому, хто її краще виконує. Використовується, якщо потрібно щось зробити один або кілька разів, і дає змогу зекономити гроші на найманні на роботу працівників, їхньому навчанні, купівлі обладнання та сплаті податків. Найчастіше в аутсорсинг передають послуги з друку документів, створення дизайну, прибирання, охорони, ремонту комп'ютерів й обладнання.

Запам'ятайте

Аутсорсинг — це передача роботи тому, хто її краще виконує.

Використання аутсорсингу є хорошою нагодою для дітей заробити гроші. Вони можуть домовитися із сусідами вигулювати собак, допомагати по господарству, ходити за покупками тощо. За це діти отримуватимуть певну винагороду, а дорослі — матимуть більше вільного часу. Утім не всі послуги можуть підпадати під аутсорсинг, як-от виконання домашнього

завдання однокласникам або складної роботи, яка шкодить здоров'ю та змушує пропускати уроки в школі. Цей вид заробітку повинні контролювати батьки.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/29rHOhU або QR-кодом і виконайте тести до § 2 «Зайнятість і підприємництво».

Кейси

Кейс 2.1. У зв'язку з швидким розвитком технологій, деякі види робіт можуть бути замінені роботами або комп'ютерами. Розгляньте вплив роботизації та комп'ютеризації на зайнятість і способи адаптації працівників до нових умов ринку праці.

Задачі

Задача 2.1. Андрій та Ірина Чапленки отримують по мінімальній зарплаті. У місяць вони запланували такі витрати: їжа — 4200 грн; комунальні послуги — 1820 грн; інтернет — 130 грн; мобільний зв'язок — 375 грн; ліки — 510 грн; проїзд в автобусі — 450 грн; одяг — 1500 грн; інші витрати — 490 грн. Установіть, чи зможе сім'я Чапленків покрити ці витрати в поточному та наступному місяці, якщо вони зростуть на 7%?

Задача 2.2. У місті Тернополі мешкає 250 тис. осіб, з яких кількість працюючих становить 135 тис. осіб, а безробітних — 5200 осіб. Наступного року в ньому повинно було відкритися підприємство з чисельністю 450 працівників. Порахуйте, як зміниться рівень безробіття в Тернополі після відкриття підприємства?

Задача 2.3. Друг Андрія Чапленка Віталій склав бізнес-план веломайстерні. Свій заробіток він визначив у сумі 15000 грн на місяць і запланував такі витрати: інструменти й обладнання — 3500 грн; оренда приміщення площею 18 м^2 — 80 грн/м^2 на місяць; зарплата 2 працівників — 9000 грн кожному на місяць; комунальні послуги — 300 грн на місяць; податки — 6200 грн на місяць. Порахуйте, скільки велосипедів потрібно ремонтувати

щодня протягом велосезону з травня по вересень, якщо середня вартість ремонту одного велосипеда буде становити 120 грн?

Зверніть увагу

Спочатку визначають постійні витрати стартапу Віталія на місяць. Далі — витрати за 6 місяців разом з купівлею інструментів й обладнання. Діленням загальних витрат і заробітку, який планується отримати, на вартість ремонту одного велосипеда і кількість робочих днів (з 1 травня по 30 вересня їх налічується 107), розраховують необхідну кількість велосипедів.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/q2rRnLz або QR-кодом й ознайомтеся з розрахунками задачі 2.3 в програмному продукті Microsoft Excel.

Задача 2.4. Подруга Ірини Чапленко Вікторія вирішила зайнятися бізнесом. Перший варіант — перукарня (інвестиції — 2 млн грн, дохід на місяць — 79 тис. грн, витрати на місяць — 27 тис. грн); другий варіант — кав'ярня (інвестиції — 1 млн 200 тис. грн, дохід на місяць — 36 тис. грн, витрати на місяць — 12 тис. грн); третій варіант — інтернет-магазин (інвестиції — 750 тис. грн, дохід на місяць — 24 тис. грн, витрати на місяць — 16 тис. грн). Визначте, який вид бізнесу можна швидше окупити?

Задача 2.5. Двоюрідна сестра Максима Чапленка Христина захотіла заробити гроші через аутсорсинг. Для цього вона щодня, крім вихідних, зранку та ввечері буде вигулювати сусідського собаку (5 грн за одне вигулювання), щосуботи роздавати листівки на вулиці (60 грн) і двічі в тиждень займатися репетиторством з математики (90 грн за одне заняття). Визначте, яку суму грошей Христина зможе заробити за місяць?

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте види оплачуваної праці. Який порядок формування винагороди за працю?
2. Які переваги і недоліки найманої праці, підприємництва та фрилансу?
3. На які фактори необхідно зважати під час вибору тієї чи іншої професії?

Самостійна робота

1. Підготуйте мотиваційний лист на вакансію за професією, про яку мрієте.

§ 3. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете усвідомлювати необхідність визначення фінансових цілей і планування фінансового життя, знати, що таке фінансові цілі й основні критерії, яким вони мають відповідати, уміти на практиці сформулювати чіткі фінансові цілі та визначити план дій для їх досягнення, робити висновки про необхідність перегляду фінансових цілей у разі зміни життєвих обставин, прогнозувати вартість досягнення фінансових цілей, розуміти особливості прийняття фінансових рішень й оцінювати їхній вплив на майбутнє.

Основні терміни і поняття

Фінансові цілі, метод SMART, фінансове планування, фінансова грамотність, фінансові рішення, фінансові консультанти.

3.1. Формулювання фінансової цілі

Фінансова ціль — це певні цінності, для отримання яких потрібно докласти зусилля. Вони допомагають скоригувати бажання, плани і досягти того, що важливе. Цілі можуть бути як матеріальні (купівля автомобіля), так і нематеріальні (оволодіння англійською мовою на рівні B 2). Вартість їх досягнення виражається у певній сумі грошей (якщо на купівлю автомобіля йдуть заощадження або береться кредит, то на оплату курсів з англійської мови знадобиться невелика сума поточних витрат).

Запам'ятайте

Фінансова ціль — це матеріальні та нематеріальні цінності, для отримання яких потрібно докласти зусилля.

Таблиця 1.5

Ознаки методу SMART та їх характеристика

Ознаки методу	Характеристика
Конкретність	Потрібно визначити, які матеріальні та нематеріальні цілі людина бажає досягти
Вимірність	Щоб оцінити прогрес, ціль необхідно вимірювати, найкраще це робити в грошах
Досяжність	Мають існувати реальні способи й інструменти, які дають змогу досягнути ціль
Доцільність	Ціль повинна відповідати потребам людини і бути важливою для неї
Обмеженість у часі	Досягнення цілі встановлюється на певний період, як-от тиждень, місяць, рік тощо

Сформулювати фінансову ціль допомагає метод SMART. Його назва містить перші літери англійських слів «specific» (у

перекладі з англійської означає «конкретність»), «measurable» («вимірність»), «achievable» («досяжність»), «relevant» («доцільність») і «time-bound» («обмеженість у часі»). Для використання цього методу потрібно відповісти на такі запитання: що людина прагне досягти?; скільки буде коштувати досягнення цілі?; які є реальні способи й інструменти досягнення цілі?; чи відповідає ціль справжнім потребам людини?; скільки часу знадобиться, щоб досягнути ціль?

Досягнення фінансових цілей найкраще здійснювати в стані фінансової незалежності. Тоді можна дозволити собі майже все, що завгодно, жити так, як хочеться, та здійснювати свої мрії. Для визначення фінансової незалежності необхідно врахувати такі терміни, як «трудовий дохід» й «інвестиційний дохід». Першим є зарплата, яку людина отримує, працюючи на роботі. Другим є заробіток у результаті використання грошей або майна (облігації, акції компаній, рухоме і нерухоме майно, вклад у банку).

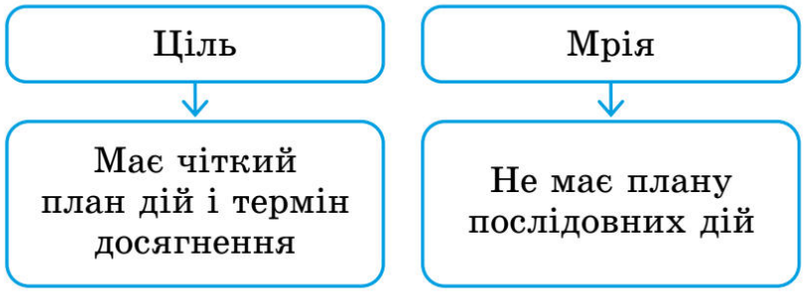

Рис. 1.10. Відмінності між ціллю та мрією

Фінансово незалежна людина не потребує трудових доходів, а її інвестиційні доходи перевищують витрати. Тобто, якщо щомісячні витрати (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги, інтернет, мобільний зв'язок, проїзд в автобусі тощо) становлять 15 тисяч гривень, а дивіденди за акціями компанії та відсотки за банківським депозитом у сумі дають 18 тисяч гривень, то такий стан є фінансовою незалежністю. Тоді можна жити не працюючи, або працювати заради задоволення (писати книги, займатися хобі, подорожувати й інше).

Досягти фінансової незалежності може кожен, утім краще це вдається фінансистам / фінансисткам. Ними є спеціалісти у сфері проведення фінансових операцій. Є такий вислів: *«Гроші керують світом, а грошима — фінансисти / фінансистки»*. Фінансисти / фінансистки працюють у банках, страхових компаніях, інвестиційних фондах тощо. Щодня в їхніх руках можуть бути мільйони доларів, а від фінансових рішень, які вони приймають, залежить робота усієї фінансової системи держави.

Цікаво

Відомими фінансистами / фінансистками є: Воррен Баффет — один з найуспішніших інвесторів у світі; Ана Ботін — голова ради директорів фінансово-кредитної групи Santander; Алан Грінспен — фінансовий радник багатьох президентів США; Ебігейл Джонсон — президентка американської інвестиційної компанії Fidelity Investments; Крістін Лагард — президентка Європейського центрального банку; Джордж Сорос — фінансовий спекулянт і меценат.

3.2. Особливості фінансового планування

Фінансове планування — це процес, за допомогою якого досягають матеріальних і нематеріальних фінансових цілей. Його завданням є використання грошей так, щоб вони забезпечили розвиток людини в різні періоди її життя. На відміну від бюджету, який обліковує доходи та витрати, за допомогою фінансового планування можна контролювати фінансову діяльність, прогнозувати майбутнє й оптимізувати грошові потоки для досягнення поставлених фінансових цілей.

Запам'ятайте

Фінансове планування — це процес, за допомогою якого досягають матеріальних і нематеріальних фінансових цілей.

Кожна фінансова ціль потребує планування. Для цього спершу необхідно проаналізувати власні доходи та витрати. Далі — реально подумати, чи відповідає фінансова ціль наявним заощадженням, й оцінити, наскільки можливо збільшити заробіток. Важливо скласти детальний план, який охоплює все, що потрібно зробити для отримання бажаного. Насамкінець треба визначити ризики, які можуть поставити під загрозу реалізацію фінансової цілі, а краще від них застрахуватись.

Рис. 1.11. Дії щодо фінансового планування

Візуально фінансовий план може мати вигляд декількох таблиць, у комірках яких записано все, що пов'язане із заробітками, покупками, платежами та заощадженнями. Причому в них необхідно не тільки вносити ті чи інші дані, а й регулярно

аналізувати цифри, робити виправлення і за необхідності перенаправляти гроші з однієї комірки в іншу. Як тільки виконано один пункт плану, одразу потрібно братися до наступного пункту, поступово просуваючись до поставленої фінансової цілі.

У таблицях подано приклад фінансового плану купівлі автомобіля: у першій — сформульовано ціль відповідно до методу SMART; у другій — містяться місячні показники різних категорій доходів і витрат, відтак за рік таких таблиць буде налічуватися 12; у третій — узагальнено дані доходів, витрат і заощаджень за рік; у четвертій — відображено підсумок за 5 років. Складати такі таблиці потрібно уважно з урахуванням змін, які відбуваються в житті. При цьому грубі помилки можуть призвести до недосягнення цілі.

Таблиця 1.6

Складання фінансового плану з використанням методу SMART

Метод SMART	**Опис**
Конкретність	Купівля автомобіля
Вимірність	270 тис. грн
Досяжність	Оплата праці, доходи від власності тощо
Доцільність	Використання автомобіля для повсякденних потреб
Обмеженість у часі	5 років

Доходи	**Сума**	**Витрати**	**Сума**	**Заощадження**	**Сума**
Оплата праці	12500	Продукти харчування	9200	Усього	7700
Доходи від бізнесу	19300	Одяг і взуття	4200		
Дивіденди від акцій	1100	Житло	6500		
Відсотки по вкладах	2300	Охорона здоров'я	1400		
Допомога від родичів	3500	Транспорт	6900		
Всього	**38700**	Зв'язок	400		
		Відпочинок і культура	900		
		Освіта	1500		
		Всього	**31000**		

Період	Доходи	Витрати	Заощадження
Січень	38700	31000	7700
Лютий	39200	35300	3900
Березень	42100	37400	4700
Квітень	39000	41200	-2200
Травень	43500	42000	1500
Червень	41300	34900	6400
Липень	39200	31800	7400
Серпень	35100	32600	2500
Вересень	37400	31100	6300
Жовтень	38100	32900	5200
Листопад	31200	34500	-3300
Грудень	39800	35300	4500
Всього	**464600**	**420000**	**44600**

Період	Заощадження
2022 р.	44600
2023 р.	52100
2024 р.	58900
2025 р.	59300
2026 р.	61600
Всього	**276500**

3.3. Прийняття фінансових рішень

Умінню приймати фінансові рішення з найбільшими вигодами для себе навчає фінансова грамотність. Фінансово грамотні люди відповідально ставляться до грошей і захищені від їхньої втрати. Вони завжди ставлять фінансову ціль на тривалий період (придбання автомобіля, навчання дітей, проведення відпустки тощо); уміють знаходити фінансову інформацію, а за потреби консультуються з фахівцями; розуміють призначення фінансових установ і активно користуються їх фінансовими продуктами.

Цікаво

Рівень фінансової грамотності людей залежить від того, наскільки багатою є держава (у США та Німеччині він набагато вищий, порівняно з державами Африки) і чи приділяє вона увагу фінансовій освіті. Для досягнення належного рівня потрібно здолати байдуже ставлення до створення власного добробуту і сформувати філософію «опори на власні сили». Завдяки цьому кожен зможе досягти фінансової незалежності і зберегти її протягом усього життя.

Прийняття фінансових рішень впливає на життєдіяльність людини, забезпечує її стабільний розвиток у короткостроковому та довгостроковому періодах. Для цього потрібно щомісяця планувати бюджет, доходи розподіляти так, щоб вони покривали всі основні потреби, і тільки з решти виділяти на другорядні речі. З метою уникнення фінансової катастрофи необхідно мати заощадження, які мають дати змогу прожити пів року. Щодо здійснення витрат на продукти харчування, то краще робити гуртові закупи раз на тиждень, що зекономить час та гроші.

Гроші, які залишаються після купівлі харчів та одягу, сплати комунальних послуг, потрібно вкладати в активи (облігації, акції компаній, рухоме і нерухоме майно, вклад у банку), які можуть забезпечити заробіток без трудових затрат. Найчастіше люди відкривають депозит, відтак гроші будуть постійно зростати. Великі суми грошей вигідніше вкладати в нерухомість (купівля офісного приміщення, магазину тощо) і здавати в оренду, малі — у розвиток власних навичок (дасть змогу згодом більше заробляти).

Цікаво

Симулювати прийняття фінансових рішень можна за допомогою гри «Грошовий потік», створеної американським інвестором і бізнесменом Робертом Кійосакі. Вона складається з двох етапів, схожих на життя людини. На першому етапі гравці беруть кредити в банку, вкладають гроші в акції компаній, купують і продають нерухомість, здають її в оренду тощо. На другому етапі, маючи пасивний дохід (він повинен перевищувати витрати) і достатню суму заощаджень, можуть здійснити свою мрію, яку обирають перед початком гри.

Якщо виникають сумніви щодо правильності прийняття фінансових рішень, то варто звернутися до фінансових консультантів. Це фахівці у сфері фінансів, які дають поради, як зберігати і примножувати активи. Фінансові консультанти оцінюють фінансовий стан своїх клієнтів, розробляють для них схеми роботи з банками і страховими компаніями, допомагають приймати фінансові рішення. Для цього вони пояснюють переваги того чи іншого фінансового продукту, ризики, пов'язані з його придбанням, і гарантії безпеки активів.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/L9rHFaf або QR-кодом і виконайте тести до § 3 «Фінансове планування».

Кейси

Кейс 3.1. Які поради повинні дати фінансові консультанти у вказаних в таблиці ситуаціях? Обґрунтуйте той чи інший варіант відповіді.

Ситуації	Поради
Молода сім'я не має власного житла	а) орендувати квартиру за 4500 грн на місяць б) оформити іпотеку на 20 років і платити 7000 грн на місяць
Бізнесвумен хоче розширити власний бізнес	а) взяти кредит у банку під 20% річних б) не сплачувати податки й таким чином заощадити
Сім'я має заощадження в сумі 170 тис. грн	а) відкрити депозит під 15% річних б) вкласти у фінансову піраміду під 300% річних
Молода дівчина-студентка хоче купити дорогий смартфон у кредит	а) так б) ні
Чоловік хоче обміняти на гривні 200 дол. США	а) обміняти, коли курс гривні зростає б) обміняти, коли курс гривні падає

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/303ERYr або QR-кодом і розв'яжіть додатковий кейс до § 3 «Фінансове планування».

Задачі

Задача 3.1. Андрій, Ірина та Максим Чапленки вирішили летіти у відпустку лоукостом. Ціна квитка на одну особу становить 10 євро при курсі євро 37,25 грн. Утім за кожен додатковий кілограм багажу понад норму 20 кг потрібно додатково заплатити 2 євро. Порахуйте, чи вигідно скористатися лоукостом, якщо багаж сім'ї Чапленків дорівнює 32 кг, а ціна квитка у звичайній авіакомпанії — 650 грн?

Задача 3.2. З поданого переліку доходів сім'ї Чапленків (дивіденди — 6900 грн, зарплата Ірини — 12100 грн, плата за оренду земельної ділянки — 2300 грн, відсотки від депозитного вкладу у банку — 960 грн, доходи від ведення бізнесу Андрія — 31000 грн) визначте трудові й інвестиційні доходи, а також питому вагу, яку вони мають у загальній сумі доходів.

Задача 3.3. Сім'я Чапленків хоче купити холодильник вартістю 15000 грн. Її дохід на місяць становить 10000 грн, а витрати — 9000 грн. Банк пропонує кредит на 1 рік під 18% річних. Інфляція становить 6,5% у рік. Визначте, яке рішення має прийняти сім'я: заощаджувати і купити холодильник пізніше або взяти кредит у банку?

Зверніть увагу

Оскільки заощадити гроші на холодильник, відкладаючи по 1000 грн на місяць, не вдасться за рік, то ціна холодильника коригується на рівень інфляції 6,5%. Цю суму можна назбирати за 1 рік і 4 місяці. Множенням ціни холодильника на 18%, визначається сума кредиту за рік. За кредит доведеться переплатити, утім холодильником можна буде користуватися одразу після покупки, а не чекати.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/703TJqi або QR-кодом і розв'яжіть додаткові задачі до § 3 «Фінансове планування».

Запитання для самоперевірки

1. Які особливості застосування методу SMART для формулювання фінансових цілей?
2. У чому полягає сутність фінансового плану та його складових?
3. Як стати фінансово незалежним і почуватися фінансово безпечно?
4. У яких випадках фінансові консультанти допомагають приймати фінансові рішення?

Самостійна робота

1. Обґрунтуйте ваше рішення: безкоштовна освіта за напрямом, який не подобається, або платна освіта за напрямом, який є мрією.
2. Дослідіть біографії мільярдерів / мільярдерок з метою з'ясування, чи завжди запорукою успіху є заможні батьки.

§ 4. ДОХОДИ СІМ'Ї

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати сутність і види доходів сім'ї, розрізняти джерела доходів і характеризувати чинники, від яких вони залежать, визначати розміри сімейних доходів, аналізувати їхні обсяги та структуру, знати відмінності між активами і пасивами сім'ї, розуміти, чи може багатство зробити людину щасливою, усвідомлювати, як бідність може бути пов'язана з низьким рівнем фінансової грамотності.

Основні терміни і поняття

Доходи, активні та пасивні доходи, активи і пасиви, трудові доходи, зарплата, премія, гонорар, нетрудові доходи, доходи від володіння облігаціями й акціями, доходи від здачі в оренду нерухомості, доходи від депозитного вкладу у банку, кишенькові гроші, підробіток, багатство, бідність.

4.1. Поняття і класифікація доходів сім'ї

Доходами є сукупність надходжень сім'ї за певний період (тиждень, місяць, квартал або рік). До них належить: оплата праці; доходи від підприємницької діяльності й самозайнятості; доходи від продажу сільськогосподарської продукції; доходи від власності (дивіденди від акцій й інших цінних паперів, відсотки по вкладах у банку, доходи від здачі в оренду нерухомості тощо); пенсії; стипендії; допомоги, пільги та субсидії, надані готівкою (по безробіттю, малозабезпеченим сім'ям, на дітей тощо); грошова допомога від родичів та інших осіб; аліменти.

Запам'ятайте

Доходи — це сукупність надходжень сім'ї за певний період (тиждень, місяць, квартал або рік) з усіх можливих джерел.

Кожна сім'я може мати активні (зарплата, оскільки її отримання передбачає виконання певної роботи) та пасивні доходи (гроші, які поклали на депозит у банку, так би мовити, «працюють» за людину). Недоліки активного заробітку: зробив роботу — отримав гроші, перестав працювати — їх немає; необхідно докладати великі зусилля та час; роботодавець може затримати зарплату. Недоліки пасивного заробітку: перш ніж його використовувати, потрібно накопичити багато грошей; спочатку пасивний дохід є невеликий.

Рис. 1.12. Відмінності між активними і пасивними доходами сім'ї

Таблиця 1.7

Види доходів сім'ї та їх характеристика

Види доходів	Характеристика
Трудові доходи	Оплата праці (зарплата, премія тощо); доходи від підприємницької діяльності й самозайнятості; доходи від продажу сільськогосподарської продукції
Нетрудові доходи	Доходи від власності (дивіденди від акцій, відсотки по вкладах у банку, доходи від здачі в оренду нерухомості тощо); пільги і субсидії; грошова допомога від родичів; аліменти

Підлітки також можуть працювати й отримувати доходи. Відповідно до законодавства, не допускається прийняття на роботу осіб віком до 16-ти років. Утім, для юного покоління ці обмеження не є завадою для заробітку, деколи більшого, ніж у батьків. Отримувати доходи вони можуть, ведучи влоги, створюючи сайти, мобільні додатки, пишучи тексти на різну тематику (копірайт і рерайт). Поширеними способами є вигул собак, допомога сусідам по господарству, здійснення покупок тощо.

Цікаво

За згодою батьків дітям дозволяють працювати з 15 років.

Крім активних і пасивних доходів, необхідно розрізняти такі поняття, як активи та пасиви. Активами є гроші, які сім'я зберігає в банку або в себе вдома; квартира, будинок, гараж й автомобіль, якими вона володіє; акції компаній; різноманітні дорогоцінності. Саме так можна охарактеризувати всі матеріальні речі, які належать сім'ї та визначають її багатство. Чим їх більше та чим більша вартість, тим більшими є активи. Роберт Кійосакі по-іншому підійшов до тлумачення активів, а саме всього того, що приносить певний дохід.

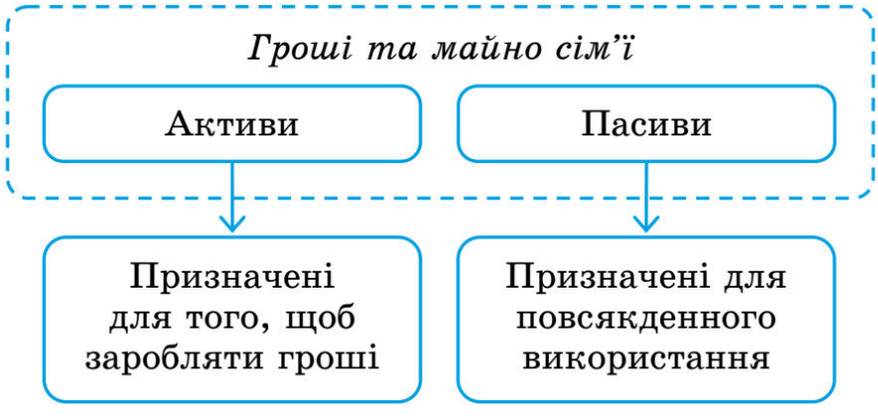

Рис. 1.13. Відмінності між активами і пасивами сім'ї

Тобто гроші мають лежати в банку, квартира — здаватися в оренду, автомобіль — працювати в таксі. А от квартира, де мешкає сім'я, належить до пасивів, адже «витягує» гроші на комунальні послуги, поточний ремонт та інше. Так само автомобіль, який використовується тільки для відвезення дітей у школу, привезення продуктів із супермаркету, поїздки у відпустку на море тощо, не можна віднести до активів. Його вартість при майбутньому продажу зменшиться на 20–50%. Але активом буде один із 39 суперкарів Ferrari 250 GTO, який коштує 50 мільйонів доларів.

Сімейний мінівен

Фургон для бізнесу

Ferrari 250 GTO

Крім матеріальних активів, є ще нематеріальні та цифрові активи. Першими можуть володіти навіть діти, якщо розроблять комп'ютерну гру, напишуть музичний твір для фортепіано, знімуть фільм або щось винайдуть (усе це повинно мати певну цінність). Нематеріальні активи захищаються авторським правом, тому, перш ніж завантажити з інтернету пісню улюбленого виконавця або подивитися «піратський» фільм, потрібно усвідомити, що це крадіжка. До цифрових активів належить криптовалюта.

4.2. Характеристика окремих видів доходів сім'ї

Найпоширенішим джерелом доходів є зарплата, яку отримують працівники за виконану роботу. Вона буває погодинною, тоді її розмір встановлюється з огляду на кількість відпрацьованого часу, і відрядною, за якої заробіток залежить від виконаної роботи. Якщо пекар отримує погодинну зарплату, то вона збільшиться, коли буде працювати не 8 годин із понеділка до п'ятниці, а ще 8 годин у суботу (зарплата зменшиться, коли працюватиме менше часу). Відрядна зарплата залежить від кількості випечених булок і того, чи вони не згоріли.

Із зарплати стягують податки, тому «на руки» працівники отримують менше грошей (що більший розмір оплати праці, то

більше грошей доведеться віддати державі, і навпаки). В Україні із зарплати вираховують податок на доходи фізичних осіб, ставка якого становить 18%, і військовий збір — 1,5%. Наприклад, із зарплати в сумі 15 тисяч гривень після сплати всіх податків буде виплачено трохи більше 12-ти тисяч гривень (15000−(15000·(18%+1,5%))=12075). Якщо податки не платити, то така зарплата називається «зарплатою в конверті», що незаконно.

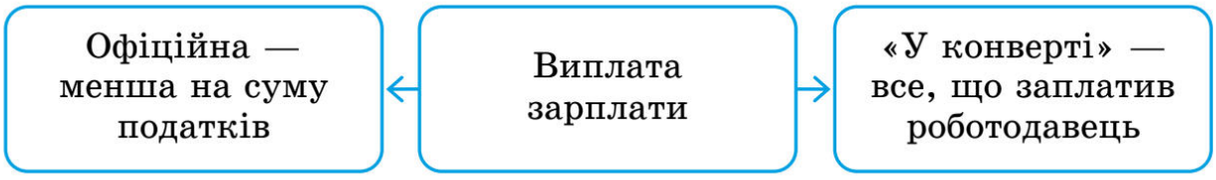

Рис. 1.14. Особливості виплати зарплати

Цікаво

Попередня виплата частини грошей у вигляді зарплати називається авансом (походить від французького слова «avance» і перекладається як «випередження»). Відповідно до законодавства, зарплату виплачують не раз на місяць, а розбивають на дві частини: за першу половину місяця в період з 16 до 22 числа (аванс) і за другу — з 1 до 7 числа. Це робиться для того, щоб сім'я не влізла в борги, могла здійснити витрати і заощадити.

За добре виконану роботу працівникам додатково виплачують премію (походить від латинського слова «praemia» й означає «нагорода»). Її надають за результатами місячного, квартального або річного оцінювання роботи, особистий внесок в загальний результат роботи та належне виконання умов, зазначених у договорі. Але працівників можуть і депреміювати, тобто зменшити розмір або взагалі позбавити зароблені премії. Основними причинами цього є порушення трудової, виробничої та технологічної дисципліни на роботі.

Цікаво

Крім грошей, премії бувають у формі медалей, дипломів, грамот тощо. Їх надають ученим — за наукові відкриття, письменникам — за книги, які вподобали багато людей, спортсменам — за перемоги на змаганнях, видатним діячам — за внесок у різних сферах. Однією з найвідоміших премій є Нобелівська премія, яку присуджують у сферах хімії, фізики, медицини, літератури, економіки та поширення миру на планеті. Сума Нобелівської премії становить понад 1 мільйон доларів.

За виконану роботу можуть виплачувати гонорар. Так по-іншому називається авторська винагорода письменнику / письменниці за написану книгу, художнику / художниці — за намальовану картину, артисту / артистці — за виконану пісню, ученому / ученій — за винахід (також використовують термін «адвокатський гонорар», який є винагородою адвокатів за

захист своїх клієнтів у суді або надання консультацій). Гонорар може бути погодинний або фіксований і з нього стягують податок на доходи фізичних осіб (18%) та військовий збір (1,5%).

Отримання зарплати й інших трудових доходів потребує докладання певних зусиль. До того ж здатність людини до активного заробітку обмежена певним віком, здоров'ям й іншими можливостями. Натомість пасивний дохід дає змогу досягти фінансової незалежності у будь-якому віці й зберегти її протягом усього життя. Для цього необхідно володіти певними активами (облігації, акції компаній, рухоме і нерухоме майно, вклад у банку), які можуть забезпечити заробіток без трудових затрат, або мати певну суму заощаджень.

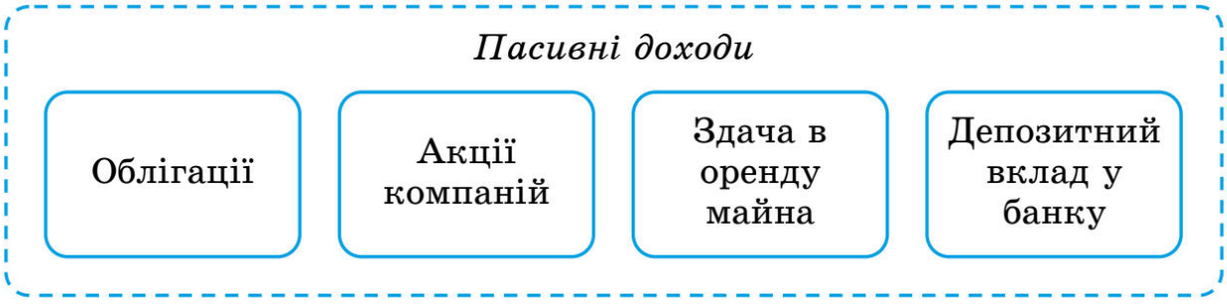

Рис. 1.15. Складові пасивних доходів сім'ї

Кожен, хто має певну суму заощаджень, може купити облігації (походить від латинського слова «obligatio» й означає «зобов'язання») й отримувати пасивний дохід. Спершу необхідно визначитися з видами облігацій. У короткострокових облігаціях дохід можна отримати до 1 року, значно швидше, порівняно з довгостроковими. Забезпечені облігації гарантують, що дохід буде виплачений, незабезпечені — нічим не гарантується виплата доходу, а щодо гарантованих, то гарантію дає хтось інший.

Запам'ятайте

Облігація — це цінний папір, який засвідчує внесення певної суми грошей в активи компанії і підтверджує зобов'язання щодо виплати доходу.

Пасивно заробити можна на дивідендах (походить від латинського слова «dividendum» й означає «ділити»). Це певна сума грошей, яка виплачується власникам акцій з прибутку компанії, якщо про розділення прибутку вони разом домовилися. Акції бувають прості та привілейовані. Власники простих акцій мають право управляти компанією й отримувати дивіденди, а привілейованих — отримувати дивіденди, але в першу чергу. З дивідендів стягується податок на доходи фізичних осіб (на відміну від зарплати та гонорару, ставка становить 5%) і військовий збір (1,5%).

Запам'ятайте

Акція — це цінний папір, який засвідчує власність на визначену частку статутного капіталу компанії і надає її власнику / власниці право на участь в управлінні, частину прибутку та майна.

Найбільш популярним видом доходу, за якого можна ніде не працювати, а щомісяця отримувати гроші, є оренда. Це надання в тимчасове користування квартири, земельної ділянки, автомобіля тощо за певну плату. Для цього потрібно або мати якесь майно, або гроші, щоб його купити. З доходів від оренди стягують податок на доходи фізичних осіб (18%) і військовий збір (1,5%). Якщо договір оренди не буде підписуватися, то потрібно усно домовитися про відшкодування збитків у разі можливого пошкодження або втрати майна.

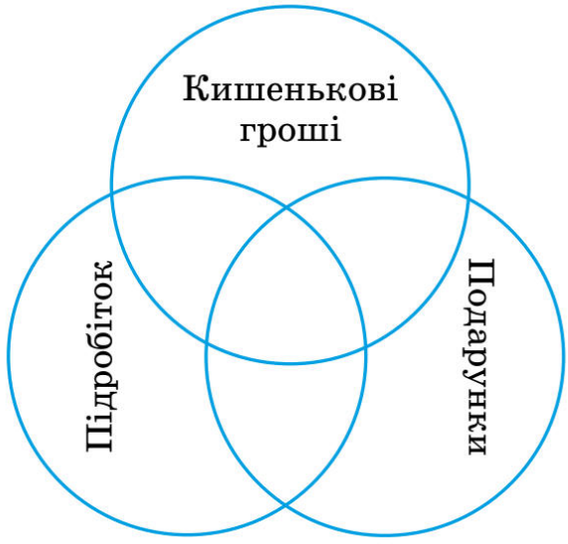

Рис. 1.16. Складові доходів підлітків

Щодо доходів підлітків, то найчастіше ними є кишенькові гроші. Це певна сума грошей, яку батьки дають щодня, декілька разів на тиждень або раз на місяць для поточних витрат (купівля солодощів, проїзд в автобусі тощо). У різних сім'ях вони можуть відрізнятися і залежать від їхнього достатку (є родини, де діти виховуються тільки мамою або татом, бабусею, дідусем тощо), якихось досягнень, поведінки вдома і на вулиці. Витрачати кишенькові гроші можна на власний розсуд або під контролем батьків (рекомендується записувати, на що витрачено).

Цікаво

Якщо підлітки хочуть придбати якусь дорогу річ (скейтборд, навушники тощо), на яку довго збирали гроші, й не вистачає незначної суми, то можна попросити в батьків кишенькові гроші авансом. При цьому необхідно пообіцяти виконувати умови, за які їх мали б отримувати (не приносити погані оцінки зі школи, відвідувати уроки зі скрипки, прибирати в кімнаті тощо). Мінусом авансу є те, що до початку наступного місяця вони не матимуть грошей на власні потреби.

4.3. Багатство сім'ї

Високі доходи сім'ї зумовлюють збільшення її багатства. Воно означає достаток, велику кількість чогось, що дуже цінне та важливе. Більшість людей багатство пов'язують зі щастям — станом цілковитого задоволення життям і відчуттям безмежної радості. Тоді скільки грошей або майна потрібно мати, щоб бути щасливим? На це запитання відповів лауреат Нобелівської премії з економіки Деніел Канеман. Він дослідив, що в США рівень задоволення від життя зростає, поки дохід не перевищує 75 тисяч доларів (у різних державах ця сума інша).

Запам'ятайте

Багатство — це велика кількість фінансових і матеріальних благ, якими володіє сім'я, що є дуже цінними та важливими.

На думку Деніела Канемана, що менший дохід у людини, то частіше вона буває засмучена і тим більше схильна до депресії. Бідність збільшує переживання від хвороби, пограбування, розлучення та інших невдач. У міру того, як сума доходу росте, збільшується здатність людини відчувати щасливі моменти в житті. Але при перевищенні доходу в сумі 75 тисяч доларів людина, так би мовити, «купує» щастя через різні речі (брендовий одяг та взуття, найновіший смартфон, вечеря в дорогому ресторані), які дають позитивні емоції.

На відміну від багатства, бідність означає відсутність достатньої кількості грошей, щоб забезпечити себе та сім'ю певним рівнем благополуччя. Водночас є ще поняття абсолютної бідності, інакше кажучи, неможливості задовольнити мінімальні потреби в їжі й одязі, медичному обслуговуванні та забезпеченні житлом. У кожній державі є своя межа бідності, яка визначається кількістю потрачених грошей на день на одну людину. Але якщо це менше ніж 1 долар 90 центів, то людина є бідною.

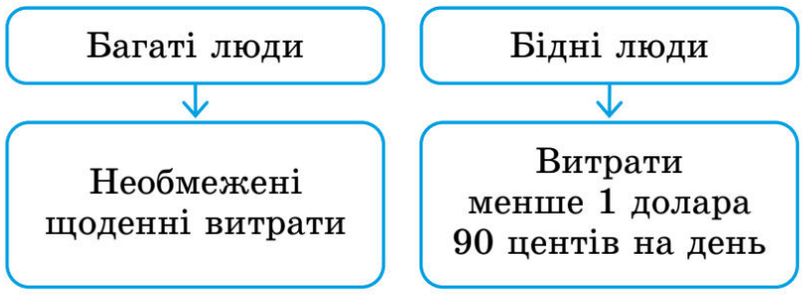

Рис. 1.17. Відмінності між витратами багатих і бідних людей

Бідність пов'язана не тільки з лінню людей ходити на роботу і заробляти гроші, сподіваючись на соціальну допомогу від дер-

жави. У багатьох державах Африки, Азії та Південної Америки її причинами є погано розвинена економіка, корупція у владі, обмеження багатьох прав і низький рівень фінансової грамотності. Люди, яких можна віднести до бідних, не ризикують вкладати гроші, які згодом знецінюються, не довіряють банкам і страховим компаніям, не вміють планувати свій бюджет.

Бідність в Африці

Бідність в Азії

Бідність у Південній Америці

Цікаво

Щороку показник бідності зростає (100 років тому він дорівнював 1 долар у тиждень), як і розрив між багатими та бідними (сьогодні 8 найбагатших людей у світі володіють такими ж статками, що й найбідніші 3,6 мільярда людей). Відповідно до даних Організації Об'єднаних націй (ООН), бідні люди не мають доступу до безпечної питної води, туалетів, лікування від серйозних захворювань, відвідування школи, радіо, телевізора, комп'ютера, телефона тощо.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/19rHLlO або QR-кодом і виконайте тести до § 4 «Доходи сім'ї».

Кейси

Кейс 4.1. З поданого переліку майна (квартира, де мешкає сім'я; автомобіль, який використовується для власних потреб; акції компанії; гараж для зберігання автомобіля; земельна ділянка, яка здається в оренду; дачна ділянка, яка використовується для літнього відпочинку; депозитний вклад у банку; заощадження, які зберігаються вдома; картини відомих художників й антикваріат; автомобіль таксі, який використовується для ведення бізнесу; гроші на поточному рахунку в банку) в одній колонці запишіть перелік активів, у другій — перелік пасивів.

Задачі

Задача 4.1. Зарплата Андрія Чапленка з січня по квітень становила 10000 грн. У травні вона зросла на 25%, а в серпні знизилася на 10%. У вересні чоловіка звільнили і він протягом трьох місяців отримував виплати по безробіттю у розмірі 70% від середньої зарплати. У грудні Андрій влаштувався на роботу із зарплатою 9500 грн. Порахуйте суму річного доходу.

Зверніть увагу

Спочатку визначають дохід з січня по квітень, підвищену зарплату в травні, дохід з травня до липня, зменшену зарплату за серпень. Далі — середній розмір зарплати і суму соціальних виплат з вересня до листопада. Тоді річний дохід буде дорівнювати сумі доходів за всі місяці.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/d2y6bp2 або QR-кодом й ознайомтеся з розрахунками задачі 4.1 в програмному продукті Microsoft Excel.

Задача 4.2. Зарплата Ірини Чапленко з січня до травня становила 12000 грн, у червні її підвищили на 10%, а з жовтня Ірина звільнилася з роботи. На нову роботу вона влаштувалася в грудні із зарплатою 14200 грн. Визначте, яку суму податку на доходи фізичних осіб та військового збору було стягнуто із зарплати Ірини протягом року?

Задача 4.3. Подруга Ірини Чапленко Вікторія купила приміщення міні-кав'ярні за 325 тис. грн, щоб задавати в оренду. У неї було тільки 250 тис. грн, тому 75 тис. грн взяла у кредит у банку на 1 рік під 20% річних. Порахуйте, коли Вікторія зможе повернути витрачені гроші й отримувати пасивний дохід, якщо оренда міні-кав'ярні становить 3500 грн на місяць?

Задача 4.4. Друзі сім'ї Чапленків сім'я Фергюсонів, яка мешкає в США, складається з чотирьох осіб. Чоловік Джон працює водієм вантажівки і заробляє 20 дол. США за годину. Дружина Меліса викладає в коледжі математику, її зарплата становить 12 дол. США за годину. Двоє дітей — Гаррі та Рейчел навчаються в школі. Визначте, чи можна вважати сім'ю щасливою відповідно до дослідження Деніела Канемана?

Зверніть увагу

Спочатку визначають дохід чоловіка за 8-годинний робочий день, 22 робочі дні в місяці та рік. Аналогічні дії виконуються щодо доходу дружини. Сукупний дохід сім'ї у рік ділиться на 4 й порівнюється із сумою 75 тисяч доларів, яку Деніел Канеман у своєму дослідженні розглядав, так би мовити, «порогом» щастя.

Задача 4.5. Після звільнення з роботи Андрія сім'ї Чапленків, яка складається з трьох осіб, довелося зменшити витрати, а саме: їжа — 3500 грн; одяг — 700 грн; комунальні послуги — 650 грн; інтернет — 90 грн; мобільний зв'язок — 140 грн; проїзд в автобусі — 250 грн; ліки — 320 грн; інші витрати — 290 грн. Установіть, чи можна вважати сім'ю бідною відповідно до стандартів ООН за курсу дол. США 36,5 грн?

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/v03TK3b або QR-кодом і розв'яжіть додаткову задачу до § 4 «Доходи сім'ї».

Запитання для самоперевірки

1. Які особливості трудових і нетрудових доходів? Чим вони відрізняються?
2. За яку роботу діти можуть отримувати більші доходи, ніж їхні батьки?
3. Охарактеризуйте очікувані та неочікувані надходження сім'ї.
4. Чи може багатство зробити людину щасливою? Обґрунтуйте як?
5. Як бідність людей пов'язана з низьким рівнем фінансової грамотності?

Самостійна робота

1. Проаналізуйте склад та структуру доходів сімей в Україні.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/w04q8yi або QR-кодом й ознайомтеся з додатками Д і Е, у яких подано інформацію щодо доходів сімей в Україні.

2. Охарактеризуйте активи, володіння якими може стати запорукою фінансової свободи людини.
3. Наведіть аргументи щодо наявності можливої залежності між кількістю багатих людей у державі та багатством самої держави.
4. Проведіть розмежування в особливостях поводження із заробленими грошима та грошима, які отримані випадковим шляхом, зокрема виграшем в лотереї.

§ 5. ВИТРАТИ СІМ'Ї

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати сутність і види витрат сім'ї, характеризувати чинники, від яких вони залежать, визначати розміри сімейних витрат, аналізувати їхні обсяги та структуру, усвідомлювати взаємозв'язок між потребами і витратами сім'ї, розуміти вплив на них інфляції та купівельної спроможності.

Основні терміни і поняття

Сімейні витрати, постійні, змінні й інвестиційні витрати, потреби, інфляція, купівельна спроможність.

5.1. Класифікація і характеристика витрат сім'ї

Витрати — це певна сума грошей, яку сім'я спрямовує на свої потреби. Вони поділяються на постійні (купівля їжі, плата за комунальні послуги, інтернет, мобільний зв'язок, проїзд в автобусі тощо), змінні (купівля одягу, взуття та ліків, витрати на відпочинок на морі, придбання подарунків тощо) й інвестиційні (придбання акцій компаній, відкриття банківських вкладів тощо). Деякі змінні витрати можуть бути постійними (тому, хто хворіє на астму, ліки треба купувати завжди), а постійні — змінними (той, хто має автомобіль, рідко їздить на автобусі).

Запам'ятайте

Витрати — це певна сума грошей, яку сім'я спрямовує з бюджету на свої потреби.

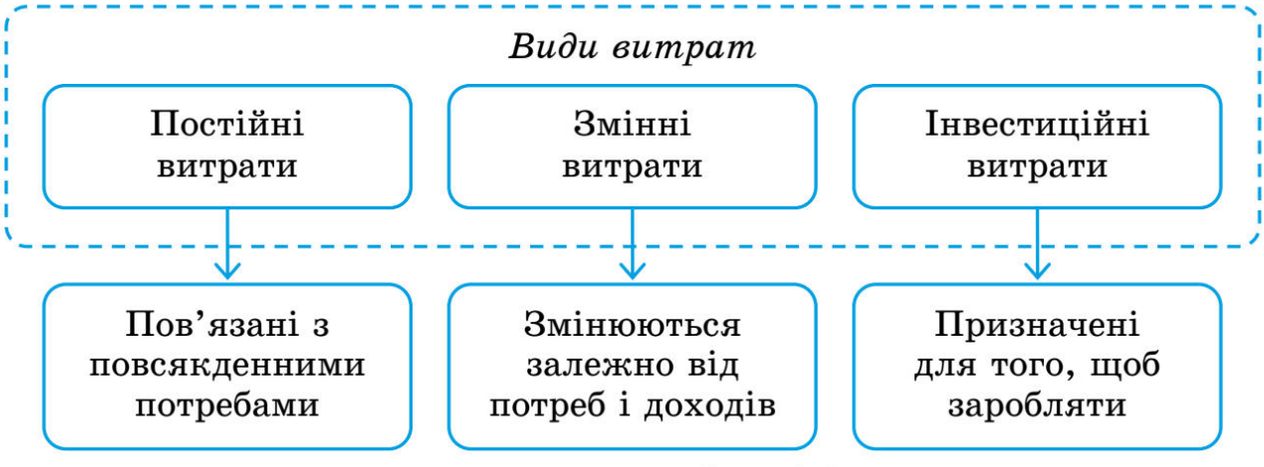

Рис. 1.18. Витрати сімейного бюджету

У кожній сім'ї витрати бувають різними. Усе залежить від тих доходів, які вона отримала протягом місяця або року (в останньому випадку йдеться про великі витрати). Якщо діти ведуть бюджет окремо, то також мають особисті витрати. Зазвичай зимову куртку купує хтось батьків, а от недорогу футболку

підлітки можуть купити самі за власні заощадження. Крім того, вони часто витрачають багато грошей на чипси й кока-колу, що до того ж шкідливо для здоров'я.

Витрати, які належать до так званих «викрадачів грошей»

Батьки також можуть «тринькати» грошима, не розуміючи, що насправді їх не витрачають, а втрачають. Якщо щоразу, коли йти на роботу, по дорозі купувати каву за 40 гривень, то на місяць (у місяці в середньому є 22 робочих дні) загалом вийде 880 гривень (40·22=880). Ці гроші можна було б зекономити, роблячи каву вдома в термочашці. Витрати зменшують доходи, тому важливо, перш ніж щось купувати, добре подумати. Для цього перед початком кожного місяця сім'я повинна планувати бюджет — визначити, скільки грошей йде на постійні, змінні й інвестиційні витрати.

5.2. Причини виникнення витрат сім'ї

Витрати залежать від потреб, тобто бажання мати певні речі через їх нестачу. У кожної людини або сім'ї вони бувають різні. Той, хто ходить на роботу пішки, хоче купити велосипед, велосипедист — автомобіль, власник автомобіля — літак. Зі збільшенням доходу зростають потреби і скільки б грошей не мати, їх завжди буде складно задовольнити. Чак Поланік в книзі «Бійцівський клуб» писав: *«Покоління за поколіннями люди працюють на ненависних роботах для того, щоб мати можливість купити те, що їм ніколи не знадобиться»*.

Запам'ятайте

Потреби — це бажання мати певні речі через їх нестачу.

Будь-який транспортний засіб (велосипед, автомобіль і літак) потрібно утримувати, відтак витрачати гроші на пальне, ремонт, стоянку та інше. Зрозуміло, що на велосипед піде найменше грошей, у той час як на літак вартістю 2 мільйони доларів — близько 700 тисяч доларів у рік. Значну суму коштує

утримання автомобіля. Усе ж люди часто, не маючи на те грошей, його купують і більшу частину сімейного бюджету спрямовують на виплату автокредиту та купівлю запчастин, економлячи на їжі й одязі.

Рис. 1.19. Взаємозв'язок між доходами, потребами і витратами

Потреби людини або сім'ї мають відповідати доходам. Перш ніж купувати автомобіль, слід відповісти на запитання: наскільки це потрібно, як зміняться витрати в бюджеті та чи достатньо грошей? Якщо грошей замало, то покупку варто відкласти. Далі слід сформувати «подушку безпеки» — гроші, які не витрачатимуться на поточні потреби, а будуть використані пізніше (знадобиться, коли звільнять з роботи, у разі хвороби тощо). Після цього можна збирати гроші на автомобіль.

Зверніть увагу

Взаємозв'язок між обсягом доходів, потребами і видами витрат відображено в законі Енгеля. Його зміст полягає в тому, що чим біднішою є сім'я, тим більша питома вага її витрат йде на купівлю продуктів харчування. Зі зростанням доходів витрати на харчування скорочуються, купівлю одягу й оплату комунальних послуг — змінюються не суттєво, на задоволення культурних та інших нематеріальних потреб — зростають.

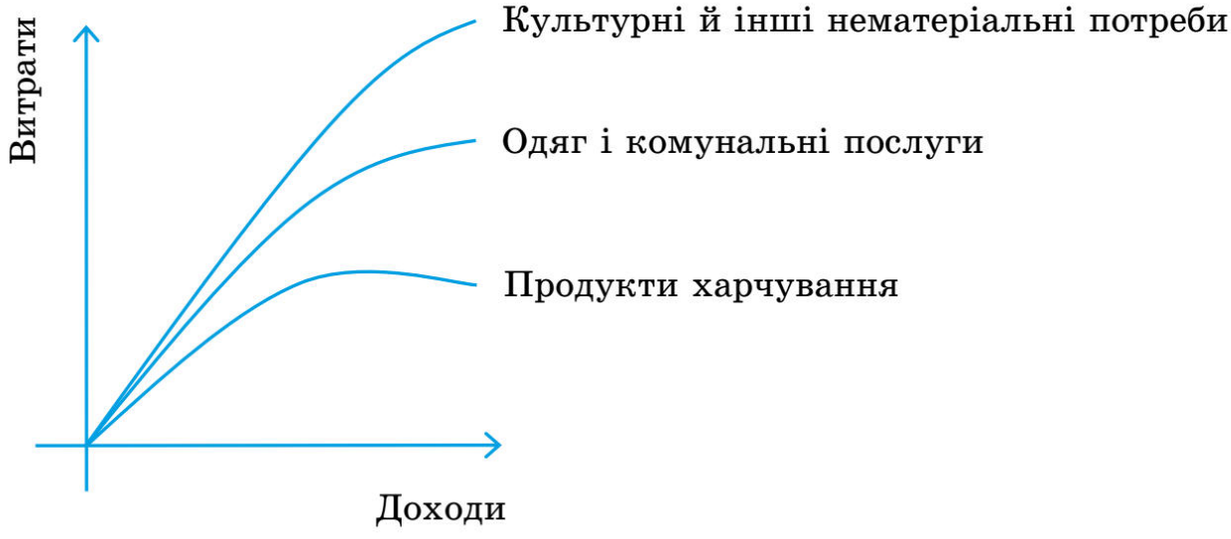

Рис. 1.20. Дія закону Енгеля

У дітей є свої потреби, хоча не настільки витратні, як купівля автомобіля. До 4 років — іграшки та солодощі, 5–7 років — самокат і планшет, 8–10 років — смартфон і кишенькові гроші, які можна витрачати на будь-що. У підлітковому віці діти прагнуть більшої фінансової свободи (квитки в кіно, відпочинок

у кафе з друзями, подорожі й інше), тому відчувають потребу в збільшенні суми кишенькових грошей. З віком потреби зростають від бажання мати якісь речі, на що витрачаються гроші, до нематеріальних потреб — любові, поваги, пізнанні тощо.

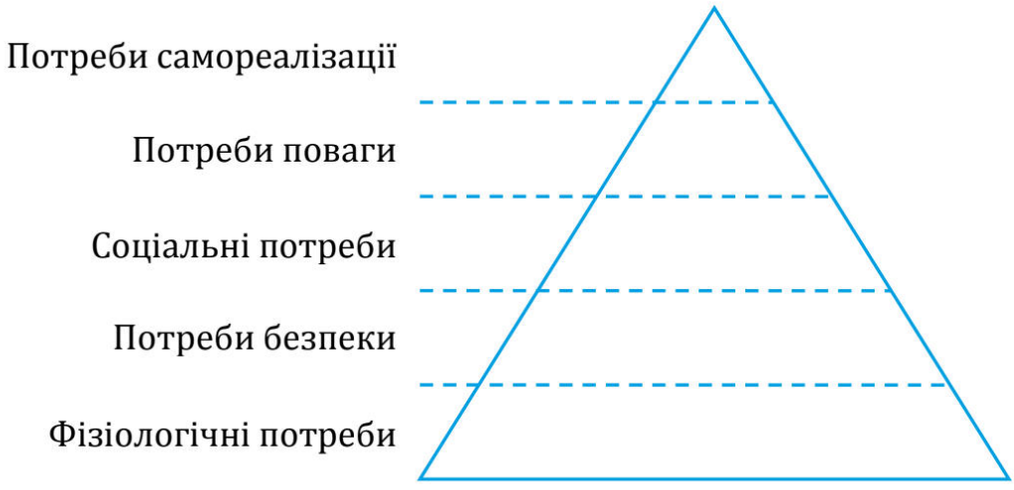

Рис. 1.21. Піраміда потреб Маслоу

Абрахам Маслоу потреби людей, як-от фізіологічні (голод, спрага і сон), безпеки, спілкування, любові, поваги та самореалізації, зобразив у вигляді піраміди. Не всі ці потреби залежать від великого заробітку, але, маючи його, можна стати щасливим, дотримуючись деяких правил. Перше — необхідно купувати не речі, а нові враження від життя. Друге — люди відчувають себе щасливішими, коли витрачають гроші на інших. Третє — позитивні відчуття від купівлі дороговартісних речей будуть більші, якщо робити це рідше.

5.3. Витрати та інфляція

Інфляцією (походить від латинського слова «inflatio» й означає «здуття») називається швидке знецінення грошей, що супроводжується зростанням цін на товари. Її ознакою є те, що ціна печива з 15 гривень за місяць може зрости до 20 гривень, а через пів року стати 40 гривень. Але якщо влітку кілограм полуниці коштує 50 гривень, взимку — 300 гривень, то це пов'язано не з інфляцією, а з сезонним коливанням цін (вирощування полуниці взимку потребує більших витрат). Інфляція може легко перетворити гроші на звичайні папірці.

Запам'ятайте

Інфляція — це швидке знецінення грошей, що супроводжується зростанням цін на товари.

Причиною інфляції є надмірний друк грошей центральним банком держави. Вона буває повзучою (ціни зростають до 10%

на рік), галопуючою (від 10% до 50%) та гіперінфляцією (від 50% до декількох тисяч відсотків і більше).

Цікаво

У 2008 р. в Зімбабве гіперінфляція сягала понад 200 мільйонів відсотків на рік. Тоді було надруковано паперову купюру, яка мала один з найбільших в світі номінал — 100 трильйонів зімбабвійських доларів. Сьогодні її немає в обігу, а в деяких інтернет-магазинах можна купити за 100–5000 доларів США.

100 трильйонів зімбабвійських доларів

Показником, який характеризує зміни загального рівня цін на товари, є індекс інфляції, або індекс споживчих цін. Він визначається шляхом ділення поточної вартості певного набору товарів на базисну вартість цього ж набору товарів у попередньому періоді. За допомогою індексу інфляції можна проаналізувати, як в середньому змінилися ціни не тільки в державі, а й по окремому регіону, групі товарів або окремому товарі за певний період (місяць і рік).

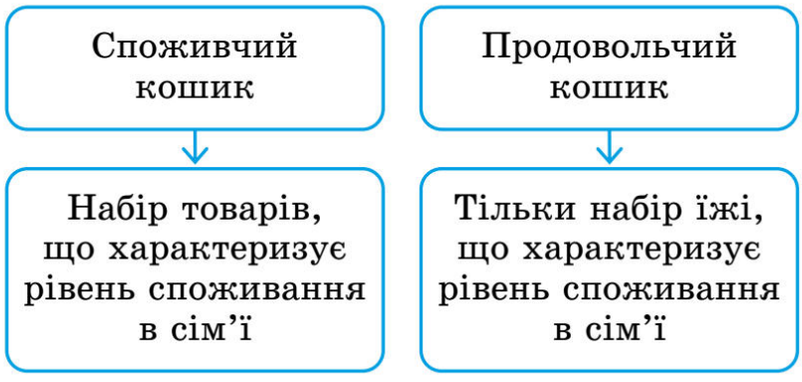

Рис. 1.22. Відмінності між споживчим і продовольчим кошиком

Цікаво

Для визначення індексу інфляції щомісяця органи державної статистики збирають інформацію про ціни на сотні товарів (береться до уваги певний набір товарів, згрупований у 12 розділів). При цьому вони досліджують тисячі цін на ринках, у торговельних центрах, супермаркетах, ресторанах, кафе, готелях, перукарнях, автозаправках, лікарнях тощо в різних містах.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/A04wHBb або QR-кодом й ознайомтеся з додатком Ж, у якому подано інформацію щодо набору товарів і послуг для розрахунку індексу споживчих цін.

Величиною, оберненою до інфляції, є показник купівельної спроможності. Це кількість товарів, які можна купити за певну суму грошей. Наприклад, якщо доходи сім'ї на місяць становлять 18 тисяч гривень, з яких на прожиття вона витрачає 12 тисяч гривень, то у разі інфляції, яка спричинить зростання цін на 10%, за той самий набір товарів доведеться заплатити на 1200 гривень більше (12000·10%+12000=13200). Якщо сім'я буде й надалі витрачати 12 тисяч гривень, то її купівельна спроможність зменшиться, відтак від купівлі певних товарів треба відмовитися.

Щоб не допустити зменшення купівельної спроможності, держава вдається до індексації — підвищує мінімальну зарплату, пенсію, стипендію, соціальні виплати тощо. Через зростання цін витрати в сімейному бюджеті (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги, інтернет, мобільний зв'язок, проїзд в автобусі тощо) постійно зростають. Якщо доходи залишалися б на тому самому рівні, то людям було важко прожити. Тобто індексацією держава намагається, так би мовити, «відшкодувати» зростання цін.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/s9rHVMm або QR-кодом і виконайте тести до § 5 «Витрати сім'ї».

Кейси

Кейс 5.1. З переліку витрат (плата за комунальні послуги; витрати на розваги; купівля їжі; витрати на відпочинок на морі; витрати на проїзд в автобусі; плата за мобільний зв'язок та інтернет; плата за послуги ветеринара; купівля товарів для гігієни; витрати на ремонт побутової техніки; відкриття депозитного вкладу в банку; купівля одягу і взуття; витрати на хобі; плата за оренду квартири; благодійництво; стартовий капітал для започаткування бізнесу; купівля ліків; плата за послуги стоматолога; купівля подарунків; витрати на технічне обслуговування автомобіля; купівля акцій компанії) в одній колонці запишіть ті, які належать до постійних витрат, у другій — до змінних витрат, а в третій — до інвестиційних витрат.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/N03EYqJ або QR-кодом і розв'яжіть додатковий кейс до § 5 «Витрати сім'ї».

Задачі

Задача 5.1. Андрій Чапленко раз на 2 дні купує гамбургер й щомісяця на це витрачає 1125 грн. Порахуйте, скільки грошей Андрій зможе зекономити, якщо буде купувати гамбургер раз на 3 дні?

Зверніть увагу

Спочатку визначають ціну одного гамбургера, діленням загальних витрат на 15 днів. Далі — витрати на купівлю 10 гамбургерів. Якщо відняти отриманий результат від попередніх витрат за місяць, то вийде сума, яку можна зекономити.

Задача 5.2. На святкування дня народження Максим Чапленко запросив п'ятьох друзів. 750 гривень дали батьки, 30% від загальної суми — дідусь і бабуся, а 20% — власні заощадження. Виберіть зі списку витрат ті, які «впишуться» в бюджет: чипси — 45 грн за пачку; газована вода — 11 грн за пляшку; тістечка — 23 грн за порцію; торт — 400 грн; морозиво — 30 грн за порцію; чай — 24 грн за чашку; сік — 16 грн за стакан; квиток в кінотеатр — 80 грн за особу; квиток на футбол — 110 грн за особу; боулінг — 300 грн за годину; феєрверк — 350 грн; катамаран — 200 грн за годину.

Задача 5.3. Сім'я Чапленків на купівлю їжі, одягу, взуття та ліків, плату за комунальні послуги, інтернет і мобільний зв'язок, проїзд в автобусі тощо витрачає 12500 грн на місяць. Визначте, яку суму грошей їм потрібно покласти на депозитний вклад у банк під 12% річних, щоб пасивний дохід покрив ці витрати?

Зверніть увагу

Спочатку визначають витрати сім'ї за рік — 150 тис. грн. Таку ж суму має принести депозитний вклад. Далі — встановлюють пропорцію, з якої вираховують x:
150000 — 12%;
x — 100%.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/603TZGn або QR-кодом і розв'яжіть додаткові задачі до § 5 «Витрати сім'ї».

Запитання для самоперевірки

1. Які особливості обов'язкових і необов'язкових, очікуваних та непередбачуваних, регулярних і нерегулярних витрат?
2. Охарактеризуйте витрати, які належать до так званих «викрадачів грошей».
3. Які види витрат можуть у майбутньому генерувати доходи?
4. У чому полягає зміст закону Енгеля?
5. Які складові піраміди потреб людини Маслоу?
6. Як розраховується індекс споживчих цін і що можна за допомогою нього проаналізувати?
7. Що означає купівельна спроможність грошей і як її визначити?

Самостійна робота

1. Проаналізуйте структуру витрат сімей в Україні для підтвердження або спростування дії закону Енгеля.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/604w63b або QR-кодом й ознайомтеся з додатками З і И, у яких подано інформацію щодо витрат сімей в Україні.

2. Побудуйте діаграми щодо витрат на харчування однієї людини на місяць в Україні відповідно до продовольчого кошика.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/504eX5T або QR-кодом й ознайомтеся з додатками К, Л, М, Н, у яких подано інформацію щодо витрат сімей на харчування і споживання продуктів харчування в Україні.

3. Наведіть аргументи й контраргументи до вислову: *«Не потрібно зменшувати витрати, просто треба збільшувати доходи»*.
4. Проаналізуйте рівень інфляції в Україні та за кордоном з метою з'ясування основних тенденцій і зв'язку зі станом економіки.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/f04e3Zh або QR-кодом й ознайомтеся з додатками П і Р, у яких подано інформацію щодо інфляції в Україні та деяких зарубіжних державах.

§ 6. СКЛАДАННЯ ТА ВЕДЕННЯ СІМЕЙНОГО БЮДЖЕТУ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке сімейний бюджет й розрізняти його види, розуміти відмінність між фінансовим планом і сімейним бюджетом, вміти розраховувати прогнозовані витрати та суму необхідних надходжень для їх фінансування, усвідомлювати значення виконання сімейного бюджету, використовувати різні способи накопичення грошей, робити висновки про фінансову дисципліну як передумову досягнення довгострокових фінансових цілей.

Основні терміни і поняття

Сімейний бюджет, дефіцит, профіцит, доходи, витрати, заощадження, фінансові консультанти.

6.1. Поняття та види сімейного бюджету

Сімейний бюджет — це план доходів і витрат сім'ї за певний період (тиждень, місяць, квартал або рік). У спільному бюджеті гроші надходять за рахунок зарплати та пасивного заробітку всіх членів сім'ї (вклади в банку, здача в оренду квартири, володіння акціями компанії тощо) і ними ж витрачаються на потреби всіх. У роздільному бюджеті кожен член сім'ї те, що заробляє, витрачає на себе. Але найчастіше використовується спільно-роздільний бюджет, у якому заробіток одного-двох членів сім'ї витрачається на всіх, а інших — на свої потреби.

Запам'ятайте

Сімейний бюджет — це план доходів та витрат сім'ї за певний період (тиждень, місяць, квартал або рік).

Рис. 1.23. Сімейні бюджети

Підлітки також можуть мати свій бюджет, доходи якого, головним чином, формуються за рахунок кишенькових грошей (до способів їхнього заробітку належать ведення влогів, створення сайтів, мобільних додатків та ігор, написання текстів на різну тематику (копірайт і рерайт), як і більш традиційні — вигул собак, допомога сусідам по господарству та здійснення

покупок). Їхні витрати складаються з постійних (купівля солодощів, плата за мобільний зв'язок, проїзд в автобусі тощо) та змінних (купівля подарунків тощо).

Цікаво

Ведення влогів у соцмережах або на YouTube-каналах передбачає отримання донатів (походить від англійського слова «donate» й означає «жертвувати»). Це певна сума грошей, яка добровільно жертвується й висловлює своєрідну «подяку» користувачів за переглянуте відео. Створення та поширення відео потребує вкладення великої суми грошей, щоб воно було цікаве для глядачів і можна було розширити аудиторію. Отримані донати допомагають влогерам розробляти новий контент.

При веденні сімейного бюджету потрібно дотримувати кількох правил. Перше — доходи та витрати мають бути рівними. Може бути, що доходи більші за витрати, але не навпаки, адже тоді доведеться позичати гроші й віддавати більшу суму. Друге — необхідно щомісяця відкладати не менше 10% своїх доходів. Ці гроші не рекомендується витрачати на поточні потреби, оскільки вони призначені для майбутніх витрат. Третє — слід шукати можливості для пасивного заробітку. Маючи його в достатньому обсязі, згодом можна буде не працювати.

Рис. 1.24. Особливості дефіцитного та профіцитного сімейного бюджету

Сімейний бюджет буває дефіцитний або профіцитний. Перший виникає тоді, коли витрати більші за доходи, другий — навпаки. Якщо в сім'ї є нестача грошей, то їй потрібно або зменшити витрати (відмовитися від поїздки на море, купівлі телевізора тощо), або збільшити доходи (влаштуватися на нову роботу, знайти додатковий підробіток тощо). Натомість профіцитний сімейний бюджет свідчить про високу зарплату, використання різних джерел пасивного заробітку, можливість збільшення заощаджень й інше.

6.2. Особливості прогнозування та обліку доходів і витрат

Як показує досвід, більшість людей не здійснюють прогнозування й облік доходів і витрат своєї сім'ї, не кажучи про використання у повсякденному житті фінансових планів для досягнення поставлених цілей. Зароблені гроші вони витра-

чають спонтанно, а для компенсації низьких доходів позичають у родичів або знайомих, беруть кредити в банках і заставляють майно в ломбардах. Натомість складання сімейного бюджету й оцінювання фінансового стану дають змогу збільшити доходи, краще розподіляти витрати і мати надійний захист від фінансових ризиків.

У сімейному бюджеті міститься важлива фінансова інформація, за допомого якої підсумовують певний період і планують майбутнє. Залежно від заробітку, майна та потреб кожного члена сім'ї, прогнозування й облік доходів і витрат може бути тижневим, місячним, квартальним і річним (зазвичай використовують місячні та річні бюджети). Якщо місячні бюджети відображають повторюваність доходів і витрат, то річні зорієнтовані на купівлю дорогих товарів й проведення відпустки.

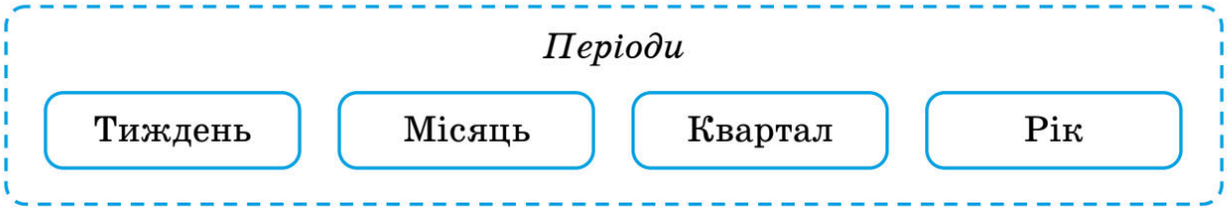

Рис. 1.25. Періоди прогнозування й обліку доходів і витрат

Перш ніж здійснити прогнозування й облік доходів і витрат, спочатку аналізують активні та пасивні доходи за період від місяця до пів року. Далі — за той же період визначають постійні, змінні й інвестиційні витрати (на цьому етапі вибирають витрати, від яких можна відмовитися, й оптимізуються для нормальної життєдіяльності). Насамкінець у структурі витрат формують резерв грошей, який йде на створення «подушки безпеки», відкриття банківського вкладу й інше.

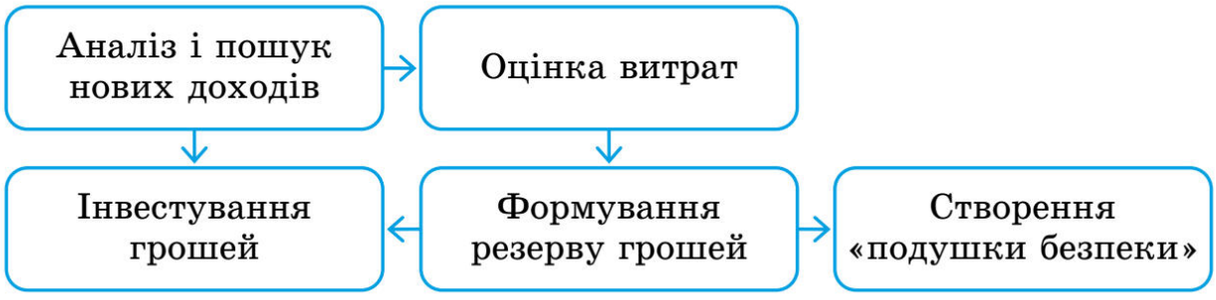

Рис. 1.26. Дії щодо прогнозування та обліку доходів і витрат

Існують різні методи складання і ведення сімейного бюджету, як-от метод «50/50», метод мінімального бюджету, метод тижневих виплат, метод «50/30/20» та інші. Використання цих методів дасть змогу збалансувати доходи і витрати, покращити контроль за ними, створити фінансові резерви з метою захисту на випадок непередбачуваних обставин, які призводять до змен-

шення доходів, віднайти гроші для подальшого інвестування та зрештою досягнути поставлені цілі.

Таблиця 1.8

Види методів складання сімейного бюджету та їх характеристика

Види методів	Характеристика
Метод «50/50»	50% — основні щомісячні витрати (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги тощо), а інші 50% — витрати на розваги й потреби, без яких можна обійтися (вечеря в ресторані, відвідування концертів тощо)
Метод мінімального бюджету	Визначається мінімальний дохід на місяць й основні щомісячні витрати (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги тощо), а сума, яка перевищує мінімальний дохід, йде на заощадження
Метод тижневих виплат	Дохід ділять на кількість тижнів у місяці, за якими здійснюються витрати (водночас забороняється перевищувати щотижневий ліміт), а решта суми йде на заощадження
Метод «50/30/20»	50% — основні щомісячні витрати (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги тощо), 30% — витрати на менш необхідні потреби, 20% — витрати «на майбутнє» (заощадження та непередбачувані витрати)

Для сімейного бюджету важливо робити заощадження (їх ще називають «подушкою безпеки»). Це певна сума, яку не витрачають на поточні потреби (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги, інтернет, мобільний зв'язок, проїзд в автобусі тощо), а відкладають на здійснення майбутніх витрат. Заощаджувати гроші має кожна людина, незалежно від того, заробляє вона 10 тисяч або 100 тисяч гривень на місяць, причому мінімум 10%. Якщо діти ведуть бюджет окремо від батьків, то також мають заощаджувати.

Запам'ятайте

Заощадження — це певна сума грошей, яку не витрачають на поточні потреби, а відкладають на майбутнє.

Щоб сформувати «подушку безпеки», потрібно щоразу, коли заробили, відкласти певну суму. А якщо людина цього не робить? Перше — втративши роботу, доведеться шукати нову та погоджуватися на будь-яку зарплату. Друге — захворівши, не

буде за що купити ліки в аптеці. Третє — не буде успіху в бізнесі, бо для його започаткування потрібні гроші на стартовий капітал. Четверте — доведеться все життя позичати гроші й постійно думати, як їх повернути.

Рис. 1.27. Способи заощадження для підлітків

Резерв грошей у формі «подушки безпеки» рекомендують створювати у розмірі не менше шести місячних витрат сім'ї. Головною вимогою до цього резерву є ліквідність, тобто здатність швидкого переведення в готівку без втрати або з мінімально втратою вартості. Найбільш ліквідними в «подушці безпеки» є долари і євро (на відміну від гривні, яка за пів року може суттєво девальвувати), депозити на вимогу (банк бере зобов'язання повернути вкладнику / вкладниці гроші на першу вимогу).

6.3. Фінансове консультування

Особи, які допомагають приймати рішення, що стосуються особистих фінансів, називаються фінансовими консультантами. У багатьох державах (Великобританія, Німеччина, США, Франція та інші) перш ніж відкрити депозит або взяти кредит, застрахувати життя і майно, купити акції компаній тощо, люди радяться з фахівцями у сфері фінансів. В окремих випадках сім'ї мають персональних фінансових консультантів, які можуть не тільки давати поради, а й вести їхню бухгалтерію.

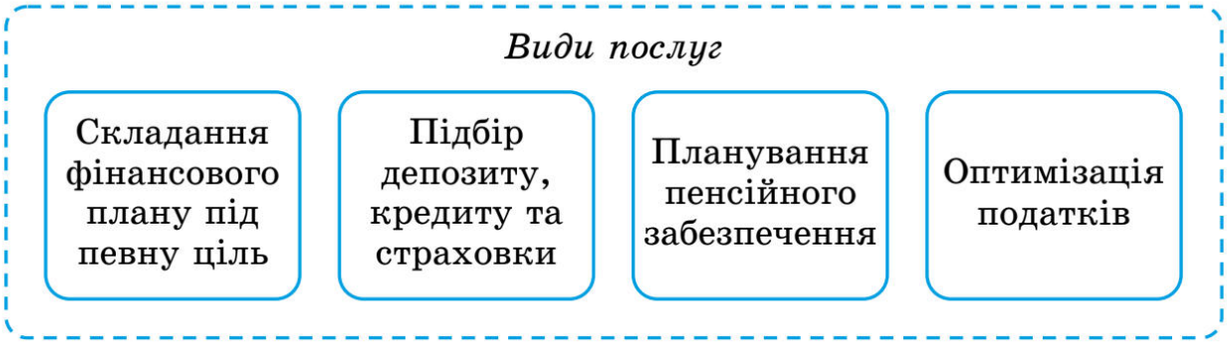

Рис. 1.28. Послуги, які надають фінансові консультанти

Цікаво

Тим, хто вперше звернувся до фінансових консультантів, найчастіше пропонують «метод конвертів» складання та ведення сімейного бюджету. Він полягає в тому, що людина одразу знімає усі свої гроші й відсортовує їх по конвертах: перший — на прожиття (55% від усіх грошей); другий — на розваги (10%); третій — на інвестиції (10%); четвертий — на освіту (10%); п'ятий — на подарунки та благодійність (5%); шостий — на дороговартісні покупки або «чорний день» (10%).

Люди інших професій (ветеринар, лісник, шахтар, столяр, будівельник, вчитель, менеджер тощо) можуть бути великими професіоналами у своїй справі, утім зовсім не розбиратися в питаннях управління фінансами. Щоб прийняти правильне фінансове рішення, потрібно знати особливості стягнення податків, заповнення декларацій, звітів, договорів й інших документів, співвідношення дохідності та ризику, використання різних інструментів інвестування тощо. Усе це знають фінансові консультанти, які зацікавлені не в продажу якогось фінансового продукту, а задоволені потреб своїх клієнтів.

Рис. 1.29. Клієнти фінансових консультантів

Сьогодні професія фінансового консультанта вважається однією з найбільш затребуваніших і найперспективніших у світі. Її основними перевагами є вільний графік роботи, який можна підпорядкувати під свої потреби, висока та стабільна зарплата з великим потенціалом зростання, постійний розвиток і вдосконалення своїх навичок. Водночас робота фінансових консультантів передбачає велику відповідальність перед своїми клієнтами, адже вони доручають найцінніше — важко зароблені гроші.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/L9rH3Mu або QR-кодом і виконайте тести до § 6 «Складання та ведення сімейного бюджету».

Кейси

Кейс 6.1. Які поради повинні дати фінансові консультанти у вказаних у таблиці ситуаціях? Обґрунтуйте той чи інший варіант відповіді.

Ситуації	Поради
Сім'я має заощадження в сумі 620 тис. грн	а) відкрити депозит під 16% річних б) купити нерухомість для здачі в оренду
Чоловік купив новий автомобіль	а) застрахувати його б) відкладати самому гроші, які використати в разі ДТП
У сім'ї зламався пилосос	а) купити в кредит під 19% річних б) витрушувати килими й протягом року збирати гроші
Дівчина хоче купити косметику в «чорну п'ятницю»	а) 2 товари і 1 безкоштовно б) 3 товари зі знижкою 20%
Сім'я хоче купити новий телевізор	а) після створення «подушки безпеки» б) коли буде знижка 15%

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/p03EI7f або QR-кодом і розв'яжіть додаткові кейси до § 6 «Складання та ведення сімейного бюджету».

Задачі

Задача 6.1. Ірина Чапленко має купити певні продукти. Ціна молока становить 29 грн, масла — 50 грн, сиру — 49 грн, яєць — 75 грн, батона — 18 грн, рису — 40 грн, макаронів — 37 грн, гречки — 53 грн, цукру — 42 грн, олії — 82 грн, картоплі — 8 грн, огірків — 43 грн, буряка — 22 грн, м'яса — 120 грн, риби — 73 грн, бананів — 62 грн, яблук — 14 грн, печива — 23 грн, шоколаду — 31 грн. Один магазин пропонує знижку 10% на овочі та фрукти; у другому магазині проходить акція: «-10 грн на молочні продукти»; у третьому магазині в Ірини є дисконтна картка, яка дає 2% знижки на все, крім м'яса та риби. Визначте, як Ірині найбільше зекономити?

Задача 6.2. Сім'я Чапленків щомісяця робить заощадження в сумі 10% від доходів і витрачає на купівлю їжі 6700 грн, на купівлю одягу — 1900 грн, на комунальні послуги — 4100 грн, на купівлю товарів для гігієни — 420 грн, на мобільний зв'язок та інтернет — 320 грн, на купівлю ліків — 280 грн, на проїзд в автобусі — 350 грн, на розваги — 850 грн, на благодійництво — 300 грн, на подарунки — 500 грн. Зарплата Андрія становить 10000 грн, Ірини — 7800 грн. Установіть, який бюджет сім'ї: дефіцитний чи профіцитний?

Задача 6.3. Андрій Чапленко хоче купити зимові шини, вартість яких становить 5200 грн. Він звернувся до фінансової консультантки, яка порадила відмовитися від купівлі кави на заправці за 37 грн. Порахуйте, чи вдасться Андрію заощадити цю суму, якщо він заправляє автомобіль двічі на тиждень?

Зверніть увагу

Якщо в році є 52 тижні, то кількість поїздок на заправку множиться на 2. Тоді витрати на купівлю кави будуть дорівнювати добутку кількості заправок автомобіля на вартість кави. Навіть якщо цієї суми не вистачить на купівлю шин, зменшивши інші витрати, згодом можна буде це зробити.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/g03TCW8 або QR-кодом і розв'яжіть додаткові задачі до § 6 «Складання та ведення сімейного бюджету».

Запитання для самоперевірки

1. Які особливості спільного, роздільного та спільно-роздільного сімейного бюджету?
2. Охарактеризуйте методи ведення сімейного бюджету.

Самостійна робота

1. Проаналізуйте доходи, витрати та заощадження сімей в Україні.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/R04wlik або QR-кодом й ознайомтеся з додатками Д, Е, З, И, у яких подано інформацію щодо доходів і витрат сімей в Україні.

2. Визначте стратегії і можливості для сімей різного достатку щодо придбання дороговартісних активів.

§ 7. ПОДАТКИ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке податки і характеризувати їх види, розуміти роль податків у суспільстві та їхнє призначення, усвідомлювати вплив податків на ціноутворення і доходи людей, уміти розраховувати суми основних податків, усвідомлювати, чому люди ухиляються від сплати податків, розуміти, у яких випадках можна отримувати податкові пільги.

Основні терміни і поняття

Податок, збір, податок на доходи фізичних осіб, податок на нерухоме майно, транспортний податок, туристичний збір, податок на прибуток підприємств, ПДВ, акциз, єдиний податок, збір за паркування транспортних засобів, мито, рентна плата, ухилення від сплати податків, податкове планування, податкові пільги.

7.1. Поняття та роль податків

Податки — це обов'язкові платежі, які стягують з фізичних і юридичних осіб у бюджет. Це робиться через володіння майном (з будинків і квартир — податок на нерухоме майно), отримання доходів (з фізичних осіб — податок на доходи фізичних осіб; з підприємців — єдиний податок; з юридичних осіб — податок на прибуток підприємств), виробництво і продаж товарів (ПДВ). Те, з чого стягують податки, є об'єктом, а його вираженням — база оподаткування (площа будинку і квартири; розмір доходу; вартість товару).

Цікаво

Збір часто пов'язують з податком, але їхня схожість полягає тільки в обов'язковості сплати. Якщо податок стягують з фізичних та юридичних осіб, при цьому вони нічого не отримують взамін (ці гроші йдуть на дороги, школи, лікарні та інше), то сплата збору передбачає отримання певної послуги від органів влади. Зазвичай назва цієї послуги є в назві збору (збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір).

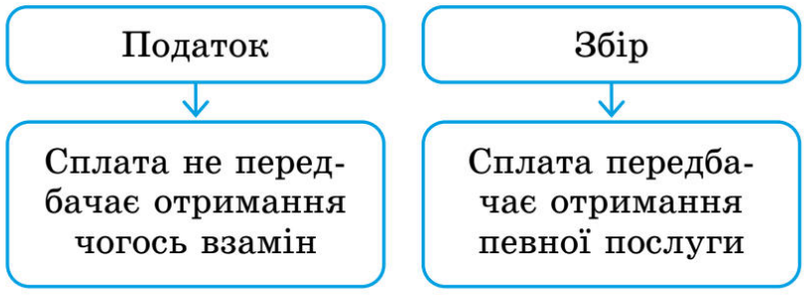

Рис. 1.30. Відмінності між податком і збором

Податки стягують у відсотковому відношенні до бази оподаткування, якими є податкові ставки (для податку на нерухоме майно — до 1,5% від мінімальної зарплати; для податку на доходи фізичних осіб — 18% від розміру зарплати;

для ПДВ — 20% від вартості товару). Їх можуть стягувати в менших розмірах, якщо надаються пільги (для податку на нерухоме майно — від 60 м^2 до 180 м^2 площі будинку і квартири; для податку на доходи фізичних осіб — податкова соціальна пільга та податкова знижка; для ПДВ — ставка 0%).

З одного боку, сплата податків (кожна держава має свої податки, які відрізняються платниками податків, об'єктом і базою оподаткування, податковими пільгами тощо) призводить до зменшення доходів платників податків, через що вони менше витрачають грошей на свої потреби. З іншого боку, податки є платою державі за дороги, школи, лікарні й інше. Колись суддя Верховного Суду США Олівер Голмс казав: *«Я ненавиджу сплачувати податки, але я люблю цивілізацію, яку вони забезпечують»*.

Цікаво

Поняття «бюджет» походить від давнього французького слова «bougette» й означає «шкіряний гаманець». Якщо його пов'язати з гаманцем, то це своєрідне місце, де зберігаються гроші та звідки вони витрачаються на різні потреби. У «гаманець» держави гроші надходять за рахунок податків, які стягують з фізичних та юридичних. В Україні вони становлять понад 80% доходів бюджету.

Рис. 1.31. Формування доходів і здійснення видатків бюджету

Крім податків, держава може штрафувати за порушення законів (неподаткові надходження), продавати землю та майно, яке їй належить (доходи від операцій з капіталом), тощо. Ці доходи також спрямовуються до бюджету, утім складають малу частку. Наповнивши «гаманець» держави, гроші витрачають на економіку (будівництво, виробництво і торгівля), охорону здоров'я (лікарні), освіту (школи та університети), екологію (збереження природи), культуру (музеї і театри). А ще за їх рахунок утримуються чиновники, армія, поліція тощо.

7.2. Оподаткування фізичних осіб

Фізична особа — це громадянин якоїсь держави або особи без громадянства. У податковій сфері так називають платників податків (люди, які отримують зарплату й інші доходи, є платниками податку на доходи фізичних осіб, мають будинки і квартири — платниками податку на нерухоме майно, володіють автомобілями — платниками транспортного податку тощо). Ті,

хто займаються малим бізнесом, є фізичними особами-підприємцями (абревіатура ФОП).

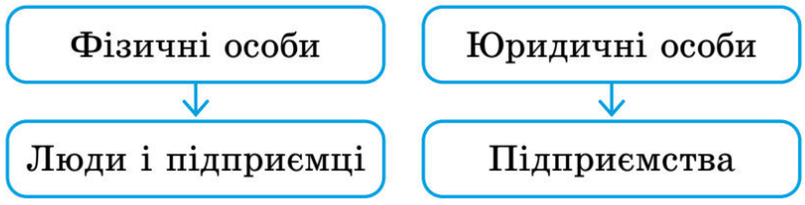

Рис. 1.32. Відмінності між фізичними та юридичними особами

Кожна фізична особа має ідентифікаційний код (так по-іншому називається реєстраційний номер облікової картки платника / платниці податків). Це десятизначний номер, який видається людині з 14-ти років й свідчить про те, що вона повинна сплачувати податок на доходи фізичних осіб, податок на нерухоме майно, транспортний податок та інші. Він ніколи не повторюється й розраховується за формулою, де береться дата народження, стать тощо. Від ідентифікаційного коду можна відмовитися тільки за релігійними переконаннями.

7.2.1. Податок на доходи фізичних осіб

Податок на доходи фізичних осіб стягують із зарплати, доходів від продажу майна або здачі його в оренду, відсотків за депозитом, виграшу в лотерею, дороговартісних подарунків, майна, знайденого як скарб або отриманого в спадок. До таких доходів застосовують ставку 18%, крім дивідендів — доходів від володіння акціями компанії (ставка — 5%) та спадку (0% або 5%). Наприклад, людина, отримуючи 10 тисяч гривень зарплати, сплатить 1800 гривень податку на доходи фізичних осіб (10000·18% =1800).

7.2.2. Податок на нерухоме майно

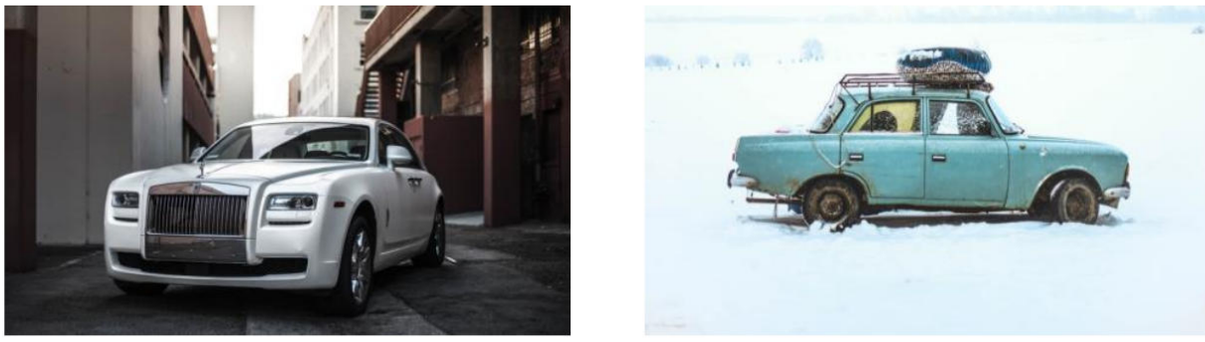
Податок на нерухоме майно стягують з власників нерухомості. Його повна назва — податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а для власників земельних ділянок є інший податок — плата за землю. До нерухомого майна належать квартири, будинки, гаражі тощо. Водночас податком не оподатковуються гуртожитки, садочки, школи, дитячі будинки сімейного типу, будівлі, які непридатні для проживання або використовуються для ведення бізнесу.

Оскільки податок на нерухоме майно є місцевим податком, то місцева влада сама вирішує, яку податкову ставку застосовувати (до 1,5% від мінімальної зарплати). Крім того, при його

розрахунку площа нерухомого майна зменшується на 60 м^2 — для квартир, 120 м^2 — для будинків, 180 м^2 — для квартир і будинків разом. Це дає змогу не оподатковувати власників нерухомості з малими доходами. Наприклад, для сім'ї, яка має квартиру площею 80 м^2, сума податку буде розраховуватися так: (80−60)·6700·1%=1340, де: 1% — це податкова ставка, яку встановила місцева влада.

7.2.3. Транспортний податок

Транспортний податок стягують з власників нових і дорогих автомобілів. Автомобілям має бути не більше 5 років, а їх вартість становити понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати. Тобто у 2023 р. цим податком підлягають оподаткуванню автомобілі, починаючи з 2018 р. випуску, вартістю 2 мільйони 512 тисяч 500 гривень (375·6700=2512500). Сплачують транспортний податок фізичні та юридичні особи, які мають легкові автомобілі (з вантажівок податок не стягується). Його розмір фіксований і становить 25 тисяч гривень.

Автомобілі, які підлягають і не підлягають оподаткуванню

7.2.4. Туристичний збір

Туристичний збір накладається на людей, які приїжджають у місцевість, де запроваджено цей збір. Зазвичай це місцевість з природними факторами, сприятливими для укріплення здоров'я, лікування і профілактики захворювань. Він розраховується множенням кількості днів проживання в готелі на ставку (її розмір становить до 0,5% від мінімальної зарплати і до 5% від мінімальної зарплати — для іноземців). Його не сплачують ті, хто приїхав у відрядження, діти, ветерани війни та люди з інвалідністю.

Раніше розрахунок туристичного збору спирався на вартість проживання і це було справедливо, оскільки багатші люди платили більше. Зараз незалежно від того, у тризірковий або

п'ятизірковий готель поселиться сім'я (тато, мама і двоє дітей 3 та 7 років), за 5 днів треба сплатити 335 гривень туристичного збору (2·6700·0,5%·5=335, де: 2 — кількість осіб, тобто платниками туристичного збору будуть тільки батьки). Цю суму додають до вартості проживання, а перераховує гроші в місцевий бюджет готель. У вказаному випадку він є податковим агентом — посередником між платниками туристичного збору та бюджетом.

7.3. Оподаткування бізнесу

Юридична особа — це термін, що використовується для означення підприємства, яке займається виробництвом товарів, їхнім продажем, наданням послуг тощо. Кожна юридична особа повинна мати назву, власника / власницю або власників, певне майно, рахунок в банку і печатку. У податковій сфері так називають платників податків (з прибутку вони сплачують податок на прибуток підприємств, з будівель — податок на нерухоме майно, з вироблених товарів — ПДВ, з товарів, які ввозять з-за кордону або вивозять з держави, — мито).

7.3.1. Податок на прибуток підприємств

Податок на прибуток підприємств стягують з прибутку підприємств. Щоб його розрахувати, потрібно від доходів відняти витрати та помножити на податкову ставку (18% — основна ставка, яку використовують для більшості видів діяльності; 10% — від азартних ігор з використанням гральних автоматів; 3% — за договорами страхування; 0% — за договорами страхування життя). Деякі підприємства, на яких працюють люди з інвалідністю, мають пільги, відтак податок можуть не сплачувати.

7.3.2. ПДВ

ПДВ (абревіатура податку на додану вартість) — це податок, який включається в ціну товару і таким чином збільшує його вартість. Купуючи щось у магазині, на чеку ви побачите, крім ціни, ще й суму ПДВ. ПДВ накладається на товари за основною ставкою 20% (рідше — 0% і 7%), яку сплачує покупець, але перераховує до бюджету продавець. Наприклад, якщо ціна кілограма печива становить 60 гривень, то ПДВ буде дорівнювати 10 гривень (60−60:((20:100)+1)=10), відтак покупець

заплатить 60 гривень, з яких продавець 10 гривень віддасть у бюджет.

Зверніть увагу

Ставку 0% застосовують при заправці пальним кораблів та літаків, для послуг з міжнародних перевезень пасажирів і вантажів, у магазинах duty free, 7% — для ввезених з-за кордону медикаментів.

7.3.3. Акциз

Акциз (походить від французького слова «accise») — це податок на алкогольні напої та сигарети, товари, які ввозять з-за кордону, а також деякі коштовні товари. Як і інші податки, він надходить до бюджету та використовується на різні потреби держави, утім має ту особливість, що збільшує вартість товарів і через це їх менше купують. Якщо ціна пачки сигарет становить 50 гривень, а акциз — 5 гривень, тоді покупець заплатить 55 гривень, з яких виробник сигарет 5 гривень віддасть у бюджет.

Сплата акцизного податку перекладається на споживачів — у вказаному прикладі на людину, яка має шкідливу звичку курити. Тому, якщо збільшити розмір акцизу на сигарети до 20-ти гривень (вартість пачки буде становити 70 гривень), то можна змусити курця відмовитися від шкідливої звички. На деякі товари наклеюють акцизну марку, яка свідчить, що товар легальний і з нього буде сплачено податок. Це не стосується автомобілів, бензину та дизельного палива, електроенергії, з яких акциз стягують, при цьому акцизну марку не наклеюють.

7.3.4. Єдиний податок

Єдиний податок стягують з фізичних осіб-підприємців і підприємств, що належать до однієї з чотирьох груп спрощеної системи оподаткування. 1-ша група — бізнесом з продажу товарів на ринку й надання послуг може займатися 1 людина (ставка — 10% від прожиткового мінімуму). 2-га група — можна найняти до 10 працівників, займатися виробництвом і продажем товарів (ставка — 20% від мінімальної зарплати). 3-тя група — немає обмежень щодо наймання працівників і діяльності (ставка — 3% або 5% від суми доходу). 4-та група — фермери (ставки різні залежно від типу землі).

Займатися бізнесом і сплачувати єдиний податок може будь-який підприємець, обравши вигідну для себе групу (підприємства також, але 3-тю або 4-ту групу). Водночас є обмеження щодо

доходу, який можна максимально заробити (крім 4 групи). Для 1-ої групи передбачено 1 мільйон гривень, для 2-ої групи — 5 мільйонів гривень, для 3-ої групи — 7 мільйонів гривень. Якщо підприємець спочатку вирішив бути платником єдиного податку у 2-ій групі, але за рік його дохід перевищив 5 мільйонів гривень, то буде змушений перейти в іншу групу.

7.3.5. Збір за паркування транспортних засобів

Збір за паркування транспортних засобів стягують з фізичних осіб-підприємців і підприємств, які здійснюють діяльність з паркування автомобілів. Особливість полягає в тому, що сума збору закладається у вартість паркування автомобілів і його фактично сплачують водії. Зрештою, не тільки цей збір (підприємці мають витрати за оренду земельної ділянки, призначеної для паркування, нанесення розмітки, обладнання різними технічними засобами, освітлення, виплати зарплати паркувальникам та інші).

Тобто вартість паркування включає перелічені витрати та суму збору, яку фізичні особи-підприємці і підприємства перераховують до бюджету. Ставки збору встановлюють за кожний день паркування автомобілів за 1 м^2 площі земельної ділянки в розмірі 0,03–0,15% від мінімальної зарплати. Наприклад, якщо площа земельної ділянки становить 300 м^2, мінімальна зарплата дорівнює 6700 гривень, місцева влада встановила ставку 0,03%, то збір розраховуватиметься так: (300–(300·10%))·6700·0,03%·31=16823,7, де: 31 — це кількість днів у місяці.

Зверніть увагу

У розрахунку збору за паркування транспортних засобів не беруть до уваги площу земельної ділянки (10%), відведеної для безплатного паркування автомобілів людей з інвалідністю.

7.4. Інші податки та збори

Мито — це податок, який накладається на привезені з-за кордону або вивезені за кордон товари. Крім схожості з іншими податками, має ту особливість, що збільшує вартість товару (до ціни товару додається мито). Його розмір розраховують у відсотках (адвалорна ставка) або в грошовому вираженні (специфічна ставка). На деякі товари держава може надавати пільги або не накладати податок, якщо про це домовиться з державами, які входять у митний союз.

Цікаво

Крім мита, в Україні стягують державне мито, але воно не є податком. Це певна сума грошей, яку сплачують нотаріальним конторам, органам реєстрації актів цивільного стану й органам влади за надання послуг із видачі документів. До таких послуг належать нотаріальне завірення копій документів, реєстрація одруження, видача закордонного паспорта тощо. Державне мито є певним відшкодуванням витрат за надання послуг, а мито нічого не відшкодовує.

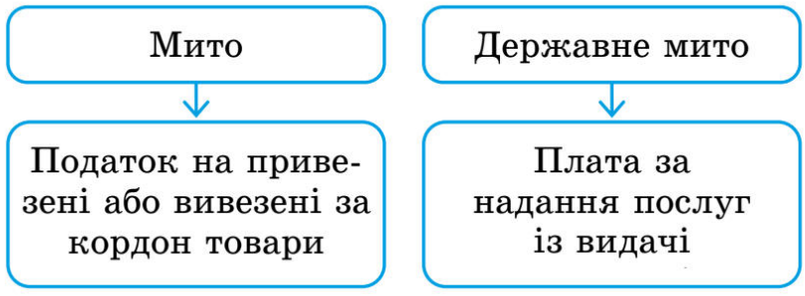

Рис. 1.33. Відмінності між митом і державним митом

Рентну плату сплачують до державного бюджету за можливість заробляти на використанні природних багатств держави. Вона об'єднує в собі 6 податків, платниками яких є люди, підприємці та підприємства, які видобувають корисні копалини, користуються у своїй діяльності надрами землі, водою та лісами, транспортують нафту й аміак через територію держави тощо. На відміну від інших податків, надходження рентної плати залежить від наявності природних ресурсів і вдалого географічного розташування.

7.5. Єдиний соціальний внесок

Єдиний соціальний внесок (абревіатура ЄСВ) сплачують фізичні та юридичні особи для того, щоб у майбутньому отримувати пенсію, або у разі настання певних випадків (звільнення з роботи, травмування на робочому місці, хвороба, народження дитини тощо) — допомогу для прожиття (страхові виплати). Він не є податком і не надходить до бюджету, хоча стягнення займаються податкові органи. Розпоряджатися грошима від ЄСВ можуть пенсійний фонд і фонд соціального страхування.

В Україні ЄСВ був запроваджений у 2011 р. замість 4-ох окремих внесків до Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. З того часу змінилися розміри внесків й сьогодні становлять 22% (застосовується у більшості випадків), 8,41%, 5,5% і 5,3% (застосовуються для підприємств, де працюють люди з інвалідністю).

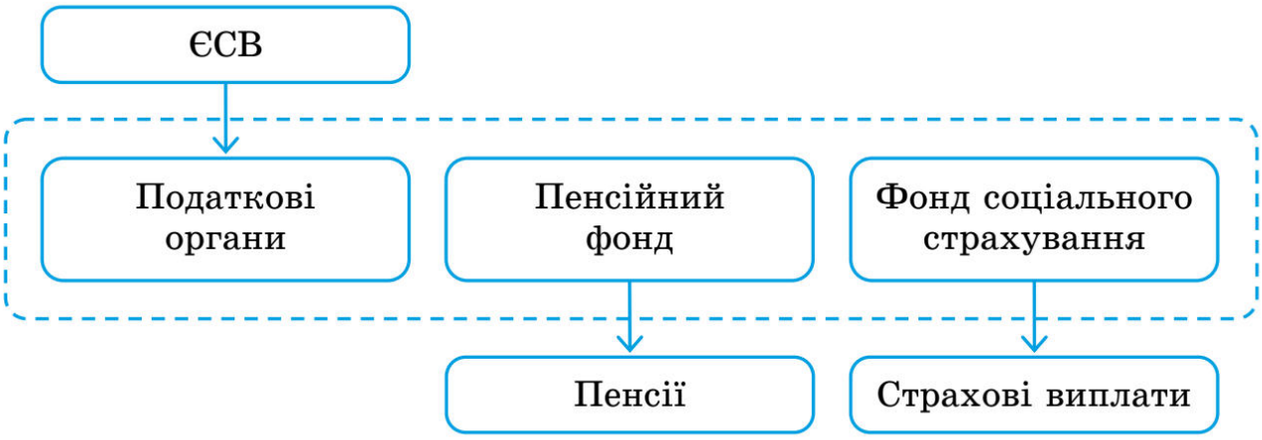

Рис. 1.34. Особливості надходження і витрачання ЄСВ

Для підприємців сума ЄСВ залежить від розміру мінімальної зарплати. Причому вони можуть сплачувати мінімальну (6700·22%=1474) або максимальну суму (100500·22%=22110, де: 100500 — 15 розмірів мінімальної зарплати) залежно від того, хочуть отримувати малу пенсію та страхові виплати або більшу суму грошей. Якщо підприємці є пенсіонерами, то ЄСВ можуть не сплачувати, утім зобов'язані це робити за всіх працівників, який на них працює. У разі отримання «зарплати в конверті», ЄСВ приховується від держави й тоді не можна буде розраховувати на пенсію та страхові виплати в майбутньому.

7.6. Ухилення від сплати податків і податкове планування

Ухилення від сплати податків — це свідома несплата податків фізичними та юридичними особами до бюджету. Це злочин, який передбачає такі покарання: навмисне ухилення від сплати податків карається штрафом від 3 до 5 тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян (3000·17=51000, де: 17 — розмір неоподатковуваного мінімуму доходів громадян); те саме, але вчинене за змовою, — від 5 до 7 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; якщо людина раніше ухилялася від сплати податків, а також була за це засуджена, — від 15 до 25 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Цікаво

За ухилення від сплати податків можна не тільки відбутися штрафом, а й сісти у в'язницю, як це сталося з одним із найвідоміших представників кримінального світу США початку XX ст. — Аль Капоне. На його рахунку було багато кримінальних злочинів, як-от відмивання грошей, контрабанда, рекет тощо, проте на 11 років посадили тільки за ухилення від сплати податків. Ще до суду, щоб компенсувати несплату податків, Аль Капоне виплатив 5 мільйонів доларів, що на той час було «космічною» сумою, але цим йому не вдалося відкупитися від ув'язнення.

Податкове планування передбачає законне зменшення певної суми податків, які стягуються з фізичних і юридичних осіб до бюджету. Здебільшого податки асоціюються з примусовим позбавленням доходу на користь держави. Цікавою є думка зірки шоу-бізнесу Артура Годфрі: *«Я горджуся бути платником податків у США, є тільки одна річ — я горджуся половиною своїх грошей»*. Податкове планування ще називають уникненням оподаткування та є одним зі способів зберегти частину грошей через певні «шпарини» в законах.

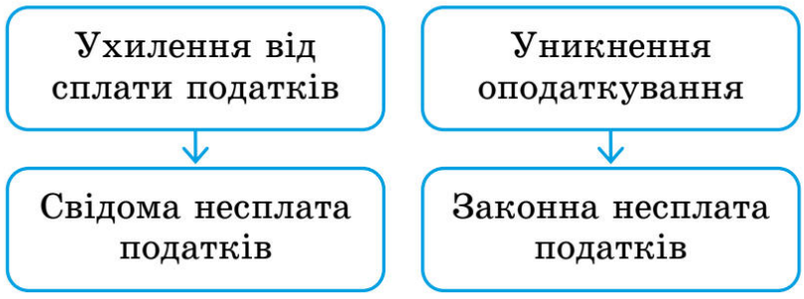

Рис. 1.35. Відмінності між ухиленням від сплати податків й уникненням оподаткування

Сплачувати малі розміри податків можуть підприємці, які ведуть бізнес на спрощеній системі оподаткування. Утім такою ж схемою користуються підприємства, замість загальної системи оподаткування. Вони оформляють своїх працівників як підприємців, що зменшує суми податків Наприклад, при прибутку 400 тисяч гривень і доході 1 мільйон гривень сума податку на прибуток підприємств становитиме 72 тисячі гривень (400000·18%=72000), тоді як єдиного податку — 50 тисяч гривень (1000000·5%=50000).

Цікаво

Через високі податки люди та компанії надають перевагу офшорам (походить від англійського слова «offshore» і перекладається як «поза межами»). Це місто або держава, де закони дозволяють не сплачувати податки або дуже малі суми податків. Там вони отримують більший дохід, оскільки не доведеться «ділитися» з державою. Але через недоотримані податки державі прийдеться менше витрачати грошей на дороги, школи, лікарні, армію й інше.

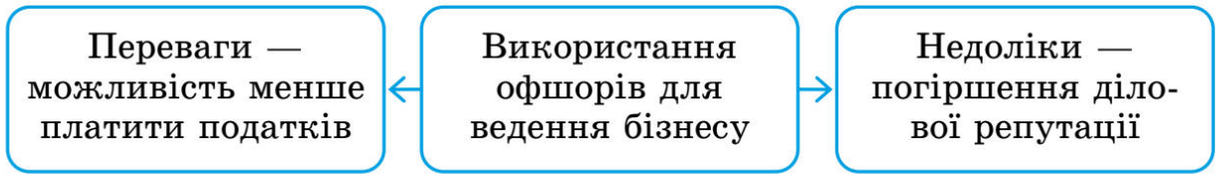

Рис. 1.36. Переваги і недоліки використання офшорів для ведення бізнесу

Найбільш популярними офшорами є Гібралтар, Гонконг, Ліхтенштейн, Монако, Панама, Сінгапур, острови Гернсі, Джерсі, Мен та інші. За даними Ніколаса Шаксона: *«Половина світової торгівлі йде через офшори, а третина іноземних компаній*

мають своє коріння в офшорах». З огляду на переваги для бізнесу, ними користуються General Motors, Google LLC, Apple Inc., Microsoft Corporation, General Electric й інші, а сума грошей, які там є, становить понад 30 трильйонів доларів.

Гонконг

Ліхтенштейн

Монако

7.7. Податкові пільги

Пільги — це переваги, які надаються одним, порівняно з іншими. Виражаються в певній сумі грошей, яку можна не сплачувати та зекономити. Наприклад, ті, хто не має грошей для прожиття, отримують пільги на оплату комунальних послуг (частину грошей у формі субсидії виділяє держава з бюджету); пільги для людей з інвалідністю передбачають безоплатне отримання деяких ліків, забезпечення путівками в санаторій, перевезення в громадському транспорті тощо.

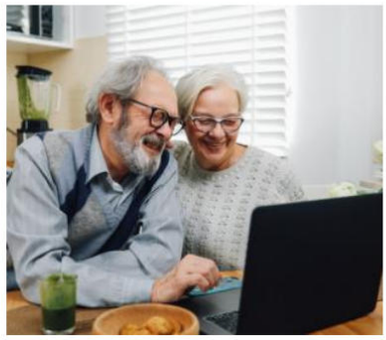
Також пільги надаються платникам податків. Йдеться про звільнення від сплати деяких податків, зменшення розміру бази оподаткування, зниження податкових ставок і відтермінування сплати податків на інший період. Якщо пільги, які отримують фізичні особи, стосуються їхніх низьких доходів, стану здоров'я та заслуг (учасники АТО, родичі загиблих учасників Революції Гідності й інші), то для юридичних осіб вони надаються у випадку їх важливості для економіки або якщо вони працевлаштували людей з інвалідністю.

Запам'ятайте

Податкові пільги — це певні переваги, які надаються одним платникам податків, порівняно з іншими.

Той, хто отримує малу зарплату, може скористатися податковою соціальною пільгою (дає змогу зменшити суму податку на доходи фізичних осіб). Крім того, після здійснення деяких витрат (відсотки за іпотечним кредитом, благодійні внески, внески в недержавні пенсійні фонди, плата за навчання дітей у школі або університеті, переобладнання автомобіля на газ тощо)

фізичним особам надають податкову знижку — через певний період частина сплаченого податку із зарплати повертається назад.

Витрати, які дають змогу скористатися податковою соціальною пільгою

Наприклад, якщо річна зарплата становить 100 тисяч гривень, а благодійна допомога — 6000 гривень, то можна повернути 720 гривень. Спочатку визначають суму сплаченого податку на доходи фізичних осіб: $100000 \cdot 18\% = 18000$, далі — максимальний розмір податкової знижки: $100000 \cdot 4\% = 4000$ (у розрахунку буде братися не 6000 гривень, а 4000 гривень), наступна дія — розрахунок суми податку на доходи фізичних осіб з податковою знижкою: $(100000 - 4000) \cdot 18\% = 17280$ і в самому кінці — скільки грошей буде повернуто: $18000 - 17280 = 720$.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/N9rH56w або QR-кодом і виконайте тести до § 7 «Податки».

Кейси

Кейс 7.1. Обґрунтуйте, як краще скористатися податковою знижкою з податку на доходи фізичних осіб за таких умов: річна зарплата батька — 140 тис. грн, річна зарплата матері — 85 тис. грн; вартість навчання в університеті — 8 тис. грн за семестр; вартість переобладнання легкового автомобіля на газ — 17 тис. грн.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/Q03EPCb або QR-кодом і розв'яжіть додаткові кейси до § 7 «Податки».

Задачі

Задача 7.1. Сім'я Чапленків має у власності квартиру площею 75 м^2, гараж площею 20 м^2, дві земельні ділянки, площі яких становлять 1 га та 2 га. Порахуйте, яку суму податку на нерухоме майно сім'я повинна сплатити, якщо місцева влада встановила максимальний розмір податкової ставки?

Задача 7.2. Андрій Чапленко разом зі своїм другом Іваном вирішили зайнятися бізнесом з надання послуг таксі. Для цього вони обрали 2-гу групу платників єдиного податку. Щомісяця їхній дохід становив 40 тис. грн. У наступному році Андрій та Іван планують розширити бізнес, найняти 10 працівників і збільшити дохід у 7 разів. Порахуйте, яку суму єдиного податку вони мають заплатити за рік і чи зможуть працювати на цій групі в наступному році?

Задача 7.3. Троє знайомих сім'ї Чапленків мають автомобілі. Перший автомобіль 2000 р. випуску вартістю 165 тис. грн, другий автомобіль пригнаний з Німеччини 7 років тому вартістю 2 млн 520 тис. грн, третій автомобіль куплений цього року в автосалоні за 1 млн 700 тис. грн. Визначте, хто з них буде платником транспортного податку?

Зверніть увагу

Платниками транспортного податку є власники легкових автомобілів, яким не більше 5 років, а їх вартість становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати.

Задача 7.4. Двоюрідна сестра Максима Чапленка Христина в магазині купила 1,5 кг яблук по 14 грн/кг і дві пачки печива по 26 грн. Порахуйте суму ПДВ в чеці.

Задача 7.5. Андрій, Ірина та Максим Чапленки поїхали відпочивати в Одесу й на 4 дні поселилися в готелі. Вартість проживання становить 950 грн на день, витрати на харчування — 95 грн за одну особу, плата за парковку автомобіля — 40 грн на день. Визначте суму туристичного збору, якщо місцева влада встановила ставку збору в розмірі 0,3% від мінімальної заробітної плати.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/o03TBvM або QR-кодом і розв'яжіть додаткові задачі до § 7 «Податки».

Запитання для самоперевірки

1. Чим збір відрізняється від податку і які є їхні основні види?
2. Як розрахувати податок на доходи фізичних осіб, податок на нерухоме майно і транспортний податок?
3. Які товари оподатковуються ПДВ і як визначити суму цього податку в ціні товару?
4. Як акцизний податок може змусити людей менше курити?
5. Чому платники податків ухиляються від сплати податків і чи можна робити це законно?
6. У яких випадках платники податків можуть отримувати пільги?

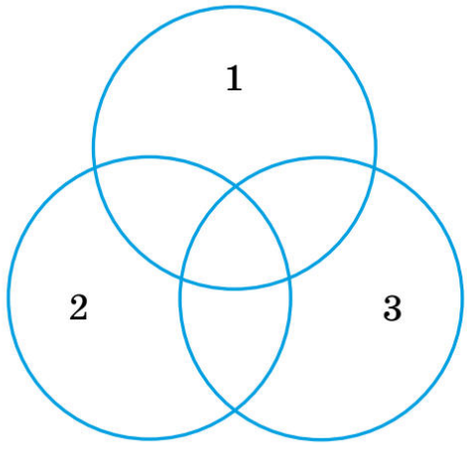
Самостійна робота

1. Ознайомтеся з доходами і видатками державного бюджету України, визначте ефективність того, як витрачаються зібрані податки.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/O04rylA або QR-кодом й ознайомтеся з додатками С і Т, у яких подано інформацію щодо доходів і видатків державного бюджету України.

2. Порівняйте окремі види податків, використовуючи діаграму (кола) Венна.

Цікаво

Діаграма була придумана англійським логіком і філософом Джоном Венном у 1880 р. та використовується в теорії ймовірності, логіці, статистиці й інформатиці.

РОЗДІЛ 2.

ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ

§ 8. ЯК ПРАЦЮЄ ФІНАНСОВА СИСТЕМА

§ 9. БАНКИ І БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ

§ 10. СТРАХУВАННЯ

§ 11. НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ

§ 12. ЩО ТАКЕ ВАЛЮТА

§ 13. ПЛАТЕЖІ ТА ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ

§ 8. ЯК ПРАЦЮЄ ФІНАНСОВА СИСТЕМА

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке фінансова система та хто є її учасниками, розуміти, що входить до сфер і ланок фінансової системи, характеризувати особливості функціонування централізованих і децентралізованих фінансів та фінансової інфраструктури, висловлювати судження про важливість фінансових посередників для функціонування домогосподарств, підприємств і держави.

Основні терміни і поняття

Централізовані фінанси, децентралізовані фінанси, фінансова інфраструктура, державний і місцеві бюджети, державні цільові фонди, фінанси підприємств, фінанси домогосподарств, фінансовий ринок, органи управління фінансами, управлінська, інституційна й обслуговуюча інфраструктури.

8.1. Фінансова система: структура та учасники

Те, як обертаються гроші в державі, забезпечує фінансова система. Її зміст можна охарактеризувати за внутрішньою структурою (сукупність відокремлених, але пов'язаних між собою сфер і ланок) й організаційною побудовою (сукупність органів управління та фінансових інститутів, які керують грошовими потоками в державі). Без ефективної фінансової системи, яку ще називають «кровоносною системою економіки», неможливо забезпечити нормальне функціонування економіки.

Цікаво

Економіка може перебувати в різних станах. Стагнація (походить від латинського слова «stagnum» й означає «стояча вода») — це такий стан, коли протягом довгого періоду економіка стоїть на місці. Вона призводить до того, що не працюють на повну силу підприємства, менше сплачується податків, кількість безробітних стає більша, а ціни зростають. Подолати стагнацію, не допустивши рецесію (походить від латинського слова «recessus» й означає «поглиблення») та економічну кризу, можна шляхом інвестування грошей в економіку і застосування сучасних технологій.

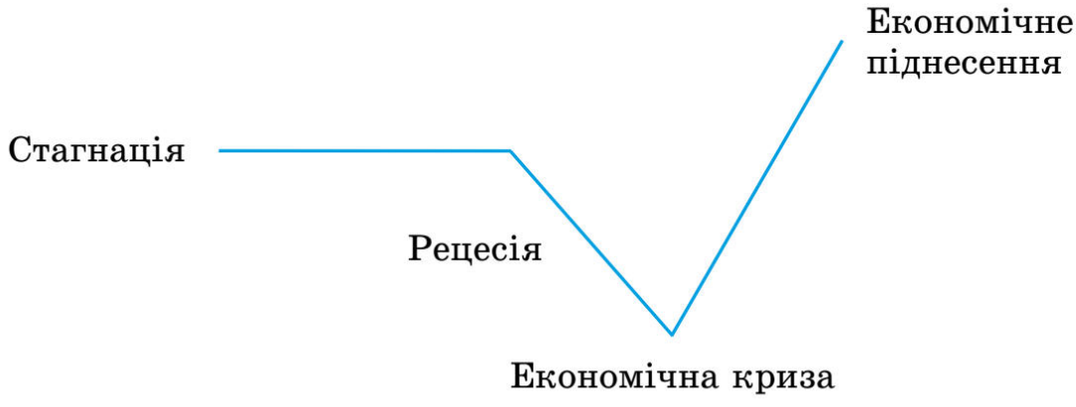

Рис. 2.1. Стани, в яких може перебувати економіка

Фінансова система складається зі сфер централізованих і децентралізованих фінансів та фінансової інфраструктури. Ланками централізованих фінансів є державний і місцеві бюджети, державні позабюджетні цільові фонди, фінанси державних та комунальних підприємств. До децентралізованих фінансів належать фінанси підприємств недержавної форми власності і фінанси домогосподарств. Фінансова інфраструктура охоплює фінансовий ринок та систему органів управління.

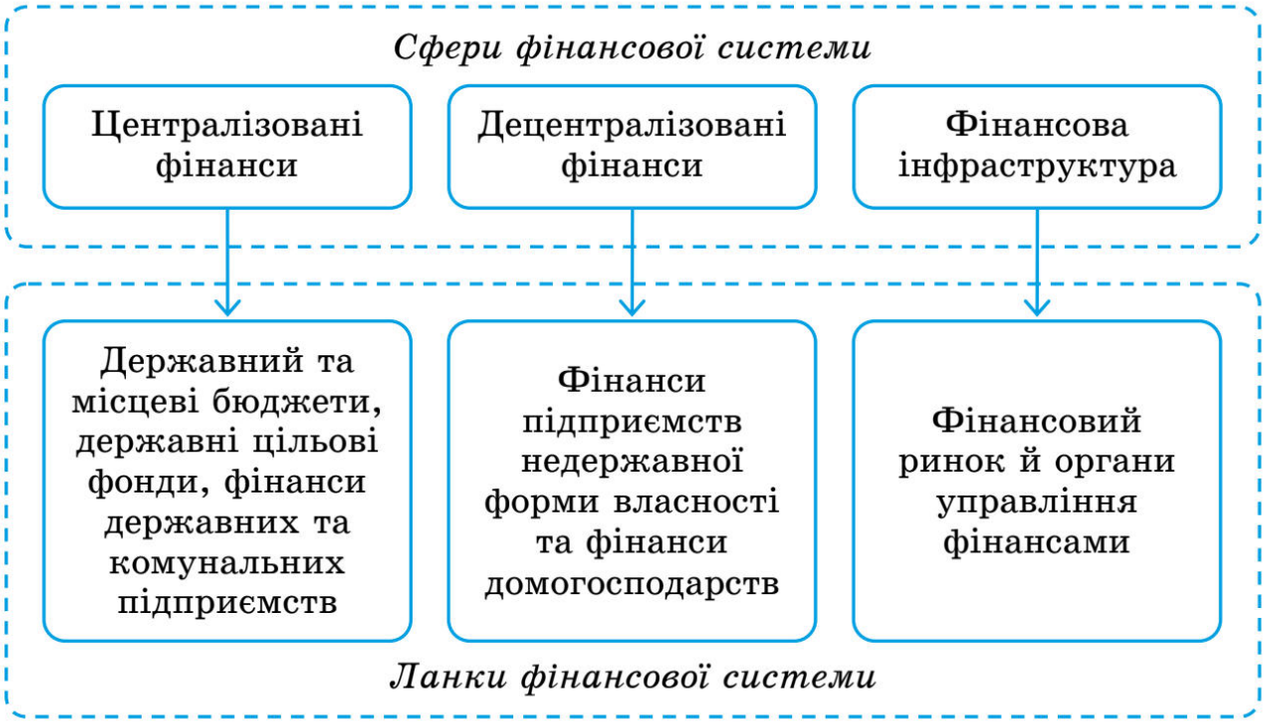

Рис. 2.2. Сфери і ланки фінансової системи

За організаційною побудовою до складу фінансової системи в Україні належать такі органи управління: Міністерство фінансів; Державна податкова служба; Державна аудиторська служба; Державна казначейська служба; Пенсійний фонд; Фонд соціального страхування. До фінансових інститутів належать: Національний банк; комерційні банки; страхові компанії; небанківські фінансові установи; фондові біржі. Саме ці органи управління та фінансові інститути забезпечують рух грошей у державі.

Функціонування сфер і ланок фінансової системи можливе тільки за умови їхньої взаємодії. Наприклад, якщо під час рецесії або економічної кризи багато підприємств стануть збитковими, то це зменшить надходження податків до державного та місцевих бюджетів і призведе до нестачі грошей у державі. Через дефіцит вона буде змушена друкувати більше грошей або їх позичати в інших держав, що негативно вплине на фінансову систему й економіку загалом.

Таблиця 2.1

Види органів управління і фінансових інститутів та їх завдання

Види органів й інститутів	Завдання
Міністерство фінансів	Загальне керівництво усією фінансовою системою держави
Державна податкова служба	Здійснення контролю за правильністю обчислення і сплатою податків до державного та місцевих бюджетів
Державна аудиторська служба	Проведення перевірок в установах, які отримують гроші з державного та місцевих бюджетів
Державна казначейська служба	Забезпечення виконання державного та місцевих бюджетів
Пенсійний фонд	Ведення обліку пенсіонерів, виплата пенсій за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника та за вислугу років
Фонд соціального страхування	Здійснення страхових виплат у разі травмування на робочому місці, звільнення з роботи, хвороби тощо
Національний банк	Регулювання грошового обігу й організація функціонування банківської системи
Банки	Відкриття депозитних вкладів, надання кредитів, обмін валюти, здійснення розрахунків і платежів
Страхові компанії	Укладення угод зі страхування, виплата страхових відшкодувань
Небанківські фінансові установи	Надання вузькоспеціалізованих фінансових послуг (кредитування, інвестування, посередництво тощо)
Фондові біржі	Оцінка вартості та привабливості цінних паперів й організація торгівлі ними

Ще одним прикладом впливу складових фінансової системи на економічний розвиток є банкрутство банків. Наприклад, якщо банк втратить частину активів, не зможе задовільнити вимоги кредиторів і накопичить велику суму збитків, то збанкрутує. Банкрутство одного банку може призвести до відтоку депозитних вкладів з інших банків, а це поставить під загрозу функціонування всієї банківської системи. Унаслідок цього спочатку виникне рецесія, далі — економічна криза.

8.2. Централізовані фінанси

Централізовані фінанси — це сфера фінансової системи щодо формування централізованих грошових фондів (ними є державний та місцеві бюджети, державні позабюджетні цільові фонди). Централізовані грошові фонди зосереджуються в руках органів влади і призначені для виконання покладених на них економічної, політичної, оборонної, правоохоронної, культурної, екологічної та інших функцій.

Запам'ятайте

Централізовані фінанси — це сфера фінансової системи щодо формування централізованих грошових фондів.

У державний бюджет гроші надходять за рахунок податків, які сплачують фізичні (податок на доходи фізичних осіб й інші) та юридичні особи (податок на прибуток підприємств, ПДВ, акциз й інші). Податки становлять понад 80% усіх доходів, і більше таких же значимих джерел доходів у держави немає (також вона може штрафувати за порушення законів, продавати землю та майно, яке їй належить, тощо).

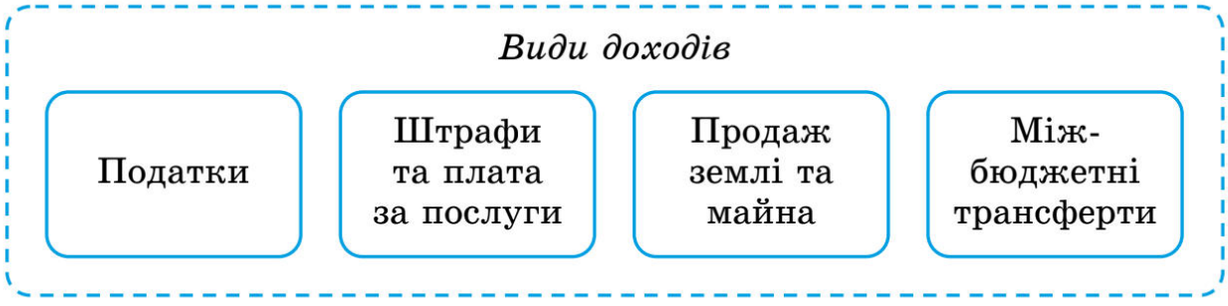

Рис. 2.3. Доходи державного і місцевих бюджетів

Щодо місцевих бюджетів, то найбільше вони формуються за рахунок міжбюджетних трансфертів. Ці гроші витрачаються на економіку (будівництво, виробництво і торгівля), освіту (дитячі садочки і школи), охорону здоров'я (поліклініки та лікарні), культуру та мистецтво (музеї і театри). А ще за їх рахунок гасять пожежі, прибирають дороги, освітлюють вулиці, надають допомогу людям з інвалідністю, багатодітним сім'ям і безробітним.

Рис. 2.4. Видатки державного і місцевих бюджетів

Цікаво

В одній державі державний бюджет може бути один, а місцевих бюджетів — багато. Це залежить від кількості населених пунктів і територіального поділу. В Україні є сільські (тобто бюджети різних сіл), селищні, міські, районні й обласні бюджети. Декілька населених пунктів можуть спільно вести один бюджет, тоді він називається бюджетом об'єднаної територіальної громади. У федеративних державах, крім місцевих, є ще регіональні бюджети (бюджети штатів і земель).

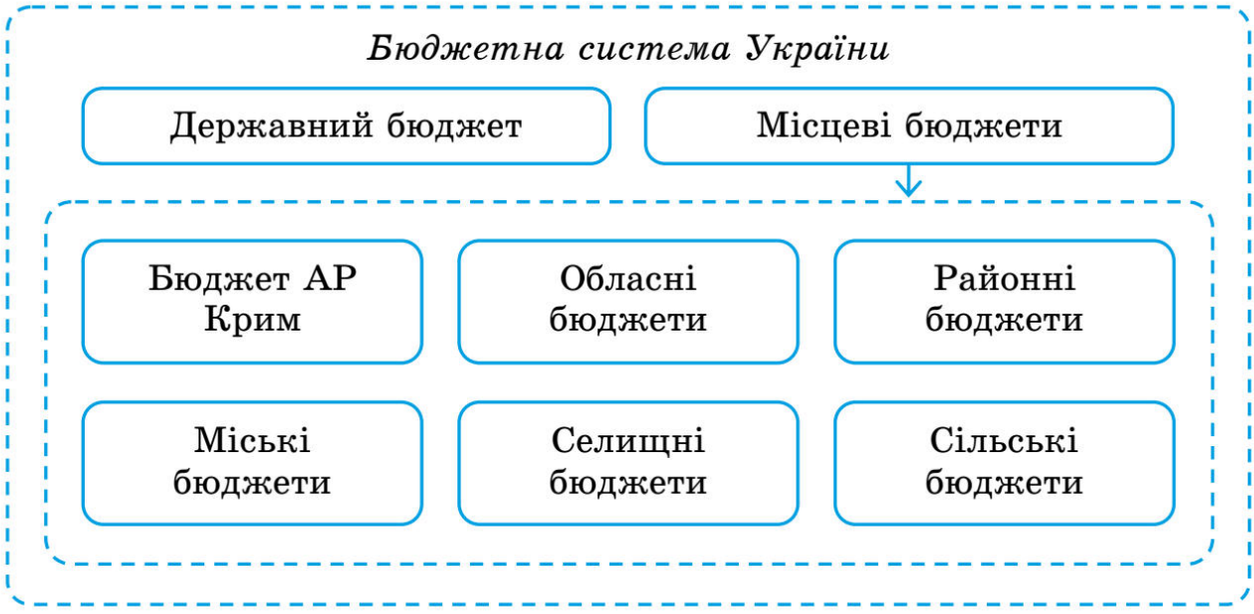

Рис. 2.5. Ланки бюджетної системи України

Міжбюджетними трансфертами є гроші, які передаються з одного бюджету до іншого, де їх мало або не вистачає. Жодна держава не може обійтися без них. Це пов'язано з тим, що через певні обставини (наявність природних ресурсів, вдале географічне розташування тощо) в одних регіонах краще розвивається економіка, ніж в інших, а їхні бюджети отримують більші надходження податків. За допомогою міжбюджетних трансфертів, так би мовити, «вирівнюються» доходи.

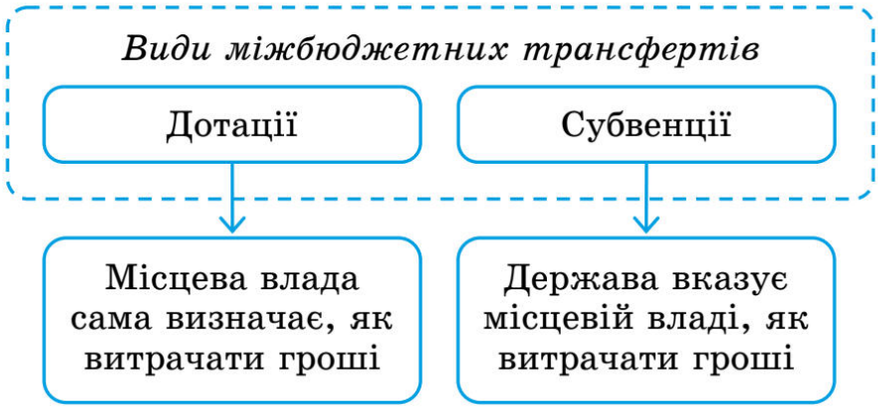

Рис. 2.6. Відмінності між дотаціями і субвенціями

Міжбюджетні трансферти поділяють на дотації та субвенції. Перші надаються державою місцевій владі, яка може їх використовувати на будь-які цілі (дороги, школи, лікарні й інше).

Другі мають використовуватися тільки на ті цілі, які визначить держава. Якщо перенести міжбюджетні трансферти у сферу особистих фінансів, то вони є кишеньковими грошима, які дають батьки. В одному випадку батьки можуть надати свободу їх витрачання (те саме, що й дотації), в іншому — вказати, як витратити (те саме, що й субвенції).

Позабюджетними фондами є ланки централізованих фінансів, гроші яких мають цільове призначення і не включаються до державного та місцевих бюджетів, а перебувають у розпорядженні органів влади. В Україні такими фондами є Пенсійний фонд і Фонд соціального страхування. У ці фонди фізичні та юридичні особи сплачують внески, а за це надають допомогу для прожиття після виходу на пенсію або настання певних випадків.

8.3. Децентралізовані фінанси

До ланок децентралізованих фінансів належать фінанси підприємств приватної форми власності. Підприємством називають юридичну особу, яка займається виробництвом товарів, їхнім продажем, наданням послуг тощо. Кожне підприємство повинне мати назву (має відрізнятися від назв інших підприємств, у ній не можна використовувати слова «державний», «Україна» й інші), власників, певне майно, рахунок у банку та печатку. Мета підприємства полягає в отриманні прибутку, який після сплати податків може використовувати на свої потреби.

Запам'ятайте

Фінанси підприємств — це відносини щодо руху грошей, їх надходження та використання в певної юридичної особи.

Незалежно від того, хто є власником підприємства (державного — держава, комунального — місцева влада, приватного — певна людина або декілька людей), воно зобов'язане сплачувати до державного бюджету податок на прибуток підприємств. Ставки цього податку бувають різні: 18% — основна ставка; 10% — азартні ігри з використанням грального автоматів; 3% — договори страхування; 0% — договори страхування життя.

Підприємства можуть бути малі, середні та великі, але це більше стосується не розміру, а кількості працівників і суми доходу. Вони можуть мати форму акціонерного товариства (випускають акції, які розподіляють між власниками), товариства з обмеженою відповідальністю (учасники несуть відповідальність за збитки в межах їхніх внесків до статутного

капіталу), товариства з додатковою відповідальністю (учасники несуть відповідальність усім майном) і командитного товариства (одні учасники несуть відповідальність у межах їхніх внесків, інші — усім майном).

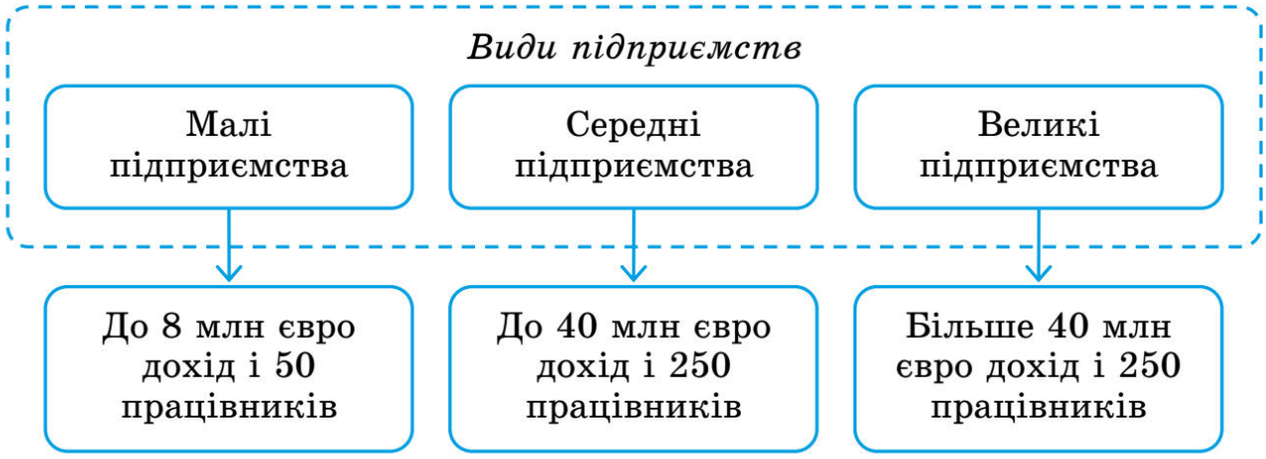

Рис. 2.7. Відмінності між малими, середніми та великими підприємствами

Фінансові відносини підприємств поділяються на внутрішні та зовнішні. Перші — включають фінансові відносити між окремими структурними підрозділами підприємства, із засновниками та працівниками. Другі — передбачать організацію фінансових відносин з державою, установами фінансової інфраструктури, з органами виробничої інфраструктури й іншими суб'єктами. Усі ці види фінансових відносин виражаються у грошовій формі, тобто є сукупністю виплат і надходжень грошей підприємства.

Таблиця 2.2

Види фінансових відносин підприємств та їх характеристика

Види відносин	**Характеристика**
Між структурними підрозділами	Різні внутрішні розрахунки на підприємстві
Із засновниками підприємства	Розподіл чистого прибутку на виплату дивідендів і додаткове залучення грошей для збільшення власного капіталу
З персоналом	Виплати зарплати, премій, матеріальної допомоги та застосування штрафів
З державою	Сплата податків і зборів, використання бюджетного фінансування
З фінансовими інститутами	Одержання та погашення кредиту, страхування ризиків, лізингові й інші послуги
З іншими суб'єктами	Надання транспортних послуг, послуг зв'язку тощо

Людина або сім'я, яка заробляє гроші (зарплата, пенсія, стипендія, відсотки за вкладом у банку, соціальна допомога від держави, плата за оренду земельної ділянки тощо) і витрачає їх на різні потреби (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги, витрати на відпочинок на морі тощо) є домогосподарством (походить від англійського слова «household»). Кожне домогосподарство має власну домашню економіку, яка передбачає підтримання в нормальному стані квартири, приготування їжі, догляд за дітьми, тваринами тощо.

Запам'ятайте

Фінанси домогосподарств — це відносини щодо руху грошей, їх надходження та використання в певної людини або сім'ї.

Крім домашньої економіки, розрізняють поняття «фінанси домогосподарств». Це відносини щодо руху грошей, їх надходження та використання в певної людини або сім'ї. З одного боку, батьки отримують зарплату, дідусь і бабуся — пенсію, брат або сестра, які навчаються в університеті, — стипендію, якщо сім'я має вклад у банку — відсотки, у разі скрути — соціальну допомогу від держави. З іншого боку, домогосподарство здійснює витрати, купуючи їжу та одяг, оплачуючи за комунальні послуги, мобільний зв'язок та інтернет.

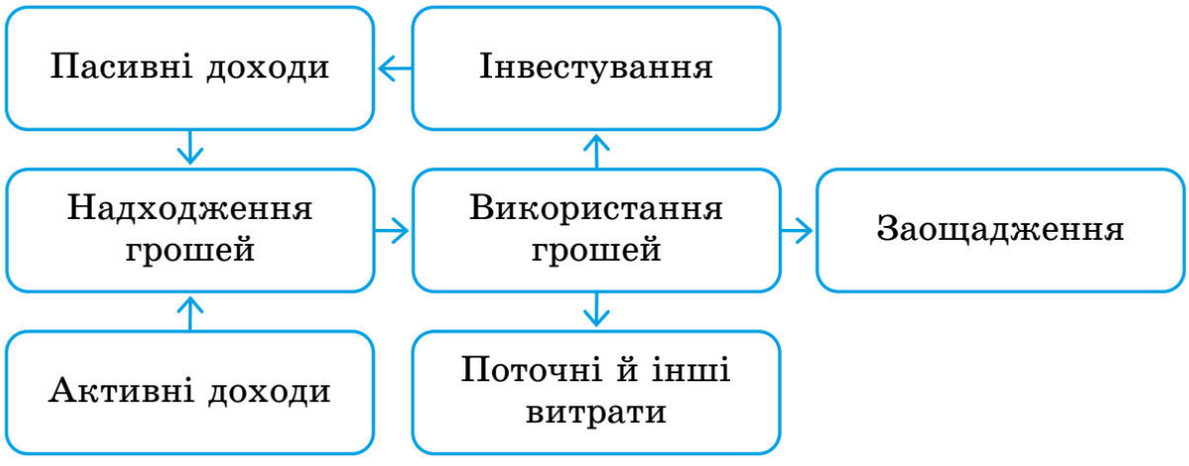

Рис. 2.8. Особливості фінансових відносин домогосподарств

Не всі витрати можна задовольнити одразу. Якщо людина або сім'я хоче відпочити на морі, купити телевізор, оновити зимовий гардероб й зароблених грошей за місяць не вистачає, то для цих потреб використовують заощадження за пів року або рік. Досягти фінансової незалежності домогосподарству дає змогу отримання пасивного доходу. Для цього гроші інвестуються у певні активи (облігації, акції компаній, рухоме і нерухоме майно, вклад у банку), які можуть забезпечити заробіток без трудових затрат.

8.4. Фінансова інфраструктура

Сприятливі умови для функціонування усієї фінансової системи, її сфер і ланок створює фінансова інфраструктура (походить від злиття двох слів «infra», що з латинської мови перекладається як «нижче» та «structura» — «будівля»). Вона складається з управлінської (в Україні до неї входять Міністерство фінансів, Державна податкова служба, Державна аудиторська служба тощо), інституційної (Національний банк, комерційні банки, страхові компанії тощо) й обслуговуючої фінансової інфраструктури (біржі, рейтингові агенції, аудиторські компанії тощо).

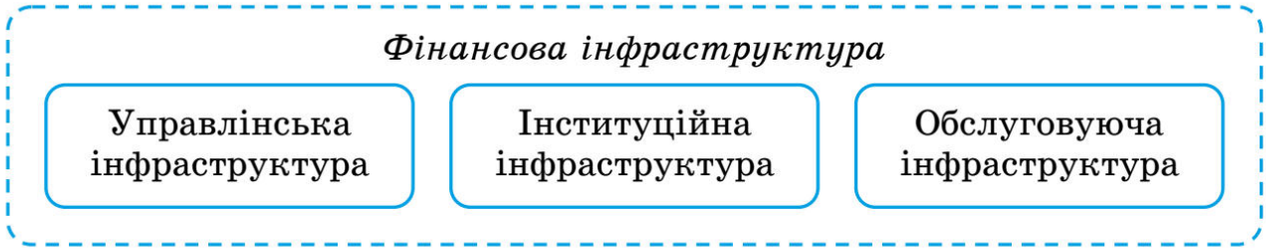

Рис. 2.9. Складові фінансової інфраструктури

Завданням управлінської фінансової інфраструктури є управління грошима централізованих грошових фондів (державний та місцеві бюджети, державні позабюджетні цільові фонди). Наприклад, Державна податкова служба здійснює контроль за обчисленням і сплатою податків, Державна аудиторська служба — проводить перевірки, як ці гроші використовують, Державна казначейська служба — забезпечує виконання державного та місцевих бюджетів.

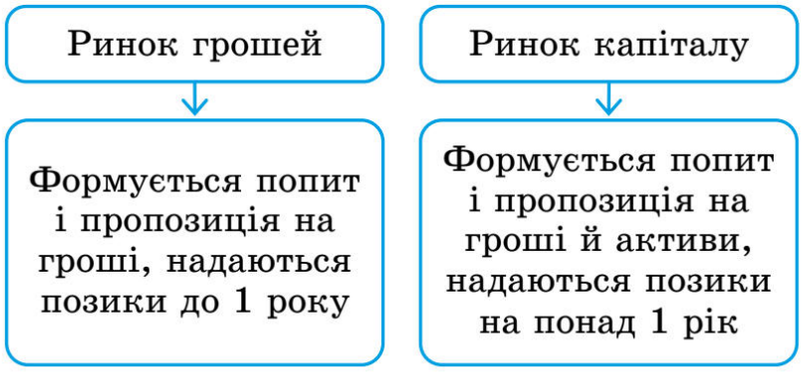

Рис. 2.10. Відмінності між фінансовим ринком і ринком капіталу

Інституційна фінансова інфраструктура — це фінансові інституції (їх ще називають фінансовим сектором економіки), які функціонують на фінансовому ринку (ринок грошей і ринок капіталу). Вона виконує завдання із залучення грошей від тих, хто має їх надлишки (таких суб'єктів називають нетто-кредиторами), та ефективне використання тими, хто має в них

потребу (нетто-позичальники). Такий рух грошей сприяє формуванню у кожного суб'єкта доходів, які будуть достатніми для забезпечення їх функціонування.

Наприклад, коли доходи домогосподарств перевищують витрати, вони розміщують їх на депозитних вкладах. Водночас банки надають кредити підприємствам, перетворюючи заощадження домогосподарств на інвестиції. За такою ж схемою функціонують небанківські фінансові установи, утім оперують меншими сумами грошей (ломбарди надають кредити людям під заставу їхнього майна; кредитні спілки, які формують свої ресурси за рахунок внесків одних членів, надають кредити іншим членам).

Основне завдання, яке стоїть перед інституційною фінансовою інфраструктурою, полягає в перетворенні тимчасово вільних грошей на позичковий капітал для інвестицій. Це здійснюють фінансові посередники (банки, страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки тощо), які надають фінансові послуги. Такими послугами є страхування, кредитування, відкриття депозитних вкладів, грошові перекази, обмін валют, фінансовий лізинг, надання гарантій, торгівля цінними паперами, послуги у сфері недержавного пенсійного страхування.

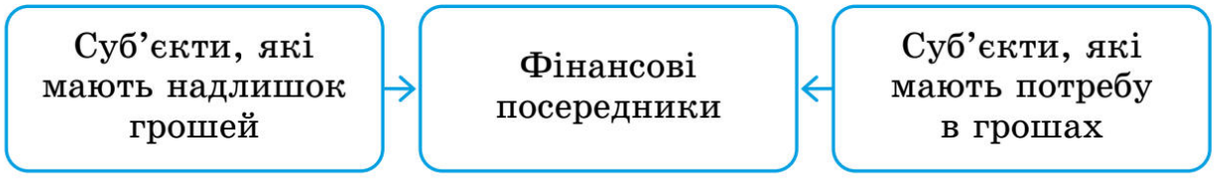

Рис. 2.11. Особливості діяльності фінансових посередників

Цікаво

В Україні діяльність фінансових посередників регулює Національний банк. Для цього він видає ліцензії (перш ніж скористатись послугами банку, страхової компанії тощо, необхідно перевірити їх ліцензії), вимагає розкриття фінансової інформації (банк, кредитна спілка тощо мають вказати реальну річну відсоткову ставку по кредиту) і регулює гарантування вкладів (банк повинен бути членом Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що дає змогу повернути гроші).

До обслуговуючої фінансової інфраструктури належать суб'єкти, які виконують функції організаційних посередників (фондові та валютні біржі), допоміжні (реєстратори та депозитарії), інформаційні й інші функції (аудиторські фірми, рейтингові агенції та бюро кредитних історій). Вони забезпечують доступ для потенційних учасників до фінансового ринку, формують дієвий механізм їхньої безпеки, створюють умови для залучення інвестицій і забезпечують стабільність розвитку економіки.

Таблиця 2.3

Види суб'єктів обслуговуючої фінансової інфраструктури та їх завдання

Види суб'єктів	Завдання
Фондові біржі	Оцінка вартості та привабливості цінних паперів й організація торгівлі ними
Валютні біржі	Здійснення операцій купівлі та продажу іноземної валюти
Реєстратори	Надання послуг з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів
Депозитарії	Зберігання цінних паперів та обслуговування їх обігу
Аудиторські фірми	Контролювання правильності здійснення бухгалтерського обліку і фінансової звітності
Рейтингові агенції	Проведення оцінки фінансових інституцій й інструментів для прийняття інвестиційних рішень
Бюро кредитних історій	Зберігання інформації про позичальників для виявлення шахрайства у сфері кредитування

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/k9rJj5o або QR-кодом і виконайте тести до § 8 «Фінансова система та фінансові послуги».

Кейси

Кейс 8.1. Серед основних фінансових послуг (залучення грошей на депозити; кредитування; ведення поточних рахунків; випуск та обслуговування платіжних карток; грошові перекази; страхові послуги; проведення оцінки фінансових інституцій й інструментів для прийняття інвестиційних рішень; торгівля цінними паперами; зберігання цінних паперів та обслуговування їх обігу; фінансовий лізинг; послуги у сфері недержавного пенсійного страхування; ведення реєстрів власників іменних цінних паперів; обмін валют; зберігання інформації про позичальників для виявлення шахрайства у сфері кредитування) виберіть ті, які надають банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, рейтингові агенції, фондові та валютні біржі, реєстратори, депозитарії, бюро кредитних історій.

Задачі

Задача 8.1. На початку року видатки бюджету міста Тернополя на громадський порядок заплановано в сумі 541 млн 200 тис. грн, на економічну діяльність — 295 млн 120 тис. грн, на охорону навколишнього середовища — 87 млн 190 тис. грн, на житлово-комунальне господарство — 370 млн 420 тис. грн, на охорону здоров'я — 412 млн 150 тис. грн, на духовний та фізичний розвиток — 29 млн 970 тис. грн, на освіту — 390 млн 810 тис. грн, на соціальний захист — 260 млн 580 тис. грн. Утім протягом року видатки на економічну діяльність зросли на 3%, на охорону здоров'я — на 11%, на освіту — на 9%, на соціальний захист — на 5%. Порахуйте, скільки міжбюджетних трансфертів необхідно виділити з державного бюджету?

Задача 8.2. Вартість виготовлення однієї одиниці товару становить 50 грн. Виробник встановив націнку 10% від собівартості, гуртовик — 8% від ціни виробника, продавець — 25% від гуртової ціни. Порахуйте, за яку ціну буде продаватися товар у магазині?

Задача 8.3. Для створення мережі веломайстерень другу Андрія Чапленка Віталію потрібно 500 тис. грн. Ці гроші він вирішив позичити в кредитній спілці під 25% річних, причому в кінця першого року має повернути — 20% позиченої суми з відсотками, другого і третього — по 40%. Порахуйте, чи вигідно Віталію позичати гроші, якщо першого року прибуток становитиме 120 тис. грн, після другого року — 200 тис. грн й після третього року — 250 тис. грн?

Запитання для самоперевірки

1. Що таке фінансова система та яка її структура?
2. Як сфери та ланки фінансової системи взаємодіють і доповнюють одна одну?
3. Які складові та завдання фінансової інфраструктури?

Самостійна робота

1. Побудуйте таблицю, у якій опишіть внутрішні та зовнішні фінансові відносини домогосподарств.

§ 9. БАНКИ І БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати структуру банківської системи, характеризувати особливості функціонування центрального та комерційних банків, визначати, що потрібно для того, щоб стати клієнтом / клієнткою банку, розуміти, які послуги надають банки своїм клієнтам, вміти розрахувати дохід від депозитного вкладу й суму, яку слід віддати, взявши кредит у банку, знати особливості відкриття поточних рахунків, усвідомлювати переваги та недоліки користування інтернет-банкінгом, порівняно з обслуговуванням у касі банку.

Основні терміни і поняття

Банківська система, центральний банк, комерційні банки, клієнти банку, банківська таємниця, банківські послуги, комісія, депозит, кредит, поточний рахунок, інтернет-банкінг.

9.1. Банки і банківська система

Слово «банк» походить від італійського слова «banco» й означає «стіл». Колись у торговельних та інших районах міст Італії за столами сиділи міняйли, які обмінювали гроші в мандрівників та торговців. Пізніше з'явилися нові види послуг, у яких гроші давалися під відсотки. Відтак слово «banco» перетворилося у «banca» і з італійської означає «банк». Ним є фінансова установа, де можна обміняти валюту, відкрити банківський рахунок, позичити гроші й отримати інші послуги.

MONTE DEI PASCHI DI SIENA
BANCA DAL 1472

Будівля одного з найстаріший банків у світі, Сієна, Італія

Цікаво

Найменування банку має містити слово «банк». Це слово і похідні від нього слова можна використовувати у назві тим юридичним особам, які зареєстровані як банк і мають банківську ліцензію. Не дозволяється використовувати назву, яка повторює назву іншого банку. Вживання слів «Україна» «центральний» і «національний» можливе за згодою Національного банку України. Додавати слово «державний», використовувати зображення герба та прапора України має право тільки державний банк.

Через банки здійснюється постійний рух грошей між фізичними та юридичними особами й іншими державами. У кожній державі є десятки або сотні різних банків, а керує ними цент-

ральний банк. Його функції такі: визначення вартості національної валюти щодо іноземної валюти (валютний курс); друк банкнот і карбування монет (емісія грошей); формування запасів іноземної валюти та золота, їх використання для здійснення міжнародних розрахунків та стабілізації курсу національної валюти (золотовалютні резерви).

Рис. 2.12. Завдання центрального банку

В Україні банківська система складається з Національного банку України (абревіатура НБУ), інших банків і філій іноземних банків, які діють на її території. Кожен банк самостійно вибирає напрями своєї діяльності та спеціалізацію за видами послуг. Натомість НБУ визначає види спеціалізованих банків і порядок набуття банком статусу спеціалізованого. Також він встановлює системно важливі банки відповідно до таких критеріїв, як-от розмір, напрями діяльності та ступінь фінансових взаємозв'язків.

Запам'ятайте

Системно важливий банк — це банк, який відповідає критеріям, установленим НБУ, діяльність якого впливає на стабільність усієї банківської системи держави.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/V04rhOJ або QR-кодом й ознайомтеся з додатком У, в якому подано інформацію щодо кількості банків в Україні.

Національний банк України

Будівля Національного банку України, Київ

Важливим завданням НБУ є здійснення нагляду за діяльністю банків. Для цього він: вивчає діяльність й аналізує ризики та перспективи кожного банку, що дає можливість передбачити проблеми у функціонуванні та вчасно застосувати

заходи впливу; виявляє банківські групи, щоб попередити виведення грошей з банків у компанії, підконтрольні власнику / власниці; перевіряє ділову репутацію власників і керівників банків для захисту їхніх клієнтів від можливих зловживань.

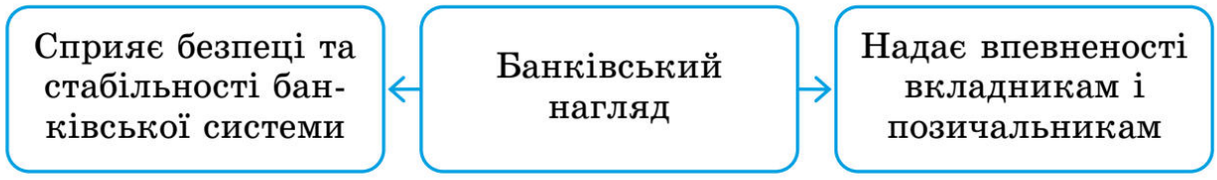

Рис. 2.13. Особливості банківського нагляду

Щодо діяльності банків, то їх завдання полягають у наданні банківських послуг та здійсненні іншої діяльності. Крім обміну валюти, здійснення розрахунків і платежів, видачі кредитів, відкриття депозитних вкладів і поточних рахунків, вони можуть: інвестувати залучені гроші від свого імені та на власний ризик; випускати цінні папери; надавати в оренду індивідуальні банківські сейфи для зберігання грошей і різних коштовностей; здійснювати інкасацію грошей; надавати консультації щодо банківських й інших послуг.

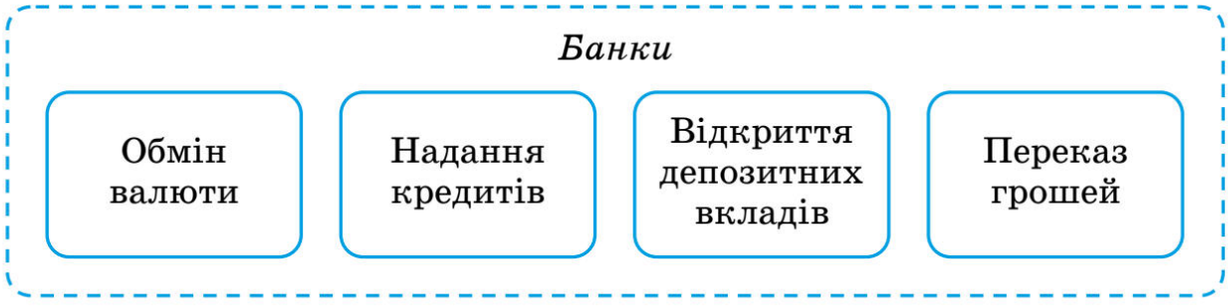

Рис. 2.14. Завдання банків

9.2. Основні банківські послуги

Особа, яка працює в банку і надає послуги з обміну валюти, відкриття банківських рахунків, позики грошей та інші, називається банкіром / банкіркою. Це одна з найдавніших професій, відома людству ще до появи банків. У різних державах вони називалися по-різному (міняйли, трапезити та лихварі), а об'єднувало те, що ці люди обмінювали гроші та приймали їх на збереження, проводили розрахунки без грошей (замість них були товари) і надавали позики під заставу майна. Як колись, так і сьогодні клієнти довіряють банкірам / банкіркам найцінніше — важко зароблені гроші.

Запам'ятайте

Клієнти банку — це фізичні та юридичні особи, які користуються послугами банку.

Професія банкіра має багато обов'язків. В операційному відділі співробітники банку працюють з клієнтами і виконують різні операції з грошима. Завдання відділу платіжних карт полягає у випуску й обслуговуванні карток, які реалізуються банком. Маркетинговий відділ займається рекламою, вивчає і потреби клієнтів. У відділі звітності банкіри / банкірки формують документи для НБУ й інвесторів. Перед працівниками комп'ютерного відділу стоїть завдання щодо безпеки банківської таємниці.

Банківською таємницею є інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнтів, яка відома тільки банку, розголошення якої може завдати їм шкоди. Коли відкриваються банківські рахунки, позичаються гроші та надаються інші послуги, то передаються особисті дані. Також банку відомий рух грошей на рахунках клієнтів. Якщо вам довірили якусь таємницю, то її обов'язково потрібно зберегти. Так само банку забороняється надавати інформацію про своїх клієнтів (за виключенням випадків, якщо її затребує суд).

Цікаво

Банківською таємницею є: відомості про банківські рахунки клієнтів; інформація про операції, проведені на користь або за дорученням клієнтів; відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів; коди, які використовуються банками для захисту інформації; інформація про клієнтів, які мають намір укласти кредитний договір, отримана під час оцінки їхньої кредитоспроможності; інформація щодо організації та здійснення інкасації грошей і перевезення валютних цінностей.

Певна сума грошей, яку стягує банк за виконання банківських операцій, називається комісією. Мова йде про оплату комунальних послуг, переказ грошей на банківський рахунок, користування кредиткою, послуги з SMS-інформування тощо. Вона може становити фіксовану суму або певний відсоток від суми, на яку виконується операція. Комісія є своєрідною «винагородою» банку за послуги, причому її розмір і причину нарахування кожен банк встановлює самостійно, повідомивши про це клієнта /клієнтку.

9.2.1. Депозит

Депозитом є певна сума, яку передає банку клієнт / клієнтка та яка підлягає поверненню з відсотками. Це один із видів пасивного заробітку, коли можна не ходити на роботу, а отримувати дохід (ними є відсотки за депозитним вкладом). Відсотки, які пропонують банки, бувають різними, залежно від

терміну вкладу (що він більший, то більші відсотки), виду валюти (у гривнях відсотки більші, ніж у доларах), коли виплачуються (щомісячно виплачуються менші відсотки, в кінці терміну — більші) й інших умов (для онлайн-клієнтів та пенсіонерів відсотки більші).

Запам'ятайте

Депозит — це гроші, які розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку на визначений строк або без його зазначення і підлягають виплаті вкладнику / вкладниці відповідно до умов договору.

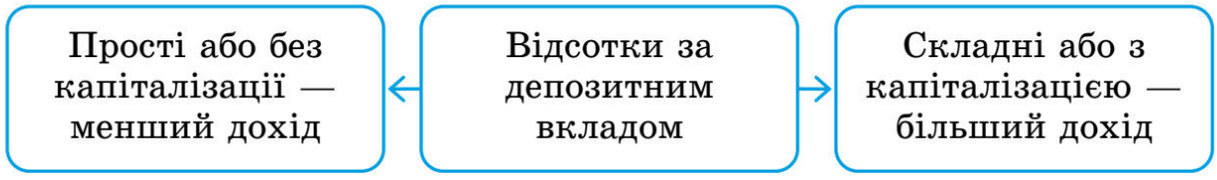

Рис. 2.15. Відмінності між простими і складними відсотками за депозитним вкладом

Великі відсотки, які пропонує банк, не означають, що туди потрібно нести всі гроші. Буває, що банк може перебувати в стані банкрутства (найближчим часом припинить свою діяльність через борги), таким чином шахраює. Перш ніж це робити, слід переконатися, що з банком усе добре і він є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (абревіатура ФГВО). Тоді, навіть якщо він збанкрутує, усю суму або частину грошей можна буде повернути. Для цього потрібно уважно читати договір і радитись з фінансовими консультантами.

Цікаво

Відсотки, під які банки пропонують відкрити депозитні вклади або видають кредити своїм клієнтам, розраховуються на основі облікової ставки центрального банку. Чим нижчу облікову ставку встановив центральний банк, тим меншими будуть відсотки за депозитами та кредитами у банках. Розмір облікової ставки залежить від прогнозного рівня інфляції (поганий прогноз означає її підвищення) й того, у якому стані перебуває економіка та як буде розвиватися в майбутньому.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/D04rnHt або QR-кодом й ознайомтеся з додатками Ф, Х, Ц, у яких подано інформацію щодо середніх відсоткових ставок за депозитами і кредитами та облікової ставки НБУ.

Крім того, не всі відсотки за депозитним вкладом будуть доходом. У багатьох державах з них додатково стягують податки. В Україні це податок на доходи фізичних осіб і військовий збір. Наприклад, якщо сума депозитного вкладу на пів року становить 100 тисяч гривень, а банк пропонує 16% річних, то дохід буде розраховуватися так: $100000 \cdot 8\% = 8000$ (оскільки термін пів року, а 16% на рік, то треба поділити на

2); 8000·(18%+1,5%)=1560 (18% — ставка податку на доходи фізичних осіб, а 1,5% — розмір військового збору); 8000−−1560=6440.

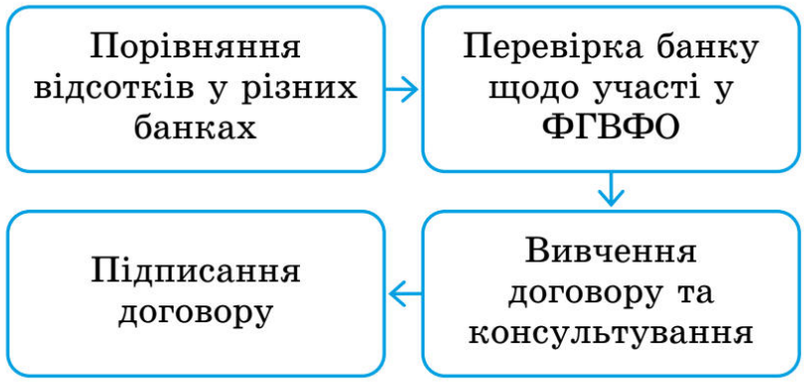

Рис. 2.16. Дії щодо відкриття депозитного вкладу в банку

Зверніть увагу

За допомогою функції =FV(rate;NPER;PMT;PV) програмного продукту Microsoft Excel можна оцінити динаміку збільшення нарахованих відсотків за депозитом. Наприклад, якщо на депозит у сумі 100 тисяч гривень під 16% річних щомісяця класти 1000 гривень, то через 6 місяців, вийде 114475,1 гривень. Формула для розрахунку буде така: =FV(16%/12;6;-1000;-100000), де: rate — 16%/12; NPER — 6; PMT — -1000; PV — -100000.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/a2EclsA або QR-кодом й ознайомтеся з прикладом розрахунку в програмному продукті Microsoft Excel.

9.2.2. Кредит

Кредитом (походить від латинського слова «credere» й означає «вірити») є позика грошей у банку за умови їх повернення та сплати відсотків. Як писав Бодо Шефер: *«Кредит позбавляє людину мотивації працювати, бо є нинішньою винагородою за завтрашню роботу»*. Щоб цього не сталося, найкраще позичати гроші для створення бізнесу або його розширення, а не на купівлю їжі, оплату комунальних послуг тощо. Якщо заробляти на взятих у позику грошах, то буде можливість їх повернути.

Запам'ятайте

Кредит — це гроші, які надаються банком у користування позичальнику / позичальниці на визначений строк та підлягають поверненню.

Банки можуть надавати позики на різні цілі. Для купівлі автомобіля використовується автокредит, побутової техніки, смартфонів та інших речей — споживчий кредит, будинку або квартири — іпотечний кредит. Якщо планується взяти 100

тисяч гривень на 5 років під 25% річних, то відсотки розраховуватимуться так: 100000·25%·5=125000, а загалом за весь період слід повернути 225 тисяч гривень (100000+125000= =225000). Також банк може пропонувати гроші на виплат під, так би мовити, «0%». Тоді він заробляє на комісії. Нею є плата за проведення банківської операції, а не за користування грошима.

Рис. 2.17. Дії щодо отримання кредиту в банку

Певне майно (автомобіль, будинок або квартира), яке пропонується банку як умова того, що позичені гроші будуть повернуті вчасно та з відсотками, називається заставою. У разі неповернення кредиту, майно, яке перебуває в заставі, переходить у власність банку. Поки не закінчився термін договору, людина може користуватися майном (їздити автомобілем, жити в будинку або квартирі), але не має права його продати, обміняти або подарувати. Зазвичай майно для застави банк оцінює за меншою вартістю, ніж насправді воно коштує.

Зверніть увагу

За допомогою функції =PV(rate;NPER;PMT) програмного продукту Microsoft Excel можна розрахувати перший внесок за кредитом. Наприклад, за кредит на купівлю автомобіля вартістю 19000 доларів під 2,9% річних на 3 роки при щомісячних платежах 350 доларів перший внесок складатиме 6946,5 доларів. Формула для розрахунку буде така: =19000-PV(2,9%/12;3*12;-350), де: rate — 2,9%/12; NPER — 3*12; PMT — -350.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/82EcQuQ або QR-кодом й ознайомтеся з прикладом розрахунку в програмному продукті Microsoft Excel.

9.2.3. Відкриття поточного рахунку

Поточний рахунок — це рахунок, який банк відкриває клієнту / клієнтці для зберігання грошей і виконання платіжних операцій. Перед його відкриттям фізична особа повинна: пред'явити паспорт або інший документ, що посвідчує особу, а також реєстраційний номер облікової картки платника / платниці податків (абревіатура РНОКПП); заповнити заяву (якщо фізична особа займається підприємницькою діяльністю, то має про це вказати). Між банком і клієнтом / клієнткою укладається договір.

Запам'ятайте

Поточний рахунок — це рахунок, який банк відкриває клієнту / клієнтці для зберігання грошей та виконання платіжних операцій.

За таким самим порядком відкривається поточний рахунок дитині, яка не досягла 14-ти років. Це робиться нею не самостійно, а за зверненням її законних представників, тобто батьків (усиновлювачів, прийомних батьків і батьків-вихователів) або опікунів. Крім свого паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, і РНОКПП, вони мають пред'явити свідоцтво про народження дитини. Грошима на поточному рахунку, відкритому на ім'я дитини, можуть розпоряджаються її батьки або опікуни.

Рис. 2.18. Дії щодо відкриття поточного рахунку в банку

Щодо відкриття поточного рахунка неповнолітньою особою віком від 14-ти до 18-ти років, то вона може зробити це самостійно. Утім є певні особливості виконання платіжних операцій. Неповнолітня особа має право сама розпоряджатися внесеними нею грошима на рахунок, відкритий на своє ім'я, а також зарплатою, стипендією й іншими доходами. Натомість грошима, внесеними іншою особою, вона може розпоряджатися тільки за згодою батьків (усиновлювачів, прийомних батьків і батьків-вихователів) або опікунів.

Цікаво

Клієнти банку можуть отримати довідку про рух грошей на рахунку. Для цього треба звернутися до працівника / працівниці банку, пред'явивши перед тим паспорт або інший документ, що посвідчує особу. Цей спосіб простий, утім вимагає певних витрат на прибуття у банк і, можливо, очікування в черзі. Самостійно отримати довідку про рух грошей на рахунку можна в терміналі або в мобільному додатку банку.

9.3. Інтернет-банкінг

Інтернет-банкінг (англійською мовою «online banking») — це таке обслуговування клієнтів банку, за якого доступ до рахунків і різних операцій здійснюється через інтернет за допомогою комп'ютера або смартфона. В інтернет-банкінгу можна без відвідування банку переглянути свої рахунки й отримати виписку за ними, перерахувати гроші іншій людині, заблокувати

платіжну картку, якщо її вкрали або загубили, оплатити за комунальні послуги, відкрити депозитний вклад, отримати кредит, обміняти валюту тощо.

Запам'ятайте

Інтернет-банкінг — це обслуговування клієнтів банку через інтернет за допомогою комп'ютера або смартфона.

Щоб використовувати інтернет-банкінг, потрібно бути клієнтом / клієнткою банку, зайти на сайт або в мобільний додаток інтернет-банкінгу. При першому вході пропонується пройти реєстрацію (зазвичай логіном є номер банківської картки, телефону тощо) і ввести пароль (для кращого захисту слід встановити доступ до інтернет-банкінгу та підтвердження операцій за допомогою відбитка пальця, розпізнавання обличчя або телефонного дзвінка з банку). Далі можна користуватися різними сервісами інтернет-банкінгу.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/T9rJvLI або QR-кодом і виконайте тести до § 9 «Банки і банківські послуги».

Кейси

Кейс 9.1. Порахуйте, яку загальну суму комісії потрібно заплатити вашій сім'ї за комунальні послуги (водопостачання, газопостачання, електропостачання, вивезення сміття, ОСББ тощо) в касі банку й скільки можна зекономити, якщо оплачувати в терміналі самообслуговування і мобільному додатку банку?

Задачі

Задача 9.1. Сім'я Чапленків відкрила два депозитні вклади на пів року кожен. Один — на суму 100 тис. грн під 15% річних, другий — на суму 120 тис. грн під 13% річних. Порахуйте, який депозитний вклад дасть їм більший дохід?

Зверніть увагу

Крім визначення відсотків за двома депозитними вкладами, потрібно вирахувати з них податок на доходи фізичних осіб і військовий збір.

Задача 9.2. Ірина Чапленко має оплатити такі комунальні послуги: газопостачання — 215 грн; водопостачання — 340 грн; електропостачання — 160 грн; вивезення сміття — 20 грн, ОСББ — 215 грн. Один банк за свої послуги бере комісію в сумі 10 грн за кожен платіж, інший банк — 2% від суми кожного платежу. Порахуйте, у якому банку Ірині дешевше оплатити комунальні послуги?

Задача 9.3. Сім'я Чапленків вирішила купити квартиру вартістю 1 млн 250 тис. грн в іпотечний кредит під 4% річних. Порахуйте, яку суму слід віддати через 20 років, якщо сім'я має 500 тис. грн заощаджень?

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/42EDTaQ або QR-кодом і розв'яжіть додаткові задачі до § 9 «Банки і банківські послуги».

Запитання для самоперевірки

1. Чим центральний банк відрізняється від комерційних банків?
2. Яку роботу виконують банкіри та чи можуть вони розголошувати банківську таємницю?
3. Як визначити дохід від депозиту після сплати податків?
4. Як розрахувати, скільки необхідно віддати грошей, взявши кредит у банку?

Самостійна робота

1. Проаналізуйте, як змінилися депозитні вклади домогосподарств в Україні щодо строків та валют.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/M04rUie або QR-кодом й ознайомтеся з додатками Ч і Ш, у яких подано інформацію щодо депозитів домогосподарств в Україні щодо строків і валют.

2. Проаналізуйте, як змінилися споживчі, іпотечні й інші кредити, надані домогосподарствам в Україні.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/n04rBVO або QR-кодом й ознайомтеся з додатками Щ, Ю, Я, АА, АБ, АВ, у яких подано інформацію щодо споживчих, іпотечних й інших кредитів, надані домогосподарствам в Україні.

§ 10. СТРАХУВАННЯ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, навіщо потрібне страхування, які існують його форми і хто є учасниками страхового процесу, розуміти поняття «страхова сума», «страхове відшкодування», «страховий платіж», «франшиза» й інші, усвідомлювати відмінності між страховим ризиком і страховим випадком, вміти визначити умови договору страхування та від чого залежить вартість страхового поліса, оцінювати критерії вибору страхової компанії.

Основні терміни і поняття

Страхування, страховий ризик, страховий випадок, страхова сума, страхова виплата, страхове відшкодування, страховик, страхувальник / страхувальниця, застрахована особа, вигодонабувач / вигодонабувачка, франшиза.

10.1. Сутність і необхідність страхування

Страхуванням є діяльність, пов'язана з отриманням грошей від фізичних і юридичних осіб (страхові внески) та компенсацією понесених збитків (страхове відшкодування) у разі виникнення певного випадку (страхова подія). В українській мові сутність цього поняття походить від слова «страх», тобто негативна емоція, обумовлена загрозою реального або неочікуваного лиха. Той, хто відчуває страх втрати життя, здоров'я та майна, сплачує певну суму грошей, чим прагне захиститися від різних ризиків.

Запам'ятайте

Страхування — це діяльність, пов'язана з отриманням страхових внесків від фізичних і юридичних осіб та виплатою страхового відшкодування у разі настання страхової події.

Зазвичай сума страхових внесків є незначною (залежить від виду ризиків, ймовірності виникнення страхової події, вартості майна тощо). Але за рахунок великої кількості осіб, які хочуть застрахуватися, створюється страховий фонд. Грошей у цьому фонді має вистачити для виплати страхового відшкодування певній кількості осіб у разі виникнення в них страхових випадків. Якщо кількість бажаючих застрахуватися буде малою, а ймовірність виникнення страхової події — високою, то діяльність зі страхування не приноситиме прибутку.

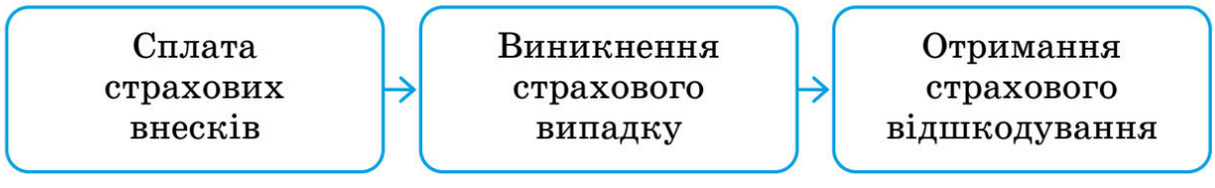

Рис. 2.19. Етапи здійснення страхування

Страхування може бути як добровільним, так і обов'язковим. Добровільне страхування здійснюється на основі договору між страхувальником / страхувальницею (той / та, хто страхується) і страховиком (той, хто страхує). Його формами є: страхування життя; страхування від нещасних випадків; страхування здоров'я на випадок хвороби; страхування залізничного, наземного, повітряного і водного транспорту; страхування вантажів при їх перевезенні; страхування сільськогосподарської продукції; страхування кредитів, інвестицій, фінансових й інших ризиків.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/P04tpxg або QR-кодом й ознайомтеся з додатком АГ, у якому подано інформацію щодо добровільних й обов'язкових форм страхування.

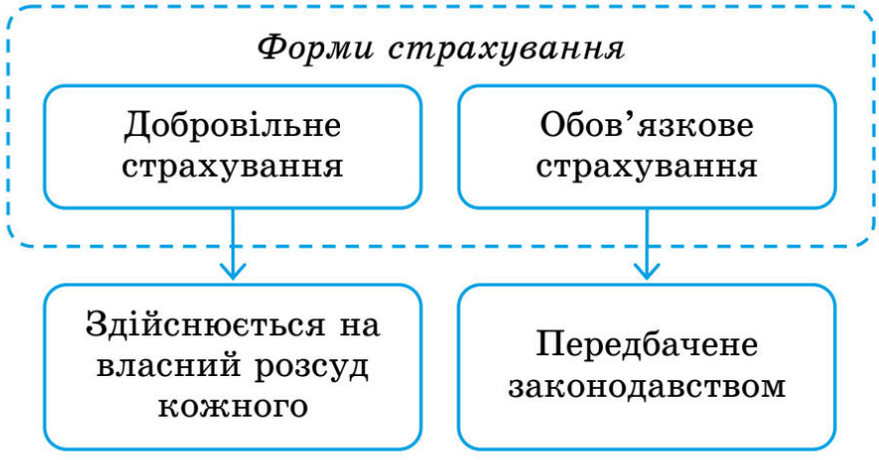
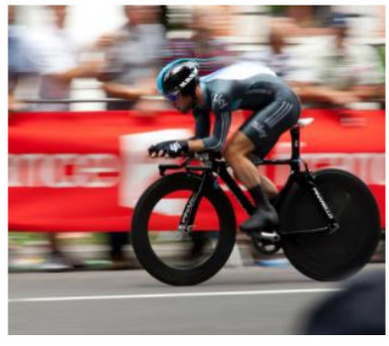

Рис. 2.20. Відмінності між добровільним й обов'язковим страхуванням

Обов'язковими формами страхування є: страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини; страхування працівників пожежної охорони; страхування спортсменів вищих категорій; страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; страхування майнових ризиків при промисловій розробці родовищ нафти і газу; страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з запуском та експлуатацією космічної техніки в космічному просторі.

Професії, які підлягають обов'язковому страхуванню

Певна подія, на випадок якої проводиться страхування, яка має ознаки ймовірності настання, називається страховим ризиком. Вони бувають: чисті (здійснюється страхове відшкодування) та спекулятивні (не можуть бути застраховані); природні (зумовлені проявом стихійних сил природи) й антропогенні (виникають як наслідок діяльності людей); майнові (виявляються в інтересах власників певного майна) й особисті (притаманні людям); катастрофічні, великі, середні, малі та незначні.

Таблиця 2.4

Основні поняття страхування

Поняття	Пояснення
Страховий ризик	Певна подія, на випадок якої проводиться страхування, яка має ознаки ймовірності настання
Страховий випадок	Подія, передбачена договором або законодавством, яка відбулася, з настанням якої виникає обов'язок страхової компанії здійснити виплату страхової суми
Страхова сума	Певна грошей, у межах якої страхова компанія відповідно до умов страхування зобов'язана провести виплату у разі настання страхового випадку
Страхова виплата	Певна сума, яка виплачується страховою компанією відповідно до умов договору у разі настання страхового випадку
Страхове відшкодування	Страхова виплата, яка здійснюється страховою компанією у межах страхової суми у разі настання страхового випадку

Необхідність страхування обумовлена не тільки захистом життя, здоров'я та майна в разі настання страхових ризиків, пов'язаних з пожежею, затопленням, крадіжкою, транспортною пригодою, стихійним лихом й іншими обставинами, які важко або неможливо спрогнозувати. Також воно може бути формою накопичення грошей для вирішення певних соціальних проблем (оплата лікування, отримання додаткової пенсії тощо), відтак дає відчуття впевненості у завтрашньому дні.

10.2. Учасники страхових відносин

Учасниками страхових відносин є страхові компанії, страхувальники, застраховані особи та вигодонабувачі. Страхова

компанія — це організація, яка займається страхуванням життя, здоров'я та майна від нещасних випадків. Для її створення необхідно мінімум 3 людини, 1 мільйон євро статутного капіталу й отримання ліцензії. Приймаючи внески, вона гарантує, що у разі виникнення страхового випадку компенсує збитки. Різниця між внесками і збитками є прибутком страхової компанії.

Цікаво

Для страхової компанії, яка займається страхуванням життя, статутний капітал має становити не менше 10 мільйонів євро.

Страхувальниками є фізичні та юридичні особи, які уклали із страховою компанією договори страхування. Також вони можуть укладати договори про страхування третіх осіб (застраховані особи) за їхньою згодою. При укладенні договорів особистого страхування страхувальники мають право призначати, за згодою застрахованої особи, вигодонабувачів для отримання страхових виплат. Це роблять на випадок посмертного отримання страхової суми.

Таблиця 2.5

Види суб'єктів страхування та їх характеристика

Види суб'єктів	Характеристика
Страхова компанія, або страховик	Фінансова установа, яка має ліцензію на здійснення страхової діяльності
Страхувальники	Фізичні та юридичні особи, які уклали із страховими компаніями договори страхування
Застраховані особи	Фізичні особи, життя, здоров'я та працездатність яких є предметом страхового захисту
Вигодонабувачі	Фізичні особи, які встановлені страхувальником або застрахованою особою на випадок посмертного отримання страхової суми

Страхова діяльність може здійснюватися за участю страхових посередників. Ними є страхові агенти і брокери. До страхових агентів належать фізичні та юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страхової компанії і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат і страхових відшкодувань. Страхові брокери здійснюють ту саму діяльність, але від свого імені.

Рис. 2.21. Відмінності між страховими агентами і брокерами

10.3. Укладення договору страхування

Договір страхування — це письмова угода між страхувальником / страхувальницею і страховою компанією, відповідно до якої страхова компанія бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування, на користь якої укладено договір страхування (надати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник / страхувальниця зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

Запам'ятайте

Договір страхування — це письмова угода між страхувальником / страхувальницею і страховою компанією, відповідно до якої страхова компанія бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику / страхувальниці, а страхувальник / страхувальниця зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Зазвичай договір страхування містить: назву документа; назву й адресу страхової компанії; прізвище, ім'я, по батькові або назву страхувальника / страхувальниці, застрахованої особи та вигодонабувача / вигодонабувачки, їх адреси і дати народження; зазначення предмета договору страхування; розмір страхової суми; розміри страхових внесків і строки їхньої сплати; страховий тариф; строк дії договору; порядок зміни і припинення дії договору; умови здійснення страхової виплати; причини відмови у страховій виплаті; права та обов'язки сторін і відповідальність за невиконання договору; підписи.

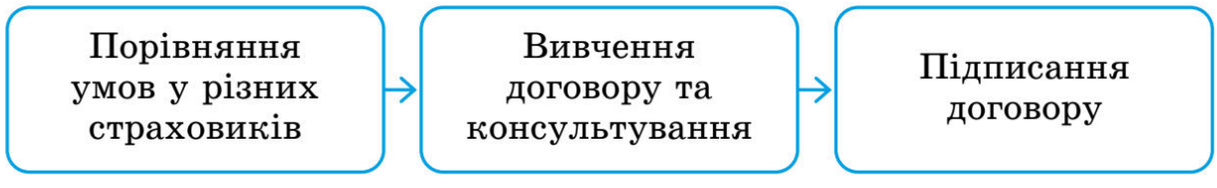

Рис. 2.22. Дії щодо укладення договору страхування

Для укладення договору страхування страхувальник / страхувальниця подає страховій компанії письмову заяву або іншим

чином заявляє про свій намір укласти договір страхування. При цьому страхова компанія має право запросити у страхувальника / страхувальниці довідку про фінансовий стан та інші документи, необхідні для оцінки страхового ризику. Факт укладення договору страхування може посвідчуватися свідоцтвом (полісом або сертифікатом), що є формою договору страхування. Договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого платежу.

У тих випадках, коли страховий ризик є дуже великий, предмет договору страхування може бути застрахований за одним договором страхування двома або більше страховими компаніями. Це називається співстрахування. Договір співстрахування передбачає єдиний тариф для всіх співстраховиків. Кожен із них бере на себе відповідальність за частину страхової суми, отримує відповідну їй частку страхової премії та в такій самій частці виплачує страхове відшкодування безпосередньо страхувальнику / страхувальниці.

10.4. Франшиза

Франшиза походить від французького слова «franchise» й означає «пільга», або «привілей». Це збиток, який страхова компанія не буде відшкодовувати у разі виникнення страхового випадку. Вона буває умовною та безумовною. За умовної франшизи страхова компанія звільняється від виплати страхового відшкодування за умови, що розмір збитку не перевищує цю суму. Наприклад, якщо смартфон застрахований на 10 тисяч гривень й умовна франшиза становить 1000 гривень, то у разі його ремонту на суму до 1000 гривень, страхова компанія не буде платити, а на більшу суму — має.

Запам'ятайте

Франшиза — це збиток, який страхова компанія не буде відшкодовувати у разі виникнення страхового випадку.

Безумовна франшиза означає, що страхова компанія звільняється від виплати частини страхового відшкодування. Наприклад, якщо смартфон застрахований на 10 тисяч гривень і безумовна франшиза становить 1000 гривень, то у разі його ремонту на суму 1500 гривень страхова компанія заплатить тільки 500 гривень (1500−1000=500), а крадіжки — 9000 гривень (10000−1000=9000). Вигода страхової компанії полягає в тому, що вона не платить гроші за малими збитками. Натомість для того, хто застрахувався, це дає змогу платити менші страхові внески.

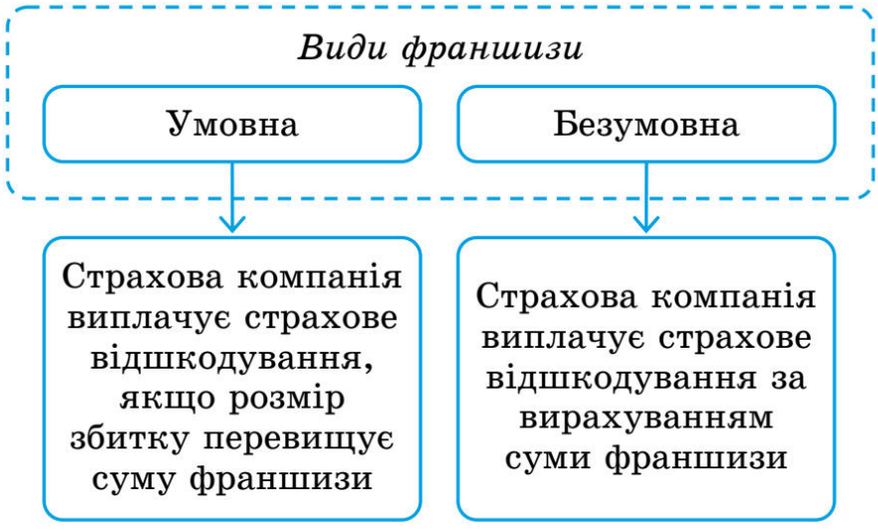

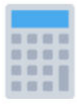
Рис. 2.23. Відмінності між умовною та безумовною франшизою

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/j9rJ7hq або QR-кодом і виконайте тести до § 10 «Страхування».

Кейси

Кейс 10.1. З переліку форм страхування (від нещасних випадків; цивільної відповідальності оператора ядерної установки; ризику невиплати гравцям призів у разі неплатоспроможності або банкрутства оператора державних лотерей; відповідальності власників собак (за переліком порід) щодо шкоди, яка може бути заподіяна третім особам; вантажів та багажу; судових витрат; предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, пошкодження або псування; відповідальності власників наземного, повітряного і водного транспорту; відповідальності морського перевізника та виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту; цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого за шкоду, яку може бути завдано у зв'язку з виконанням його обов'язків; цивільної відповідальності суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам унаслідок проведення вибухових робіт; фінансової відповідальності, життя і здоров'я тимчасового адміністратора, ліквідатора фінансової установи; страхування працівників пожежної охорони) в одній колонці запишіть ті, які належать до добровільного, в іншій — до обов'язкового страхування.

Задачі

Задача 10.1. Страхова оцінка будівель підприємства становить 50 млн грн. Дві страхові компанії уклали договір співстрахування і розподілили страхову відповідальність між собою у пропорції 40% та 60%. Страховий тариф дорівнює 0,1%. Порахуйте розміри страхових внесків, які отримують страхові компанії, та суму страхового відшкодування за збиток від пожежі, який становить 20 млн грн.

Зверніть увагу

Спочатку визначають розмір страхових внесків до першої страхової компанії як добуток страхової оцінки будівель підприємства на страховий тариф і 40%. Аналогічні дії виконують щодо розміру страхових внесків до другої страхової компанії (60%). Далі — визначають суму страхового відшкодування першої страхової компанії як добуток суми збитку на 40%. Аналогічні дії виконують щодо суми страхового відшкодування другої страхової компанії (60%).

Задача 10.2. Сім'я Чапленків застрахувала холодильник вартістю 15000 грн. Умовна франшиза становить 2000 грн. Порахуйте розмір відшкодування, якщо в одному випадку ремонт холодильника обійшовся у 1800 грн, в іншому — ремонту не підлягатиме.

Задача 10.3. За умовами задачі 10.2, утім франшиза є безумовна, обчисліть розмір страхового відшкодування.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте сутність основних понять страхування.
2. Які відмінності між страховим ризиком і страховим випадком? Наведіть приклади.
3. Хто належить до учасників страхових відносин?
4. Які є види добровільного та обов'язкового страхування?
5. Що таке франшиза, як її розрахувати та для чого її використовують?

Самостійна робота

1. Проаналізуйте сайти кількох страхових компаній та визначте ту страхову компанію, яка пропонує найкращі варіанти надання страхових послуг (страхування майна, відповідальності тощо).

§ 11. НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати види небанківських фінансових установ, особливості їх функціонування і принципи діяльності, аналізувати пропозиції щодо небанківських фінансових послуг.

Основні терміни і поняття

Небанківські фінансові установи, кредитна спілка, ломбард, лізингова компанія, страхова компанія, накопичувальний пенсійний фонд, інвестиційний фонд, небанківські фінансові послуги.

11.1. Сутність і принципи діяльності небанківських фінансових установ

До небанківських фінансових установ належать кредитні спілки, ломбарди, лізингові та страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення й інвестиційні фонди. Серед послуг, які вони надають, є залучення грошей із зобов'язанням щодо їх повернення, фінансовий лізинг, надання грошей у позику, надання гарантій, факторинг, переказ грошей у національній валюті без відкриття рахунків, торгівля валютними цінностями тощо.

Запам'ятайте

Небанківські фінансові установи — це юридичні особи, які надають фінансові послуги і внесені до відповідного реєстру.

Таблиця 2.6

Види небанківських фінансових установ та їх характеристика

Види установ	Характеристика
Кредитна спілка	Здійснює задоволення потреб у кредитуванні одних членів за рахунок внесків інших членів
Ломбард	Надає короткотермінові позики під заставу особистого майна позичальників
Лізингова компанія	Здійснює посередницьку діяльність щодо надання в оренду майна на умовах лізингу
Страхова компанія	Займається страхуванням життя, здоров'я, майна тощо від нещасних випадків
Накопичувальний пенсійний фонд	Залучає пенсійні внески, інвестує їх з метою збільшення та захисту від інфляції, здійснює пенсійні виплати вкладникам
Інвестиційний фонд	Акумулює активи та розпоряджається ними так, щоб вони приносили дохід

Принципи діяльності небанківських фінансових установ такі: забезпечення відповідального ставлення до споживачів фінансових послуг; своєчасне надання точної та достовірної інформації про фінансові послуги; сприяння обізнаності щодо розуміння ризиків, пов'язаних із користуванням фінансовими послугами; забезпечення відповідальної ділової поведінки осіб, які надають фінансові послуги; захист грошей і персональних даних споживачів фінансових послуг; використання механізму досудового вирішення спорів щодо надання фінансових послуг.

11.2. Надання небанківських фінансових послуг

Небанківські фінансові послуги — це операції з активами, які здійснюються в інтересах інших осіб з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості активів. Їх надають на підставі договору, який повинен містити: назву документа; відомості про надавача і клієнта / клієнтки фінансової послуги; найменування фінансової операції; розмір активу, зазначений у грошовому виразі, строки його внесення й умови взаєморозрахунків; строк дії договору; порядок зміни і припинення дії договору; права та обов'язки сторін.

Запам'ятайте

Небанківські фінансові послуги — це операції з активами, які здійснюються в інтересах інших осіб з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості активів.

При укладенні договору клієнт / клієнтка має право вимагати у небанківської фінансової установи надання інформації про її фінансовий стан. Договір про надання фінансових послуг, крім послуг з торгівлі валютними цінностями та переказу грошей, укладається в письмовій формі: у паперовому вигляді або у вигляді електронного документа. При цьому небанківським фінансовим установам забороняється самим збільшувати відсоткову ставку й інші платежі, безпідставно вимагати дострокового погашення боргу.

11.2.1. Послуги кредитної спілки

Кредитна спілка — це неприбуткова організація, яка заснована на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Її діяльність ґрунтується на принципах добровільності

вступу (ніхто не може бути примушений вступати, а виключення з членів дозволяється у випадках, визначених статутом спілки) і рівноправності членів (усі члени мають рівні права, в тому числі у разі голосування на зборах, незалежно від розміру внесків).

Запам'ятайте

Кредитна спілка — це фінансова установа, яка заснована на кооперативних засадах для задоволення потреб у кредитуванні одних членів за рахунок об'єднаних грошових внесків інших членів.

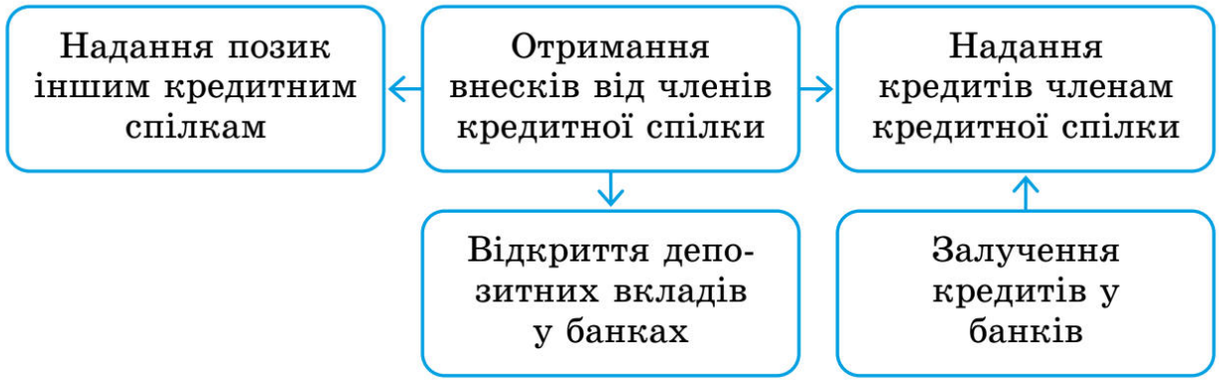

Рис. 2.24. Особливості надання послуг кредитною спілкою

Кредитна спілка здійснює таку діяльність: приймає вступні й інші внески від членів спілки; надає кредити своїм членам на умовах платності, строковості та забезпеченості; залучає на договірних умовах внески своїх членів на депозитні вклади; виступає поручителем виконання членом спілки зобов'язань перед іншими особами; розміщує тимчасово вільні гроші на депозитних вкладах у банках; залучає кредити банків для надання кредитів своїм членам; позичає гроші іншим кредитним спілкам; займається благодійництвом.

11.2.2. Мікрокредит

Мікрокредит англійською мовою звучить як «pay day loan», що в перекладі означає «кредит до дня виплати зарплати» (якщо не вистачає грошей на купівлю їжі та одягу, оплату комунальних послуг, потрібно терміново відремонтувати автомобіль або купити смартфон, який зламався). Це невелика сума, яка видається фінансовими компаніями на короткий період (до 30 днів) готівкою або на платіжну картку будь-якого банку. Для цього потрібно надати паспорт, ідентифікаційний код та номер картки.

Запам'ятайте

Мікрокредит — це невелика позика, яка видається на короткий термін готівкою або на платіжну карту будь-якого банку.

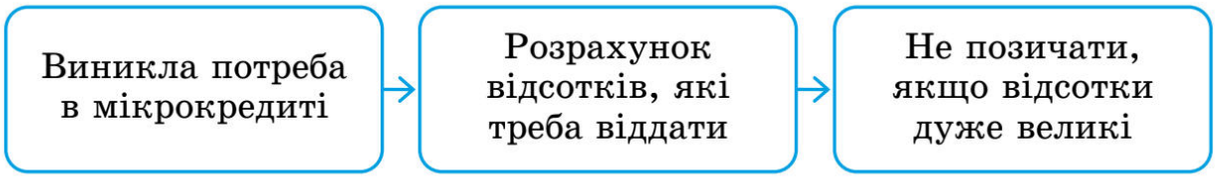

Рис. 2.25. Дії щодо отримання мікрокредиту

Мікрокредит має переваги (гроші можна отримати дуже швидко; надається тому, хто має борг за попереднім кредитом (погана кредитна історія); багато компаній пропонують перший кредит без відсотків) та недоліки (зазвичай позичаються невеликі суми; відсотки дуже високі; за невчасне повернення грошей нараховують штрафи). Якщо фінансова компанія пропонує 10 тисяч гривень під 2% в день, то за місяць прийдеться віддати 16 тисяч гривень ($10000 \cdot 2\% \cdot 30 + 10000 = 16000$, де: 30 — кількість днів у місяці). За таких умов брати кредит не доречно.

Цікаво

Своєрідними «посередниками» між тими, хто заборгував гроші, та — хто їх позичив, є колектори (походить від англійського слова «collector»). За свою роботу вони отримують певний відсоток від суми боргу, який залежить від розміру і терміну заборгованості. Буває, що колектори перевищують свої повноваження й насильно «вибивають» борги, погрожуючи життю та здоров'ю іншим людям, телефонуючи в нічний час і розповсюджуючи персональні дані.

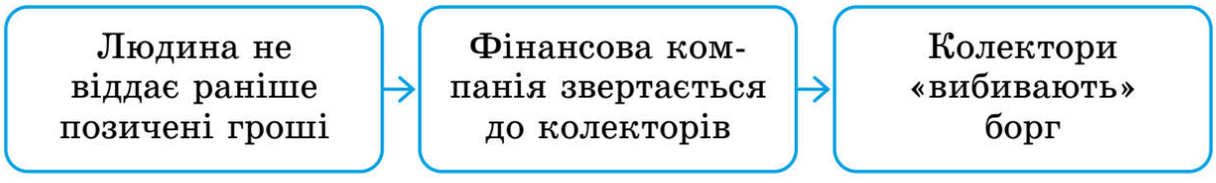

Рис. 2.26. Особливості роботи колекторів

11.2.3. Лізинг

Лізингом (походить від англійського дієслова «to lease» і перекладається як «здавати в оренду») називається оренда майна (трактори, комбайни, будівельні крани, вантажні автомобілі, обладнання тощо) на тривалий період, за якої право власності зберігається за тими, хто надав майно в оренду. Ними є лізингодавці (банки та лізингові компанії). Лізинг дає змогу лізингоодержувачам (фермери, будівельні компанії, підприємства, які займаються перевезенням вантажів і виробництвом товарів) розпочати бізнес, не витрачаючи гроші на купівлю дорогого майна.

Запам'ятайте

Лізинг — це оренда майна на тривалий період, за якої право власності зберігається за тими, хто надав майно в оренду.

Використання лізингу має й інші переваги. Відповідно до законодавства, підприємство, яке взяло майно в лізинг, може сплачувати меншу суму деяких податків, а зекономлені гроші витрачати на свої потреби. Коли період лізингу підійде до закінчення, то майно повертається лізингодавцю або стає власністю лізингоодержувача. Основним недоліком лізингу є більші відсотки, ніж за банківським кредитом, а затримка їх сплати може призвести до вилучення майна й підприємство залишиться без нічого.

Таблиця 2.7

Види суб'єктів лізингу та їх характеристика

Види суб'єктів	**Характеристика**
Лізингодавець	Юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу
Лізингоодержувач	Фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця
Продавець (постачальник)	Фізична або юридична особа, у якої лізингодавець набуває річ, що згодом буде передана як предмет лізингу
Інші суб'єкти	Юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу

Лізингові платежі включають: суму, яка відшкодовує частину вартості майна; платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно; компенсацію відсотків за кредитом; інші витрати лізингодавця, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору лізингу. При цьому можуть застосовуватися різні методи їх розрахунку, як-от постійні лізингові платежі (ануїтет), зі змінним відшкодуванням вартості предмета лізингу, з відшкодуванням вартості предмета лізингу рівними частинами та нерегулярні лізингові платежі.

Один з найпоширеніших методів розрахунку лізингових платежів є метод ануїтету. Він передбачає сплату однакової суми лізингового платежу через рівні проміжки часу. Наприклад, якщо вартість майна, яке надається в лізинг, становить 1 мільйон гривень, ставка — 15% річних або 1,25% на місяць, термін лізингу — 6 місяців, залишкова вартість майна — 300 тисяч гривень, то лізингоодержувачу щомісяця прийдеться платити по 125574 гривень: $(1000000-300000\cdot(1:(1+0{,}0125)^{6}))\cdot(0{,}0125:(1-(1+0{,}0125)^{-6}))=125574$.

11.2.4. Послуги ломбарду

Слово «ломбард» походить від регіону на півночі Італії — Ломбардії, куди у XIII ст. завозили майно, вкрадене під час хрестових походів. Ломбардом називається установа, основним видом діяльності якої є надання позик на короткий період під заставу майна і його зберігання. До них звертаються люди, які не мають грошей для прожиття, хоча можуть бути інші причини.

Запам'ятайте

Ломбард — спеціалізована установа, яка надає короткотермінові позики під заставу майна позичальника / позичальниці.

Ломбарди можуть приймати під заставу дорогоцінні вироби, побутову техніку, комп'ютери, смартфони, велосипеди тощо. Спершу проводиться оцінка майна. З його власником / власницею укладають договір, видають квитанцію про зберігання та певну суму грошей. Протягом періоду, який зазначений у договорі, власник / власниця майна може його викупити. Ціна викупу визначається як сума, видана ломбардом, і відсотки. Якщо майно не було викуплене вчасно, то продається комусь іншому.

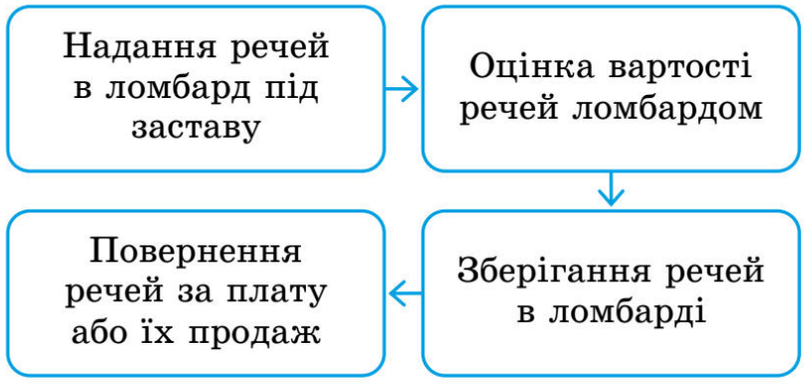

Рис. 2.27. Дії щодо надання послуг ломбардом

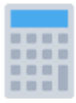
Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/Y9rKquZ або QR-кодом і виконайте тести до § 11 «Небанківські фінансові установи».

Кейси

Кейс 11.1. З переліку небанківських фінансових установ (кредитні спілки, ломбарди, лізингові та страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення й інвести-

ційні фонди) розподіліть належні їм фінансові послуги (залучення грошей із зобов'язанням щодо їх повернення, фінансовий лізинг, надання грошей у позику, надання гарантій, переказ грошей у національній валюті без відкриття рахунків, торгівля валютними цінностями).

Задачі

Задача 11.1. Ірина Чапленко хоче купити кухонний комбайн за 15000 грн. Для цього вона може взяти кредит у банку на місяць під 20% річних або мікрокредит у фінансовій компанії на такий же період під 0,9% в день. Установіть, де краще Ірині позичити гроші?

Задача 11.2. Андрій Чапленко разом зі своїм другом Іваном, які займаються бізнесом з надання послуг таксі, хочуть взяти в лізинг 3 автомобілі на 9 місяців під 17% річних. Вартість кожного автомобіля становить 300 тис. грн, а залишкова вартість — 45 тис. грн. За допомогою методу ануїтету визначте, яку загальну суму лізингового платежу вони мають заплатити?

Задача 11.3. Сусід Андрія Чапленка Олександр для організації інвестиційного проєкту звернувся до кредитної спілки за позикою у сумі 380 тис. грн. Відсоткові ставки такі: 1% річних в перший місяць, 5% — в другий місяць, 10% — в третій місяць, 15% — в четвертий місяць, 20% — в п'ятий місяць і 25% — в шостий місяць. Порахуйте, яку суму грошей має повернути Олександр?

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте принципи діяльності небанківських фінансових установ.
2. Які особливості небанківських фінансових послуг?

Самостійна робота

1. Вивчіть діяльність кількох кредитних спілок.
2. Оцініть умови надання мікрокредиту в різних фінансових компаніях.
3. Проаналізуйте пропозиції кількох лізингодавців.

§ 12. ЩО ТАКЕ ВАЛЮТА

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке валюта, усвідомлювати переваги та недоліки тієї чи іншої валюти, порівнювати види валют за рівнем конвертованості, розуміти, як визначається валютний курс, встановлювати відмінності між курсом купівлі та курсом продажу валюти, висловлювати судження про роль центрального банку у сфері валютного регулювання, знати, для чого призначені золотовалютні резерви держави.

Основні терміни і поняття

Національна й іноземна валюта, пряме та зворотне котирування, золотовалютні резерви.

12.1. Валюта: сутність і види

Валюта (походить від італійського слова «valuta» і перекладається як «вартість») — це інша назва грошей, які друкуються центральним банком держави. Вона буває: національною та іноземною (гроші інших держав); у вигляді паперових купюр і металевих монет; вільноконвертованою (може обмінюватися на будь-яку іншу валюту), частково конвертованою (є певні обмеження) і неконвертованою (забороняється обмінювати національну валюту на іноземну); постійною і тимчасовою.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/w04tx87 або QR-кодом й ознайомтеся з додатком АД, в якому подано інформацію щодо приналежності валют різним державам і територіям.

12.1.1. Долар

Долар є назвою грошей не тільки США, а й інших держав. Він є національною валютою Австралії, Багам, Бермуд, Брунею, Гонконгу, Еквадору, Зімбабве, Канади, Нової Зеландії, Панами, Пуерто-Рико, Сінгапуру, Тайваню, Ямайки й інших. Фактично ці держави запозичили назву «долар» у США, як і самі США. Долар походить від слова «йоахімсталер» — назви монети XVI ст., яку карбували в Чехії. З часом «йоахімсталер» скоротили до «талера», який спочатку данці називали «далером», потім англійці — «доларом».

Історія «американських грошей» почалася не одразу після проголошення незалежності США. Спочатку в 1785 р. уряд затвердив власну валюту — долар, а в 1861 р. відбувся друк в обсязі 60 мільйонів доларів. Оскільки необхідно було надрукувати

велику суму грошей дрібними банкнотами по 5, 10 і 20 доларів, а на складі були запаси тільки зеленої фарби, то вирішили її використовувати. Американські долари досі зеленого кольору, хоча в обігу є ще банкноти 1, 50, 100 і рідше — 2 долари. На їх аверсі зображені історичні постаті США, на реверсі — будівлі та інші місця.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/M9tLody або QR-кодом й ознайомтеся із зображеннями банкнот долара США і детальною інформацією про цю валюту.

12.1.2. Євро

З 1999 р. євро є єдиними грошима в державах, які входять до Європейського Союзу (ЄС), але не у всіх. Вони є в Австрії, Бельгії, Ірландії, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Німеччині, Португалії, Фінляндії та Франції. Пізніше до них долучилися Греція, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Словаччина та Словенія. Мета введення євро — об'єднати для зручності гроші різних держав Європи. Хоча досі в Болгарії використовується національна валюта — лев, у Польщі — злотий, в Угорщині — форинт, в Румунії — лей, у Хорватії — куна, у Швеції — крона.

До введення євро гроші в Європі відрізнялися за розмірами, формами та матеріалами, з яких виготовлялися. Тому багатьом людям довелося міняти гаманці, адже нові гроші в них не поміщалися. Зараз банкноти є семи номіналів — 5, 10, 30, 50, 100, 200 та 500 євро, а монети восьми — 1 і 2 євро, 1, 2, 5, 10, 20 та 50 євроцентів. На паперових купюрах зображені будівлі в стилях від античного до модерну, й вони однакові в різних державах Європи, на відміну від зворотної сторони монет (у Греції — сова, в Ірландії — арфа, у Німеччині — орел).

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/E9tLpBv або QR-кодом й ознайомтеся із зображеннями банкнот євро і детальною інформацією про цю валюту.

12.1.3. Єна

Грошима в Японії є єна. Використовується з другої половини XIX ст. Спочатку це були золоті та срібні монети, а з 1918 р. їх доповнили паперові купюри. Зараз в обігу є монети номіналами 1, 5, 10, 50, 100, 500 єн і банкноти — 1000, 2000,

5000, 10000 єн. Через високий розвиток японської економіки єна використовується у міжнародній торгівлі (за неї купуються і продаються товари між державами), а центральні банки багатьох держав нею запасаються для використання в період економічної кризи.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/K9tLday або QR-кодом й ознайомтеся із зображеннями банкнот єни і детальною інформацією про цю валюту.

12.1.4. Песо

Песо є назвою грошей восьми держав (аргентинський, домініканський, колумбійський, кубинський, мексиканський, уругвайський, філіппінський і чилійський песо). Уперше з'явилися в Іспанії та карбувалися зі срібла (монета 1 песо поділялася на 8 реалів). У XVI–XIX ст. були найпоширенішими грошима у світі, що пов'язано з лідерством Іспанії у мореплавстві та торгівлі, великою кількістю колоній. Згодом використовувалися у Болівії, Венесуелі, Гватемалі, Гондурасі, Коста-Риці, Пуерто-Рико, Парагваї та Сальвадорі, поки в них не з'явилися свої гроші.

В Аргентині під різними назвами («peso fuerte», «peso moneda nacional», «peso ley» та «peso argentino») песо використовувався у 1826–1985 рр. і сьогодні. У 1985–1991 рр. національною валютою був аустраль. Тодішній песо сильно знецінився, й уряд держави був змушений ввести нові гроші, у яких зменшилася кількість нулів (така політика називається деномінацією). Зараз банкноти є шести номіналів — 20, 50, 100, 200, 500 і 1000 песо (на аверсі зображені тварини та птахи, на реверсі — природа), а монети чотирьох — 1, 2, 5 та 10 песо.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/T9tLIiQ або QR-кодом й ознайомтеся із зображеннями банкнот аргентинського песо і детальною інформацією про цю валюту.

12.1.5. Рупія

Рупія є назвою грошей Індії, Індонезії, Сейшельських островів, Маврикію, Мальдів, Пакистану, Шрі-Ланки та Непалу. Непальська рупія поділяється на 100 пайсів і має сім номіналів — 5, 10, 20, 50, 100, 500 і 1000 (крім того, в обігу є монети 1, 2, 5 непальських рупій та 5, 10, 25, 50 пайсів). Це

досить «молоді» гроші, які з'явилися близько 100 років тому на заміну попередніх грошей (мохара). Після того як королівство Непал стало республікою, на аверсі почали зображати гору Еверест, на реверсі — різні тварини (носоріг, як, антилопа, тигр).

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/r9tLmOx або QR-кодом й ознайомтеся із зображеннями банкнот непальської рупії та детальною інформацією про цю валюту.

Гроші Сейшельських островів, на відміну від інших рупій, поділяються на 100 центів. В обігу перебувають банкноти номіналами 25, 50, 100, 500 сейшельських рупій (на аверсі зображені риби, жаби, ящірки і птахи, які водяться на Сейшельських островах, на реверсі — птахи) та монети 1, 5, 10, 25 центів (аверс — жаби, слимаки, птахи і рослини, реверс — герб Сейшельських островів), 1, 5, 10 сейшельських рупій (аверс — метелики, слимаки і черепахи, реверс — герб Сейшельських островів).

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/d9tLWUa або QR-кодом й ознайомтеся із зображеннями банкнот сейшельської рупії та детальною інформацією про цю валюту.

12.1.6. Фунт стерлінгів

Фунт стерлінгів (англійською мовою «pound sterling») є грошима Великобританії. Містять банкноти 1, 5, 10, 20, 50, 100 фунтів і монети 1 та 2 фунти, 1, 2, 5, 10, 20, 50 пенсів. У розмовній мові вживають просто слово «фунт». До XX ст. були найпоширенішими грошима у світі, що пов'язано з потужною економікою Великобританії, її лідерством у мореплавстві та торгівлі, великою кількістю колоній в Австралії, Азії та Африці. Сьогодні фунт поступається долару, євро та єні, але все одно є найдорожчою валютою.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/K9tLFBc або QR-кодом й ознайомтеся із зображеннями банкнот фунта стерлінга і детальною інформацією про цю валюту.

12.1.7. Юань

Грошима в Китаї є юань (по-іншому «юань женьміньбі», що в перекладі означає «народні гроші»). Раніше так називалися

монети династії Цін, яка керувала Китаєм у 1636–1912 рр. У сучасному вигляді юань почали використовувати після утворення Китайської Народної Республіки (КНР), скасування місцевих валют і створення Народного банку Китаю. Вони містять банкноти номіналами 1, 5, 10, 20, 50, 100 юанів. На їх аверсі зображено Мао Цзедуна, на реверсі — різні місця в Китаї.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/P9tLLnj або QR-кодом й ознайомтеся із зображеннями банкнот юані та детальною інформацією про цю валюту.

12.2. Валютний курс

Валютний курс — це вартість грошей однієї держави (національна валюта), виражена в грошах іншої держави (іноземна валюта). За допомогою нього можна визначити, скільки гривень треба віддати за долари або іншу валюту. В Україні офіційний курс гривні щоденно (крім вихідних днів) встановлює Національний банк України, відштовхуючись від нього, інші банки — свої (комерційний курс). Відмінності у курсах (за скільки банки купують та продають валюту) дає змогу банкам отримати прибуток.

Запам'ятайте

Валютний курс — це вартість національної валюти, виражена в іноземній валюті.

Валютний курс буває фіксований (вартість грошей однієї держави, виражена в грошах іншої держави, є незмінною) та плаваючий (може змінюватися під впливом багатьох чинників). Якщо в державі є економічна криза (не працюють підприємства, збільшується кількість безробітних, зростають ціни на товари тощо), багато людей хочуть купити долари, у Національному банку України немає їх запасів (золотовалютні резерви), то гривня знецінюється (девальвація) та за неї можна буде менше купити доларів. Тоді кажуть, що валютний курс росте, і навпаки.

Зверніть увагу

Курс національної валюти може встановлюватися у формі як прямого (визначає те, скільки національної валюти можна купити за іноземну, тобто одна одиниця іноземної валюти дорівнює певній сумі національної валюти), так і зворотного котирування (одна одиниця національної валюти дорівнює певній сумі іноземної валюти). Наприклад, за прямого котирування 1 долар дорівнює 36 гривень 90 копійок, а за непрямого — 1 гривня дорівнює 3 цента (1:36,9=0,027).

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/49tLXPQ або QR-кодом й ознайомтеся з офіційним курсом гривні щодо іноземних валют.

12.3. Золотовалютні резерви

Золотовалютними резервами є офіційні запаси іноземної валюти та золота в центральному банку. Їх має бути достатньо для того, щоб центральний банк регулював курс іноземних валют в інтересах держави. Для створення золотовалютних резервів використовується резервна валюта, яка є загальновизнаною у світі (зазвичай до неї належать долар США, євро, фунт стерлінгів та єна), і монетарне золото, але не будь-яке, а високочисте золото не нижче 995 проби у формі монет, брусків або злитків.

Запам'ятайте

Золотовалютні резерви — це високоліквідні активи (іноземна валюта, монетарне золото та інше), які перебувають під наглядом центрального банку й уряду держави.

Золотовалютні резерви України — це монетарне золото, іноземна валюта, державні цінні папери і залишки на рахунках в міжнародних організаціях. Вони розміщуються у банках інших держав і сховищі Державної скарбниці Національного банку України й можуть використовуватися для здійснення міжнародних розрахунків, стабілізації курсу гривні тощо. Золотовалютні резерви розраховуються в доларах США. В Україні їх обсяг становить понад 25 мільярдів доларів, з яких монетарне золото — 2 мільярди доларів.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/a9rKr62 або QR-кодом і виконайте тести до § 12 «Що таке валюта».

Кейси

Кейс 12.1. З переліку валют (аріарі, афгані, бальбоа, бат, бир, болівар, болівіяно, вату, вона, гуарані, гульден, гурд, даласі, динар, дирхам, добра, донг, драм, ескудо, кванза, квача,

кецаль, кіна, колон, кордоба, крона, куна, ларі, лев, лек, леоне, лея, лілангені, ліра, лоті, манат, марка, метікал, найра, накфа, нгултрум, паанга, песета, пула, ранд, реал, седі, сом, сомоні, сукре, сум, така, тала, теньге, тугрик, угія, флорин, форинт, франк, шилінг) визначте, до яких держав вони належать?

Задачі

Задача 12.1. За даними валютного курсу розрахуйте, коли найкраще обмінювати валюту, маючи 50 дол. США і 1000 грн.

Операції	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Купівля	37,9	37,5	37,1	36,5	36,2	37,0	37,9	38,5	37,3	36,9	36,1	36,5
Продаж	38,1	37,8	37,4	36,8	36,5	37,3	38,2	38,8	37,6	37,2	36,3	36,8

Задача 12.2. Порахуйте, скільки вийде, якщо 20 індійських рупій обміняти на непальські рупії, а потім — на сейшельські рупії, якщо курс індійської рупії становить 1,6 непальських рупій, курс непальської рупії — 0,11 сейшельських рупій?

Задача 12.3. Банк встановив курс дол. США 36,25 грн і курс євро — 37,47 грн. Визначте курс євро до дол. США та курс дол. США до євро.

Зверніть увагу

Курс євро до долара визначається шляхом ділення курсу євро до гривні на курс долара до гривні, а курс долара до євро — діленням курсу долара до гривні на курс євро до гривні.

Запитання для самоперевірки

1. Які переваги та недоліки має використання тієї чи іншої валюти?
2. Для чого держава формує золотовалютні резерви?

Самостійна робота

1. Виконайте аналіз поточних валютних курсів, які пропонуються банками щодо іноземних валют.

§ 13. ПЛАТЕЖІ ТА ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати способи платежів із використанням готівки та безготівкових грошей, розуміти, на що треба звертати увагу для вибору оптимального способу платежу, розуміти, як здійснюються платежі в платіжних системах, усвідомлювати роль платіжних систем у забезпеченні розрахунків, зокрема міжнародних.

Основні терміни і поняття

IBAN, безготівкові розрахунки, банкомат, термінал самообслуговування, POS-термінал, платіжні системи, Visa, MasterCard, SWIFT.

13.1. Способи переказу готівки

Найпростішим способом переказу готівки від однієї особи (платник / платниця) до іншої (отримувач /отримувачка) є переказ через касу банку (надавач платіжних послуг). Для цього потрібно: особисто звернутися в банк; пред'явити паспорт і реєстраційний номер облікової картки платника / платниці податків (абревіатура РНОКПП); назвати номер платіжної картки або банківського рахунку IBAN; внести певну суму готівки в касу банку; розписатися в квитанціях про переказ грошей.

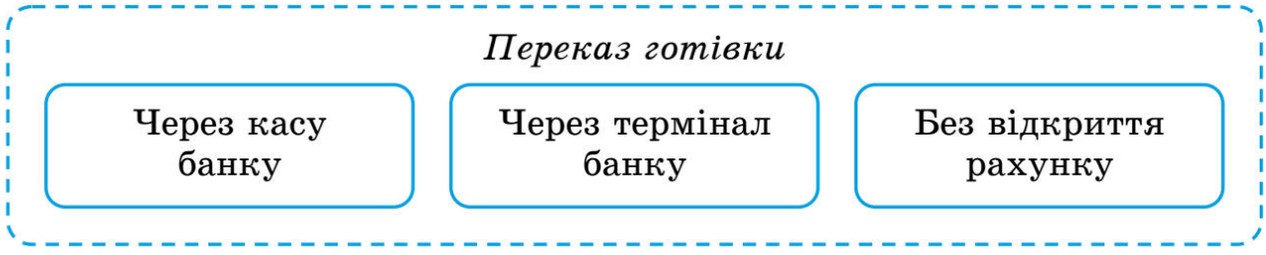

Рис. 2.28. Способи переказу готівки

Цікаво

IBAN є абревіатурою слів International Bank Account Number. Це міжнародний номер банківського рахунку. В Україні він складається з двох англійських літер UA (означають код України) і цифр, з яких: перші дві цифри — контрольне число; наступні шість цифр — код банку; останні дев'ятнадцять цифр — номер рахунку. За його допомогою можна визначити платника / платницю та отримувача / отримувачку грошей, банк України, що їх обслуговує. Приклад IBAN в українському банку: UA 12 345678 0000 0009 1011 1213 141.

З розвитком сучасних технологій все більшого поширення набув спосіб переказу готівки через термінал самообслуговування. Для його використання необхідно: в меню терміналу вибрати пункт «Поповнити картку» або «Поповнити рахунок»; ввести номер платіжної картки або банківського рахунку IBAN; вказати суму, на яку переказуються гроші; внести готівку, вставивши по одній банкноті в купюроприймач; перевірити деталі

платежу і, якщо все правильно, натиснути «Так» для підтвердження проведення операції; отримати квитанцію про переказ.

Також переказати готівку можна без відкриття рахунка. Для отримання такого переказу потрібно звернутися до небанківського надавача платіжних послуг з усною інформацією про унікальний ідентифікатор операції і власне прізвище та ім'я. Оператор перевіряє наявність переказу, паспорт отримувача / отримувачки та просить заповнити документ на виплату переказу. Для підтвердження факту виплати переказу разом із відповідною сумою готівки, отримувачу / отримувачці видають один екземпляр документа на виплату переказу.

Таблиця 2.8

Види суб'єктів платіжних послуг та їх характеристика

Види суб'єктів	Характеристика
Надавач платіжних послуг	Банк
Небанківський надавач платіжних послуг	Платіжна установа, установа електронних грошей, фінансова установа, що має право на надання платіжних послуг, оператор поштового зв'язку
Платник / платниця	Особа, з рахунку якої ініціюється платіжна операція разом з відповідною сумою готівки
Отримувач / отримувачка	Особа, на рахунок якої зараховується сума платіжної операції або яка отримує суму платіжної операції в готівковій формі

13.2. Безготівкові розрахунки

Безготівкові розрахунки проводять через банки та небанківських надавачів платіжних послуг, у яких відкрито відповідні рахунки. З одного боку, вони передбачають перерахування грошей з рахунків платників на рахунки отримувачів, а з іншого — перерахування надавачами платіжних послуг грошей, внесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів. Прикладом проведення безготівкових розрахунків, з яким щоденно має справу кожна людина, є оплата товарів у магазині за допомогою платіжної картки.

Запам'ятайте

Безготівкові розрахунки — це перерахування грошей з рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг грошей, внесених готівкою, на рахунки отримувачів.

Пристрій, за допомогою якого можна розрахуватися за товар у магазині, називається POS-термінал (абревіатура слів «point of sale», які в перекладі означають «точка доступу»). Спочатку у POS-термінал вводять потрібну суму або автоматично беруть з каси. Якщо платіжна картка має тільки магнітну стрічку, то нею проводиться по POS-терміналу, тоді як картку зі спеціальним чипом, смартфон або перстень із функцією NFC необхідно прикласти до POS-термінала. Наприкінці операції друкують чек.

Способи користування POS-терміналом

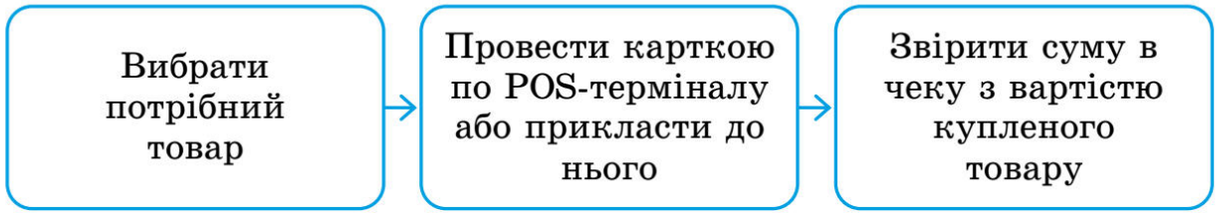

Рис. 2.29. Етапи користування POS-терміналом

Для більшості людей безготівкові розрахунки є чимось простим. Але насправді це складний технологічний процес, який здійснюються за допомогою технології еквайрингу (походить від англійського слова «acquire» і перекладається як «придбавати» або «отримувати»). У цій технології беруть участь два види установ: банк-емітент і банк-еквайр. Банк-емітент є банком, який випустив картку, а банк-еквайр — посередником, який допомагає магазину здійснювати прийом платежів при оплаті за товари (для цього вони повинні відкрити рахунок у банку).

Рис. 2.30. Відмінності між банком-емітентом і банком-еквайром

Коли покупець проводить платіжною карткою по POS-терміналу або прикладає його до нього, то надходить запит у

банк-еквайр. У свою чергу, він надсилає запит до однієї із платіжних систем (здебільшого це MasterCard або Visa). Далі платіжна система запитує дозвіл на використання картки в банку-емітента. Банк-емітент перевіряє, чи є гроші на рахунку та чи немає шахрайства, і проводить операцію. Гроші покупця списують з картки та переводять на рахунок магазину, який відкритий у банку-еквайра.

13.3. Особливості роботи банкомата

Банкомат (може використовуватися абревіатура ATM, яка розшифровується «automated teller machine») — це пристрій, який призначений для здійснення операцій з грошима. За його допомогою можна отримати готівку, надрукувати чек із сумою грошей на рахунку, обміняти валюту, підключити опції на платіжній картці й інше. Банкомат певного банку може обслуговувати не тільки картки, випущені ним, а й інших банків-партнерів. Тоді за здійснення операцій з грошима буде братися комісія, крім випадків, коли банки домовляться її не стягувати.

Запам'ятайте

Банкомат — це електронний пристрій, який призначений для здійснення операцій за допомогою платіжної картки з видачі готівки, одержання інформації про стан рахунку тощо.

Банкомат працює так. Ввівши платіжну картку в спеціальне місце, банкомат запитує PIN-код (чотиризначне число, яке не можна нікому повідомляти). Далі — вибирається потрібна операція (видача готівки, отримання виписки грошей на рахунку тощо), яка закодовується та надходить у банк. Після розгляду запиту відповідь надходить назад (видається готівка, надається виписка грошей на рахунку тощо). Увесь шлях запиту (зазвичай триває лічені секунди) записується, щоб у разі якогось збою можна було все виправити.

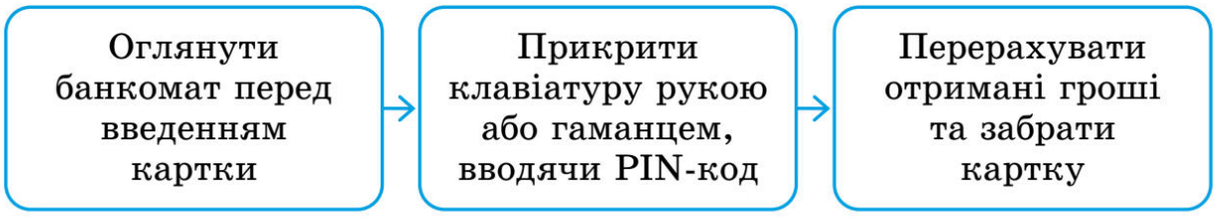

Рис. 2.31. Дії щодо користування банкоматом

Цікаво

PIN-код є абревіатурою слів «personal identification number», які в перекладі означають «персональний ідентифікаційний номер». Це чотиризначне число, за допомого якого підтверджується операція з платіжною карткою.

13.4. Платіжні системи

Виконання платіжних операцій здійснюється за допомогою використання платіжних систем. Вони поділяються на внутрішньодержавні та міжнародні. Внутрішньодержавною є платіжна система, у якій оператором платіжної системи є резидент та яка здійснює діяльність і забезпечує виконання платіжних операцій виключно в межах однієї держави. У міжнародній платіжній системі оператором може бути резидент або нерезидент, і вона здійснює діяльність на території двох або більше держав.

Запам'ятайте

Оператор платіжної системи — це юридична особа, яка встановлює правила платіжної системи, виконує інші функції для забезпечення її функціонування і несе відповідальність за діяльність відповідно до її правил та вимог законодавства.

В Україні внутрішньодержавною платіжною системою є платіжна система «ПРОСТІР» (повна назва «Український платіжний простір»). Її було розроблено в 2001 р. Національним банком України під назвою «Національна система масових електронних платежів» з метою впровадження відносно дешевої, незалежної від міжнародних операторів, захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків. Учасниками платіжної системи «ПРОСТІР» є десятки українських банків і оператор поштового зв'язку «Укрпошта».

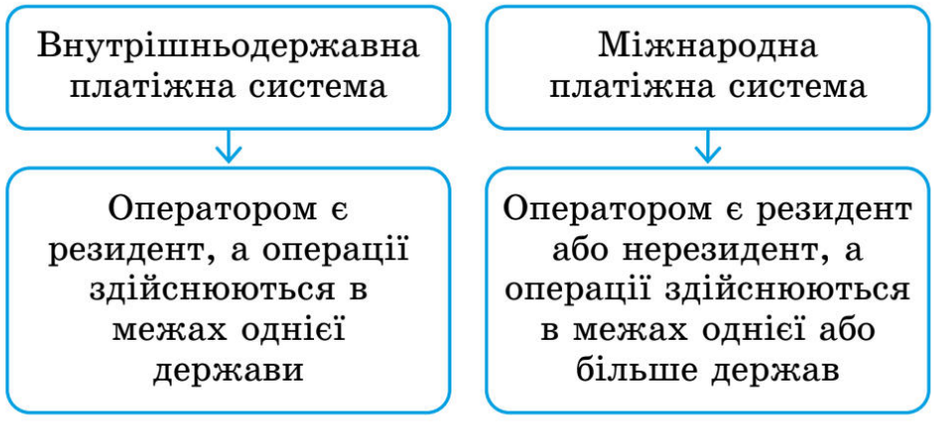

Рис. 2.32. Відмінності між внутрішньодержавною і міжнародною платіжною системою

За останні роки популярності в Україні набула внутрішньодержавна платіжна система «NovaPay», яка входить у групу компаній «Нова Пошта». За її допомогою можна не тільки оплачувати доставку посилок, включно з накладеними платежами, але також здійснювати миттєві грошові перекази між відділеннями «Нова Пошта». Серед компаній, створених

небанківськими фінансовими установами, ця платіжна система є одним з лідерів грошових переказів, надаючи швидкі та безпечні послуги.

«Visa» є найбільшою міжнародною платіжною системою. Через неї за допомогою платіжних карток здійснюється переказ грошей, купівля товарів у магазинах та інтернеті, оплата комунальних послуг тощо. Щорічний обіг становить декілька трильйонів доларів. Сьогодні випускається багато видів карток: від найпростіших Visa Electron (найменш захищена від інших), Visa Classic (зі стандартними функціями) та Visa Debit (для щоденних витрат) до Visa Black Card з вуглеволокна, яку можуть собі дозволити багаті люди.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://www.visa.com.ua або QR-кодом й ознайомтеся з інформацією щодо платіжних карток Visa.

Цікаво

CVV-код є абревіатурою слів «card verification value», які в перекладі означають «значення підтвердження картки». Це тризначне число, за допомого якого підтверджується операція з платіжною карткою Visa. Для карток MasterCard таке число називається «card validation code» і перекладається як «код перевірки картки» (абревіатура CVC). Ці коди містяться на зворотній стороні картки та їх, як і PIN-код, не можна нікому розголошувати.

Другою за величиною у світі платіжною системою є «MasterCard» (на третьому місці стоїть American Express). Відрізнити її платіжну картку від карток інших платіжних систем можна за логотипом — двома перехрещеними колами червоного та жовтого кольору. Картки бувають різних типів (Standard, Gold, Elite й інші), які розраховані на людей з різними доходами. Основною валютою в «MasterCard» є євро (у «Visa» — долар), тому, перебуваючи в державах Європи, краще користуватися платіжними картками саме цієї платіжної системи.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://www.mastercard.ua або QR-кодом й ознайомтеся з інформацією щодо платіжних карток MasterCard.

13.5. Система SWIFT

SWIFT є абревіатурою слів Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications. Це Міжнародна міжбанківська система передачі інформації та здійснення платежів, за допомогою якої банки різних держав щодня проводять мільйони

операцій. Вона дозволяє переказувати гроші у будь-яку державу з використанням банківського рахунку або без нього. За допомогою системи SWIFT люди можуть здійснювати грошові перекази родичам і друзям, оплачувати покупки в інтернет-магазинах тощо.

Запам'ятайте

SWIFT — це Міжнародна міжбанківська система передачі інформації та здійснення платежів.

Ідея SWIFT полягає у тому, щоб забезпечити швидке та безпечне спілкування між банками. Кожен банк, який підключений до системи SWIFT, має свій унікальний код (складається з 8 або 11 символів) і технічну можливість обмінюватися з іншими банками інформацією про здійснення міжбанківських операцій. Система передає повідомлення, які містять інструкції щодо платежу, від банку-емітента (платника / платниці) до банку-ремітента (отримувача / отримувачки). Після перевірки, банк отримує сповіщення: позитивний або негативний результат.

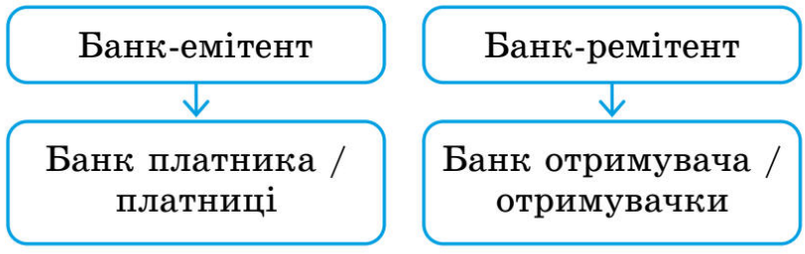

Рис. 2.33. Відмінності між банком-емітентом і банком-ремітентом

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/A9rKpwY або QR-кодом і виконайте тести до § 13 «Платежі та платіжні системи».

Кейси

Кейс 13.1. Маючи 100 гривень, з різних способів переказу готівки оберіть найзручніший та найдешевший.

Задачі

Задача 13.1. Ірина Чапленко хоче зняти з кредитної картки готівку в сумі 2300 грн. Банкомат одного банку стягує комісію

в розмірі 25 коп. за кожні 50 грн, а іншого — 0,5% від загальної суми. Визначте, у якому банкоматі Ірині краще зняти готівку?

Задача 13.2. Виручка супермаркету становить 130 тис. грн у день, з яких 40% — готівкові розрахунки і 60% — безготівкові розрахунки. Вартість послуг банку з інкасації готівки дорівнює 1500 грн, а послуг з еквайрінгу — 1% від суми виручки. Порахуйте, які загальні витрати супермаркету на інкасацію й еквайрінг за місяць?

Цікаво

Інкасацією називається збирання та перевезення готівки між організаціями та їхніми підрозділами до банку або іншого місця зберігання грошей. Крім готівки, інкасатори можуть перевозити інші матеріальні цінності, як-от важливі документи, дорогоцінні метали, коштовності тощо. Зазвичай послуги інкасації здійснюються на спеціально обладнаних напівброньованих або броньованих транспортних засобах.

Задача 13.3. Максим Чапленко хоче купити скейт. У магазині він коштує 999 грн й протягом 10 днів при оплаті платіжною карткою діє знижка 20%. В інтернет-магазині ціна такого ж скейта становить 153 юанів, утім додатково треба заплатити 30 юанів за доставку в Україну. Визначте, яка покупка Максиму обійдеться дешевше, якщо курс юаня дорівнює 4,37 грн?

Запитання для самоперевірки

1. Які особливості проведення готівкових та безготівкових розрахунків?
2. Які переваги та недоліки має використання платіжних карток при купівлі товарів й оплаті послуг?
3. Охарактеризуйте види внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем.
4. Як працює міжнародна міжбанківська система SWIFT?

Самостійна робота

1. Порівняйте вартість грошових переказів за кордон за наявності банківського рахунку в платника / платниці та банківського рахунку й електронного гаманця в отримувача / отримувачки.

РОЗДІЛ 3.

ЗАОЩАДЖЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

§ 14. ВСТУП ДО ЗАОЩАДЖЕНЬ ТА ІНВЕСТИЦІЙ
§ 15. ДЕПОЗИТИ
§ 16. ІНВЕСТИЦІЇ
§ 17. ПЕНСІЇ

§ 14. ВСТУП ДО ЗАОЩАДЖЕНЬ ТА ІНВЕСТИЦІЙ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке заощадження, усвідомлювати важливість накопичення грошей, висловлювати судження про те, як заощадження сприяють досягненню фінансових цілей, знати, що таке інвестиції та як стати інвесторами, вміти розраховувати майбутню і теперішню вартість грошей у часі, розуміти вплив інфляції на реальну вартість грошей, використовувати на практиці методи простих і складних відсотків.

Основні терміни і поняття

Заощадження, інвестиції, інвестиційний портфель, зміна вартості грошей в часі, майбутня і теперішня вартість грошей, прості та складні відсотки.

14.1. Зв'язок між фінансовими цілями, благополуччям та заощадженнями

Кожна людина ставить перед собою певні фінансові цілі. Ними є матеріальні та нематеріальні цінності, для отримання яких потрібно докласти зусилля. Якщо короткострокові цілі (оволодіння англійською мовою на рівні B 2) можна досягнути за рахунок поточних витрат, перерозподіливши гроші в сімейному бюджеті, то довгострокові цілі (купівля автомобіля) потребують накопичення грошей. Кожна ціль, на відміну від мрії, має чіткий план послідовних дій, термін його виконання та досягається за певним алгоритмом.

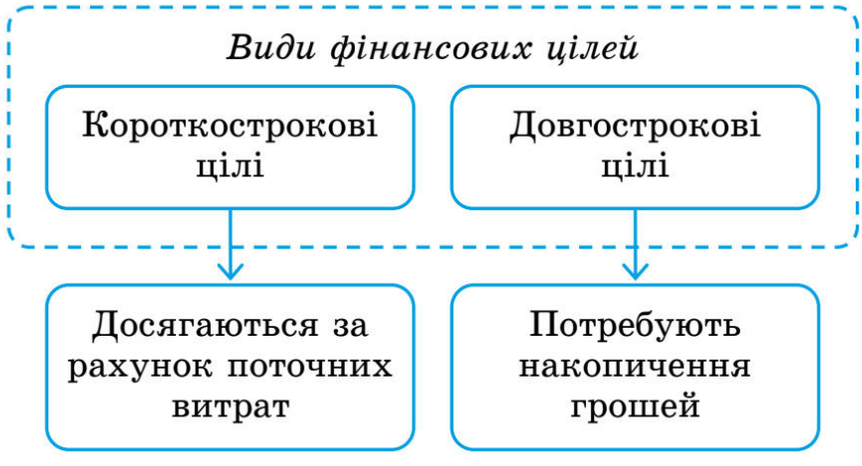

Рис. 3.1. Відмінності між короткостроковими і довгостроковими фінансовими цілями

Спочатку формулюють фінансову ціль, обов'язково фіксують у блокноті або в мобільному додатку та встановлюють термін реалізації. Далі — складають список кроків для її досягнення, серед яких визначають пріоритетні. На наступному етапі аналізують доходи і витрати сімейного бюджету, а також складають

фінансовий план. Після цього щодня виконують певні дії, які просувають до досягнення цілі. Найголовнішим у виконані цього алгоритму є гнучкість і стабільність ведення фінансового плану.

Таблиця 3.1

Порядок складання фінансового плану

Складові плану	**Опис**
Ціль	Купівля автомобіля
Сума	270 тис. грн
Період	5 років

Доходи	**Сума**	**Витрати**	**Сума**	**Заощадження**	**Сума**
Оплата праці	12500	Продукти харчування	9200	Усього	7700
Доходи від бізнесу	19300	Одяг і взуття	4200		
Дивіденди від акцій	1100	Житло	6500		
Відсотки по вкладах	2300	Охорона здоров'я	1400		
Допомога від родичів	3500	Транспорт	6900		
Всього	**38700**	Зв'язок	400		
		Відпочинок і культура	900		
		Освіта	1500		
		Всього	**31000**		

Період	**Заощадження**	**Рівень досягнення цілі:**	
		у грн	**у %**
2022 р.	44600	44600	0
2023 р.	52100	96700	25
2024 р.	58900	155600	50
2025 р.	59300	217900	75
2026 р.	61600	276500	100
Всього	**276500**		

Тобто якщо протягом року у зв'язку зі звільненням з роботи або хворобою доходи в сімейному бюджеті зменшилися, то на певний період суму, яка має йти на досягнення фінансової цілі, можна скоротити (означає гнучкість ведення фінансового плану),

але гроші обов'язково необхідно відкладати (стабільність). Згодом, коли фінансовий стан покращиться, виконання фінансового плану можна «наздогнати». Додатковою мотивацією буде створення у фінансовому плані комірок 0%, 25%, 50%, 75% та 100%, які означають той чи інший рівень досягнення цілі.

Досягнення фінансової цілі, особливо коли мова йде про довгострокову ціль, не має впливати на погіршення рівня благополуччя (неможливість дозволити мінімальні потреби в їжі й одязі, медичному обслуговуванні та забезпеченні житлом). Адже накопичуючи гроші на автомобіль, не можна позбавляти себе та сім'ю у задоволенні основних потреб. Водночас на кожному етапі досягнення цілі повинні домінувати позитивні емоції, як-от зацікавленість, ентузіазм тощо.

14.2. Способи накопичення грошей на заощадження

Більшість людей накопичують гроші, так би мовити, «на чорний день». Ця звичка прийшла до нас з тих часів, коли страх залишитися без грошей переслідував людей постійно. У фінансові грамотності ціль здійснення заощаджень має бути конкретною, позитивною та вимірною. Наприклад, збираючи гроші на автомобіль (конкретність), важливо ствердно відчувати можливості, які відкриються (позитивність), розуміти, скільки доведеться заплатити і який період накопичувати (вимірність).

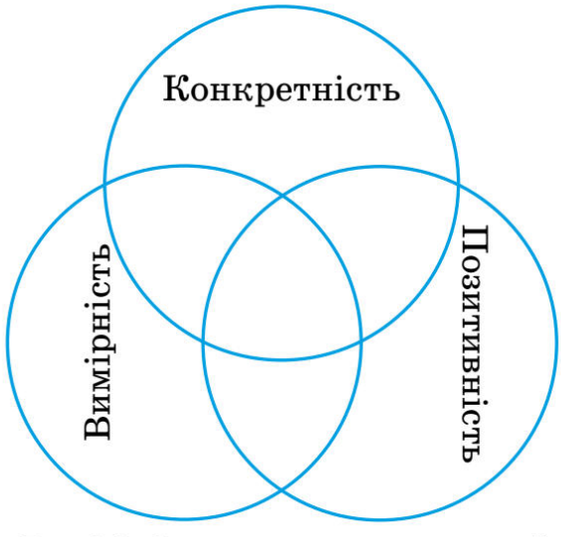

Рис. 3.2. Ознаки накопичення грошей

Найпоширенішими формами накопичення грошей є такі: створення «подушки безпеки», яка дає можливість відчути себе фінансово незалежним протягом пів року і більше; купівля дороговартісних речей, як-от автомобіля або квартири; інвестування у майбутнє своїх дітей, що передбачає оплату навчання в

університеті, надання стартового капіталу для бізнесу тощо. Кожна з цих форм потребує відкладання не менше 10% доходів (може бути більше, що залежить від цілі здійснення заощаджень).

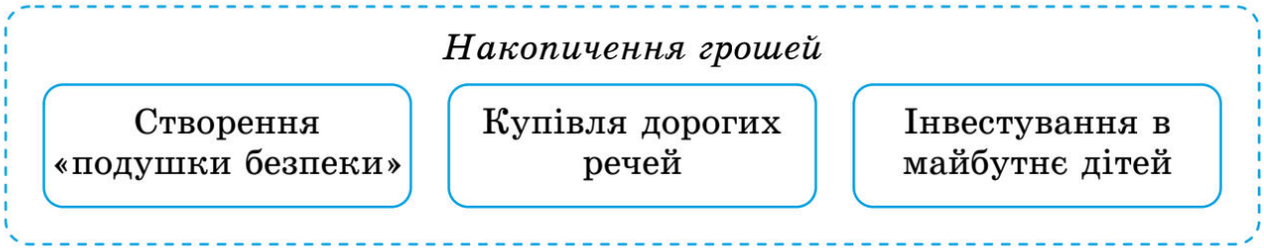

Рис. 3.3. Форми накопичення грошей

Щодо способів здійснення заощаджень, то їх є безліч й кожна людина повинна самостійно обрати для себе найкращий. Перший спосіб накопичення грошей — відкладати в той же час, коли отримали дохід. Тобто при отриманні зарплати, відсотків за депозитним вкладом, дивідендів за акціями компанії тощо необхідно відкласти певну суму грошей. Краще їх перевести на банківський рахунок, тоді заощадження не витрачатимуться на поточні потреби й будуть використані пізніше.

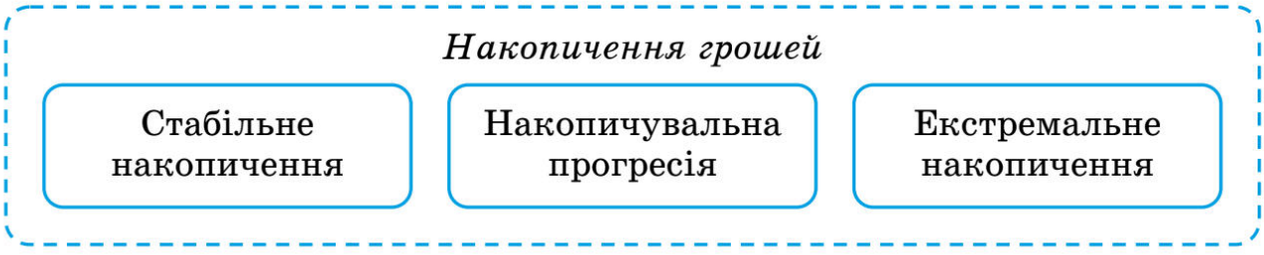

Рис. 3.4. Способи накопичення грошей

Другий спосіб — накопичувальна прогресія, яка полягає в поступовому збільшенні розміру заощаджень разом зі збільшенням доходів. Якщо в перший місяць доходи становили 10 тисяч гривень, то сума, яку потрібно відкласти, має дорівнювати 1000 гривень (10000·10%=1000). Якщо у другий місяць вони зростуть до 12 тисяч гривень, то відсоток заощаджень також потрібно збільшити (12000·12%=1440). Цей спосіб буде стимулювати до пошуку нових доходів і дасть змогу швидше накопичити гроші.

Ще один спосіб — екстремальне накопичення грошей. Для його використання потрібно проаналізувати всі обов'язкові витрати (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги, інтернет, мобільний зв'язок, проїзд в автобусі тощо). При цьому витрати на розваги й потреби, без яких можна обійтися (кафе, концерти, дизайнерський одяг тощо), тимчасово не здійснювати. Як тільки назбирається достатня сума заощаджень, обмеження щодо здійснення інших витрат можна скасувати.

14.3. Поняття інвестицій

Інвестиції — це певна сума, яку вкладають в активи з метою отримання прибутку. Тих, хто вкладає гроші, називають інвесторами. Ними можуть бути люди або компанії. Інвестиції поділяють на: реальні (купівля обладнання) та фінансові (купівля акцій); прямі (гроші вкладають ті, хто їх має) і непрямі (через посередників); короткострокові (до 1 року) та довгострокові (понад 1 рік); іноземні (гроші закордонних інвесторів) й спільні (гроші вкладають усі); приватні (гроші людей або компаній) і державні (гроші з бюджету).

Запам'ятайте

Інвестиції — це певна сума, яку вкладають в активи з метою отримання та примноження доходу.

Інвесторами можуть стати люди з малими статками, навіть підлітки. Для цього потрібно хобі зробити бізнесом — перетворити ідеї на дохід і працювати тільки на себе. Той, хто любить кататися на велосипеді, розбирається в його будові та догляді, може відкрити веломайстерню (треба вкласти гроші в інструменти та деякі запчастини). Цей бізнес буде сезонний і приноситиме дохід весною та влітку, а його розширити можна, створивши школу для навчання їзді на велосипеді (доведеться вкласти гроші в купівлю велосипедів).

Рис. 3.5. Дії щодо інвестування

Цікаво

Найбільш відомим інвестором є Вільям Гросс, який завдяки вкладенням в акції отримав прізвисько «король акцій», а сьогодні через компанію Pacific Investment Management Company управляє активами в сумі 1 трильйон 750 мільярдів доларів. Також відомою інвесторкою є президентка американської інвестиційної компанії Fidelity Investments Ебігейл Джонсон (близько 1 трильйона доларів).

Також у фінансовій грамотності є поняття «інвестиційний портфель». Це певні активи (нерухомість, акції компаній, золото тощо), які використовують для заробітку. Їх купують за нижчою ціною, а продають за вищою з огляду на ринкові ціни (формуються на основі попиту і пропозиції) або спекуляцію (штучне зниження та підвищення ціни). Інвестиційний портфель поділяється на портфель доходу (для заробітку) і портфель росту (для накопичення).

14.4. Зміна вартості грошей у часі

Кожен спостерігав, що сьогодні на 1000 гривень можна купити менше товарів, ніж торік або 10 років тому. Пояснення цьому є зміна вартості грошей в часі, яка відбувається через їх знецінення у зв'язку інфляцією, ризик неотримання у майбутньому та надання переваги теперішньому споживанню. Для визначення вартості грошей в часі використовується метод порівняння двох або більше грошових величин у різний період. Його застосовують для обчислення відсотків з депозитного вкладу, платежів з кредиту, вартості акцій тощо.

Визначення вартості грошей у часі передбачає розрахунок їх майбутньої та теперішньої або приведеної вартості. Майбутня вартість грошей (англійською мовою «future value», абревіатура FV) — це певна сума грошей, яка буде отримана від їх вкладення на певний період за певною відсотковою ставкою. При цьому відсотки на певну суму грошей, отримані за перший рік, додають до основної суми, а відсотки за другий рік нараховують на всю суму, яка була отримана в першому році, тощо.

Запам'ятайте

Майбутня вартість грошей — це певна сума грошей, яка буде отримана від їх вкладення через певний період.

Для розрахунку складних відсотків використовують формулу: $CI=P\cdot(1+R)^N$, де: P — початковий внесок; R — річна відсоткова ставка; N — кількість років (якщо беруться до уваги місяці, то річна відсоткова ставка ділиться на 12). Наприклад, якщо особа відкриє депозитний вклад у сумі 100 тисяч гривень на 7 років під 11% річних з капіталізацією відсотків, то зможе отримати 207610 гривень ($100000\cdot(1+0{,}11)^7=207610$). Тобто через 7 років сума депозиту зросте в 2,0761 рази.

Зверніть увагу

Майбутню вартість грошей можна розрахувати на основі правила 72. Зміст правила такий: кількість років, необхідних для того, щоб сума грошей подвоїлася, дорівнює числу 72, поділеному на відсоткову ставку. Підставляючи дані з прикладу (72:11=6,5, де: 11 — річна відсоткова ставка), маємо приблизний період.

Якщо особа відкриє депозитний вклад на тих же умовах, але без капіталізації відсотків (відсотки за перший, другий, третій та інші роки нараховуються на суму вкладу за формулою: $SI=P\cdot(1+R)\cdot N$), то отримає 177000 гривень: $100000\cdot(1+0{,}11)\cdot7=177000$. Розуміння того, як змінюється вартість

грошей у часі, відмінностей у розрахунку складних (з капіталізацією) і простих (без капіталізації) відсотків, дасть можливість отримати більший дохід та визначити період для досягнення фінансової цілі.

Теперішня вартість грошей (англійською мовою «present value», абревіатура PV) — це сьогоднішній еквівалент вартості грошей, який має бути у майбутньому. Наприклад, якій сумі грошей сьогодні будуть еквівалентні 100 тисяч гривень через 7 років при річних відсотках 11%, розраховується так: $100000:(1+0{,}11)^7=48167$. Звідси випливають такі висновки: перший — маючи сьогодні 48167 гривень, можна купити стільки товарів, скільки через 7 років за 100 тисяч гривень; другий — через 7 років гроші знецінятся більш ніж наполовину.

Запам'ятайте

Теперішня вартість грошей — це сьогоднішній еквівалент вартості грошей, який має бути у майбутньому.

Невпевненість у майбутньому змушує шукати те, що допомогло б отримати певну фінансову стабільність у житті. Водночас це зменшує вартість грошей. Тому з позиції людської психології сьогодні гроші цінуються більше, ніж у майбутньому. У якійсь мірі «компенсувати» вплив зміни вартості грошей в часі може вкладання грошей в активи (облігації, акції компаній, рухоме і нерухоме майно, вклад у банку). Вони забезпечать заробіток без трудових затрат і дадуть змогу досягти фінансової незалежності.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/A9rKfAR або QR-кодом і виконайте тести до § 14 «Вступ до заощаджень та інвестицій».

Кейси

Кейс 14.1. Порахуйте теперішню вартість 100 грн через 100 років при 10% річних.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/b03ED0W або QR-кодом і розв'яжіть додатковий кейс § 14 «Вступ до заощаджень та інвестицій».

Задачі

Задача 14.1. У січні доходи сім'ї Чапленків становили 18300 грн і щомісяця збільшуються на 6%. Порахуйте суму заощаджень в кінці року, якщо щомісяця вони відкладають 10% доходів.

Зверніть увагу

Сума заощаджень за січень буде становити добуток доходів на 10%. Аналогічні дії виконуються за інші місяці, при цьому щоразу доходи множаться на 6%. В останній дії заощадження підсумовуються.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/R2j2rOV або QR-кодом й ознайомтеся з розрахунками задачі 14.1 в програмному продукті Microsoft Excel.

Задача 14.2. Двоюрідна сестра Максима Чапленка Христина навчається в університеті й отримує стипендію 1200 грн. Визначте, скільки місяців їй потрібно збирати гроші на новий смартфон, ціна якого становить 25 тис. грн, якщо наступного року він буде коштувати на 10% більше?

Задача 14.3. Подруга Ірини Чапленко Вікторія сама виховує дочку Яну й щодня дає їй 50 грн кишенькових грошей (з них 30 грн йде на солодощі й інші витрати). Яна хоче купити навушники за 700 грн. 20% від їх вартості обіцяла дати мама кишеньковими грошима авансом. Порахуйте, коли Яна зможе здійснити покупку, якщо у неї є 240 грн заощаджень?

Запитання для самоперевірки

1. Який зв'язок між фінансовими цілями, благополуччям та заощадженнями?
2. Охарактеризуйте різні способи накопичення грошей.
3. Чи можуть інвестиції стати надійним інструментом захисту грошей від їх знецінення?
4. Як змінюється вартість грошей в часі?

Самостійна робота

1. Обґрунтуйте прийняття рішення щодо накопичення грошей на заощадження з врахуванням таких параметрів, як конкретність, позитивність і вимірність.

§ 15. ДЕПОЗИТИ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке депозит, розрізняти депозити банків і кредитних спілок, розуміти принципи нарахування відсотків за депозитом і розраховувати суму доходу після оподаткування, наводити приклади переваг й недоліків використання депозиту для накопичення грошей, усвідомлювати важливість збору інформації про фінансову установу та вивчення умов депозитного договору.

Основні терміни і поняття

Депозитний вклад, прості та складні відсотки.

15.1. Поняття та види банківських депозитів

Депозитний вклад у банку — це гроші в готівковій або у безготівковій формі (крім грошей, можуть бути різні банківські метали, зазвичай це золото та срібло найвищих проб у зливках), у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку під відсоток на визначений строк або без його зазначення та підлягають виплаті відповідно до умов договору. Вони бувають двох видів: на вимогу (гроші, які розміщені клієнтами на умовах видачі депозиту на їхню першу вимогу) і строкові (гроші, які розміщені клієнтами на визначений договором строк).

Запам'ятайте

Депозитний вклад у банку — це гроші або банківські метали, які розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку під відсоток на умовах видачі на першу вимогу або повернення після закінчення встановленого договором строку.

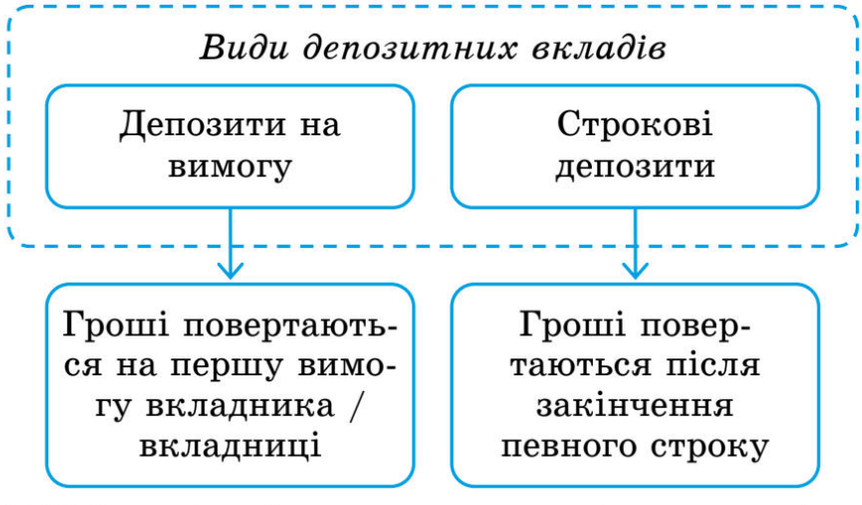

Рис. 3.6. Відмінності між депозитами на вимогу і строковими депозитами

Відкриття депозитного вкладу має переваги та недоліки. З одного боку, він може забезпечити фіксований і передбачуваний дохід, а участь банку у Фонді гарантування вкладів фізичних

осіб (абревіатура ФГВФО) дає змогу вкладнику / вкладниці отримати відшкодування в разі банкрутства банку. З іншого боку, депозитний вклад дає невисокий рівень дохідності, який за низьких відсоткових ставок може не перекрити інфляційне знецінення грошей. До того ж, дохід можна втратити у разі розірвання договору.

Залучення банком депозитних вкладів підтверджується договором банківського вкладу. За договором банківського вкладу одна сторона (банк), що прийняла від іншої сторони (вкладника / вкладниці) або для неї певну суму грошей (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові / вкладниці цю суму та відсотки на неї на умовах і в порядку, встановленому договором. Депозитний договір підписується двома сторонами (один примірник договору зберігається в банку, інший — у вкладника / вкладниці) і скріплюється печаткою.

Цікаво

Виплата банком суми депозитного вкладу і нарахованих за ним відсотків здійснюється так: якщо гроші залучені клієнтом / клієнткою на депозит у національній валюті — тільки у національній валюті; якщо гроші залучені в іноземній валюті — у валюті депозитного вкладу або національній валюті; якщо депозит відкритий у банківських металах — у банківських металах або національній валюті.

15.2. Депозити в кредитних спілках

Кредитні спілки, як і банки, можуть залучати вклади на депозитний рахунок. Ними є гроші, внесені до кредитної спілки її членами на договірних умовах на визначений строк або на вимогу та під відсоток. Строкові вклади передбачають повернення грошей після закінчення встановленого договором строку, а вклади на вимогу — на першу вимогу або з правом отримання частини вкладу протягом дії договору. На відміну від банківських депозитів, кредитні спілки можуть залучати вклади тільки від своїх членів.

Запам'ятайте

Вклад на депозитний рахунок кредитної спілки — це гроші, внесені до кредитної спілки її членами під відсоток на умовах видачі на першу вимогу або повернення після закінчення встановленого договором строку.

Сума вкладу на депозитний рахунок, строки дії договору залучення грошей члена кредитної спілки на депозитний рахунок, умови їх повернення та нарахування відсотків визначаються між кредитною спілкою та членом кредитної спілки на договірних умовах. Депозитний договір укладають у письмовій

формі та скріплюють печаткою. Перший примірник зберігається у кредитній спілці, другий примірник — в члена кредитної спілки, який його підписав.

Деякі особливості має повернення кредитними спілками грошей за вкладами. За договором про залучення строкового вкладу кредитна спілка зобов'язана видати вклад і нараховані відсотки після закінчення строку, визначеного в договорі, а за договором про залучення вкладу на вимогу — видати вклад або його частину і нараховані відсотки на вимогу вкладника / вкладниці. У разі банкрутства кредитна спілка повинна видати письмове повідомлення про неможливість виконання цієї вимоги.

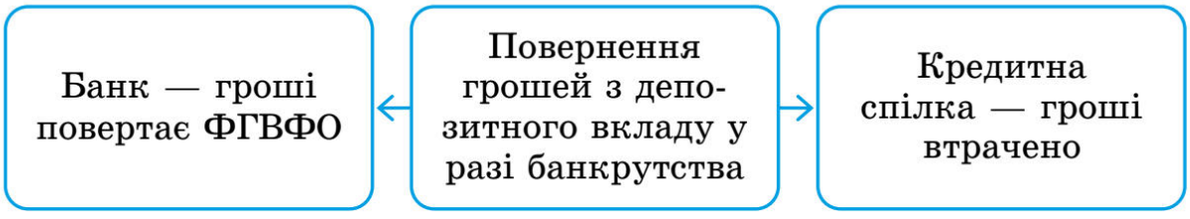

Рис. 3.7. Особливості повернення грошей з депозитного вкладу у разі банкрутства банку і кредитної спілки

Якщо вкладник / вкладниця не вимагає повернення суми строкового вкладу у зв'язку із закінченням строку, то після настання визначеного договором строку такий договір вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу (це називається автоматична пролонгація, тобто жодна зі сторін не висловила бажання розірвати договір). Тоді відсотки за вкладом на депозитний рахунок будуть нараховуватися щоденно, а кредитна спілка має видати вклад або його частину та нараховані відсотки на першу вимогу вкладника / вкладниці.

15.3. Нарахування відсотків за депозитами

Кожен банк або кредитна спілка самостійно встановлюють відсоткові ставки за депозитними операціями. При цьому вони можуть запропонувати два види депозитних вкладів: з капіталізацією відсотків (складні відсотки) і без неї (прості відсотки). Особливістю є те, що відсотки на депозитний вклад нараховуються не одразу, а наступного дня після надходження грошей або банківських металів, до дня, який передує їх поверненню вкладнику / вкладниці або списанню з депозитного рахунка з інших підстав.

Запам'ятайте

Відсоткова ставка — це відсоток, який банк зобов'язаний сплачувати своїм клієнтам за можливість користуватися грошима, які розміщуються на їхніх рахунках.

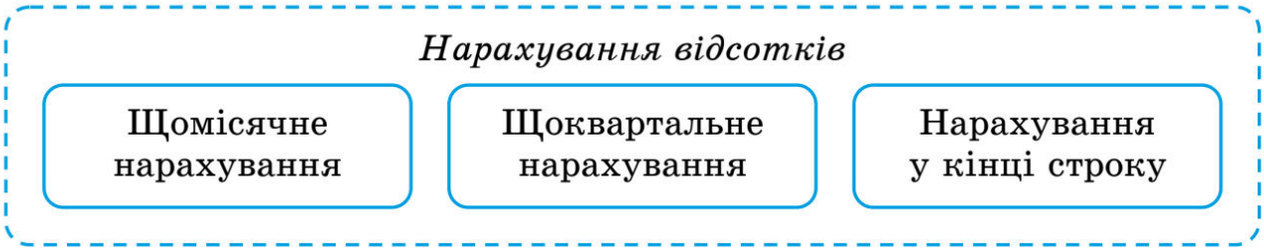

Рис. 3.8. Періоди нарахування відсотків

Прості відсотки не додаються до суми депозитного вкладу, а виплачуються вкладнику / вкладниці. Такі вклади можуть пропонуватися з більшими відсотковими ставками і без обмеження щодо суми вкладу. Складні відсотки зазвичай бувають менші, але працюють з капіталізацією, за якої нараховані відсотки за перший, другий, третій та інші місяці додаються до суми за попередні періоди. Це призводить до прогресивного зростання нарахованої суми відсотків, а значить — збільшення доходу.

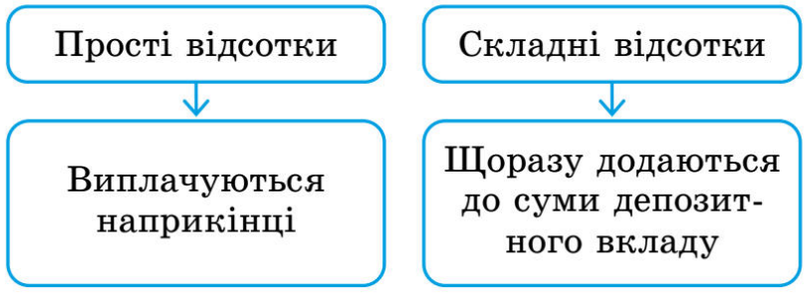

Рис. 3.9. Відмінності між простими і складними відсотками

Наприклад, якщо банк пропонує відкрити депозитний вклад на 1 рік під 15% річних, то за умови простих відсотків дохід від вкладу в сумі 100 тисяч гривень буде: $100000 \cdot 15\% + 100000 = 115000$. У разі складних відсотків потрібно визначити відсоткову ставку за місяць ($15\% : 12 = 1{,}25\%$ або $0{,}0125$) і щомісяця додавати суму нарахованих відсотків за попередні місяці: перший місяць — $100000 \cdot 1{,}0125 = 101250$, другий місяць — $101250 \cdot 1{,}0125 = 102515{,}6$ тощо. Але краще розраховувати за формулою складних відсотків: $100000 \cdot (1 + 0{,}0125)^{12} = 116075{,}5$.

Зверніть увагу

За допомогою функції =EFFECT(номін_ставка;кількість_пер) програмного продукту Microsoft Excel можна розрахувати дохід від депозитного вкладу, який передбачає нарахування складних відсотків. Наприклад, з депозиту у сумі 100 тисяч гривень під 15% річних через 1 рік можна отримати 116075,5 гривень. Формула для розрахунку буде така: =EFFECT(15%;12)·100000+100000, де: номін_ставка — 15%; кількість_пер — 12.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/L2DzIsg або QR-кодом й ознайомтеся з прикладом розрахунку в програмному продукті Microsoft Excel.

15.4. Гарантування виплати відшкодування за депозитами

Кожен вкладник / вкладниця може зіткнутися з депозитним ризиком. Ним є ймовірність неповернення суми депозитного вкладу в результаті банкрутства або погіршення платоспроможності банку чи кредитної спілки. Настання депозитного ризику означає втрату доходів і власних заощаджень. Якщо у разі банкрутства кредитної спілки гроші на депозитному вкладі пропадають, то вкладникам збанкрутілого банку гроші частково або повністю повертає Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Рис. 3.10. Особливості депозитного ризику

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб — це установа, яка займається поверненням грошей людям, які мали депозитний вклад у банку, що збанкрутував. Фонд був утворений у 1998 р., й тоді максимальний розмір відшкодування становив 500 гривень. У 2001 р. він збільшився до 1200 гривень, а сьогодні становить 600 тисяч гривень (якщо на депозитному вкладі є більше грошей, то все одно буде повернуто тільки цю суму). Гроші фонду формуються за рахунок зборів з банків.

Таблиця 3.2

Види зборів, які сплачують банки у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб

Види зборів	Характеристика
Початковий збір	Сплачується протягом 30-ти календарних днів з дати видачі банківської ліцензії розмірі 1% статутного капіталу
Регулярний збір	Сплачується в останній робочий день кожного кварталу в розмірі 0,5% бази нарахування в національній валюті та 0,8% відсотка бази нарахування в іноземній валюті
Спеціальний збір	Сплачується у разі його запровадження фондом в розмірі, який не перевищує розміру регулярного збору за попередній рік

Цікаво

Базою нарахування регулярного збору є середньоарифметична за розрахунковий період сума щоденних балансових залишків на рахунках з обліку вкладів та відсотків за ними.

Якщо банк збанкрутував (для цього Національний банк України має прийняти рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку), Фонд гарантування вкладів фізичних осіб розпочинає процедуру його ліквідації. При цьому він отримує повне право управляти неплатоспроможним банком, зокрема займається продажем його майна. Отримані гроші спрямовуються на виплату боргів, у тому числі, які виникли за депозитними вкладами. Відшкодування грошей вкладникам здійснюються через банки-агенти фонду.

Для отримання грошей вкладнику / вкладниці слід звернутися до будь-якого банків-агентів з паспортом або іншим документом, що посвідчує особу, а також реєстраційним номером облікової картки платника / платниці податків (абревіатура РНОКПП). Відшкодування грошей здійснюються у розмірі вкладу, також відсотки, нараховані на день початку процедури виведення банку з ринку в межах граничної суми (до 600 тисяч гривень) незалежно від кількості вкладів, які має людина в одному банку.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/C9rKxBc або QR-кодом і виконайте тести до § 15 «Депозити».

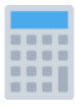

Кейси

Кейс 15.1. По кожному періоду виберіть той метод нарахування відсотків, за яким можна отримати більший дохід.

Нарахування відсотків	1 місяць	3 місяці	6 місяців	1 рік
З капіталізацією	13%	14%	11%	12%
Без капіталізації	12%	13%	14%	11%

Задачі

Задача 15.1. Сім'я Чапленків відкрила два депозитні вклади в різних банках на пів року. В одному — на суму 100 тис. грн під 13% річних з капіталізацією відсотків, у другому — на суму

120 тис. грн під 15% річних без капіталізації відсотків. Визначте, яку загальну суму доходу після оподаткування сім'я отримає?

Задача 15.2. Сім'я Чапленків хоче відкритий депозитний вклад на суму 180 тис. грн на 1 рік. Відсотки за депозитним вкладом в національній валюті становлять 14% річних, в дол. США — 2,5% річних, в євро — 3% річних (відсотки нараховуються без капіталізації). Установіть доцільність відкриття депозитних вкладів у національній та іноземній валюті, якщо на початку року курс дол. США становив 29,5 грн, євро — 31,1 грн, а наприкінці року прогнозується зростання курсу дол. США до 36,7 грн, євро — 37,4 грн.

Задача 15.3. Сім'я Чапленків відкрила депозитний вклад у кредитній спілці на 9 місяців. У перші 3 місяці відсотки становлять 9% річних, а кожен наступний місяць зростають на 1% річний. Порахуйте, яку суму доходу після оподаткування вони зможуть отримати, якщо відсотки нараховуються без капіталізації?

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/D2kuJDe або QR-кодом і розв'яжіть додаткові задачі до § 15 «Депозити».

Запитання для самоперевірки

1. Чим відрізняються депозитні вклади в банках і кредитних спілках?
2. Охарактеризуйте різні види депозитів.
3. Як оподатковуються доходи за депозитними вкладами?
4. Яка роль Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в сприянні залучення депозитів до банків?
5. Які переваги та недоліки має встановлення граничних сум відшкодування вкладів в разі банкрутства банків?

Самостійна робота

1. Проаналізуйте пропозиції кількох банків щодо відкриття депозитів.
2. Обґрунтуйте доцільність оподаткування доходів за депозитами з позиції домогосподарств, банків і держави.

§ 16. ІНВЕСТИЦІЇ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете розуміти, для чого потрібно здійснювати інвестиції, усвідомлювати основні стратегії інвестування на ринках капіталу, знати види цінних паперів, в які можна інвестувати, розуміти відмінності між цінними паперами з огляду на ризики, дохідність тощо, визначати альтернативні види інвестицій, як-от нерухомість, дорогоцінні метали, твори мистецтва й антикваріат, оцінювати переваги та недоліки різних видів інвестицій, характеризувати особливості біржової торгівлі.

Основні терміни і поняття

Інвестиції, інвестиційні стратегії, ринки капіталу, фондовий ринок, ринок деривативних інструментів, грошовий ринок, цінні папери, акції, облігації, біржова торгівля, фондова, товарна, валютна і ф'ючерсна біржі.

16.1. Інвестиції: поняття та значення

Поняття «інвестиції» означає вкладення грошей в активи, які можуть принести прибуток через певний час. Крім купівлі акцій і облігацій, вкладення грошей може передбачати придбання нематеріальних активів, як-от патентів, ліцензій, авторських прав тощо. Віднедавна набуло поширення венчурне інвестування, яке означає вкладення грошей в нові високотехнологічні перспективні компанії, зокрема стартапи. Інвестиції приносять дохід у разі успіху проєкту, у який вкладено гроші, в іншому випадку гроші буде втрачено.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/u04tEI7 або QR-кодом й ознайомтеся з додатком АЕ, у якому подано інформацію щодо класифікації інвестицій.

Кожен, хто має певну суму заощаджень, може стати власником / власницею акцій та облігацій, придбати нерухоме майно, дорогоцінні метали, твори мистецтва тощо, таким чином інвестувати. При цьому дохід від вкладення грошей сьогодні формується за рахунок зростання вартості активів у майбутньому. Використовуючи консервативну стратегію, інвестори вкладають гроші в активи з низьким рівнем ризику. Протилежною за змістом є агресивна стратегія. У поміркованій стратегії інвестиційний портфель комбінує активи з високий і низьким рівнем ризику.

Інвестування грошей в ті чи інші активи переваги та недоліки. Купівля акцій компанії дає змогу отримати великі доходи у формі дивідендів і від зростання курсу акцій, але є висока ймовірність втрати заробітку через недоліки в діяльності компанії. Зазвичай, дохідність облігацій є меншою, проте її величина

є гарантованою і наперед відомою, що є перевагами, порівняно з акціями. Цінні папери є ризиковим варіантом капіталовкладень, тому в інвестиційний портфель потрібно збирати акції та облігації компаній різних компаній.

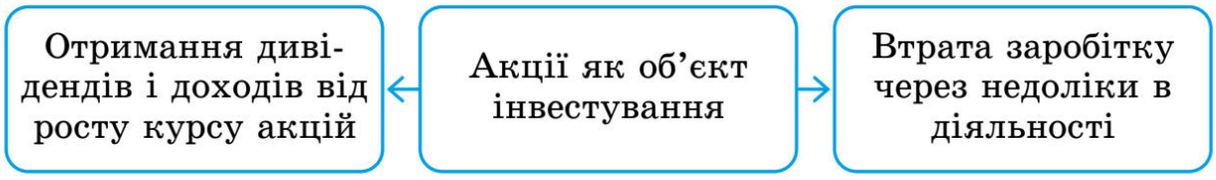

Рис. 3.11. Особливості інвестування в акції

Вклавши гроші в купівлю житлової (квартира, будинок тощо) або комерційної нерухомості (офісне приміщення, магазин тощо), можна отримувати пасивний дохід від орендної плати або згодом продати, якщо зросте її вартість. Ця форма інвестицій є простою та доступною кожному, хто має велику суму заощаджень. Але вона має довгий період окупності, потребує витрат на ремонт й обслуговування об'єктів нерухомості, крім того, можуть виникнути труднощі з їхнім терміновим продажом.

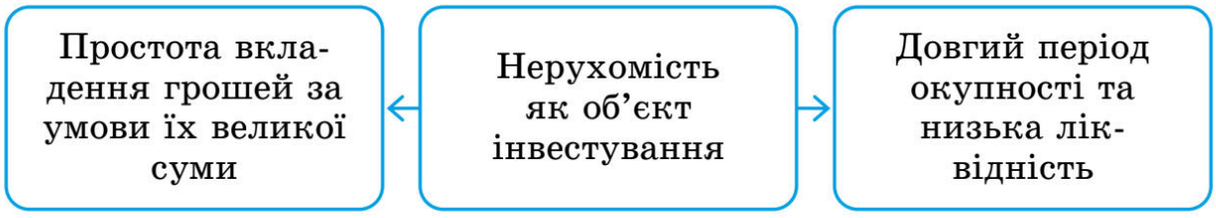

Рис. 3.12. Особливості інвестування в нерухомість

Формами інвестицій у дорогоцінні метали є купівля монет, злитків і виробів із дорогоцінних металів, відкриття «металевих» рахунків у банках тощо. Перевагами цієї форми інвестицій є те, що дорогоцінні метали не піддаються інфляції, їх вартість не залежить від валютного курсу, цінність золота та срібла як платіжних засобів є незмінною протягом тривалого періоду. Водночас дорогоцінні метали мають невисоку ліквідність і відносно низьку дохідність, а великий розмір мінімального внеску інвестицій не робить їх популярними.

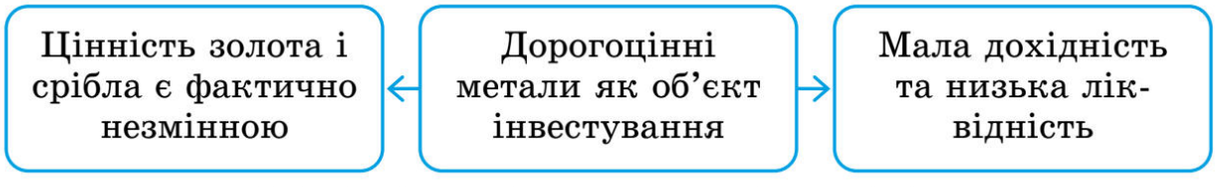

Рис. 3.13. Особливості інвестування в дорогоцінні метали

Деякі особливості має інвестування грошей у твори мистецтва й антикваріат. Перша — у зв'язку з тим, що ціни на предмети колекціонування можуть зростати повільно, отримання доходу розраховане через 20–50 років. Друга — твори мистецтва й

антикваріату мають низьку ліквідність, для їх продажу необхідно витратити багато часу, а дещо взагалі не можна буде продати. Третя — щоб не втратити гроші через шахраїв, цей вид інвестування потребує додаткових витрат на оплату послуг з оцінки та зберігання творів мистецтва й антикваріату.

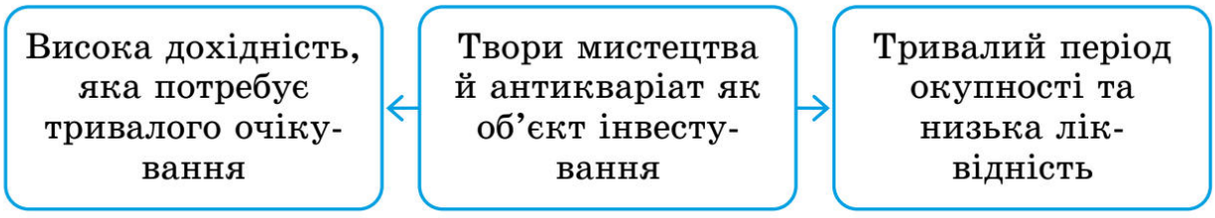

Рис. 3.14. Особливості інвестування в твори мистецтва й антикваріат

16.2. Ринки капіталу та їхні учасники

Ринки капіталу складаються з фондового ринку, ринку деривативних фінансових інструментів та грошового ринку. На фондовому ринку здійснюється емісія, обіг, виконання зобов'язань, викуп та облік цінних паперів; на ринку деривативних фінансових інструментів — укладення деривативних контрактів; на грошовому ринку — купівля та продаж грошей як товару, формування попиту та пропозиції і ціни на нього.

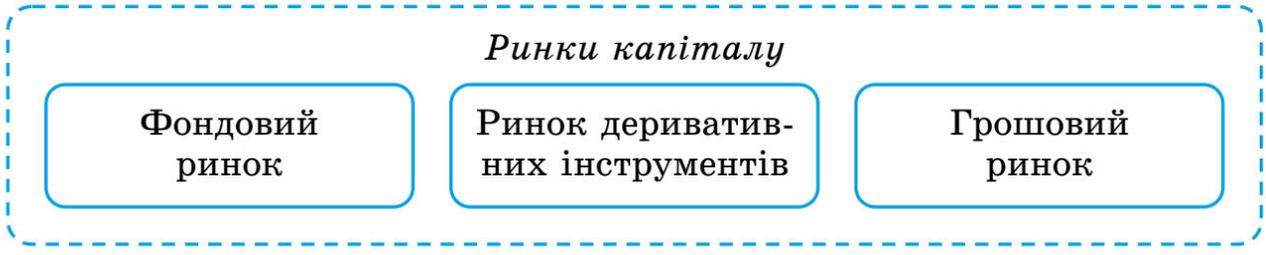

Рис. 3.15. Складові ринків капіталу

Цікаво

Деривативними контрактами є договори, які засвідчують зобов'язання придбати або продати актив на певних умовах у майбутньому.

До учасників ринків капіталу належать емітенти та інвестори. Емітентами є юридичні особи, місцева влада і держава в особі уповноважених ними органів, міжнародні фінансові організації, які від свого імені розміщують цінні папери та беруть на себе зобов'язання за такими цінними паперами перед їхніми власниками. Інвесторами є фізичні та юридичні особи, які набули права власності на фінансові інструменти з метою отримання доходу від вкладених грошей або збереження вартості активів.

Ринки капіталу є своєрідними «посередниками» в тих ситуаціях, коли певна сума грошей може бути в одних осіб, а інвестиційні потреби виникають в інших. Збіг потреби в грошах

з джерелами її задоволення здійснюється за допомогою фінансових інструментів. Інструментами, які використовують на ринках капіталу, є: цінні папери, у тому числі цінні папери інститутів спільного інвестування; деривативні контракти; казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати банків, депозитні сертифікати банків та векселі.

Рис. 3.16. Особливості фінансових відносин на ринках капіталу

Цікаво

Інститутами спільного інвестування є інвестиційні фонди, які залучають гроші в інвесторів з метою отримання прибутку від їх вкладення.

16.3. Поняття та основні види цінних паперів

Цінні папери — це документи, які надають можливість управляти компанією, володіти її майном, отримувати дохід тощо. Вони поділяються на: боргові — засвідчують про купівлю облігацій за встановлену суму і передбачають виплату за це доходу; пайові — дають змогу власникам акцій управляти компанією й отримувати частину прибутку; іпотечні — дають змогу забрати у власність нерухомість, яка була в заставі, у разі неповернення боргу; приватизаційні — забезпечують право на участь у приватизації.

Цікаво

Приватизація — це продаж майна, яке належить державі. Її метою є наповнення грошима державного бюджету та позбавлення від майна, на утримання якого держава витрачає забагато грошей. Вона дає змогу занедбаним підприємствам, так би мовити, «відчути друге дихання». Нові власники майна можуть купити нове обладнання, найняти працівників, збільшити виробництво і таким чином розвивати свій бізнес. У результаті цього краще працює економіка та зменшується кількість безробітних.

Одними з найпопулярніших видів цінних паперів є акції. Їх цінність полягає в тому, що можна стати одним із власників компанії, управляти нею, отримувати дивіденди або стати власником / власницею частини майна, якщо вона збанкрутує. Але з однієї або декількох акцій дивіденди будуть малі, а права щодо управління та розпорядження майном — обмежені. Адже таких акціонерів є багато. Кількість акцій, яка дозволяє керувати компанією, називається контрольним пакетом акцій (становить 50% випущених акцій плюс одна акція).

Запам'ятайте

Акції — це цінні папери, які дають їхнім власникам права щодо участі в управлінні компанією, на отримання частини прибутку та майна.

Акції не продаються в супермаркеті. Торгівля ними здійснюється в спеціальних установах — на фондових біржах. Там же визначають їхню вартість (курс), яка постійно змінюється. Коли в компанії збільшується виробництво товарів, а разом із ним прибуток, то курс акцій зростає (через спад економіки прибуток скорочуються й він знижується). Тобто в спекотне літо зі збільшенням виробництва напоїв курс акцій The Coca-Cola Company зросте та можна розбагатіти, отримавши велику суму дивідендів.

Зверніть увагу

Маючи значення розміру дивідендів на одну акцію (150 гривень), темпу росту (5% або 0,05) і дохідності, яка відповідає ризику інвестування (35% або 0,35), можна визначити вартість акції: $150\cdot(1+0,05):(0,35–0,05)=525$. За розміром дивідендів на одну акцію (100 гривень), темпом росту (20 гривень у рік), нормою поточної дохідності (15% на рік або 0,15) і періодом (5 років) можна визначити поточну ринкову вартість акцій: $100:(1+0,15)+120:(1+0,15)^2+140:(1+0,15)^3+160:(1+0,15)^4+180:(1+0,15)^5=451$.

Облігаціями (походить від латинського слова «obligatio» й означає «зобов'язання») є цінні папери, які засвідчують про їх купівлю за встановлену ціну і передбачають виплату доходу. Випуск облігацій можуть здійснювати держава, місцева влада і компанії. Державні облігації випускають для покриття дефіциту, коли доходи бюджету менші за видатки; облігації місцевих позик — з метою вирішення місцевих питань, як-от ремонт доріг, заміна труб тощо; корпоративні облігації — щоб розширити діяльність компаній.

Запам'ятайте

Облігації — це цінні папери, що засвідчують внесення їх власниками грошей і підтверджують зобов'язання відшкодувати їм їхню вартість з виплатою певної суми доходу.

Якщо акції — це капітал, який інвестується в компанію, людина стає її співвласником / співвласницею, то облігації є своєрідною «позикою», яка дається державі, місцевій владі та компанії. У короткострокових облігаціях дохід можна отримати до 1 року, значно швидше, порівняно з довгостроковими. Також вони бувають забезпеченими (майно, яке належить державі, місцевій владі та компаніям, гарантує, що дохід буде виплачений), незабезпеченими (нічим не гарантується виплата доходу) і гарантованими (додаткову гарантію дає хтось інший).

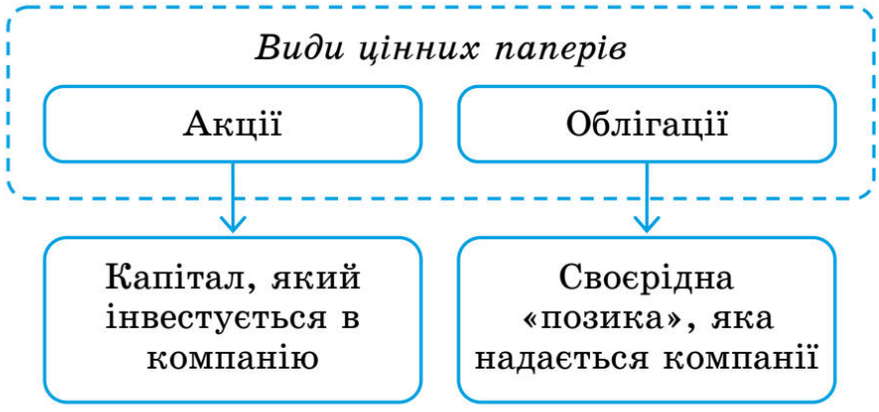

Рис. 3.17. Відмінності між акціями й облігаціями

16.4. Біржова торгівля

Торгівля певними товарами й іншими видами цінностей за посередництвом бірж називається біржовою торгівлею. На біржах укладають договори щодо біржових товарів, у результаті чого формуються ціни на них, які постійно змінюються. Динаміка цін дає змогу орієнтуватися учасникам торгівлі та спрогнозувати, як будуть відбуватися торги в майбутньому. Залежно від виду біржових товарів, біржі поділяють на фондові (цінні папери), товарні (певні товари), валютні (іноземна валюта), ф'ючерсні (ф'ючерси).

Запам'ятайте

Біржова торгівля — це торгівля певними товарами й іншими видами цінностей за посередництвом бірж.

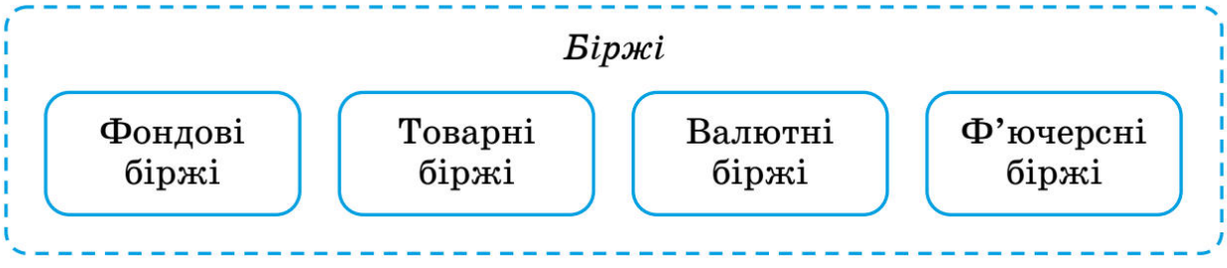

Рис. 3.18. Види бірж

Фондова біржа — це місце, де купують і продають акції компаній. Їх вартість може коливатися залежно від того, як співвідноситься між собою попит (кількість осіб, які хочуть купити акції) і пропозиція (кількість акцій, які продаються). Різкі зміни курсу спостерігаються при біржових крахах — неочікуваному зменшенні вартості акцій. Найбільш відомий з них відбувся 24 жовтня 1929 р. у, так званий, «чорний четвер», коли курс акцій впав наполовину і розпочалася Велика депресія.

Держава може мати одну або кілька фондових бірж. Серед найбільших у світі є NASDAQ OMX Group, NYSE Euronext,

Бомбейська, Гонконзька, Лондонська, Токійська та Шанхайська фондові біржі, де обсяги торгівлі становлять трильйони доларів. Завданнями фондових бірж є такі: надання місця, де може відбуватися продаж акцій, а також їх перепродаж; визначення курсу акцій; забезпечення гарантій виконання договорів, які були укладені на біржі; контроль за дотриманням поведінки учасників біржової торгівлі.

Цікаво

NASDAQ (абревіатура від National Association of Securities Dealers Automated Quotation) є однією з трьох основних фондових бірж США. Вона має такі індекси ділової активності: NASDAQ Composite Index — для високотехнологічних компаній; NASDAQ Bank Index — для банків; NASDAQ Biotechnology Index — для фармацевтичних компаній; NASDAQ Industrial Index — для промислових компаній; NASDAQ Insurance Index — для страхових компаній. Торгівля акціями на біржі NASDAQ розпочинається о 9:30 год. ранку й закінчується о 16:00 год. Протягом неї маркет-мейкери (брокерські або дилерські компанії) змагаються за виконання замовлення клієнтів. Вони беруть на себе ризик придбання і зберігання акцій з метою їх продажу. За свої послуги маркет-мейкери отримують комісійну винагороду та заробляють на різниці між ціною купівлі і продажу акцій.

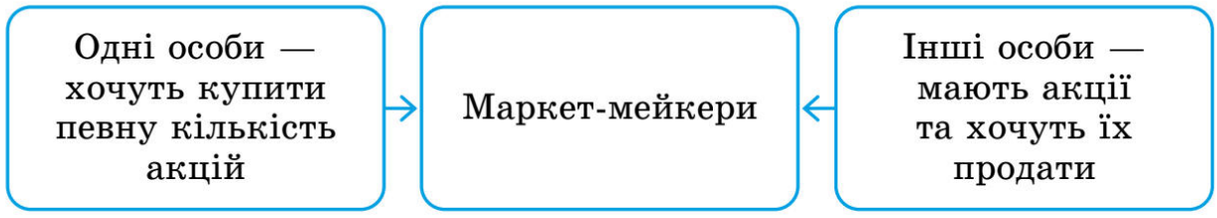

Рис. 3.19. Особливості роботи маркет-мейкерів

Якщо на товарних біржах укладають договори щодо купівлі-продажу певних товарів, на валютних біржах — іноземної валюти, то на ф'ючерсних біржах — ф'ючерсів. Наприклад, якщо фермер хоче засіяти поле пшеницею та восени продати урожай за 1 мільйон гривень, то може піти на ф'ючерсну біржу й укласти договір, де буде зазначено ціну — 1 мільйон гривень. У разі зменшення її вартості восени до 900 тисяч гривень, пшениця буде продаватися за ціною в договорі, а в разі зростання до 1 мільйона 100 тисяч гривень, доведеться віддати 100 тисяч гривень.

Цікаво

Ф'ючерсами є документи, які засвідчують ціну товару в майбутньому.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/y9rKnvp або QR-кодом і виконайте тести до § 16 «Інвестиції».

Кейси

Кейс 16.1. Порівняйте варіанти розміщення грошей на депозитний вклад у банку та купівлю державних облігацій.

Задачі

Задача 16.1. У січні ціна однієї акції становила 64 центи, у лютому — 78 центів, у березні — 1 дол. США 12 центів, у квітні — 92 центи, у травні — 65 центів, у червні — 97 центів, у липні — 1 дол. США, у серпні — 74 центи, у вересні — 55 центів, у жовтні — 67 центів, у листопаді — 70 центів й у грудні — 89 центів. Визначте, коли протягом року краще купити та продати 10 тис. акцій?

Задача 16.2. Дивіденди на 1 акцію становлять 100 грн. Темп приросту дивідендів дорівнює 7%, а дохідність, яка відповідає ризику інвестування, — 27%. Порахуйте, яка вартість акції?

Задача 16.3. Інвестором складено прогноз дивідендів на 10 років, відповідно до якого сума дивідендів у перший рік становитиме 300 тис. грн, а у наступні роки щорічно зростатиме на 5000 грн. Норма поточної дохідності акцій становить 12% на рік. Визначте поточну ринкову вартість акцій.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/s03TMb5 або QR-кодом і розв'яжіть додаткову задачу до § 16 «Інвестиції».

Запитання для самоперевірки

1. У яких випадках можна застосувати консервативну, агресивну та помірковану інвестиційну стратегію?
2. Які складові ринку капіталу та хто є його учасниками?
3. Охарактеризуйте особливості біржової торгівлі.

Самостійна робота

1. Оцініть привабливість вкладення грошей в нерухоме майно, дорогоцінні метали, твори мистецтва тощо.
2. Визначте вплив новин на зміну курсу акцій компаній.

§ 17. ПЕНСІЇ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке пенсія, пенсійний вік і страховий стаж, розрізняти рівні пенсійної системи, розуміти, як формується виплата пенсій в солідарній системі, накопичувальній системі та системі недержавного пенсійного забезпечення, висловлювати судження про необхідність турбуватися про свою майбутню пенсію.

Основні терміни і поняття

Солідарна, накопичувальна і недержавна пенсійні системи, пенсії за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника та за вислугу років, пенсійний вік, страховий стаж, пенсійний фонд, недержавний пенсійний фонд.

17.1. Поняття та рівні пенсійної системи

Сплата пенсійних внесків та виплата пенсій здійснюється через пенсійну систему. Вона має 3 рівні й у кожній державі буває різною (один рівень, якась комбінація або всі). В Україні є 1-ий і 3-ій рівні. 1-ий рівень (солідарна система) — фізичні та юридичні особи сплачують пенсійні внески в пенсійний фонд держави і за їх рахунок виплачується пенсія. 3-ій рівень (система недержавного пенсійного забезпечення) — фізичні особи добровільно сплачують пенсійні внески в недержавні пенсійні фонди, звідки їм потім буде виплачуватися пенсія.

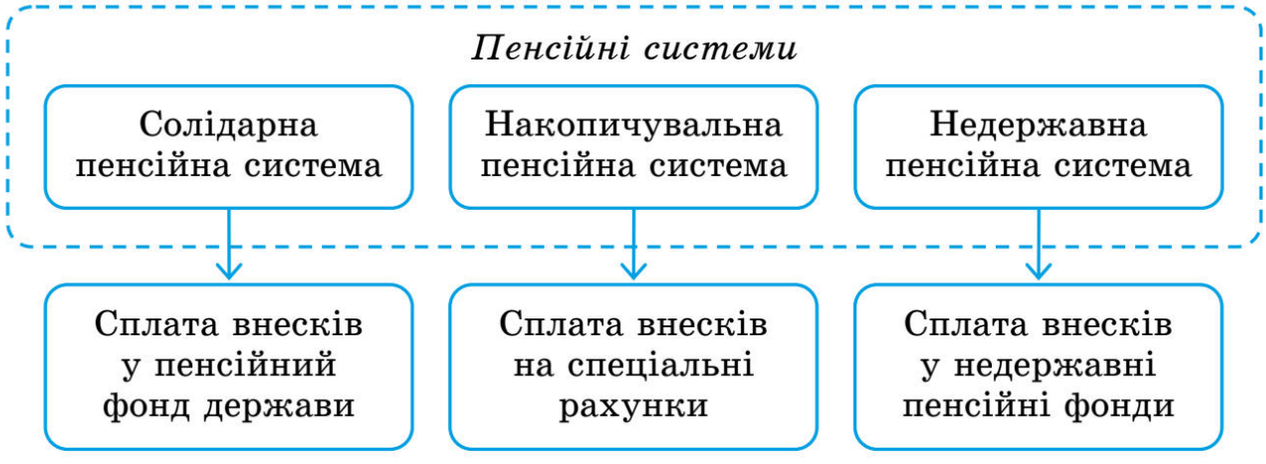

Рис. 3.20. Види пенсійних систем

2-ий рівень (накопичувальна система) полягає в тому, що із зарплати працівників стягується частина грошей і перераховується на спеціальні пенсійні рахунки, а після виходу на пенсію з них буде виплачуватися додаткова пенсія. Щоб гроші не знецінювалися через інфляцію, вони вкладаються в економіку та повертаються з доходом на пенсійні рахунки працівників. Що більші пенсійні внески на кожному рівні пенсійної системи, то більшу пенсію або декілька пенсій буде мати людина.

Цікаво

Праобраз сучасної пенсійної системи був створений Отто фон Бісмарком наприкінці XIX ст. у Німеччині. Вона була обов'язковою й базувалася на пенсійних внесках працівників і роботодавців. Право на отримання пенсії надавалися застрахованим особам у випадку втрати працездатності або за досягнення пенсійного віку 70 років. Пізніше США та багато держав Європи сформували свої системи пенсійного страхування, наслідуючи саме модель Бісмарка.

17.2. Види пенсій у солідарній системі пенсійного забезпечення

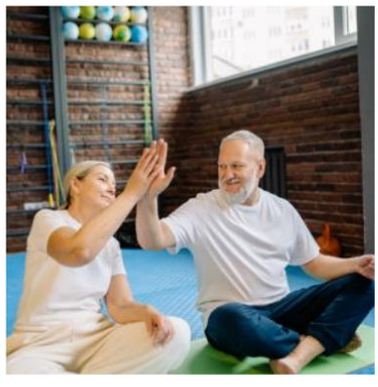
Пенсія — це певна сума, яку щомісяця отримують особи, які досягли пенсійного віку, стали інвалідами або втратили годувальника (того, хто раніше купував їжу та одяг, оплачував за комунальні послуги тощо). Пенсії бувають різних видів: за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника та за вислугу років. Особам, які одночасно мають право на кілька пенсій, призначається тільки одна, де найбільша сума (за винятком пенсій людям з інвалідністю, які отримали поранення під час виконання обов'язків військової служби).

Запам'ятайте

Пенсія — це щомісячна виплата, яка призначається державою для матеріального забезпечення осіб, які досягли пенсійного віку, стали інвалідами або втратили годувальника.

Отримати пенсію за віком можна після виникнення права на неї. Відповідно до українського законодавства, таке право в чоловіків і жінок наступає однаково — у віці 60 років. Раніше вік виходу на пенсію відрізнявся та був менший. Так, у 2020 р. до 1 квітня вік жінок становив 59 років, з 1 квітня 2020 р. — 59 років і 6 місяців, з 1 квітня 2021 р. — 60 років. Тобто жінки, які народилися до 31 березня 1961 р., могли у 2020 р. вийти на пенсію після досягнення віку 59 років і 6 місяців, а після 1 квітня 1961 р. — тільки після досягнення ними 60 річного віку — у 2021 р.

Але для отримання пенсії недостатньо досягти 60 років, потрібно ще мати страховий стаж (офіційно працювати певну кількість років і не отримувати «зарплату в конверті»). Страховий стаж, необхідний для призначення пенсії, також поступово збільшується (якщо у 2020 р. він становив 27 років, у 2021 р. — 28 років, у 2022 р. — 29 років, то у 2028 р. дорівнюватиме 35 років). Пенсію за віком можна отримувати разом із зарплатою, тобто далі працювати, а от пенсія за вислугу років призначається у разі залишення роботи.

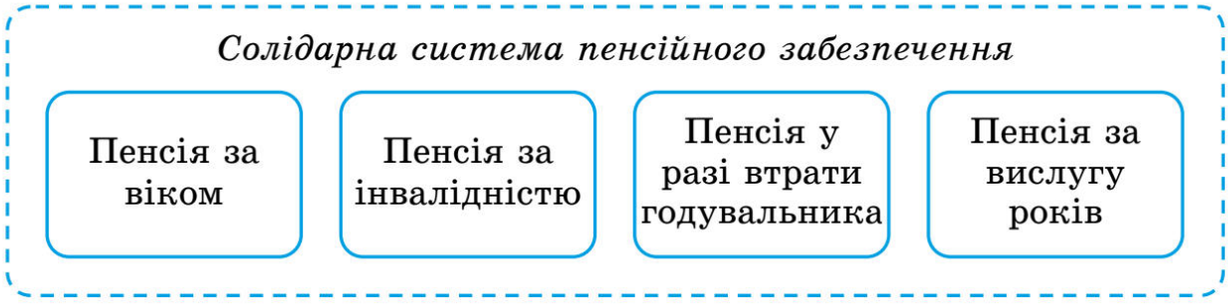

Рис. 3.21. Види пенсій в солідарній системі пенсійного забезпечення

Пенсія за віком розраховується за такою формулою: ПВ=СЗ·ІКЗ·КСС, де: СЗ — середня зарплата; ІКЗ — індивідуальний коефіцієнт зарплати; КСС — коефіцієнт страхового стажу. Середню зарплату беруть за останні 3 роки (у 2022 р. вона становила 10846,37 гривень). Індивідуальний коефіцієнт зарплати визначають шляхом співвідношення суми зарплати, яку отримувала людина, до розміру середньої зарплати. Коефіцієнт страхового стажу є кількістю стажу роботи (у місяцях), помножений на величину оцінки одного року страхового стажу та поділений на 12.

Цікаво

У 2022 р. розмір мінімальної пенсії становив 2027 гривень, а середньої — 4437 гривень. У той самий час є деякі категорії пенсіонерів, які отримували значно більші виплати, а саме: шахтарі — 6081 гривню та військові — у середньому 8900 гривень. Максимальна пенсія дорівнювала 20270 гривень. Для її отримання потрібно бути пенсіонером, який працював прокурором, суддею, депутатом, або сплачувати пенсійні внески із зарплати більше 50 тисяч гривень.

Пенсія за інвалідністю призначається в разі втрати здоров'я через травмування на роботі або захворювання. Її можна отримати незалежно від того, коли настала інвалідність: до влаштування на роботу або в період роботи. Пенсія призначається інвалідам 1-ої групи в розмірі 70% від заробітку, інвалідам 2-ої групи — 60% від заробітку, інвалідам 3-ої групи — 40% від заробітку. Для тих, кого поранили під час виконання обов'язків військової служби, вона становить від 1,5 до 3 мінімальних пенсій за віком.

Право на пенсію в разі втрати годувальника мають члени сім'ї померлого годувальника, які утримувались за його рахунок. Важливою умовою є не отримання ними заробітку в той час, коли виплачується пенсія. Такі члени сім'ї називаються непрацездатними особами, і до них належать: діти, брати, сестри й онуки, які не досягли 18 років; батько, мати, дружина та чоловік, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку; дідусь і бабуся в разі відсутності осіб, які, за законом, повинні їх утримувати.

Цікаво

Розмір пенсії у зв'язку з втратою годувальника не може бути нижче 100% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, на одного непрацездатного члена сім'ї, 120% — на двох, 150% — на трьох і більше. У 2022 р. розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, становив 2093 гривні.

Отримати пенсію за вислугу років можуть особи, які працювали пілотами літаків, машиністами поїздів, водіями вантажних автомобілів, шахтарями, лісниками тощо. Для кожної з цих професій розмір пенсій визначається окремо й залежить від складності роботи, страхового стажу та небезпеки для життя і здоров'я. Основним документом, який підтверджує вислугу років, є паперова або електронна трудова книжка. У ній вказується, коли прийняли на роботу, займані посади протягом усього періоду тощо.

17.3. Пенсійний фонд держави

Пенсійний фонд — це установа, куди фізичні та юридичні особи сплачують пенсійні внески, а за їх рахунок виплачуються пенсії. Щоб вистачало грошей на пенсії, доходи Пенсійного фонду мають дорівнювати видаткам. В Україні через тіньову економіку (незаконний бізнес, виплату «зарплати в конвертах» і приховування працівників) йому доводиться брати гроші з державного бюджету (держава змушена менше витрачати грошей на дороги, школи, лікарні, армію та інше) і виплачувати малі пенсії.

Запам'ятайте

Пенсійний фонд — це установа, яка здійснює управління солідарною пенсійною системою, проводить збір й облік пенсійних внесків, призначає пенсії та забезпечує їх виплату.

Крім виплати пенсій, частина грошей йде на утримання Пенсійного фонду. Його відділення розташовані по всій державі

та їм відома інформація про кожну людину (скільки працювала, який дохід отримувала, яку суму пенсійних внесків сплатила тощо). На її основі розраховують пенсію, відтак для одних вона буде мінімальною (невеликий стаж роботи й малі суми пенсійних внесків), для інших — високою. Також у відділеннях Пенсійного фонду надаються консультації щодо отримання пенсії та різні довідки.

17.4. Недержавний пенсійний фонд

Недержавний пенсійний фонд — це фінансова установа, куди фізичні особи сплачують пенсійні внески, а за їх рахунок виплачуються пенсії. Щоб гроші не знецінювалися та не перетворилися на звичайні папірці, їх вкладають в економіку й повертають у фонд як інвестиційний прибуток. Недержавна пенсія може виплачуватися додатково до державної та не залежить від неї. Її розмір розраховується на основі пенсійних внесків, періоду їх сплати та суми отриманого інвестиційного прибутку.

Запам'ятайте

Недержавний пенсійний фонд — це фінансова установа, яка залучає пенсійні внески вкладників, інвестує їх з метою примноження та захисту від інфляції, а пізніше здійснює пенсійні виплати.

Рис. 3.22. Особливості функціонування недержавного пенсійного фонду

Вкладення грошей у недержавний пенсійний фонд може стати хорошою інвестицією в майбутнє, особливо коли мова йде про малі розміри державних пенсій. На відміну від них, на недержавні пенсії поширюється право успадкування (можуть отримати родичі), оскільки з моменту зарахування грошей на пенсійний рахунок вони стають приватною власністю людини. Отримувати недержавну пенсію можна після досягнення пенсійного віку (в Україні таке право в чоловіків і жінок наступає однаково — при досягненні 60-ти років), але не пізніше, ніж у 70 років.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/C9rKRlo або QR-кодом і виконайте тести до § 17 «Пенсії».

Кейси

Кейс 17.1. За даними таблиці визначте, хто має право на пенсію за віком?

Особи	Варіант 1		Варіант 2		Варіант 2	
	Вік	Стаж	Вік	Стаж	Вік	Стаж
Чоловіки	60	27	62	31	68	25
Жінки	55	33	67	25	60	32

Задачі

Задача 17.1. Ірина Чапленко має щокварталу сплачувати внески в сумі 2000 грн до недержавного пенсійного фонду, щоб через 20 років отримувати додаткову пенсію. Наприкінці кожного року на її внески нараховується інвестиційний прибуток 11%. Порахуйте суму накопичених грошей за цей час.

Запитання для самоперевірки

1. Які є види пенсій в солідарній системі пенсійного забезпечення та хто їх отримує?
2. Чи вигідно сплачувати пенсійні внески в недержавний пенсійний фонд?

Самостійна робота

1. Проаналізуйте, як змінилася кількість пенсіонерів і середній розмір призначеної місячної пенсії в Україні.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/E04t9wu або QR-кодом й ознайомтеся з додатками АЖ і АЗ, у яких подано інформацію щодо кількості пенсіонерів та середнього розміру місячної пенсії в Україні.

РОЗДІЛ 4.

ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА КРЕДИТ

§ 18. ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА БОРГ
§ 19. ВАРТІСТЬ КРЕДИТУ
§ 20. ОБИРАЄМО КРЕДИТНУ ПРОПОЗИЦІЮ
§ 21. КРЕДИТНІ ПРОДУКТИ

§ 18. ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА БОРГ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке кредит, висловлювати судження щодо переваг і недоліків кредитування, уміти на практиці визначати, чи доцільно позичати гроші на різні види цілей та за різного рівня доходів і витрат, розрізняти умови кредитування юридичних та фізичних осіб, знати про права й обов'язки кредитодавця і позичальника / позичальниці, усвідомлювати, як не допустити заборгованість.

Основні терміни і поняття

Кредит, позика, онлайн-позика, споживчий кредит, кредитодавець, позичальник / позичальниця, кредитні агенти і брокери, кредитний борг.

18.1. Сутність кредиту та позики

В українській мові використовують слова «кредит», «позика» й інші, які схожі за смисловим наповненням, але відрізняються за практичним втіленням їх змісту. З одного боку, вони означають певну суму грошей, які надаються однією особою іншій за умови їх повернення. З іншого боку, кредит ніколи не буває безоплатний й оформити його можна тільки в фінансових установах, тоді як позику характеризує отримання в тимчасове користування, крім грошей, матеріальних цінностей.

Запам'ятайте

Кредит — це певна сума, яку передають у користування на певний період за певну плату. Позика, крім грошей, може стосуватися передання якихось речей і не передбачати отримання плати.

Якщо предметом позики є якісь матеріальні цінності, то її можна порівняти з безкоштовною орендою. Грошова позика використовується у побуті у разі нестачі грошей до зарплати або потребі в дороговартісній покупці. Зазвичай в кредиті укладають договір, де зазначають суму відсотків, яку необхідно повернути додатково до того, що позичили, а позика між людьми може бути без плати. Її умовою є повернення певної суми або якоїсь речі, бо інакше це буде боргом.

Кредити та грошові позики можна класифікувати за таким ознаками: строками використання (до 1 року — короткострокові, до 3 років — середньострокові, понад 3 роки — довгострокові); способами забезпечення (забезпечені заставою, гарантовані банком або третьою особою); методами надання (у разовому порядку, із завчасно зумовленою датою надання, згідно з потребою); строками погашення (після закінчення періоду, достроково на вимогу кредитора або за заявою позичальника / позичальниці, на виплат).

Таблиця 4.1

Ознаки кредиту та їх характеристика

Ознаки	Характеристика
Поверненість	Повернення позичальником / позичальницею усієї суми грошей або матеріальних цінностей
Строковість	Чітко обумовлений період користування грошима або матеріальними цінностями
Платність	Встановлення плати за користування взятими в борг грошима або матеріальними цінностями
Цільове призначення	Визначення цілі, на які будуть позичені гроші або матеріальні цінності
Забезпеченість	Встановлення заходів, які гарантують повернення грошей або матеріальних цінностей у визначений строк

Цікаво

З розвитком діджиталізації набули поширення онлайн-позики. Для їх отримання треба мати платіжну картку, куди будуть переказані безготівкові гроші. Позичальник / позичальниця заповнює анкету на веб-сайті або в мобільному додатку фінансової компанії. Вона перевіряє дані та протягом певного періоду (від 1 години до 1 доби) повідомляє рішення. Онлайн-позики надаються до 1 місяця, а повернення грошей відбувається через списання суми позики та відсотків з платіжної картки позичальника / позичальниці.

18.2. Кредитування фізичних осіб

Фізичні особи можуть отримати кредити на різні цілі (купівля квартири або будинку, закриття боргу за іншим кредитом тощо), найпопулярнішим серед яких є споживчий кредит (купівля побутової техніки, ремонт квартири тощо). Це певна сума, яку надають споживачу / споживачці (може бути тільки фізична особа) на придбання товарів для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою та незалежною професійною діяльністю.

Запам'ятайте

Споживчий кредит — це певна сума, яку надають фізичній особі на придбання певних товарів.

Часто до надання споживчих кредитів залучають кредитних посередників (агенти і брокери). Кредитний агент — це фізична особа, фізична особа-підприємець або юридична особа, яка діє від імені та в інтересах кредитодавця і виконує частину його обов'язків за договором про споживчий кредит. Кредитним

брокером є юридична особа або фізична особа-підприємець, яка від свого імені в інтересах кредитодавця здійснює за винагороду посередницьку діяльність у сфері споживчого кредитування.

Рис. 4.1. Відмінності між кредитними агентами і брокерами

Споживчі кредити належать до бланкових. Їх видають під зобов'язання кредитодавця повернути борг, а забезпеченням є щомісячні доходи. Розрахунок їх загальної вартості здійснюється шляхом підсумовування розміру кредиту та загальних витрат: відсотки за користування споживчим кредитом; платежі за послуги кредитного посередника; комісії й інші обов'язкові платежі за додаткові та супутні послуги кредитодавця, пов'язані з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту.

Запам'ятайте

Кредитодавець — це банк або будь-яка інша фінансова установа, яка має право надавати кредити.

До укладення договору про споживчий кредит кредитодавець має оцінити кредитоспроможність споживача / споживачки, враховуючи строк, на який надається споживчий кредит, суму кредиту, доходи споживача / споживачки, мету отримання кредиту, інформацію щодо виконання споживачем / споживачкою зобов'язань за кредитними операціями, також зобов'язання перед іншими кредитодавцями. Оцінка кредитоспроможності споживача / споживачки здійснюється на підставі інформації, надану споживачем / споживачкою, й отриманої з інших джерел.

Зверніть увагу

За допомогою функції =NPER(rate;PMT;PV) програмного продукту Microsoft Excel можна розрахувати термін погашення споживчого кредиту. Наприклад, якщо фізична особа взяла кредит на купівлю кухонного комбайна вартістю 8200 гривень під 18% річних та погодилися щомісяця виплачувати по 500 гривень, то на це піде близько 19 місяців. Формула для розрахунку буде така: =NPER(18%/12;-500;8200), де: rate — 18%/12; PMT — -500; PV — 8200.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/Q2EcTkB або QR-кодом й ознайомтеся з прикладом розрахунку в програмному продукті Microsoft Excel.

18.3. Кредитування юридичних осіб

Для започаткування та ведення бізнесу юридичні особи можуть використати різні джерела пошуку грошей: витратити власні заощадження; запропонувати вкласти іншим особам, тоді вони будуть співзасновниками бізнесу або інвесторами; взяти кредит на певний період під відсотки. Кредитодавці можуть надавати кредити всім юридичним особам незалежно від їх галузевої приналежності, статусу, форми власності, за наявності можливостей своєчасного повернення кредиту і сплати відсотків.

Рис. 4.2. Джерела залучення грошей для бізнесу

Для отримання кредиту юридичній особі треба звернутися до кредитодавця із заявою. У ній зазначаються характер кредитного договору, сума кредиту, мета використання грошей, строки погашення і форми забезпечення. Крім того, йому надається техніко-економічне обґрунтування кредитного заходу, розрахунок економічного ефекту від його реалізації й інші документи (фінансова звітність, документи, які обґрунтовують необхідність отримання кредиту і гарантують повернення у зв'язку з нерентабельністю діяльності).

Започаткування та ведення бізнесу пов'язані з ризиками. Щоб їх уникнути, кредитодавець надає кредит за наявності гарантії платоспроможної юридичної особи або поручительства іншого кредитодавця, під заставу належного юридичній особі майна й інші гарантії. Із цією метою кредитодавець аналізує і вивчає діяльність юридичної особи, визначає її кредитоспроможність, прогнозує ризик неповернення кредиту і приймає рішення про надання або відмову в наданні кредиту.

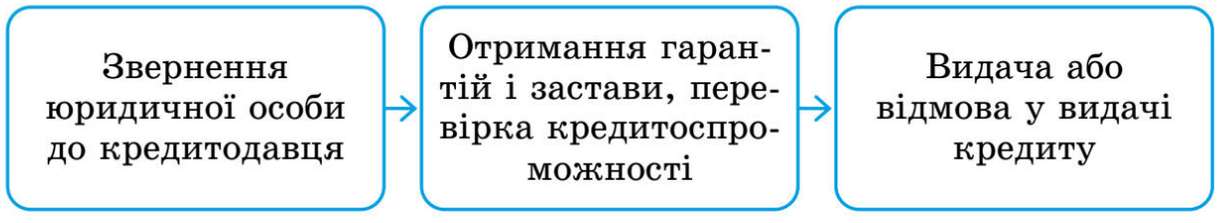

Рис. 4.3. Дії щодо отримання кредиту юридичною особою

Основними критеріями, за якими здійснюють оцінку кредитоспроможності юридичної особи, є: забезпеченість власними

грошима не менш ніж на 50% усіх витрат; репутація (дотримання ділової етики, договірної та платіжної дисципліни); оцінка продукції, яка випускається, наявність замовлення на її реалізацію (попит на продукцію, конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках); економічна кон'юнктура (перспективи розвитку і наявність джерел коштів для здійснення капіталовкладень).

18.4. Захист прав позичальників

Кредитний договір передбачає права та обов'язки кредитодавця і позичальника / позичальниці. Кредитодавець зобов'язується надати гроші позичальникові / позичальниці у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник / позичальниця — їх повернути і сплатити відсотки. У разі недотримання умов договору кредитодавець має право розірвати його і стягнути кредит зі сплатою штрафу. Серед прав позичальників є можливість відмови від договору, дострокове повернення грошей та перенесення строків погашення кредиту.

Таблиця 4.2

Обов'язки і права кредитодавця та позичальників

Зобов'язання	Кредитодавець	Позичальник / позичальниця
Обов'язки	Надати кредит позичальнику / позичальниці в розмірі та на умовах, установлених договором	Використати кредит на зазначені у договорі цілі; забезпечити повернення одержаного кредиту та сплату нарахованих відсотків у встановлені строки
Права	Перевіряти рівень кредитоспроможності та цільове використання кредиту; у разі недотримання умов договору розірвати його, стягнути кредит і штраф; дозволяти пролонгацію кредиту; за згодою позичальника / позичальниці змінювати відсоткову ставку	Протягом 14 календарних днів з дня укладення договору відмовитися від нього; достроково розірвати договір, повністю повернувши кредит та відсотки за користування ним; клопотатися щодо перенесення строків погашення кредиту у випадку фінансових ускладнень

Відповідно до законодавства, позичальник / позичальниця має право протягом 14-ти календарних днів з дня укладення кредитного договору відмовитися від нього без пояснення причин, у тому числі в разі отримання ним грошей. Для цього протягом 7-ми календарних днів з дати подання письмового повідомлення про відмову від договору повертаються гроші кредитодавцю та сплачуються відсотки за період з дня їх одержання до дня повернення. Позичальник / позичальниця не має сплачувати інші платежі через відмову від кредиту, до того ж їх вимагання кредитодавцем є незаконним.

Також позичальник / позичальниця має право в будь-який час повністю або частково достроково повернути кредит, у тому числі шляхом збільшення суми періодичних платежів. Тоді сплачуються відсотки за користування кредитом та вартість усіх послуг, пов'язаних з обслуговуванням і погашенням кредиту, за період фактичного користування кредитом. Кредитодавцю забороняється встановлювати будь-яку плату, пов'язану з достроковим поверненням кредиту.

18.5. Важливість контролю за рівнем заборгованості

Отримання кредиту потребує прийняття обґрунтованого рішення. Воно характеризує обов'язок позичальника / позичальниці повернути у встановлені кредитним договором строки основну суму кредиту й сплатити відсотки за користування ним. Також умовами договору може передбачатися здійснення позичальником / позичальницею інших платежів, пов'язаних з отриманням, обслуговуванням та погашенням кредиту, як на користь кредитодавця, так і третіх осіб (страхові платежі, платежі за послуги оцінювачів, нотаріусів тощо).

Запам'ятайте

Кредитний борг — це не повернута у встановлені кредитним договором строки основна сума кредиту та відсотки за користування ним.

Якщо визначені кредитним договором платежі не здійснюються, здійснюються несвоєчасно або в неповному обсязі, то кредитодавець може пред'явити вимогу позичальнику / позичальниці про сплату штрафу та пені. У разі невиконання позичальником / позичальницею обов'язків, установлених договором щодо забезпечення повернення кредиту, а також у разі втрати або погіршення стану наданого в заставу майна, яке залишається в користуванні позичальника / позичальниці, кредитодавець має право вимагати достроково повернути кредит.

Тому для прийняття рішення про отримання кредиту позичальник / позичальниця має оцінити необхідність його отримання та проаналізувати фінансову спроможність своєчасно погашати борг. Для цього необхідно розрахувати, яку суму грошей з обсягу фактичних доходів (зарплата, соціальна допомога від держави, плата за оренду земельної ділянки тощо) і обов'язкових витрат (купівля їжі та одягу, плата за комунальні послуги, інтернет, мобільний зв'язок, проїзд в автобусі тощо) буде спрямовано на повернення кредиту.

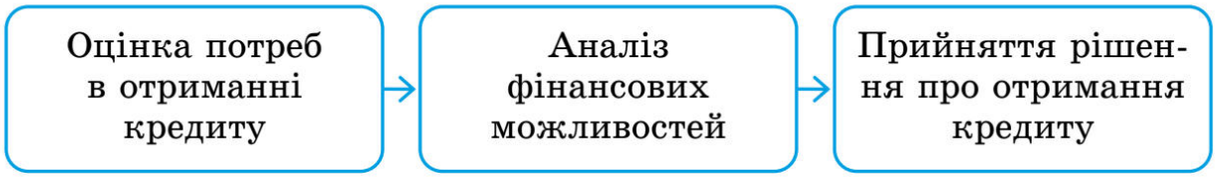

Рис. 4.4. Дії щодо прийняття рішення про отримання кредиту

Розглядаючи можливість отримання кредиту в іноземній валюті, потрібно бути особливо уважним. Адже протягом усього строку дії кредитного договору позичальник / позичальниця наражається на валютні ризики. Вони виникають внаслідок того, що, отримуючи доходи в гривнях, потрібно забезпечувати виконання своїх зобов'язань у тій іноземній валюті, у якій визначено заборгованість за кредитом. Це означає, що для повернення кредиту слід купувати іноземну валюту, курс якої може зростати.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/Q9rKUHu або QR-кодом і виконайте тести до § 18 «Запозичення та борг».

Кейси

Кейс 18.1. Оцініть необхідність отримання кредиту у вашій сім'ї (купівля квартири, автомобіля, побутової техніки тощо) і проаналізуйте фінансову спроможність своєчасно погасити борг.

Задачі

Задача 18.1. Ірина Чапленко на сайті фінансової компанії побачила рекламу онлайн-позики: «10000 грн під 1% у день без

комісії». Порахуйте, яку суму їй треба віддати, якщо б гроші позичила на 1 рік?

Задача 18.2. Доходи сім'ї Чапленків у січні становили 18500 грн, витрати — 17940 грн; у лютому доходи — 18100 грн, витрати — 19800 грн; у березні доходи — 19820 грн, витрати — 21300 грн; у квітні доходи — 16410 грн, витрати — 17970 грн; у травні доходи — 17500 грн, витрати — 17320 грн; у червні доходи — 20860 грн, витрати — 22100 грн; у липні доходи — 18100 грн, витрати — 19420 грн; у серпні доходи — 19530 грн, витрати — 20970 грн; у вересні доходи — 17600 грн, витрати — 18510 грн; у жовтні доходи — 19420 грн, витрати — 17200 грн; у листопаді доходи 18940 грн, витрати — 16970 грн; у грудні доходи — 20120 грн, витрати — 19430 грн. Визначте, у який період їм краще взяти споживчий кредит на пів року з сумою щомісячних платежів 550 грн?

Задача 18.3. Ірина Чапленко позичила у своєї подруги Вікторії 12500 грн й через фінансові труднощі не повернула. Установіть суму боргу, якщо гроші Ірина обіцяла віддати через пів року у доларах за курсом 35,7 грн і доплатити 20 дол. США.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/A2ED1vg або QR-кодом і розв'яжіть додаткову задачу до § 18 «Запозичення та борг».

Запитання для самоперевірки

1. Які відмінності між кредитом і позикою?
2. У чому полягає сутність добрих і поганих причин для кредиту?
3. Які фінансові установи надають кредити, а які — ні?
4. Перелічіть основні цілі, на які можуть отримати кредити фізичні особи.
5. Які особливості має кредитування юридичних осіб?
6. Чому треба контролювати рівень кредитної заборгованості?

Самостійна робота

1. Розкрийте етичні аспекти, пов'язані з отриманням кредиту.
2. Змоделюйте процес отримання кредиту з дотриманням прав й обов'язків кредитодавця та позичальника / позичальниці.

§ 19. ВАРТІСТЬ КРЕДИТУ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке вартість кредиту, як оцінюються умови кредитних продуктів щодо їхньої вартості, розуміти, якими можуть бути витрати позичальника / позичальниці, пов'язані з отриманням кредиту, визначати реальну річну відсоткову ставку за кредитом, розуміти різницю між ануїтетною та диференційованою системою погашення кредиту.

Основні терміни і поняття

Кредит, відсотки за кредит, фіксована і змінна відсоткові ставки, одноразова та щомісячна комісії, вартість кредиту, реальна річна відсоткова ставка, кредитні канікули.

19.1. Платежі на користь кредитодавця та платежі за послуги інших осіб

За використання кредитних грошей позичальник / позичальниця має сплатити відсотки (нараховуються в кінці строку або на непогашену основну суму кредиту впродовж строку його користування), комісії й інші обов'язкові платежі за супровідні послуги кредитодавця (обслуговування кредитної заборгованості, розрахунково-касове обслуговування і юридичне оформлення), кредитного посередника та третіх осіб (страхові та податкові платежі, біржові збори, платежі за послуги державних реєстраторів, нотаріусів та інших осіб).

Нарахування відсотків за користування кредитом може здійснюватися різними методами. Якщо строк кредиту вимірюється в місяцях, то формула для розрахунку простих відсотків така:

$$SI=C\cdot\frac{R\cdot M}{100\cdot 12},$$

де: C — сума кредиту, R — річна відсоткова ставка; M — кількість місяців користування кредитом. Якщо строк кредиту вимірюється в днях — формула така:

$$SI=C\cdot\frac{R\cdot D}{100\cdot 365},$$

де: D — кількість днів користування кредитом; 365 — кількість днів у році.

Наприклад, якщо взяти 100 тисяч гривень у кредит під 15% річних на пів року, то за методом простих відсотків їх сума наприкінці строку складе 7500 гривень (100000·(15·6):

:(100·12)=7500). За тих же умов, але строк кредиту вимірюється в днях (за пів року з 1 січня по 30 червня налічується 181 день), сума відсотків буде становити 7438,4 гривень (100000·(15·181):(100·365)=7438,4). Другий спосіб нарахування відсотків за користування кредитом дає змогу отримати точніший результат.

Зазвичай погашення кредиту відбувається не наприкінці строку, а частинами (відсотки за певний період нараховують на непогашену суму кредиту, тобто ту, яка була в користуванні в позичальника / позичальниці протягом такого періоду). Тоді спочатку визначають суму кредиту (100 тисяч гривень під 15% річних на пів року), яку необхідно повернути в місяць: 100000:6=16666,7. Далі — розраховують відсотки за перший місяць: 100000·(15·1):(100·12)=1250, за другий місяць: (100000−−16666,7)·(15·1):(100·12)=1041,7, за третій місяць: (100000−−16666,7−16666,7)·(15·1):(100·12)=833,3 тощо. Загальна сума відсотків за кредитом буде становити 4374,9 гривень (1250++1041,7+833,3+624,9+416,7+208,3=4374,9).

Кредитодавці можуть запропонувати кредит з фіксованою або змінною відсотковою ставкою. Перша — є постійною за весь строк кредиту. Друга — збільшується або зменшується, її ще називають плаваючою відсотковою ставкою. Наприклад, якщо взяти 100 тисяч гривень у кредит на пів року зі змінною відсотковою ставкою 12% річних протягом перших 3 місяців і 18% річних протягом наступних 3 місяців, то розрахунок буде такий: 100000·(12·3):(100·12)=3000, 100000·(18·3):(100·12)=4500, 3000+4500=7500.

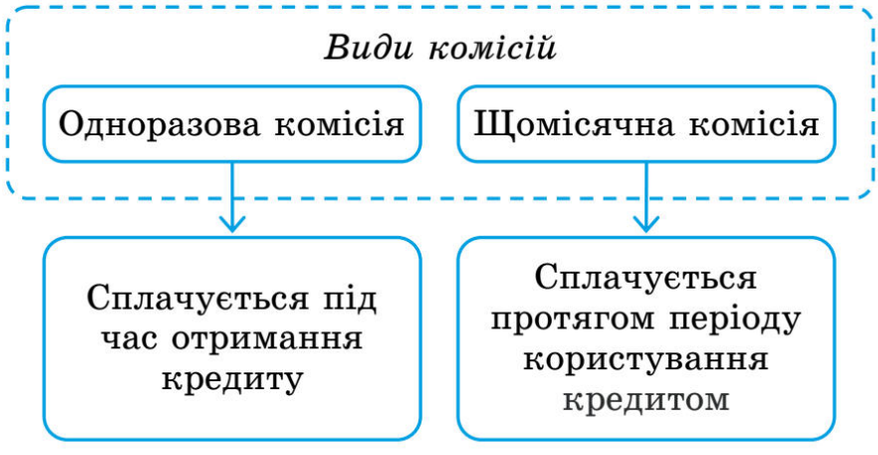

Рис. 4.5. Відмінності між одноразовою і щомісячною комісією

Крім сплати відсотків за кредит, можуть передбачатися одноразова (сплачується під час отримання кредиту) і щомісячні комісії (сплачуються протягом періоду користування кредитом). Комісію розраховують як певну фіксовану суму або відсоток від

суми кредиту. Наприклад, якщо в кредиті на суму 100 тисяч гривень на пів року встановлена комісія за надання кредиту 80 гривень і комісія за обслуговування кредиту 0,01%, то загалом треба віддати 380 гривень (100000·0,05%=50, 50·6=300, 80+ +300=380).

У попередньому прикладі базою розрахунку комісії була основна сума кредиту, тому щомісяця вона становила фіксовану суму 50 гривень. Але щомісячна комісія може розраховуватися й від непогашеної суми кредиту. Тоді спочатку визначають суму кредиту, яку необхідно повернути на місяць: 100000:6=16666,7. Далі — розраховують комісію за перший місяць: 100000· ·0,05%=50, за другий місяць: (100000−16666,7)·0,05%=41,7, за тертій місяць: (100000−16666,7−16666,7)·0,05%=33,3 тощо. Загальна сума комісії буде становити 174,8 гривень (50+41,7+ +33,3+24,9+16,6+8,3=174,8).

У деяких випадках під час укладення кредитного договору позичальник / позичальниця має сплатити за певні послуги. Йдеться про послуги страхових компаній (страхування життя позичальника / позичальниці або майна, яке передається у заставу), оцінювачів (оцінка вартості застави, як-от квартири, будинку та автомобіля), нотаріусів (нотаріальне посвідчення документів, які потрібні для оформлення кредиту) й інших осіб. Вони не входять до розрахунку загальних витрат за кредитом і розміру реальної річної відсоткової ставки.

19.2. Розрахунок загальної вартості кредиту та реальної річної відсоткової ставки

Перед тим як прийняти рішення про отримання кредиту, позичальник / позичальниця має знати загальну вартість кредиту. Її розраховують як суму загального розміру кредиту (певна сума грошей, надана позичальнику / позичальниці) і загальних витрат за кредитом, пов'язаних з його отриманням, обслуговуванням та поверненням, також відсотки за користування кредитом, комісії й інші обов'язкові платежі за супровідні послуги кредитодавця, кредитного посередника і третіх осіб (страхові, податкові та інші платежі).

Реальну річну відсоткову ставку розраховують за такою формулою:

$$C=\sum_{t=1}^{n}\frac{F_t}{(1+R)},$$

де C — чиста сума кредиту, тобто певна сума, яку кредитодавець видає позичальнику / позичальниці на певний період; R — реальна річна відсоткова ставка; ∑ — знак суми; t — порядковий номер періоду дії кредитного договору (місяць або день); n — загальна залишкова кількість періодів дії договору (місяців або днів) на дату розрахунку; F_t — певна сума, яку позичальник / позичальниця сплачує кредитодавцю, кредитному посереднику і третім особам (по-іншому називається потоком).

Чиста сума кредиту визначається як різниця між загальним розміром кредиту і сумою всіх платежів позичальника / позичальниці за супровідні послуги за кредитом на дату його видачі, також комісії та інші обов'язкові платежі за супровідні послуги кредитодавця, кредитного посередника і третіх осіб. До потоку належать платежі в погашення основного боргу за кредитом, відсотки за користування ним, комісії й інші обов'язкові платежі за супровідні послуги кредитодавця, кредитного посередника та третіх осіб.

Зверніть увагу

Обчислення загальної вартості кредиту та реальної річної відсоткової ставки здійснюється в таблиці. Наприклад, якщо особа купила товар у споживчий кредит на суму 100 тисяч гривень, то через рік треба повернути 136551 гривень. При цьому реальна річна відсоткова ставка буде становити 44,12%. Для її розрахунку використовується функція XIRR програмного продукту Microsoft Excel за даними щодо дати здійснення платежів та суми платежів за розрахунковий період.

19.3. Погашення кредиту

Позичальник / позичальниця може обрати один з методів погашення кредиту. Перший — ануїтетна система, в якій позичальник / позичальниця протягом періоду дії кредитного договору виплачує кредит рівними частинами. Другий — диференційована система, в якій спочатку позичальник / позичальниця платить більше, далі сума зменшується. Ануїтетна система дає змогу виплачувати однакову суму весь строк, в той час як погашення кредиту за диференційованою системою дешевше, тому її обирають частіше.

Цікаво

Кредитні канікули — це відстрочення платежів за кредитом на певний період. Вони бувають з повною (позичальник / позичальниця припиняє виплати за кредитом, а кредитодавець не нараховує штрафи) або частковою відстрочкою платежу (позичальник / позичальниця виплачує частину суми для того, щоб довести свою кредитоспроможність) і з перерахунком суми кредиту за рахунок конвертації валют (якщо кредит був у доларах, то конвертується в гривні).

Таблиця 4.3

Обчислення загальної вартості кредиту та реальної річної відсоткової ставки

Дата видачі кредиту та здійснення платежів	Кількість днів у розрахунковому періоді	Чиста сума кредиту та сума платежу за розрахунковий період, грн	Види платежів за кредитом:												Реальна річна відсоткова ставка, %	Загальна вартість кредиту, грн
			сума кредиту за договором	відсотки за користування кредитом	Платежі за додаткові та супутні послуги:											
					кредитодавця				посередника		третіх осіб					
					за обслуговування кредитної заборгованості	розрахунково-касове обслуговування	комісія за надання кредиту	інші послуги	комісійний збір	інша плата за послуги кредитного посередника	послуги нотаріуса	послуги оцінювача	послуги страховика	інші послуги третіх осіб		
01.05			100000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
30.06	30	4000	102200	6200	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
31.07	31	4088	101332	3220	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
31.08	31	4053	100471	3192	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
30.09	30	4018	99516	3063	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
31.10	31	3980	98671	3135	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
30.11	30	3946	97733	3008	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
31.12	31	3909	96903	3079	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
31.01	31	3876	96080	3053	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
28.02	28	3843	94971	2734	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
31.03	31	3798	94164	2992	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
30.04	30	97036	0	28716	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
	365	136551	100000	36551	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	44,12	136551

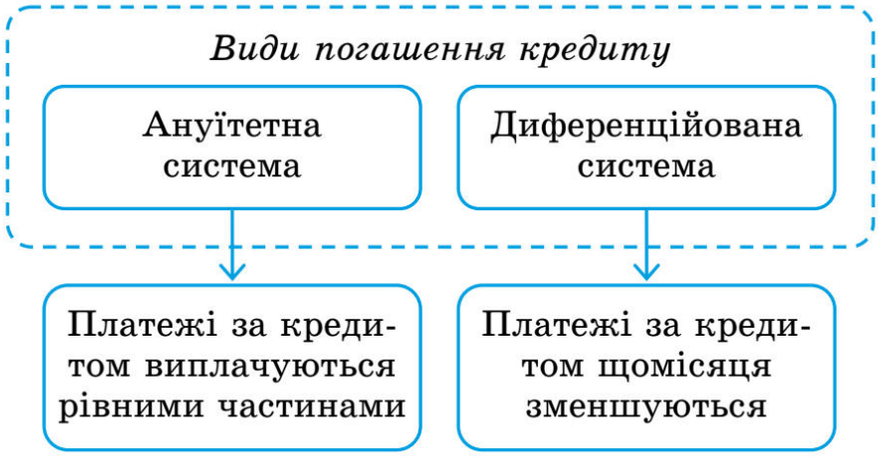
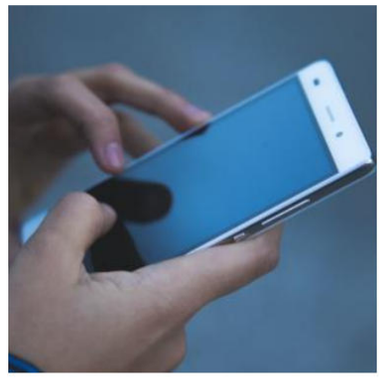

Рис. 4.6. Відмінності між ануїтетною і диференційованою системою погашення кредиту

Серед різних способів погашення кредиту позичальник / позичальниця може обрати оплату в касі, терміналі самообслуговування або мобільному додатку (підключивши автоматичний платіж за кредитом, кредитодавець щомісячно здійснюватиме погашення платежу шляхом переказу грошей з карткового рахунка). Якщо грошей недостатньо, сума, яка надійшла, погашає вимоги кредитодавця в такій послідовності: у першу чергу сплачуються прострочена сума кредиту та відсотків; у другу чергу — сума кредиту та відсотки; у третю чергу — штрафи.

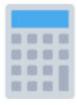
Способи погашення кредиту позичальником / позичальницею

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/59rKAdw або QR-кодом і виконайте тести до § 19 «Вартість кредиту».

Кейси

Кейс 19.1. Порівняйте пропозиції кількох кредитодавців (купівля квартири, автомобіля, побутової техніки тощо).

Задачі

Задача 19.1. Сім'я Чапленків для ремонту дачного будинку взяла два кредити: перший — 65 тис. грн під 18% річних з 1 березня по 16 червня; другий — 35 тис. грн під 20% річних з 8 серпня по 20 листопада. Установіть, яку загальну суму відсотків вони заплатять, а також чи не дешевше їм обійшовся кредит в сумі 100 тис. грн під 15% річних з 1 березня по 20 листопада?

Задача 19.2. Колега Ірини Чапленко Оксана хоче купити диван, який в магазині коштує 21 тис. грн. Банк запропонував їй кредит на 1 рік під 0,3% на місяць. Одноразова комісія становить 2% від суми кредиту, а щомісячні платежі за супровідні послуги — 140 грн. Визначте, у скільки обійдеться Оксані купівля дивана в кредит?

Задача 19.3. Андрій Чапленко разом зі своїм другом Іваном для створення бізнесу з надання послуг таксі хочуть взяти кредит на купівлю 10-ти автомобілів (вартість кожного автомобіля становить 500 тис. грн) на 6 місяців. За однакової відсоткової ставки 19% річних один банк пропонує комісію за надання кредиту 300 грн і щомісячну комісію за обслуговування кредиту 0,05% (базою розрахунку є основна сума кредиту), інший — комісію за надання кредиту 100 грн і щомісячну комісію за обслуговування кредиту 0,1% (базою розрахунку є непогашена сума кредиту). Порахуйте, у якому банку сума комісії буде меншою?

Запитання для самоперевірки

1. Які є платежі на користь кредитодавця та платежі за послуги інших осіб?
2. Як здійснюють нарахування відсотків за користування кредитом?
3. Як розраховують загальну вартість кредиту та реальну річну відсоткову ставку?

Самостійна робота

1. Змоделюйте різні способи погашення кредиту.

§ 20. ОБИРАЄМО КРЕДИТНУ ПРОПОЗИЦІЮ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете орієнтуватись у змісті паспорта споживчого кредиту та кредитного договору щодо їх відповідності законодавству й інтересам позичальника / позичальниці, розуміти, як кредитодавець оцінює кредитоспроможність і кредитну історію, висловлювати судження щодо прав і обов'язків позичальників, у тому числі при достроковому поверненні кредиту або невиконанні своїх зобов'язань, усвідомлювати відповідальність, яку несе позичальник / позичальниця у випадку неповернення кредиту в строк.

Основні терміни і поняття

Кредит, паспорт кредиту, кредитний договір, кредитоспроможність, кредитна історія, бюро кредитних історій, неустойка, штраф, пеня, колекторська компанія.

20.1. Паспорт кредиту

Перед прийняттям рішення про отримання кредиту порівнюються пропозиції різних кредитодавців і вибирають найкращу з них. Для цього позичальник / позичальниця може попросити в кредитодавця паспорт кредиту. Він надається безоплатно за спеціальною формою та має паперовий вигляд або вигляд електронного документа. З огляду на появу нових кредитних продуктів й зміни умов кредитування, у паспорті кредиту повинна бути зазначена дата надання інформації і термін її актуальності.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/q04yrUz або QR-кодом й ознайомтеся з додатком АИ, у якому подано інформацію щодо форми паспорта кредиту.

Інформація, подана в паспорті кредиту, повинна викладатися українською мовою шрифтом одного розміру і типу в одному форматі друку (за бажанням вона може бути надана електронною поштою). При цьому забороняється обмежувати позичальника / позичальницю в часі для ознайомлення з інформацією й у будь-який спосіб ускладнювати її прочитання, у тому числі шляхом друкування шрифтом меншого розміру, ніж основний текст, злиття кольору шрифту з кольором фону і закреслювання.

20.2. Кредитна історія

Укладенню кредитного договору передує аналіз кредитної історії позичальника / позичальниці. Це сукупність інформації про особу, відомостей про виконання нею зобов'язань за кредитами й іншої відкритої інформації. В Україні збором, зберіганням і використанням кредитної історії займаються спеціальні

установи — бюро кредитних історій. Їх користувачами можуть бути банки, небанківські фінансові установи та суб'єкти господарської діяльності, які продають товари з відстроченням платежу або надають майно в кредит.

Запам'ятайте

Кредитна історія — це сукупність інформації про особу, відомостей про виконання нею зобов'язань за кредитами й іншої відкритої інформації.

Кредитна історія містить таке: відомості про позичальника / позичальницю та попередній кредит (сума кредиту, вид валюти, строк кредитного договору, розмір погашеної суми, дата виникнення боргу, його розмір і стадія погашення); інформацію про особу з державних реєстрів й інших баз даних публічного користування (наявність заборгованості за податками, рішення судів, що стосуються виникнення боргу і майнового стану); дані про операції з інформацією, яка складає кредитну історію (дата оновлення кредитної історії та найменування кредитодавця, який її надав, тощо).

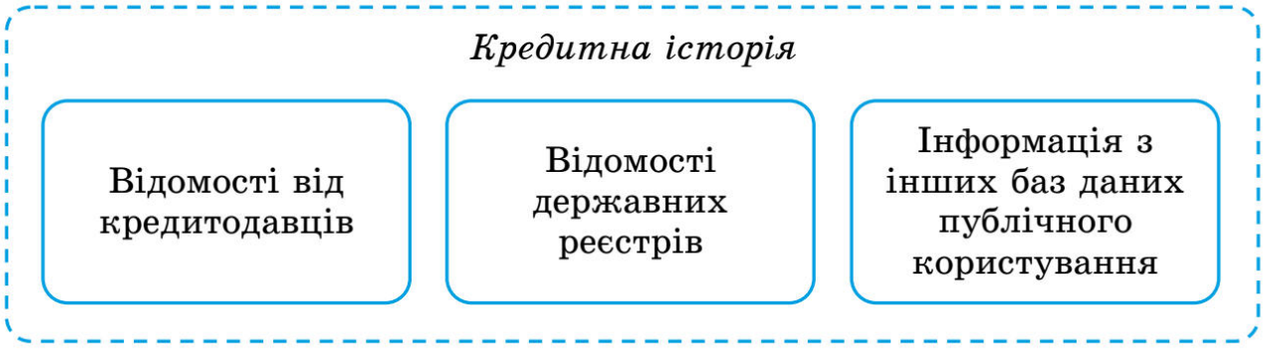

Рис. 4.7. Джерела формування кредитної історії

Збирання інформації та формування кредитної історії здійснюють за певним алгоритмом. Після того як укладено кредитний договір, кредитодавець звертається до позичальника / позичальниці для отримання письмової згоди на збирання інформації про кредитну історію. Далі — кредитодавець надсилає інформацію про себе та позичальника / позичальницю до бюро кредитних історій. Не пізніше 2-ох робочих днів після її отримання бюро кредитних історій вносить інформацію щодо кредитної історії позичальника / позичальниці.

Цікаво

Бюро кредитних історій створюється у формі господарського товариства зі статутним капіталом не менше 5 мільйонів гривень. У назві бюро обов'язково зазначають слова «бюро кредитних історій». Слова «бюро кредитних історій» та похідні від них дозволяється використовувати в назві тільки тим юридичним особам, діяльністю яких є виключно ведення кредитних історій.

Бюро кредитних історій надає інформацію з кредитних історій у формі кредитних звітів у письмовій формі у паперовому вигляді або у вигляді електронного документа. Причому інформація, яка в них міститься, не є банківською таємницею. Кредитодавці можуть запросити отриманням кредитних звітів у разі звернення позичальника / позичальниці до них з метою укладення кредитного договору. Надання кредитних звітів або будь-яких послуг, пов'язаних з веденням, обробленням й аналізом інформації, що складає кредитну історію, є платною послугою.

20.3. Кредитний договір та процедура його укладення

Кредитним договором є цивільно-правовий документ, за яким кредитодавець зобов'язується надати кредит у розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник / позичальниця — повернути кредит і сплатити відсотки за користування ним. Перед його підписанням ретельно вивчають зміст, зокрема суму і строк, на яку може бути виданий кредит, реальну річну відсоткову ставку. Договір не повинен містити умови, значення яких незрозумілі й можуть тлумачитися по-різному.

Запам'ятайте

Кредитний договір — це цивільно-правовий документ, за яким кредитодавець зобов'язується надати кредит у розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник / позичальниця — повернути кредит і сплатити відсотки.

У кредитному договорі має зазначатися: інформація про кредитодавця, кредитного посередника та позичальника / позичальницю; тип кредиту, його загальний розмір, порядок та умови надання, строк, на який надається; види забезпечення наданого кредиту; відсоткова ставка за кредитом, її тип; реальна річна відсоткова ставка та загальна вартість кредиту; порядок повернення кредиту та сплати відсотків; інформація про наслідки прострочення виконання зобов'язань зі сплати платежів; порядок дострокового повернення кредиту.

Кредитний договір укладають у письмовій формі у паперовому вигляді або у вигляді електронного документа. Кожна сторона отримує по одному примірнику договору з додатками до нього. Примірник паперового договору, який належить позичальнику / позичальниці, передається одразу після підписання сторонами. Примірник договору, укладеного у формі електронного документа, надсилають на електронну адресу або якимось іншим способом з використанням контактних даних, зазначених позичальником / позичальницею.

Для укладення кредитного договору позичальник / позичальниця надає запит кредитодавцю, який перевіряє кредитоспроможність на підставі інформації, отриманої з офіційних джерел, зокрема з бюро кредитних історій. Якщо кредитоспроможність позичальника / позичальниці відповідає встановленим вимогам, відбувається підписання договору двома сторонами, що означає погодження зі всіма його умовами і прийняття зобов'язань щодо їх виконання, а саме: повернення у встановлені строки суми кредиту та сплати усіх платежів.

Цікаво

Класифікація позичальників на групи для оцінки їхньої кредитоспроможності та рівня кредитного ризику здійснюється за допомогою кредитного скорингу (походить від англійського слова «score» і перекладається як «бал»). Він використовується для кредитних карток, споживчих позик, автокредитування та іпотеки. Маючи базу даних, так званих, «поганих» кредитів, кредитодавцець за допомогою кредитного скорингу може виявити фактори, що впливають на здатність клієнта / клієнтки повернути борг.

Укладення кредитного договору може бути пов'язано з необхідністю отримання позичальником / позичальницею супровідних послуг. Їх надання потребує укладення додаткових договорів, а саме: договору оцінки майна позичальника / позичальниці з метою визначення кредитоспроможності; договору страхування та інших договорів, що укладаються для забезпечення виконання кредитного договору; договору відкриття банківського рахунку, необхідного для отримання або обслуговування кредиту; договору надання нотаріальних послуг.

20.4. Умови дострокового повернення кредиту

Позичальник / позичальниця має право достроково повернути кредит. У такому разі кредитодавець повинен відкоригувати зобов'язання позичальника / позичальниці та надати новий графік платежів. Йому забороняється встановлювати будь-яку плату, пов'язану з достроковим поверненням кредиту, і відмовляти в прийнятті платежу. Відтак позичальник / позичальниця сплачує відсотки за користування кредитом та вартість усіх послуг, пов'язаних з отриманням, обслуговуванням і погашенням кредиту, тільки за період фактичного користування.

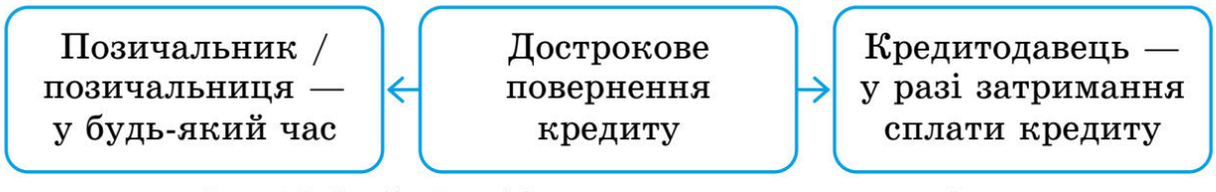

Рис. 4.8. Особливості дострокового повернення кредиту

Право вимагати повернення кредиту, строк виплати якого ще не настав, має й кредитодавець. Це право настає тоді, коли позичальником / позичальницею затримано сплату частини кредиту або відсотків щонайменше на 1 календарний місяць, а за іпотекою — щонайменше на 3 календарні місяці. Для цього кредитодавець у письмовій формі повинен повідомити позичальника / позичальницю про таку затримку із зазначенням дій, необхідних для усунення порушення, а також строку, протягом якого вони мають бути здійснені.

20.5. Відповідальність позичальників у випадку неповернення кредиту в строк

Позичальник / позичальниця у випадку неповернення кредиту в строк має заплатити кредитодавцю неустойку, якою є штраф та пеня. Загальна сума штрафу та пені не може перевищувати половини суми, одержаної за кредитним договором, і не може бути збільшена за домовленістю сторін (якщо розмір кредиту не перевищує розміру мінімальної заробітної плати, то загальна сума штрафу та пені не може перевищувати розміру подвійної суми, одержаної за договором).

Запам'ятайте

Неустойка — це певна сума, яку боржник має заплатити кредитодавцю у разі порушення своїх зобов'язань за кредитним договором.

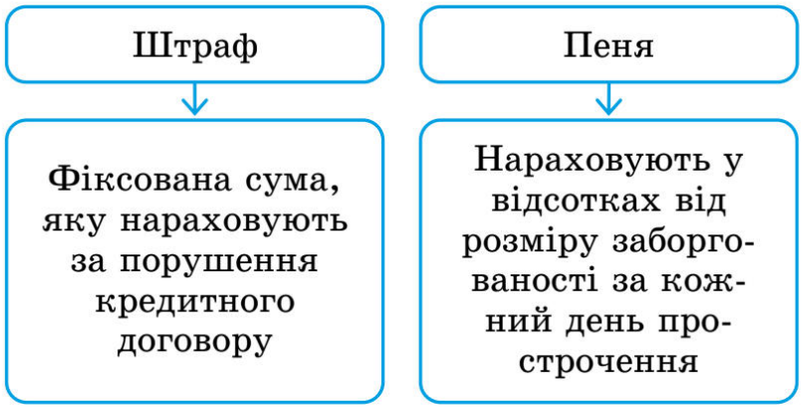

Рис. 4.9. Відмінності між штрафом і пенею

У випадку порушення умов кредитного договору деякі кредитодавці можуть застосовувати додаткові заходи. Одним з них є так зване «м'яке стягнення боргу», яке передбачає телефонні дзвінки або надсилання SMS-повідомлень з нагадуванням про суму боргу. Це можуть роботи як співробітники кредитодавця, так і колекторської компанії, до якої він звертається, коли позичальник / позичальниця не реагує на вимоги щодо повернення кредиту та відсотків за ним.

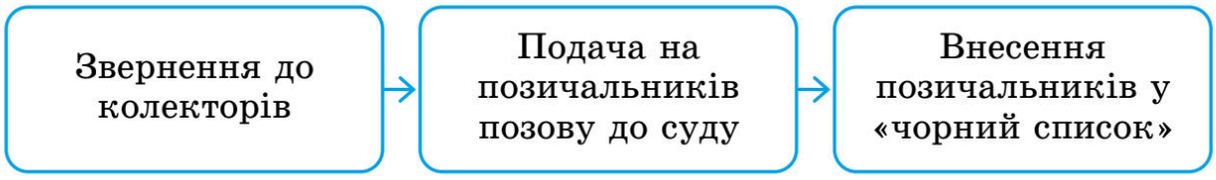

Рис. 4.10. Дії у випадку неповернення кредиту в строк

Ще одним заходом є подача на позичальника / позичальницю позову до суду. Тоді стягнення боргу передають до виконавчої служби. Вона може заарештувати банківські рахунки, вилучити та виставити на публічні торги майно, а виручені гроші направити на погашення кредиту. Насамкінець кредитодавець має право внести позичальника / позичальницю в «чорний список», що означає заборону на отримання кредиту в майбутньому (інформація надходить в бюро кредитних історій, що ускладнить отримання кредиту в інших кредитодавців).

Цікаво

У законодавстві не передбачено кримінальну відповідальність за неповернення кредиту та відсотків за ним. Утім, в Кримінальному Кодексі України є стаття 190, яка передбачає відповідальність за шахраювання при отриманні кредиту. Вона настає тоді, коли позичальником / позичальницею навмисне подано кредитодавцю підроблений паспорт, довідки з місця роботи та про доходи.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/k9rKHtb або QR-кодом і виконайте тести до § 20 «Обираємо кредитну пропозицію».

Кейси

Кейс 20.1. Ознайомтеся з формою паспорта кредиту та заповніть її в частині інформації, що стосується кредитодавця і позичальника / позичальниці.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/q04yrUz або QR-кодом й ознайомтеся з додатком АИ, у якому подано форму паспорту кредиту.

Задачі

Задача 20.1. Сім'я Чапленків вирішила купити квартиру за 1 млн 250 тис. грн в іпотечний кредит під 4% річних на 20 років

з щорічною комісією за обслуговування кредиту 0,001% (базою розрахунку є непогашена сума кредиту). Сума їхнього першого внеску становить 500 тис. грн. Порахуйте, які будуть витрати за іпотечним кредитом у разі дострокового погашення через 10 років?

Задача 20.2. Андрій Чапленко разом зі своїм другом Іваном для купівлі 10-ти автомобілів таксі взяли кредит у банку на суму 5 млн грн під 19% річних на 6 місяців. Утім через фінансові труднощі заборгували повернення кредиту та відсотків за ним на 3 місяці. Установіть, яку суму неустойки вони мають заплатити, якщо за порушення кредитного договору передбачено штраф 3% від суми боргу і пеню — 0,01% від розміру заборгованості за кожний день прострочення?

Задача 20.3. Друг Андрія Чапленка Віталій відкрив мережу станцій з ремонту велосипедів. Дохід від однієї станції в місяць становить 37000 грн, витрати — 32500 грн; дохід від другої станції — 41300 грн, витрати — 44150 грн; дохід від третьої станції — 46800 грн, витрати — 41200 грн. Порахуйте, чи прибутковим є бізнес, якщо щомісяця він виплачує кредит в сумі 4700 грн?

Зверніть увагу

Спочатку визначають фінансовий результат діяльності кожної станції з ремонту велосипедів і загалом, тобто був прибуток або збиток. Якщо отриманий результат більший за суму кредиту, значить бізнес прибутковий і навпаки.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке паспорт кредиту і для чого його використовують?
2. За яким порядком здійснюється збирання інформації та формування кредитної історії?
3. Яка процедура укладення кредитного договору?
4. За яких умов позичальники можуть достроково повернути кредит?
5. Яку відповідальність несуть позичальники у випадку неповернення кредиту в строк?

Самостійна робота

1. Охарактеризуйте показники, за допомогою яких можна оцінити кредитоспроможність позичальників.

§ 21. КРЕДИТНІ ПРОДУКТИ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати різні види кредитних продуктів для фізичних та юридичних осіб, уміти на практиці визначати найбільш прийнятний вид кредитного продукту для потреб позичальника / позичальниці, усвідомлювати необхідність отримання додаткових та супутніх послуг третіх осіб, розуміти правила користування кредитною карткою.

Основні терміни і поняття

Продаж товарів на виплат, кредитна картка, кредит на придбання нерухомості, овердрафт, кредит на розвиток бізнесу, банківські гарантії.

21.1. Продаж товарів на виплат

Під час дороговарісних покупок (телевізор, холодильник, смартфон тощо) не кожен може заплатити всю суму одразу. Тому часто продавці пропонують товари на виплат, приймаючи оплату за товар частинами протягом певного періоду. При цьому мають виконуватися такі умови: перша — товар передається покупцеві після оплати ним першого внеску, який називається завдатком; друга — з покупця можуть стягнути відсотки за надання послуги з розстрочення платежу; третя — право власності на товар переходить від продавця до покупця після кінцевого розрахунку.

Запам'ятайте

Продаж товарів на виплат — це вид споживчого товарного кредиту, за якого покупець оплачує вартість товару частинами.

Продаж товарів на виплат

Товар передається покупцеві за умови внесення завдатку	З покупця можуть стягнутися відсотки за надання послуги	Право власності на товар переходить після розрахунку

Рис. 4.11. Умови продажу товарів на виплат

Продаж товарів на виплат здійснюється особам, які мають постійний дохід незалежно від їхнього місця проживання. Обравши товар, покупець пред'являє продавцю паспорт і довідку для придбання товарів на виплат. Вони укладають договір купівлі-продажу товарів на виплат, відповідно до якого продавець зобов'язується передати обумовлений товар, а покупець провести розрахунки у строки і в розмірах, передбачених договором.

Договір між продавцем і покупцем, який здійснюватиме оплату товару шляхом відрахувань з зарплати або стипендії, складають у трьох примірниках: перший — залишається у продавця, другий — передається покупцеві, третій — підприємству або навчальному закладу, де видано довідку. Під час продажу товарів на виплат можуть як нараховуватися, так і не нараховуватися відсотки. Законодавство надає можливість продавцю включити до договору купівлі-продажу товарів на виплат плату за розстрочення платежу, але не зобов'язує його це робити.

Цікаво

Довідка для придбання товарів на виплат видається особам, які перебувають у трудових відносинах з підприємством або навчаються в навчальному закладі не менш як 3 місяці та постійно отримують заробітну плату або стипендію. Підприємства та навчальні заклади можуть видавати тільки одну довідку. Наступна довідка може бути видана за умови проведення розрахунку за товари, які були придбані на виплат за раніше одержаною довідкою.

Сума розстрочки не має перевищувати розміру тримісячної зарплати або стипендії покупця в разі продажу товарів з розстроченням платежу на пів року, шестимісячної — з розстроченням платежу на 1 рік, дванадцятимісячної — з розстроченням платежу на 2 роки. У разі коли вартість товарів перевищує граничну суму розстрочки, під час отримання товарів різниця повинна бути сплачена покупцем шляхом внесення готівки до каси продавця або шляхом безготівкового перерахування грошей.

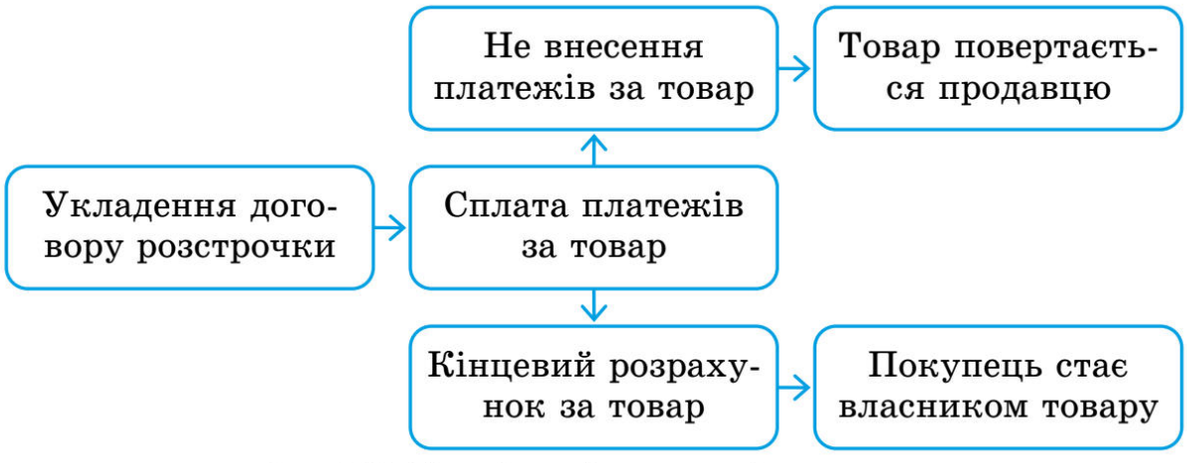

Рис. 4.12. Дії щодо продажу товарів на виплат

Продаж товарів на виплат та внесення чергових платежів здійснюють за цінами, які діють на день продажу. При цьому наступна зміна цін на товари, продані на виплат, не тягне за собою перерахунку. Якщо придбаний товар виявився неналежної якості або покупець вимагає розірвати договір через підвищення ціни на товар, то розрахунки проводяться виходячи з його

вартості на час пред'явлення вимоги. Гроші, сплачені за товар, повертаються покупцеві в день розірвання договору, але не пізніше ніж протягом семи днів.

Товари, які можна купити на виплат

Право власності на товари, передані в розпорядження покупця, переходить до нього тільки після кінцевого розрахунку (до того часу є власністю продавця). Якщо покупець не здійснив у встановлений договором строк черговий платіж за проданий на виплат товар, то продавець має право вимагати повернення проданого товару. Також за несвоєчасне внесення платежів за придбані на виплат товари з покупців стягується штраф у розмірі, який попередньо обумовлюється в договорі.

21.2. Кредитна картка

Кредитна картка — це вид платіжної картки (у розмовній мові вживається слово «кредитка»), яка видається банком для оплати товарів у борг. Виготовляється зі спеціального пластику за однаковим розміром і може мати різні ступені захисту. На ній розміщуються безготівкові гроші, які мають таку ж цінність, як і паперові купюри та металеві монети, та можуть використовуватися у будь-який зручний час за умови їх повернення та сплати відсотків. Залежно від терміну позики і суми грошей на картці, «кредитка» буває звичайною або «безлімітною».

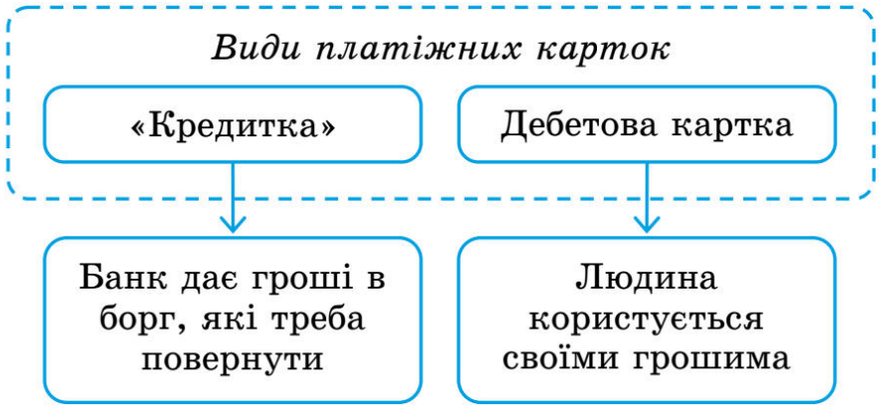

Рис. 4.13. Відмінності між кредитною і дебетовою карткою

Запам'ятайте

Кредитна картка — це картка, яку видають банки клієнтам для оплати необхідних для них товарів, придбаних у кредит.

Але це не означає, що власник / власниця кредитної картки може «тринькати» грошима, адже сума, яку слід повернути, буде значно більша. Під час видачі картки встановлюють, скільки грошей надати для позики (ліміт кредитування по кредитній картці). Деякі банки для поширення їх серед людей пропонують безкоштовне використання грошей протягом певного періоду (grace-період). Він починається з 1 числа місяця, тому що ближче до кінця місяця буде зроблена оплата карткою, то менше пільгових днів користування позикою залишиться.

Цікаво

Часто при отриманні зарплатної картки працівники банку, так би мовити, «нав'язують» кредитну картку. Навіть якщо не користуватися нею, за її обслуговування можуть стягуватися різні платежі й таким чином виникає кредитний борг. Незважаючи на те, що законодавство не забороняє такі дії (називаються «введення в оману» або англійською мовою «misselling»), проте вважаються неетичними щодо клієнтів. Відтак від отримання кредитної картки необхідно відмовитися.

На кредитній картці банк заробляє на: відсотках за її користування; обов'язковому мінімальному платежу, який повинен бути щомісячно сплачений в разі виникнення заборгованості; видачі готівки, у тому числі за рахунок власних грошей, через банкомат або касу будь-якого банку в Україні та за її межами; штрафах і пені за прострочену заборгованість; наданні виписки про стан рахунку через банкомат або термінал; SMS-інформуванні; комісії за переказ грошей за допомогою банкомата або терміналу самообслуговування; розрахунково-касовому обслуговуванні неактивного рахунку.

Зверніть увагу

За допомогою функції =PMT(rate;NPER;PV) програмного продукту Microsoft Excel можна розрахувати щомісячні платежі для погашення боргу за «кредиткою». Наприклад, якщо сума заборгованості становить 5400 гривень, ставка — 17% річних, тоді, щоб погасити борг за 2 роки, потрібно сплачувати щомісячний платіж в сумі 266,9 гривень. Формула для розрахунку буде така: =PMT(17%/12;2*12;5400), де: rate — 17%/12; NPER — 2*12; PV — 5400.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/F2EcPlv або QR-кодом й ознайомтеся з прикладом розрахунку в програмному продукті Microsoft Excel.

Кредитна картка дає змогу мати додаткову суму грошей, що зручно в разі незапланованих покупок або відсутності готівки

до отримання зарплати. Водночас слід дотримувати правил її використання. Перше — потрібно завжди повертати всю позику одразу й робити це до закінчення grace-періоду. Друге — краще не знімати готівку через банкомат або в касі банку, за що беруть комісію. Третє — для економії грошей варто встановити кредитний ліміт (максимальна сума грошей, яку можна позичити).

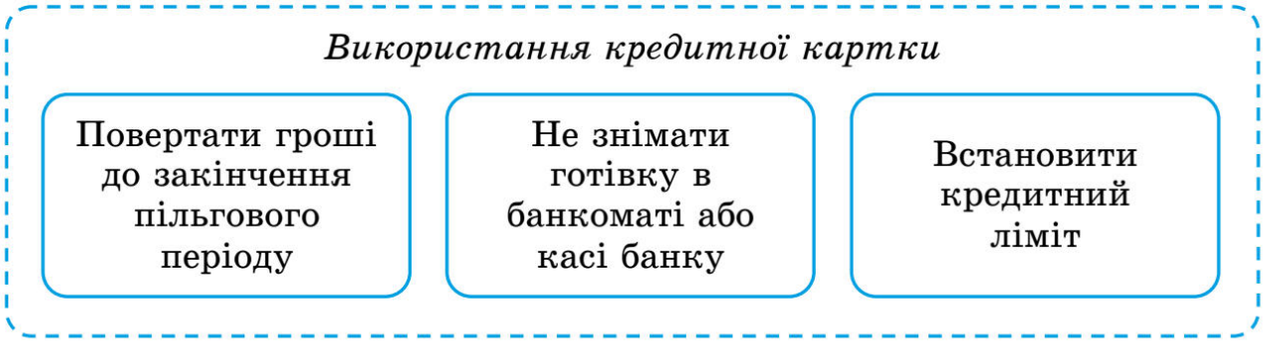

Рис. 4.14. Правила використання кредитної картки

Цікаво

Для закриття кредитної картки необхідно з'явитися в банк і дізнатися, чи є непогашений залишок по кредиту (якщо такий є, то обов'язково погасити його). Після цього кредитну картку здають у банк і пишуть заяву на закриття карткового рахунка (банк повинен видати довідку про відсутність кредитної заборгованості). Якщо дія кредитної картки закінчилася та не було звернення клієнта / клієнтки щодо закриття рахунку, то банк може перевипустити кредитну картку.

21.3. Кредит на придбання нерухомості

Кредит на придбання нерухомості називається іпотекою. Її предметом можуть бути один або кілька об'єктів нерухомого майна, як-от будинок, квартира, земельна ділянка і незавершене будівництво. Вони ж виступають заставою іпотеки. У разі неповернення грошей, застава переходить у власність кредитодавця. Поки не закінчився термін договору, можна користуватися майном (жити в будинку або квартирі, використовувати землю), але заборонено його продавати або дарувати.

Запам'ятайте

Іпотека — це кредит із заставою на нерухомість.

Рис. 4.15. Особливості надання кредиту на придбання нерухомості

Кредитодавці можуть мати різні іпотечні програми, які відрізняються розмірами і методами нарахування відсотків, періо-

дами видачі кредитів тощо. Деякі види іпотеки підтримуються державою, тобто частину відсотків або суми кредиту буде компенсовано за рахунок грошей з державного бюджету. Це стосується іпотеки для молодих сімей (надається до 35 років), військової іпотеки (призначена для військовослужбовців) і сільської іпотеки (надається людям, які хочуть жити та працювати в сільській місцевості).

Зверніть увагу

За допомогою функції =PMT(rate;NPER;PV) програмного продукту Microsoft Excel можна розрахувати щомісячні виплати за іпотекою. Наприклад, за квартиру вартістю 1 мільйон 500 тисяч гривень, взяту в іпотеку під 5% річних на 30 років, щомісяця потрібно платити по 8052,3 гривні. Формула для розрахунку буде такою: =PMT(5%/12; 30*12;1500000), де: rate — 5%/12; NPER — 30*12; PV — 1000000.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/D2EcGVF або QR-кодом й ознайомтеся з прикладом розрахунку в програмному продукті Microsoft Excel.

Об'єкти нерухомого майна, які можна купити в іпотеку

21.4. Основні кредитні продукти для юридичних осіб

Юридичним особам банк може запропонувати різні кредитні пропозиції, серед яких найпопулярнішим є овердрафт. Ним є короткостроковий кредит, який дає можливість здійснювати розрахунки в разі відсутності власних грошей на поточному рахунку для запобігання касових розривів (розрив між надходженнями і витратами). Овердрафт погашається автоматично, коли надходить достатня сума виручки на поточний рахунок.

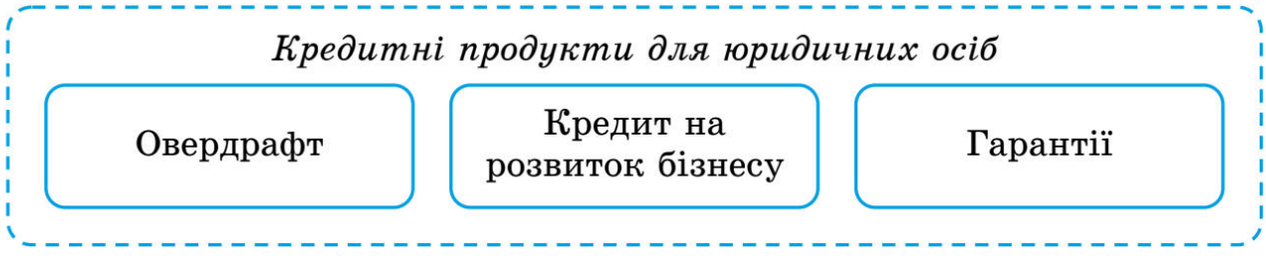

Рис. 4.16. Види кредитних продуктів для юридичних осіб

Кожен банк визначає свій максимальний ліміт овердрафту, зазвичай 40–70%. Для його розрахунку враховують середньомісячні чисті обороти за поточними рахунками (період, за який аналізують обороти для сезонного бізнесу, становить останні 12 місяців, для несезонного бізнесу — останні 3–6 місяців). Не належать до чистих оборотів: гроші від продажу валюти; надходження від продажу основних засобів; внески у статутний фонд; гроші, які надійшли в результаті розірвання договорів з третіми особами; повернення депозиту.

Цікаво

Відсоткова ставка по овердрафту залежить від терміну позики. Чим він менший, тим більша відсоткова ставка. Овердрафт ініціюється безпосередньо банком, тобто юридична особа сама не може його попросити. Якщо кредит видається з оформленням багатьох документів, що підтверджують кредитоспроможність юридичної особи, то для овердрафту досить, щоб спостерігався рух грошей на рахунку, й він надається автоматично.

Якщо юридичній особі потрібно значну суму грошей для здійснення своєї діяльності (купівля сировини, матеріалів та обладнання), вона може звернутися в банк за отриманням кредиту на розвиток бізнесу. Його надають на великі разові або поетапні витрати однією сумою або неодноразовим фінансуванням частинами, які називаються траншами. Сума кредиту може коливатися від сотні тисяч до десятків мільйонів гривень або іншої валюти. Під час його розрахунку беруть річну відсоткову ставку, яка множиться на суму й строк кредиту, і додається комісія.

Серед кредитних продуктів для юридичних осіб окремо можна виділити гарантії. Вони поділяються на гарантії платежу (зобов'язання банку виплатити певну суму грошей продавцю у разі, якщо покупець порушив умови договору та не здійснив платіж у встановлений договором термін), гарантії виконання зобов'язань (зобов'язання банку виплатити покупцеві обумовлену суму у разі невиконання продавцем своїх зобов'язань за договором) та гарантії повернення авансового платежу (зобов'язання банку виплатити авансовий платіж).

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/89rKZXq або QR-кодом і виконайте тести до § 21 «Кредитні продукти».

Кейси

Кейс 21.1. Порівняйте різні пропозиції щодо купівлі товару на виплат. Обґрунтуйте свій вибір.

Задачі

Задача 21.1. Ірині Чапленко в банку запропонували на вибір дві кредитні картки. Грошима однієї можна користуватися під 5% у місяць, другої — під 0,3% у день. Установіть, яку «кредитку» їй обрати, якщо сума позики на 3 місяці становить 10 тис. грн?

Задача 21.2. Андрій Чапленко разом зі своїм другом Іваном для розширення бізнесу з надання послуг таксі хочуть взяти кредит на купівлю 2-ох автомобілів (вартість кожного автомобіля становить 600 тис. грн) на 1 рік. Один банк запропонував ставку по кредиту 19% річних, інший банк — 10% річних на перший місяць і кожного наступного місяця вона збільшується на 1% річний. Порахуйте, де їм вигідніше брати кредит?

Задача 21.3. Ірина Чапленко протягом місяця знімала з «кредитки» 250 грн, 700 грн і 400 грн, за що беруть комісію 3%. Крім того, вона прострочила термін повернення позики в сумі 3300 грн на 5 днів, що передбачає 0,1% комісії за кожен день. Визначте суму комісії.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/X2EflGY або QR-кодом і розв'яжіть додаткові задачі до § 21 «Кредитні продукти».

Запитання для самоперевірки

1. Як здійснюється продаж товарів на виплат?
2. Як фінансово грамотно користуватися «кредиткою»?
3. Які особливості має іпотека?

Самостійна робота

1. Зіграйте гру «Кредитор і позичальники», у якій одні гравці представляють інтереси кредитодавця, а інші — позичальників.

РОЗДІЛ 5.

ЯК СЕБЕ ЗАХИСТИТИ

§ 22. ТИПИ РИЗИКІВ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ
§ 23. ВИДИ СТРАХУВАННЯ
§ 24. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА І ШАХРАЙСТВО. ФІНАНСОВІ ПІРАМІДИ
§ 25. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

§ 22. ТИПИ РИЗИКІВ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати сутність ризику та його види, характеризувати причини виникнення фінансових ризиків, робити висновки про взаємозв'язок між ризиками та дохідністю, використовувати на практиці основні способи управління фінансовими ризиками.

Основні терміни і поняття

Ризик, ризик неотримання доходів, інфляційний ризик, кредитний ризик, боргový ризик, інвестиційний ризик, депозитний ризик, валютний ризик, ризик, пов'язаний з шахрайством, схильність до ризику, управління ризиками.

22.1. Поняття та види ризиків

Ризиком є ймовірність виникнення певної події, яка може призвести до втрати чогось. Його ознаками є наявність негативних наслідків, як-от збитку, і невизначеність, яка існує за умови декількох сценаріїв розвитку подій. Невизначеність відрізняється від непередбачуваності тим, що вона й виникаючі разом з нею ризики характеризують ситуацію, коли ймовірність настання можна оцінити кількісно. Кожен ризик пропорційний очікуваним втратам, які можуть бути заподіяні певною подією, а також ймовірності її настання.

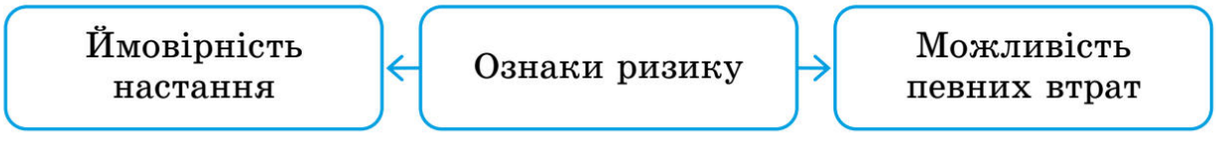

Рис. 5.1. Ознаки ризику

Техногенні ризики передбачають ймовірність виникнення негативної події техногенного характеру (аварії з викидом хімічних, радіоактивних, біологічних й інших речовин, раптове руйнування будівель, аварії на інженерних мережах, греблях, дамбах тощо). Природні ризики пов'язані з ймовірністю прояви несприятливих природних явищ (великі дощі, снігопади, морози, лісові пожежі тощо). Побутові ризики призводять до втрати здоров'я або загибелі людини в результаті нещасного випадку.

Цікаво

Для вимірювання ризику щоденних дій людини використовується показник мікроморт, згідно з яким ймовірність смерті дорівнює одній мільйонній. Кількість мікромортів на день розраховується шляхом ділення 1 мільйона на кількість днів. Якщо взяти тривалість життя 70 років, то людина витрачає 39 мікромортів на день. До дій, які збільшують ймовірність смерті приблизно на 1 мікроморт, належать вживання алкоголю, паління, стрибок з парашутом тощо.

Техногенні ризики

Природні ризики

Побутові ризики

Окреме місце в житті людини посідають фінансові ризики. До них належать ризики, пов'язані із заробітком, інфляцією, отриманням і поверненням кредиту, виникненням боргу, інвестуванням, вкладенням грошей на депозитний рахунок, проведенням валютних операцій, фінансовим шахрайством тощо. У фінансовій грамотності є таке поняття, як «ризик втраченої вигоди». Воно означає неотримання доходу через нездійснення певної фінансової операції, як-от інвестування, страхування тощо.

Таблиця 5.1

Види фінансових ризиків та їх характеристика

Види ризиків	**Характеристика**
Ризик неотримання доходів	Затримання зарплати, втрата працездатності та звільнення з роботи
Інфляційний ризик	Знецінення заощаджень, зростання цін на товари та погіршення купівельної спроможності
Кредитний ризик	Відмова в отриманні кредиту у зв'язку з поганою кредитною історією
Борговий ризик	Неповернення кредиту або матеріальних цінностей у визначений строк
Інвестиційний ризик	Втрата грошей у зв'язку з прийняттям неправильних рішень при їх вкладенні
Депозитний ризик	Неповернення частини або усієї суми депозитного вкладу у зв'язку з банкрутством банку
Валютний ризик	Втрата грошей через коливання курсу національної валюти щодо іноземних валют
Ризик, пов'язаний з шахрайством	Втрата грошей у фінансовій піраміді й інших шахрайських схемах

Своєрідною «винагородою» за взятий ризик може стати певна вигода. Як правило, з її збільшенням зростає ризик і навпаки. Наприклад, значні ризики несуть операції з майнингу,

купівлі-продажу, обміну та конвертації криптовалюти. Поряд з можливістю заробітку є ймовірність втрат через крадіжку в результаті кібератак на криптовалютні платформи, значні цінові коливання криптовалюти, неврегульованість комісійних винагород за здійснення операцій, використання шахрайських схем та інше.

22.2. Схильність до ризику

Кожна людина схильна до того чи іншого виду фінансового ризику або їх сукупності. На це впливають особливості темпераменту людини та середовище, у якому вона живе та працює. Так, холерики характеризується високою активністю, не відрізняються стриманістю і можуть різко змінювати свій емоційний стан. Вони здатні на необдумані витрати та важко йдуть на компроміс під час дороговартісних покупок. Люди із цим типом темпераменту люблять ризикувати й не прислухаються до думки інших, інвестуючи гроші в сумнівні проєкти.

Запам'ятайте

Схильність до ризику — це характеристика людини, пов'язана з такими ознаками особистості як імпульсивність, прагнення до успіху та отримання вигоди.

Серед типів темпераменту сангвінік є найбільш активним й емоційним. Такі люди можуть довго працювати над певним завданням, не втрачаючи фокусу, та легко переключаються з однієї справи на іншу, тому здатні багато заробляти. На відміну від холериків, сангвініки мають більш позитивні погляди на світ, що впливає на прийняття фінансових рішень. Їх характеризує висока опірність труднощам життя, відтак вони здатні краще переносити інфляційні, боргові, валютні ризики та пов'язані з ними втратами.

Рис. 5.2. Наслідки великого ризику

Чутливі та вразливі меланхоліки не можуть витримати сильні та тривалі подразники, викликані навіть найменшими фінансовими ризиками. Вони дуже гостро реагують на різні невдачі, викликані затриманням зарплати, зростанням цін, відмовою в отриманні кредиту, втратою грошей через валютні коливання, неповерненням боргу тощо. Зазвичай люди із цим

типом темпераменту не впевнені у своїх силах, відрізняються особливою боязкістю, тому не вкладають гроші у фінансові піраміди або інші шахрайські схеми.

Флегматик є доволі спокійним типом темпераменту. Таких людей складно роздратувати. Ззовні вони мають незворушній вигляд, відтак приймають на себе той чи інший вид фінансового ризику або їх сукупність, у них важко помітити прояв якихось емоцій. У роботі флегматики відрізняються наполегливістю, які повною мірою компенсують неспішний ритм. Подібно до сангвініків, вони добре опираються тривалим подразненням, викликаним ризиками втрати, неповернення та знецінення грошей.

22.3. Способи управління ризиками

Люди по-різному відносяться до ризиків. Одні — намагаються уникати подій, які можуть призвести до втрати чогось, інші — люблять ризикувати, сподіваючись на отримання вигоди. У будь-якому випадку ризиків не оминути, тому кожен повинен їх правильно виявляти, оцінювати ступінь небезпеки та вчасно реагувати. Цьому можна навчитися, здійснюючи управління ризиками. Ним є процес прийняття та виконання рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення негативних наслідків і мінімізацію можливих втрат.

Запам'ятайте

Управління ризиками — це процес прийняття та виконання рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення негативних наслідків і мінімізацію втрат від ризиків.

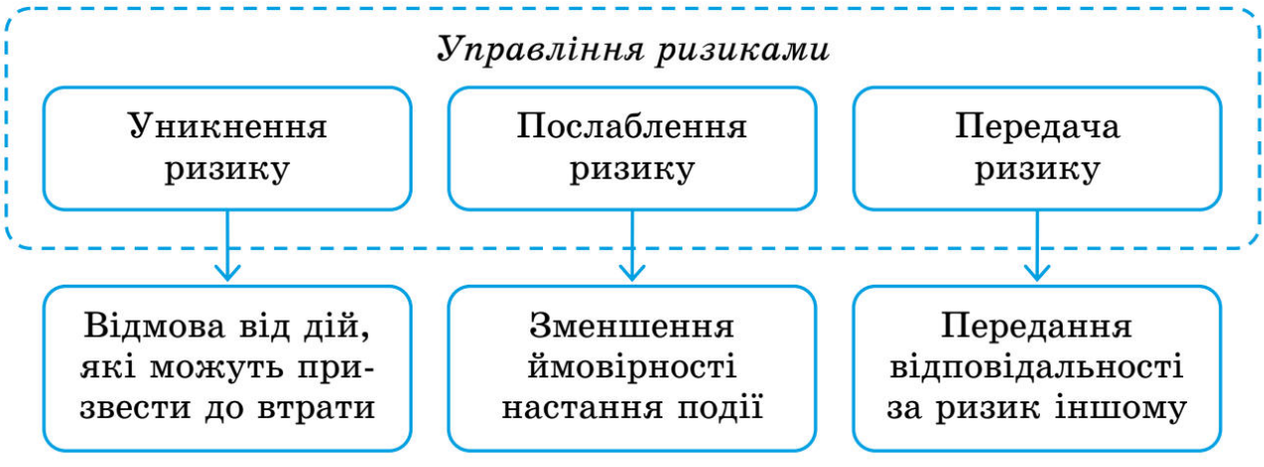

Рис. 5.3. Способи управління ризиками

На практиці використовують різні способи управління ризиками. Найкращий з них — уникнення ризику, який полягає у відмові від дій, які можуть призвести до втрати чогось (відмова від використання платіжної картки не дасть змогу вкрасти з неї

гроші кібершахраям). Якщо уникнути ризику неможливо, його можна послабити, тобто зменшити ймовірність настання певної події (прикриття клавіатури рукою при зніманні грошей з банкомата не дасть змогу дізнатися PIN-код й інші дані скімерам). Насамкінець можна передати відповідальність за ризик комусь іншому.

Бувають випадки, коли людина не може вплинути на певні події (крадіжка гаманця з певною сумою готівки та платіжними картками). Тоді необхідно прийняти ситуацію (швидше за все, гаманець не вдасться повернути й з втратою готівки доведеться змиритися) і скоригувати власні дії для мінімізації збитків (заблокувати картки в мобільному додатку або зателефонувати в банк). Також можна виконати деякі превентивні заходи (не тримати PIN-коди разом з картками, установити ліміт на зняття готівки тощо).

Зверніть увагу

Люди, які найменше схильні до ризику, вибирають депозитні вклади на вимогу, причому в межах суми, яку має повернути Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Для них банки пропонують низькі відсоткові ставки, відтак при 3% річних за рік можна отримати 184347 гривень (180000·0,03=5400, 5400·(0,18+0,015)=1053, 5400–1053=4347, 180000+4347=184347). Утім, якщо інфляція буде становити 5% (180000·1,05=189000), то це призведе до втрати грошей (184347–189000= -4653).

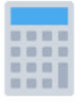
Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/m9rKNvy або QR-кодом і виконайте тести до § 22 «Типи ризиків та управління ними».

Кейси

Кейс 22.1. З переліку ризиків (ризик неотримання доходів, інфляційний, кредитний, борговий, інвестиційний, депозитний, валютний та інші ризики) в одній комірці запишіть способи їх уникнення, в другій — послаблення, у третій — передачі.

Задачі

Задача 22.1. Сім'я Чапленків відкрила депозитний вклад у банку на суму 100 тис. грн на 1 рік під 15% річних і таку ж

суму обміняла на долари за курсом 39,56 грн/дол. США. Установіть, яка фінансова операція дала більшу вигоду, якщо через 1 рік інфляція становила 6,1%, а курс долара зріс до 41,27 грн/дол. США?

Задача 22.2. Сусід Андрія Чапленка Олександр створив фінансову піраміду. У ній кожен учасник повинен щотижня вкладати по 100 дол. США, а також привести по двох нових учасників, які мають вкласти фіксовану суму 1000 дол. США й робити щотижневі внески. Визначте, за який період фінансова піраміда зможе назбирати 1 млн дол. США?

Задача 22.3. Максим Чапленко вирішив ризикнути й заробити на торгівлі криптовалютою. У січні ціна одиниці криптовалюти становила 285 грн, в лютому — 269 грн, у березні — 301 грн, у квітні — 324 грн, у травні — 321 грн, у червні — 297 грн, у липні — 392 грн, у серпні — 240 грн, у вересні — 267 грн, у жовтні — 309 грн, у листопаді — 287 грн, у грудні — 221 грн. Коли Максиму краще купити та продати 100 одиниць криптовалюти?

Зверніть увагу

Найменша ціна одиниці криптовалюти була в серпні, найбільша — у жовтні. Якщо помножити 100 одиниць криптовалюти на ціни у вказані періоди, а результати відняти, то можна дізнатися заробіток на цій оборудці. Утім, якщо купити криптовалюту в лютому та продати в липні, то дохід буде значно більший.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке ризик? Охарактеризуйте його різні види.
2. Як людина з тим чи іншим темпераментом схильна до фінансових ризиків?
3. Перелічіть способи управління фінансовими ризиками. Який з них є найбільш ефективний?

Самостійна робота

1. Проаналізуйте народні вислови та прислів'я з огляду на розкриття в них ризиків, пов'язаних з активами й пасивами, і способів управління ними.
2. Визначте схильність до фінансових ризиків себе, вашої сім'ї та друзів.

§ 23. ВИДИ СТРАХУВАННЯ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати види особистого та майнового страхування і страхування відповідальності, розуміти, як страхування дозволяє управляти ризиками, уміти на практиці обрати страхову компанію для покриття певного ризику.

Основні терміни і поняття

Страхування, страховий ризик, нещасний випадок, страхування від нещасних випадків, медичне страхування, страхування життя, страхування майна, страхування відповідальності.

23.1. Особисте страхування

Особисте страхування забезпечує захист майнових інтересів застрахованої особи, пов'язаних з її життям, здоров'ям, працездатністю й отриманням додаткової пенсії. Ця галузь страхування поділяється на страхування від нещасних випадків (тимчасова або повна втрата працездатності через певні непередбачені події), медичне страхування (втрата здоров'я у зв'язку хворобою) і страхування життя (смерть впродовж дії страхового договору, дожиття до закінчення строку дії або досягнення певного віку).

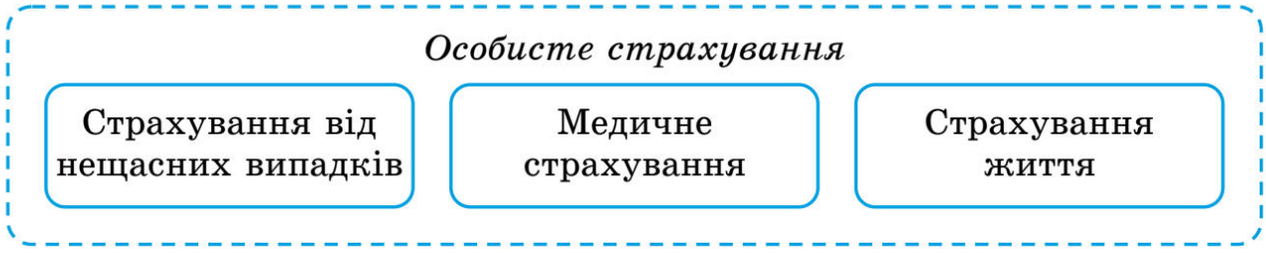
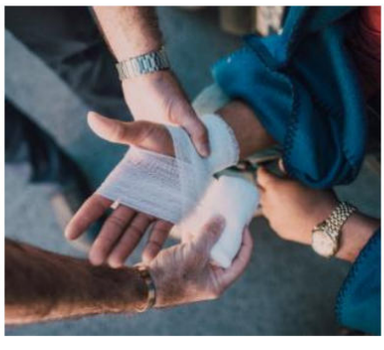
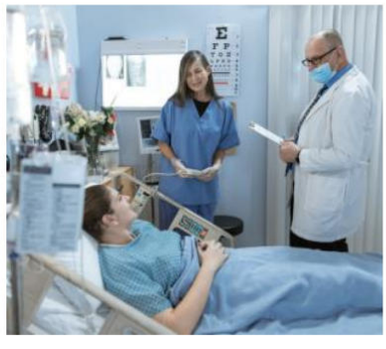

Рис. 5.4. Види особистого страхування

Страхування від нещасних випадків

Страхування здоров'я на випадок хвороби

Страхування волонтерів

Особисте страхування може бути добровільне й обов'язкове. До добровільних видів страхування належать такі: від нещасних випадків; здоров'я на випадок хвороби; волонтерів на період надання ними волонтерської допомоги; життя. Є такі

види обов'язкового страхування є: медичне; медичних та фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини; спеціалістів ветеринарної медицини; працівників пожежної охорони; спортсменів вищих категорій; від нещасних випадків на транспорті.

Зверніть увагу

Пасажири залізничного, морського, автомобільного й електротранспорту застраховані від нещасних випадків на транспорті. Страхова сума становить 6000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Страховими випадками є: загибель або смерть (виплачується 100% страхової суми); одержання травми або встановлення інвалідності (1-ша група — 90%, 2-га група — 75% та 3-тя група — 50%); тимчасова втрата працездатності (0,2% за кожну добу).

Страхування від нещасних випадків здійснюють для надання допомоги застрахованій особі в разі тимчасової або повної втрати працездатності через непередбачену подію. Кожна страхова компанія визначає свої правила страхування від нещасних випадків. Страховим договором може бути передбачено страхування за усіма й окремими ризиками (смерть застрахованої особи, встановлення їх інвалідності, травматичні ушкодження та функціональні розлади, тимчасова втрата працездатності).

Запам'ятайте

Страховий ризик — це певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки випадковості настання.

Під нещасним випадком розуміють несподівану і незалежну від волі застрахованої особи подію, яка сталася в процесі виконання нею трудових обов'язків або в побуті, внаслідок яких настав розлад її здоров'я або смерть. Такими випадками можуть бути: травматичне ушкодження; отруєння рослинами, грибами, хімічними речовинами та ліками; утоплення; укуси тварин, у тому числі, змій і комах; захворювання кліщовим енцефалітом, правцем, сказом й ботулізмом; опіки; ураження блискавкою та електричним струмом; обмороження; переохолодження.

Запам'ятайте

Нещасний випадок — це несподівана і незалежна від волі застрахованої особи подія, унаслідок якої настав розлад її здоров'я або смерть.

У правилах страхування кожна страхова компанія самостійно визначає групи ризику відповідно до виду професії. Наприклад, до 1-ої групи можуть належати офісні працівники, домогосподарки, діти до 14-ти років й інші; до 2-ої групи — керівники підприємств, вантажники, кондуктори, лікарі та інші; до 3-ої групи — водії легкових і вантажних автомобілів,

будівельники, журналісти та інші; до 4-ої групи — охоронці, судді, поліцейські та інші; до 5-ої групи — пілоти, водолази, військовослужбовці та інші.

Домогосподарка

Будівельник

Пілот

Після настання нещасного випадку застрахована особа протягом 5-ти робочих днів має звернутися до страхової компанії з вимогою про здійснення страхової виплати і надати всі необхідні документи, а саме: паспорт і реєстраційний номер облікової картки платника / платниці податків (абревіатура РНОКПП); страховий договір; документи, які підтверджують настання страхового випадку; медичну довідку з вказаним діагнозом; акт про нещасний випадок, якщо він стався на виробництві. Отриману інформацію перевіряють і страхова компанія здійснює страхові виплати.

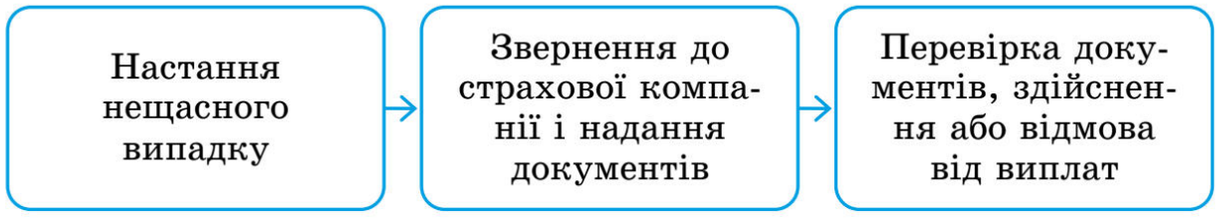

Рис. 5.5. Дії щодо виплати страхового відшкодування у разі настання нещасного випадку

Зверніть увагу

У разі настання нещасного випадку встановлюється тимчасова або повна втрата працездатності, тобто неможливість продовжувати професійну діяльність та виконувати звичні обов'язки протягом певного періоду або взагалі. Чим більша втрата працездатності застрахованої особи, тим більшу суму страхових виплат вона зможе отримати (від 50% до 90%, а 100% суми виплачується у разі смерті застрахованої особи).

Медичне страхування здійснюється для надання допомоги застрахованій особі на випадок втрати здоров'я через будь-яку причину, як-от хворобу або нещасний випадок. У правилах страхування кожна страхова компанія самостійно визначає групи ризиків. Ними можуть бути гостре або хронічне захворювання, травма й інший розлад здоров'я, що вимагає послуг медичної допомоги, спрямованої на поліпшення стану здоров'я.

На відміну від страхування від нещасних випадків, ризик смерті в цьому виді старування не передбачений.

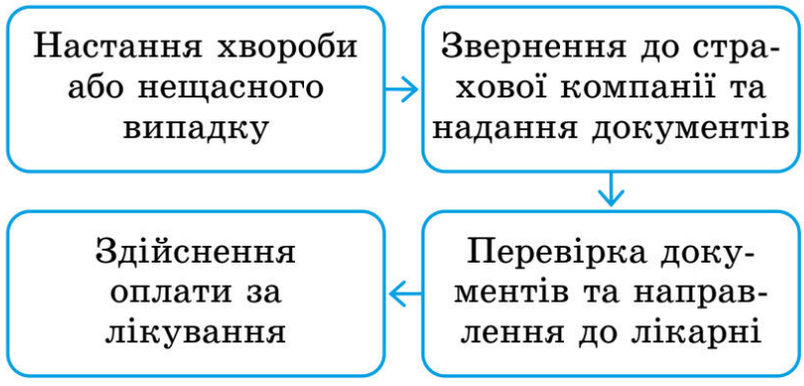

Рис. 5.6. Дії щодо виплати страхового відшкодування у разі настання хвороби

Після настання нещасного випадку застрахована особа протягом 24-ох годин має повідомити по телефону страхову компанію прізвище й ім'я, номер страхового договору, опис обставин випадку та необхідну допомогу. Далі — отримана інформація перевіряється й застрахована особа направляється до однієї з лікарень, визначених у страховому договорі. Страхова компанія здійснює страхові виплати, оплачуючи надані послуги на підставі отриманих медичних і фінансових документів.

Страхування життя передбачає здійснення страхових виплат у разі смерті застрахованої особи протягом дії страхового договору, дожиття до закінчення строку його дії або досягнення певного віку. Особливостями цього виду страхування є такі: має довгостроковий характер (20 і більше років); у разі дострокового розірвання страхового договору застрахована особа може отримати певну суму грошей; дає змогу сформувати матеріальне забезпечення після досягнення певного віку; крім застрахованої особи, страхові виплати можуть отримати вигодонабувачі.

Запам'ятайте

Вигодонабувачі — це особи, які визначені для отримання страхових виплат тоді, коли застрахована особа не буде здатна скористатися ними самостійно, зокрема у випадку її смерті.

Після настання страхового випадку застрахована особа або вигодонабувач / вигодонабувачка протягом 5-ти робочих днів має повідомити про це страхову компанію і надати такі відомості: інформацію про особу, яка повідомляє про настання випадку, та її відношення до застрахованої особи; прізвище та ім'я застрахованої особи, номер страхового договору; дату настання випадку, причини й обставини, за яких він стався. Страхова компанія протягом 20-ти робочих днів приймає рішення про визнання випадку страховим і проводить страхові виплати.

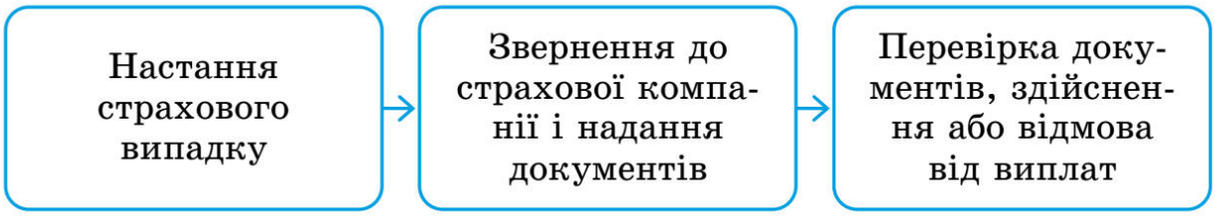

Рис. 5.7. Дії щодо виплати страхового відшкодування у разі смерті або досягнення певного віку

23.2. Страхування майна

Страхування майна забезпечує захист майнових інтересів застрахованої особи, які пов'язані з правом володіння, користування та розпорядження майном. Таким майном можуть бути будівлі, транспортні засоби, сировина, незавершене виробництво, готова продукція, вантаж, домашнє майно, тварини, врожай, видані кредити тощо. При цьому страховими ризиками є часткове пошкодження, повне знищення або втрата майна внаслідок пожежі, затоплення, падіння дерев, крадіжки тощо.

Страхування майна може бути добровільне й обов'язкове. До добровільних видів страхування належать такі: залізничного транспорту; наземного транспорту; повітряного транспорту; водного транспорту; вантажів та багажу; інвестицій; фінансових ризиків; виданих та прийнятих гарантій; сільськогосподарської продукції. Є такі види обов'язкового страхування: засобів морського та внутрішнього водного транспорту; ліній електропередач від пошкодження внаслідок впливу стихійних лих, техногенних катастроф і дій третіх осіб.

Після настання страхового випадку застрахована особа протягом 3-ох робочих днів має повідомити про це страхову компанію і надати такі відомості: заяву про настання страхового випадку; страховий договір; документи, які підтверджують збитки; фотографії пошкодженого або знищеного майна. Далі — страхова компанія з'ясовує причини страхового випадку та протягом 5-ти робочих днів визначає розмір збитків. Складається акт про страховий випадок, на підставі якого виплачують страхове відшкодування.

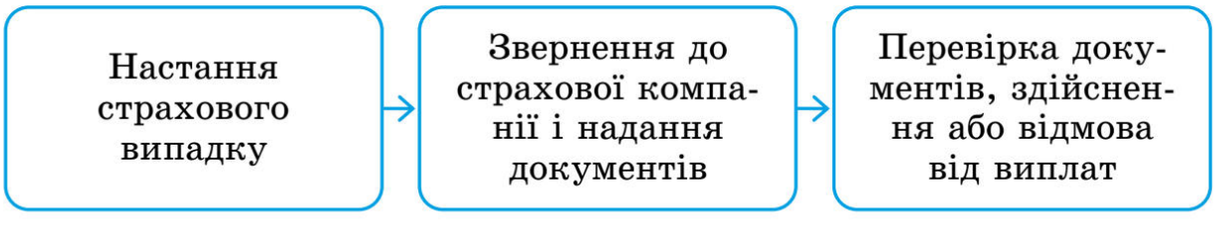

Рис. 5.8. Дії щодо виплати страхового відшкодування у разі пошкодження або втрати майна

Одним з видів майнового страхування є каско. Воно передбачає страхування автомобіля від крадіжки, пошкодження через ДТП, пожежу і стихійне лихо (град, удар блискавки та падіння дерева). Каско буває повним, яке стосується захисту майнових інтересів від усіх можливих ризиків, і частковим. Особливістю каско є те, що страхується тільки автомобіль, а не водій, пасажири і речі, які в ньому знаходяться, або інші сторони, які постраждали через ДТП.

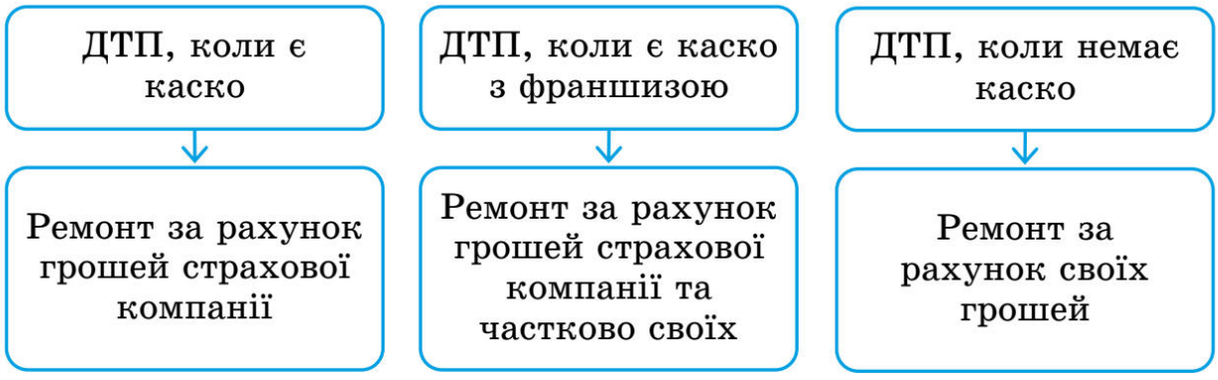

Рис. 5.9. Особливості страхового відшкодування у разі ДТП за наявності та відсутності каско

Вартість каско залежить від марки автомобіля, року випуску, вартості, місця зберігання, стажу водія, випадків участі в ДТП, періоду страхування тощо. Сплачуючи його, страхова компанія гарантує, що у разі виникнення певного випадку компенсує завдані збитки. Зекономити на страховому внеску можна за допомогою франшизи, але тоді зменшиться сума страхового відшкодування. Наприклад, якщо безумовна франшиза дорівнює 20 тисяч гривень, то після вчинення ДТП за ремонт автомобіля на суму 50 тисяч гривень 30 тисяч гривень заплатить страхова компанія, а 20 тисяч гривень — його власник / власниця.

23.3. Страхування відповідальності

Страхування відповідальності забезпечує захист перед третіми особами, які можуть зазнати збитків внаслідок дії або бездіяльності страхувальника / страхувальниці. Воно має особливості, які відрізняють його від інших видів страхування. Перша — третя особа або потерпіла сторона стає відомою після страхового випадку. Друга — страхове відшкодування отримує не страхувальник / страхувальниця, а потерпіла сторона. Третя — страхова сума визначається як обов'язковий ліміт відповідальності.

Запам'ятайте

Обов'язковий ліміт відповідальності — це певна сума грошей, у межах якої страхова компанія зобов`язана здійснити виплату страхового відшкодування.

Страхування відповідальності може бути добровільне й обов'язкове. До добровільних видів страхування належать такі: власників повітряного транспорту; власників водного транспорту; позичальника / позичальниці за непогашення кредиту. Є такі види обов'язкового страхування: власників наземних транспортних засобів; морського перевізника і виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту; суб'єктів космічної діяльності; оператора ядерної установки.

Після настання страхового випадку застрахована особа не пізніше 24-ох годин має повідомити про це страхову компанію, надати інформацію щодо випадку, який може бути кваліфікований як страховий. Далі — страхова компанія з'ясовує причини страхового випадку, протягом 2-ох робочих днів оформляє документи і визначає розмір збитків. Страхове відшкодування виплачують протягом 30-ти робочих днів у межах обов'язкового ліміту відповідальності, визначеного в страховому договорі.

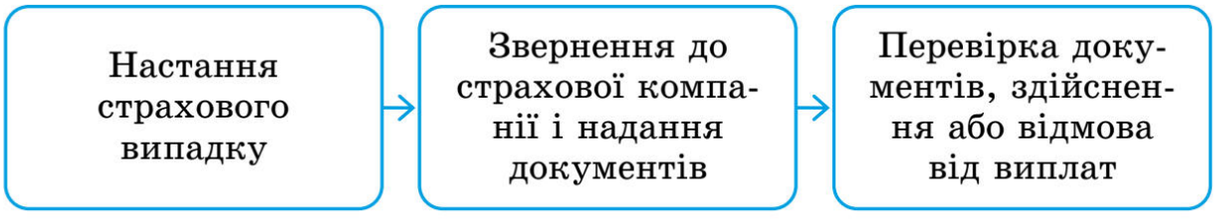

Рис. 5.10. Дії щодо виплати страхового відшкодування при страхуванні відповідальності

Одним з видів страхування відповідальності є ОСЦПВ (абревіатура слів «обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» або по-іншому «автоцивілка»). Це страхування автомобіля, здоров'я людини та майна у разі ДТП. Особливістю ОСЦПВ є те, що воно не передбачає витрати на лікування та ремонт автомобіля того, хто спричинив ДТП. Страхова компанія заплатить тільки постраждалій стороні (лікування водія та пасажирів, ремонт пошкодженого автомобіля тощо).

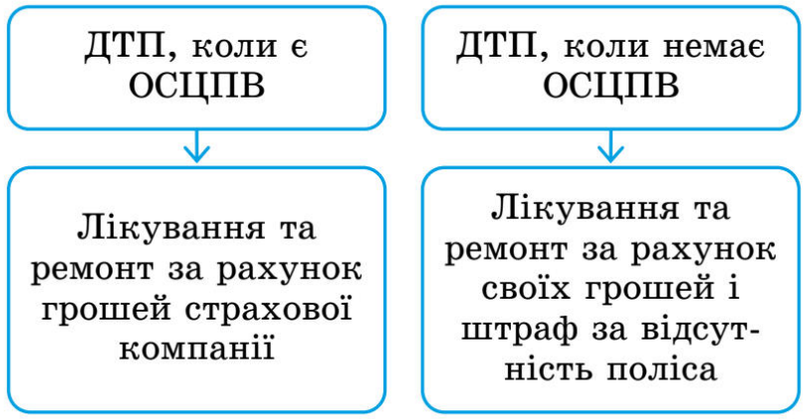

Рис. 5.11. Особливості страхового відшкодування у разі ДТП за наявності та відсутності ОСЦПВ

Максимальна сума, яку може заплатити страхова компанія за шкоду, заподіяну майну потерпілій стороні в ДТП, становить 160 тисяч гривень, а здоров'ю — 320 тисяч гривень. Якщо цих грошей буде недостатньо для повного покриття збитків, то винному в ДТП водієві доведеться доплатити різницю зі своєї кишені. До ОСЦПВ можна докупити добровільну «автоцивілку», тоді сума страхового відшкодування зросте. За відсутність поліса (документ, який підтверджує страхування) передбачено штраф у розмірі 425–850 гривень.

Цікаво

Моторне (транспортне) страхове бюро України (абревіатура МТСБУ) є об'єднанням страхових компаній, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам. Членство в ньому є обов'язковою умовою здійснення діяльності щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/59rK2Ht або QR-кодом і виконайте тести до § 23 «Види страхування».

Кейси

Кейс 23.1. В одній колонці запишіть страхові випадки, в іншій — розміри страхових виплат з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/E03EhyC або QR-кодом і розв'яжіть додатковий кейс § 23 «Види страхування».

Задачі

Задача 23.1. Автомобіль колеги Ірини Чапленко Оксани застрахований на суму 980 тис. грн. Унаслідок ДТП він був пошкоджений на 60%, подальшому ремонту не підлягає, а деякі деталі з нього були продані за 90 тис. грн. Установіть, який розмір страхового відшкодування отримає Оксана, якщо страховим договором передбачена безумовна франшиза 10%?

Задача 23.2. У результаті ДТП міжміського автобуса, у якому перебувало 23 особи, 1 особа загинула, 2 особам встановлено інвалідність 3-ої групи, 4 особи проходили лікування 12 днів та 2 особи — 18 днів. Визначте, які розміри страхових виплат отримала кожна особа або їх вигодонабувачі?

Задача 23.3. Андрій Чапленко та його друг Іван, які займаються бізнесом з надання послуг таксі, по каско застрахували 12 автомобілів. Страхова сума кожного автомобіля становить 200 тис. грн. Страхова компанія встановила такі тарифи: за пошкодження через ДТП — 2%; за пошкодження внаслідок стихійного лиха — 0,3%; за крадіжку — 4%. Порахуйте, яку суму треба заплатити за страхування автомобілів від усіх ризиків?

Зверніть увагу

Для визначення страхового платежу страхова сума одного автомобіля множиться на кількість автомобілів і на суму страхових тарифів.

Задача 23.4. Через ДТП, яку спричинив Андрій Чапленко, витрати на ремент власного автомобіля становлять 25000 грн, на лікування — 800 грн, витрати на ремонт автомобіля іншого водія — 42000 грн, на лікування — 2100 грн. Установіть суму страхового відшкодування за наявності «автоцивілки» та каско.

Задача 23.5. Страхова оцінка поля, засіяного пшеницею, становить 4 млн грн, страхова сума — 2 млн грн, страховий тариф — 0,2%. Збиток внаслідок стихійного лиха дорівнює 300 тис. грн. Визначте, який розмір страхового платежу та страхового відшкодування?

Зверніть увагу

Розмір страхового платежу дорівнює добутку страхової суми на страховий тариф, а страхове відшкодування — величині збитку.

Запитання для самоперевірки

1. Які особливості мають страхування від нещасних випадків, медичне страхування і страхування життя?

Самостійна робота

1. Визначте переваги та недоліки страхування життя, порівняно з відкриттям депозитного вкладу в банку.

§ 24. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА І ШАХРАЙСТВО. ФІНАНСОВІ ПІРАМІДИ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке шахрайство, розуміти, якими способами здійснюються шахрайські схеми, наводити приклади шахрайства на фінансовому ринку та відповідних дій зі сторони потерпілого, усвідомлювати наслідки шахрайства, у тому числі небезпеку фінансових пірамід, робити висновки про особисту відповідальність за безпеку своїх персональних даних і грошей.

Основні терміни і поняття

Шахрайство, шахрай / шахрайка, банкоматне шахрайство, телефонне шахрайство, інтернет-шахрайство, фінансова піраміда, відмивання грошей.

24.1. Поняття шахрайства

Шахрайство — це заволодіння чужими грошима або майном шляхом обману. Існує багато видів шахрайств (шахрайство з платіжними картками, телефонне шахрайство, інтернет-шахрайство, фінансова піраміда та інші), і з розвитком технологій їх кількість збільшується. Кожен може зіткнутися з ними, утім, розвиваючи фінансові знання та навики, можна себе убезпечити. Відповідно до законодавства, шахрайство є злочином, за який передбачене покарання від штрафу до тюремного ув'язнення.

Цікаво

Одним із найвідоміших шахраїв у світі був Віктор Люстіг. За свій неординарний злочин отримав прізвисько «людина, яка продала Ейфелеву вежу». Представившись французьким чиновником, він запропонував одному багатію купити Ейфелеву вежу як брухт за 500 тисяч франків. Серед інших шахрайств було обдурення людей в азартних іграх і продаж апарату для друку доларів. Не менші шахрайства вчиняв Френк Ебігнейл — відомий як прототип героя Леонардо Ді Капріо у фільмі «Спіймай мене, якщо зможеш». Свої злочини здійснював, представляючись банкіром, лікарем, пілотом тощо. Тільки за 5 років за підробленими документами він отримав 2 мільйони доларів. Відсидівши у в'язниці, зараз має агентство, де вчить, як не потрапляти «на гачок» шахраїв.

Рис. 5.12. Види фінансового шахрайства

Одним з інструментів, за допомогою якого шахраї здійснюють свої оборудки, є фальсифікація (походить від латинського слова

«falsus» і перекладається як «підроблений»). Вона означає підроблення документів для отримання певної вигоди й може використовуватися в багатьох сферах. Наприклад, шахраї з нерухомості замаються фальсифікацією для заволодіння будинком або квартирою, рейдери — для захоплення підприємства, чиновники — для крадіжки грошей з бюджету, платники податків — для ухилення від сплати податків та інше.

24.2. Різновиди шахрайських схем, їхні ознаки та способи захисту

Шахрайство з використанням банкомата називається скімінг. Він буває зовнішній (шахраї встановлюють на банкомат спеціальні пристрої, за допомогою яких крадуть дані платіжної картки) і внутрішній (шахраї інсталюють у банкомат програмне забезпечення, завдяки якому дізнаються дані платіжної картки). Для убезпечення від скімінгу слід дотримувати правил: якщо на банкоматі виявлено підозрілі пристрої, то варто знайти інший; гроші краще знімати вдень й у банкоматі, який знаходиться всередині банку; введення PIN-коду потрібно прикривати рукою, гаманцем тощо.

Запам'ятайте

Скімінг — це шахрайство шляхом зчитування даних з платіжної картки за допомогою програмного забезпечення і спеціального обладнання.

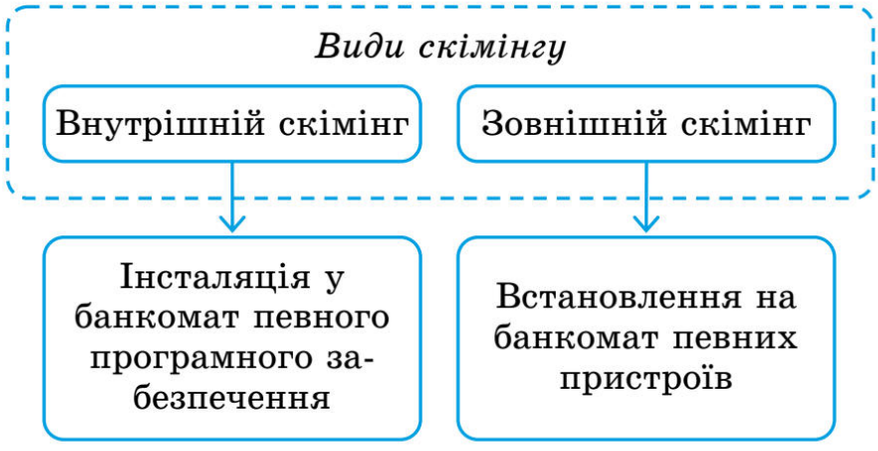

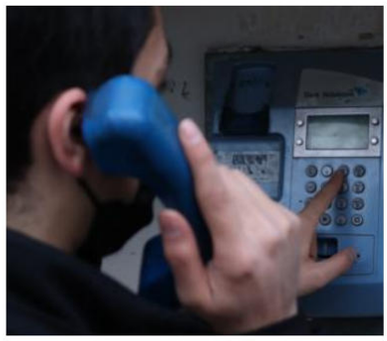
Рис. 5.13. Відмінності між внутрішнім і зовнішнім скімінгом

Здійснюючи оборудки з платіжними картками, шахраї різними способами намагаються отримати інформацію про реквізити картки. Щоб уникнути цього виду шахрайства, потрібно: не записувати PIN-код на картці та не зберігати його разом з карткою в гаманці; не називати нікому PIN-код картки, термін її дії, CVV або CVC-код; не передавати картку іншим особам (продавцю в магазині, офіціанту в кафе тощо); підклю-

чити функцію SMS-інформування про проведених операцій і стан банківського рахунку.

Банкоманте шахрайство

Телефонне шахрайство

Інтернет-шахрайство

Популярними видами телефонного шахрайства є: платна відписка від спаму — SMS із пропозицією відписатися від рекламної SMS-розсилки, для чого потрібно відправити «безкоштовне» повідомлення певного змісту, яке згодом виявляється платним; дзвінок з «поліції» — дзвінки або SMS, у яких повідомляється, що родичі або друзі потрапили в якусь біду, а для залагодження ситуації вимагаються гроші; псевдо виграш призу — дзвінки або SMS, у яких повідомляється про виграш призу, для отримання якого треба заплатити невелику суму.

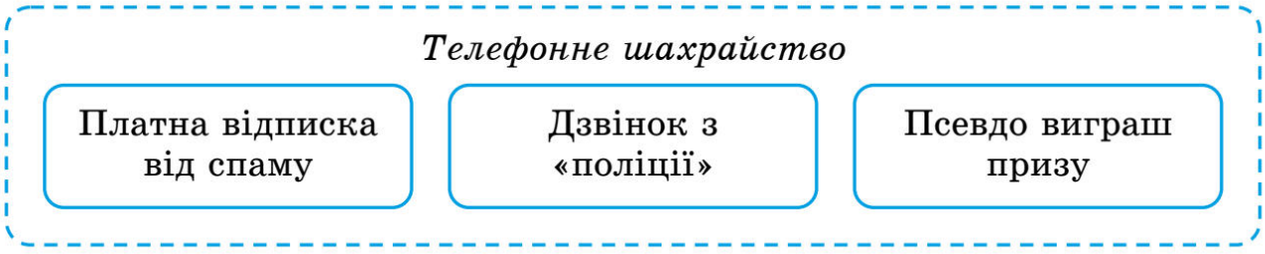

Рис. 5.14. Види телефонного шахрайства

Щоб не стати жертвою телефонних шахраїв, потрібно дотримувати таких правил. Перше — звертати увагу, з якого номера телефонують (якщо він невідомий, то ймовірність того, що хочуть «розвести на гроші», зростає). Друге — коли шахраї прикидаються родичами або друзями, рекомендується задати якесь контрольне запитання (перед цим його необхідно узгодити та запам'ятати). Третє — шахраї розраховують застати своїх жертв зненацька, тому вони можуть телефонувати пізно ввечері або вночі.

В інтернеті шахраї можуть створювати фейкові інтернет-магазини, де тільки пропонують товари для продажу, а, отримавши передоплату, інтернет-магазин закривають. Іншою шахрайською схемою є інтернет-жебрацтво, у якій шахраї просять про допомогу для хворої людини, утім банківські реквізити можуть бути змінені або такої людини немає взагалі.

Часто шахраї розсилають так звані «нігерійські листи», у яких повідомляється про отримання спадку від родичів, пошук бізнес-партнерів тощо. На такі листи не слід відповідати.

Рис. 5.15. Види інтернет-шахрайства

Через низьку фінансову грамотність багато людей бувають не тільки непідготовлені до здійснення оборудок шахраями, а й до відстоювання власних фінансових інтересів, навіть коли вже стали їхніми жертвами. Фінансова грамотність передбачає вміння особи розпоряджатися грошима з найменшими втратами та найбільшими фінансовими вигодами для себе та своєї родини. Водночас фінансово грамотні люди краще захищені від фінансових ризиків і відповідально ставляться до управління особистими фінансами.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/404ylnm або QR-кодом й ознайомтеся з додатком АК, у якому подано інформацію щодо видів шахрайств і методів їм протидії.

24.3. Фінансова піраміда як різновид шахрайства, її ознаки та ризики

Фінансова піраміда — це спосіб незаконного заробітку за рахунок залучення грошей в інших людей (учасники піраміди) під відсотки. Дохід першим учасникам виплачується грошима наступних, а згодом, коли нових учасників стає менше або немає, фінансова піраміда розпадається. Її засновники обіцяють великі відсотки, які неможливо постійно виплачувати. Таку схему приховують від людей, замість неї вигадують щось інше. Саме приховування інформації є шахрайством.

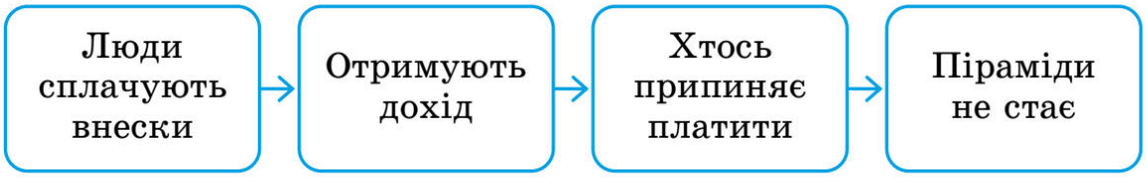

Рис. 5.16. Особливості функціонування фінансової піраміди

Вважається, що засновником цієї шахрайської схеми є італійський злочинець і аферист Чарльз Понці. Свою першу

фінансову піраміду він створив у 1919 р. у Бостоні під назвою The Securities Exchange Company. Вона видавала боргові розписки, у яких зобов'язувалася за кожні 1000 доларів через кілька місяців виплатити 1500 доларів. Фінансова піраміда розпалася влітку 1920 р. після позову до суду одного з вкладників, який не отримав свої гроші. Як виявилося, заборгованість становила 7 мільйонів доларів — і Чарльза Понці засудили на 5 років.

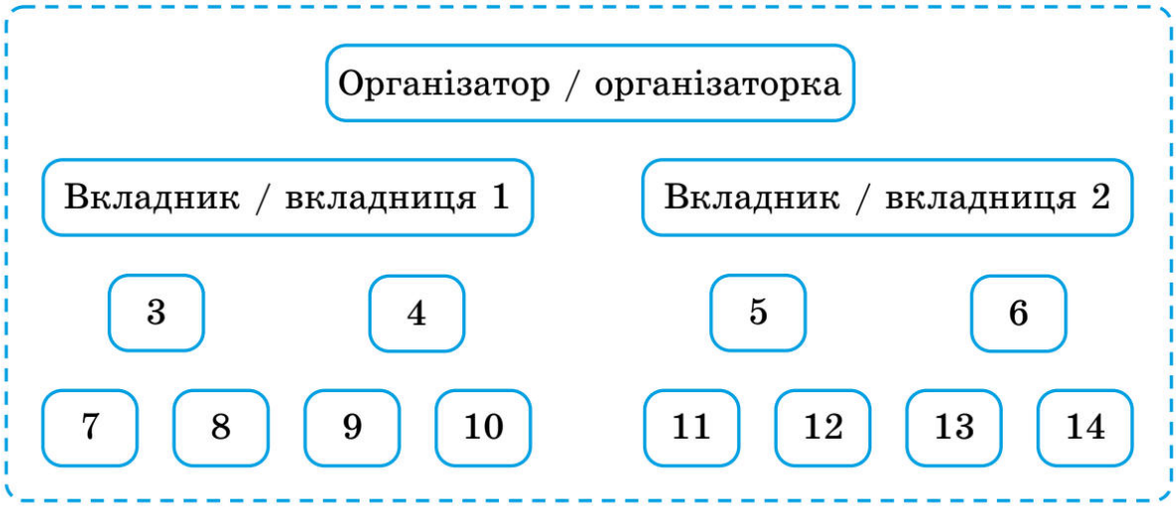

Рис. 5.17. Схема функціонування фінансової піраміди

Фінансова піраміда МММ проіснувала з 1989 р. до 1994 р. Її засновником був Сергій Мавроді, МММ спочатку займалася продажем комп'ютерів. У 1993 р. МММ випустила близько 1 мільйона акцій, обіцяючи дохід 1000%, а в 1994 р. — 3000%. На цей «гачок» потрапило, за різними підрахунками, від 10 до 15 мільйонів людей, які в підсумку залишилися з нічим. У 2011 р. Сергій Мавроді створив нову піраміду МММ-2011, а пізніше — багато інших шахрайських схем.

Цікаво

В історії налічується сотні, а то й тисячі фінансових пірамід. Одну з найбільших організував Бернард Мейдофф. Своїм вкладникам він пропонував місячний дохід у розмірі 10%, який виплачував за рахунок грошей нових вкладників. Протягом існування фінансової піраміди було завдано збитків на суму понад 50 мільярдів доларів, а серед людей, які постраждали, були відомі актори, політики та бізнесмени. За цей злочин Бернарда Мейдоффа засудили аж на 150 років.

Щоб убезпечити себе від потрапляння на «гачок» фінансової піраміди, потрібно пам'ятати про деякі її ознаки: відсутність ліцензії на ведення фінансової діяльності; необхідність вкладення великої суми грошей в національній або іноземній валюті; обіцянка високих відсотків та швидке збагачення; обов'язкове залучення нових людей серед родичів або друзів, які також мають вкласти свої гроші; відсутність достовірної інформації про організаторів цієї шахрайської схеми.

24.4. Відмивання грошей

Відмивання грошей (походить від англійського вислову «money laundering») є частиною тіньової економіки та пов'язане з незаконним бізнесом, ухиленням від сплати податків, контрабандою та виплатою «зарплати в конвертах». До способів відмивання грошей належать такі: використання готівки при веденні бізнесу, коли можна розраховуватися тільки за допомогою електронних грошей; укладення договорів про продаж товарів або надання послуг із завищеними цінами; прихований вивіз великої суми готівки за межі держави.

Цікаво

Відмивання грошей є злочином, за який передбачене покарання від штрафу до тюремного ув'язнення. Для боротьби з ним створено спеціальний орган — Міжнародну групу з протидії відмиванню брудних грошей (абревіатура ФАТФ, англійською мовою — Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)). Водночас у кожній державі є свої органи, які займаються розслідуванням злочинів та притягненням до відповідальності винних людей.

Тих, хто відмиває гроші, називають грошовими мулами. Це людина, яка від свого імені перераховує гроші на банківські рахунки інших людей або компаній, щоб приховати їх незаконне походження (хабарі, доходи від продажу зброї та наркотиків, контрабанди товарів тощо). Діяльність грошових мулів пояснюється доходом, який можна отримати за послуги (фіксована сума або певний відсоток), дружніми стосунками або залякуванням. Здебільшого, вони усвідомлюють свою залученість у щось незаконне, хоча можуть не розуміти, що працюють на злочинців.

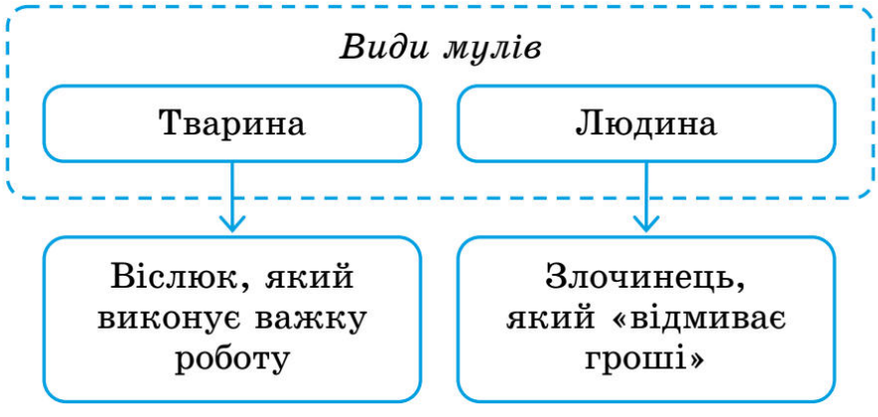

Рис. 5.18. Відмінності між мулом і грошовим мулом

Схема, за якою працюють грошові мули, така. Спершу людині надходить лист на електронну пошту або повідомлення через соцмережі, де обіцяється заробити «легкі гроші». Далі — пропонують відкрити банківський рахунок на власне ім'я або ім'я компанії, яку необхідно створити для даних цілей. Після

цього на рахунок регулярно надходять гроші від «роботодавця» для здійснення подальших переказів іншим людям або компаніям. За це можна залишити собі частину грошей або отримати певний відсоток від оборудки.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/C9rK4Le або QR-кодом і виконайте тести до § 24 «Фінансова безпека та шахрайство. Фінансові піраміди».

Кейси

Кейс 24.1. Уявіть ситуацію, що до вас телефонують нібито з банку й хочуть дізнатися дані банківської картки. Виберіть зі списку текст, як потрібно вести діалог: *«Якщо не впораюся, то піду в банк. До побачення!»*; *«Я знаю, що цю інформацію не можна нікому повідомляти!»*; *«У мене там п'ять тисяч гривень!»*; *«Записуйте далі ...0708, термін дії 04/25, CVV-код 321»*; *«Ті п'ять тисяч гривень я відкладав на велосипед!»*; *«Не скажу. Я зараз самостійно заблокую свою банківську картку»*; *«Ой, а що мені робити?»*; *«Добрий день. Ви з Укрбанку телефонуєте?»*; *«Не хотілося б втрачати гроші, адже планував купити велосипед»*; *«Тоді записуйте 0102... Зачекайте, а може, я сам заблокую картку?»*; *«Добрий день. Щось сталося?»*; *«Зараз я пошукаю свою картку, а якщо її не знайду?»*.

Шахрай / шахрайка: *«Вітаю! Це телефонують з банку»*.

Ви: ...

Шахрай / шахрайка: *«Ми помітили, що шахраї хотіли зняти гроші з вашої банківської картки»*.

Ви: ...

Шахрай / шахрайка: *«Скажіть номер картки, термін її дії і CVV-код»*.

Ви: ...

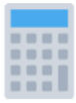
Шахрай / шахрайка: *«Якщо ви не скажете нам ці дані, то можете втратити всі гроші»*.

Ви: ...

Шахрай / шахрайка: *«Якщо хочете велосипед, кажіть номер картки!»*.

Ви: ...

Шахрай / шахрайка: *«Ви не можете це зробити»*.
Ви: ...
Шахрай / шахрайка: *«Давайте ми допоможемо заблокувати»*.
Ви: ...

Задачі

Задача 24.1. Сусід Андрія Чапленка Олександр в середньому витрачає 0,012 м^3 газу на день. Але вирішив зшахраювати і встановив спеціальний прилад на газовий лічильник, який «економить» 30% газу. Визначте, скільки грошей він недоплатить за пів року, якщо 1 м^3 газу коштує 8 грн?

Задача 24.2. Щодня у фінансовій піраміді, в якій через 3 місяці обіцяють виплатити 300% від суми вкладу, з'являється вкладник / вкладниця та вносить 100 дол. США. Порахуйте, скільки людей залишиться з нічим?

Зверніть увагу

Спочатку визначають суму, яку можна назбирати за 3 місяці. Далі — скільки буде 300% від суми вкладу. В останній дії визначають кількість вкладників, які зможуть отримати дохід, діленням отриманих результатів у попередніх діях.

Приклад розрахунку в Excel

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/C2vVDC8 або QR-кодом й ознайомтеся з розрахунками задачі 24.2 в програмному продукті Microsoft Excel.

Задача 24.3. Ірина Чапленко обміняла на ринку 350 євро за курсом 36,6 грн. З отриманої суми вона витратили на продукти 1360 грн. Коли перерахувала гроші вдома, у неї виявилося 11450 грн. Установіть, чи було шахрайство під час обміну валюти?

Запитання для самоперевірки

1. Які схеми використовують фінансові шахраї?
2. Як не потрапити на «гачок» фінансової піраміди?
3. Чому відмивання грошей є злочином?

Самостійна робота

1. Згрупуйте заходи фінансової безпеки залежно від виду фінансового шахрайства.

§ 25. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Компетентності

Після вивчення цього параграфа ви будете знати, що таке обачлива фінансова поведінка, характеризувати ознаки, які можуть свідчити про небезпеку певної фінансової послуги або фінансової установи, розуміти права та обов'язки споживачів фінансових послуг, наводити види органів, до яких можна звернутися за захистом своїх прав, робити висновки про особисту відповідальність за ухвалення фінансових рішень і негативні наслідки безвідповідальної фінансової поведінки.

Основні терміни і поняття

Фінансова послуга, споживачі фінансових послуг, обачлива фінансова поведінка.

25.1. Поняття фінансових послуг і порядок їх надання

Фінансові послуги — це операції з активами (депозитні, кредитні, валютно-обмінні, лізингові, страхові й інвестиційні операції), які здійснюються з метою отримання прибутку або збереження їх реальної вартості. Вони надаються фінансовими установами, до яких належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди й інші. Той, хто отримує фінансові послуги, називається споживачем / споживачкою або клієнтом / клієнткою.

Запам'ятайте

Фінансові послуги — це операції з активами, які здійснюються з метою отримання прибутку або збереження їх реальної вартості.

Розрізняють такі фінансові послуги: торгівля валютними цінностями; залучення активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання грошей у позику; надання гарантій; фінансові платіжні послуги; у сфері страхування; діяльність у системі накопичувального пенсійного забезпечення; діяльність на ринках капіталу. Споживачі найчастіше користуються послугами з обміну валют, отримання кредитів, відкриття депозитних вкладів, переказу грошей, страхування тощо.

Фінансові послуги надають на підставі договору. Він повинен містити: назву документа; відомості про надавача фінансових послуг; відомості про споживача / споживачку; найменування фінансової операції; розмір активу у грошовому виразі, строки його внесення та умови взаєморозрахунків; строк дії договору;

порядок зміни та припинення дії договору; права й обов'язки сторін, їхню відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору; підписи сторін.

Договір про надання фінансових послуг, крім послуг з торгівлі валютними цінностями та послуг з переказу грошей, укладають у письмовій формі у паперовому вигляді, у вигляді електронного документа, шляхом приєднання споживача / споживачки до договору, який може бути наданий для ознайомлення у вигляді електронного документа на веб-сайті надавача фінансових послуг, або у разі надання фінансової послуги за допомогою платіжного пристрою на екрані платіжного пристрою, який використовує особа, яка надає фінансові послуги.

Рис. 5.19. Форми договору про надання фінансових послуг

Примірник договору, укладеного в паперовому вигляді, та додатки до нього надають споживачу / споживачці після підписання, але до початку надання фінансових послуг. Електронний документ вважають отриманим, якщо він надісланий на електронну адресу споживача / споживачки або в інший спосіб, що дає змогу встановити дату відправлення. Якщо договір укладають шляхом приєднання, то має містити публічну й індивідуальну частину договору, підписанням якої споживач / споживачка приєднується до нього в цілому.

Цікаво

Умови договору про надання фінансових послуг не можуть обмежувати права споживачів. Наприклад, фінансовим установам забороняється самим збільшувати розмір відсоткової ставки й інших платежів, вимагати дострокового погашення несплаченої частини боргу за кредитом, розривати в односторонньому порядку укладений кредитний договір у разі незгоди позичальника / позичальниці з пропозицією збільшити відсоткову ставку тощо.

25.2. Права споживачів фінансових послуг

Одним з найважливіших прав споживачів фінансових послуг є право на достовірну та повну інформацію. Фінансова установа зобов'язана розкривати інформацію про умови та порядок її діяльності, розміщуючи у місці надання послуг або на веб-сайті. Така інформація повинна включати: перелік послуг, порядок та

умови їх надання; розмір плати, відсотків або комісії; механізм захисту прав споживачів. На вимогу споживачів фінансова установа має надати відомості про показники діяльності, перелік керівників, її відокремлених підрозділів.

Цікаво

Основними порушеннями прав споживачів фінансових послуг є: звернення з вимогою сплатити кредит іншої особи; застосування морального тиску і погрози при стягненні боргу; пропонування кредитних карток при перевипуску зарплатної картки; наполягання на відкритті депозитного вкладу з невигідними умовами; виплата не в повному обсязі або відмова у виплаті страхового відшкодування страховими компаніями; накладання штрафу за реалізацію права на відмову від договору.

Споживачі фінансових послуг мають право на належну якість обслуговування. Для цього працівники фінансових установ повинні дотримувати вимог щодо етичної поведінки, що передбачає повагу особистості, відсутність дискримінації за статевою, релігійною, майновою та іншими ознаками. Споживачі фінансових послуг можуть відмовитися від фінансової послуги та розірвати договір. За це забороняється покладати на них сплату будь-яких платежів, відшкодувань, штрафних санкцій тощо.

25.3. Обов'язки споживачів у процесі користування фінансовими послугами

Перед укладенням договору про фінансові послуги на споживачів покладено обов'язок ознайомитися з його умовами: найменуванням фінансової операції; розміром активу, строками його внесення й умовами взаєморозрахунків; строком дії договору; порядком зміни і припинення дії договору; правами й обов'язками сторін, відповідальністю за невиконання або неналежне виконання умов договору. У разі нерозуміння умов договору та правил надання послуг споживач / споживачка має звернутися за їх роз'ясненням до фінансової установи.

Важливим обов'язком споживачів фінансових послуг є дотримання умов договору. У кожному виді договору вони мають особливості: у кредитному — використати гроші на зазначені у договорі цілі, забезпечити їх повернення і сплату відсотків у встановлені строки; у депозитному — вносити на рахунок гроші в сумі та строки, передбачені договором; у лізинговому — підтримувати у справному стані взяте в лізинг майно, надавати лізингодавцеві до нього доступ та своєчасно сплачувати платежі.

Цікаво

Основними порушеннями споживачами фінансових послуг своїх обов'язків є: нехтування ознайомленням з умовами надання фінансових послуг перед укладенням договору; надання на вимогу фінансової установи неправдивих відомостей про джерела походження грошей, які використовуються при здійсненні фінансових операцій; неналежне дотримання умов договору щодо строків і суми сплати платежів; невідшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням договору.

25.4. Захист прав споживачів фінансових послуг

Захист прав споживачів фінансових послуг ґрунтується на таких принципах: відповідального ставлення до всіх категорій споживачів фінансових послуг; своєчасного надання повної, точної та достовірної інформації про фінансові послуги і суб'єктів, які їх надають; сприяння просвітницькій роботі з метою забезпечення обізнаності споживачів фінансових послуг; забезпечення відповідальної ділової поведінки осіб, які надають фінансові послуги; захисту споживачів фінансових послуг від шахрайства.

Не усіх цих принципів дотримують фінансові установи, тому часто споживачі фінансових послуг зіштовхуються з порушеннями прав. У таких випадках спершу рекомендується звернутися до фінансової установи, далі — до управління захисту прав споживачів фінансових послуг НБУ і додати документи, які підтверджують порушення прав. Уповноважені особи НБУ аналізують звернення і здійснюють перевірку. За її результатами складають акт, у якому фіксуються порушення. Він є підставою для застосування штрафних санкцій.

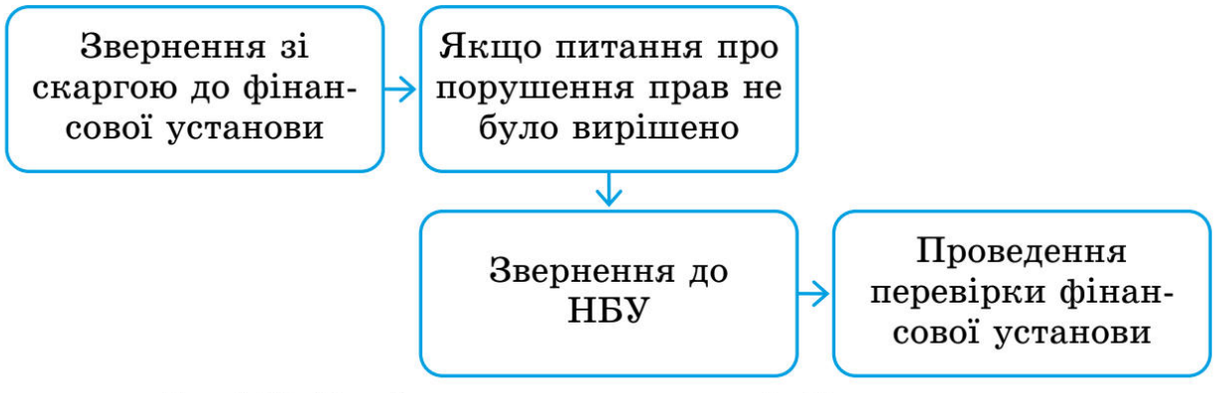

Рис. 5.20. Дії щодо захисту прав споживачів фінансових послуг

Цікаво

Споживачі фінансових послуг мають право звернутися до НБУ із запитом на інформацію онлайн або на електронну пошту. Запит на інформацію повинен містити: прізвище та ім'я; контактний телефон, поштову або електронну адресу; загальний опис інформації або зміст документа, щодо якого зроблено запит. Відповідь надається не пізніше 5-ти робочих днів з дня його надходження, утім строк розгляду запиту може бути продовжено до 20-ти робочих днів.

Штрафні санкції, які розраховуються у певній кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (абревіатура нмдг), можуть передбачатися за ненадання, надання недостовірної інформації про фінансові послуги, укладення договору не в письмовій формі, збільшення фіксованої відсоткової ставки, неповідомлення про відступлення права вимоги за договором, недотримання вимог при врегулюванні простроченої заборгованості, залучення до її врегулювання компаній, не включених до реєстру колекторських.

Таблиця 5.2

Штрафні санкції за порушення прав споживачів фінансових послуг

Види порушень	**Розміри штрафів**
Ненадання споживачу / споживачці фінансових послуг перед укладенням договору інформації про умови надання послуг	300–600 нмдг
Ненадання за запитом споживача / споживачки фінансових послуг проєкту договору про фінансові послуги	300–600 нмдг
Ненадання споживачу / споживачці фінансових послуг примірника договору про надання фінансових послуг і додатків	300–600 нмдг
Непроведення оцінки кредитоспроможності споживача / споживачки перед укладенням договору про фінансову послугу	300–600 нмдг
Укладення договору про надання фінансових послуг не в письмовій формі	300–600 нмдг
Збільшення в односторонньому порядку фіксованої відсоткової ставки або неповідомлення про це споживача / споживачки	500–800 нмдг
Неповідомлення надавачем фінансової послуги про відступлення права вимоги за договором про надання фінансової послуги	300–600 нмдг
Недотримання вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості	3000–6000 нмдг
Залучення до врегулювання простроченої заборгованості юридичної особи, не включеної до реєстру колекторських компаній	5000–8000 нмдг
Недотримання встановлених вимог до договору про споживчий кредит	5000–7000 нмдг

25.5. Обачлива фінансова поведінка

Фінансовою поведінкою є діяльність щодо використання власних або позичених грошей у цілях споживання, заощадження та інвестування. Обачлива фінансова поведінка передбачає вміння їх використовувати з найменшими втратами та найбільшими вигодами. Вона включає в себе різні види фінансової активності, як-от заощадження, інвестиції, страхування, кредитування, програми з накопичення пенсій тощо. Відповідно серед людей виділяють споживачів, активних заощадників, позичальників й інвесторів.

Рис. 5.21. Суб'єкти та види фінансової активності

Розрізняють такі види фінансової поведінки: дохідна — формування й оптимізація усіх можливих доходів; споживча — купівля товарів; заощаджувальна — виведення частини доходів з особистого користування з метою задоволення майбутніх потреб; інвестиційна — вкладення частини неспожитих доходів в активи; боргова — залучення тимчасово вільних грошей в інших суб'єктів; доброчинна — безоплатне наданням грошей потребуючим особам.

Цікаво

Фінансова поведінка більшості українців сьогодні перебуває в межах заощаджувальних традицій. Крім низького рівня фінансової грамотності, причинами цього є недостатня обізнаність у правах та обов'язках як споживачів фінансових послуг, недовіра до національної грошової одиниці, неналежне забезпечення необхідною фінансовою інформацією тощо.

Кожній людині притаманний той чи інший вид фінансової поведінки або їх сукупність. Володіння обачливою фінансовою поведінкою, яка поєднує заощаджувальний та інвестиційний види, дає змогу підвищити рівень користування фінансовими продуктами, поліпшити фінансовий добробут завдяки здатності управляти особистими фінансами протягом всього життя, забезпечити надійний захист від фінансового шахрайства.

Тести

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/E9rLq7K або QR-кодом і виконайте тести до § 25 «Захист прав споживачів фінансових послуг».

Кейси

Кейс 25.1. В одній колонці запишіть права споживачів фінансових послуг, в іншій — їхні обов'язки за окремими видами фінансових послуг.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/d03EJKU або QR-кодом і розв'яжіть додатковий кейс § 25 «Захист прав споживачів фінансових послуг».

Задачі

Задача 25.1. Під час перевірки банку було виявлено такі порушення: ненадання за запитом споживачів фінансових послуг проєкту договору — 2 випадки; непроведення оцінки кредитоспроможності споживачів перед укладенням договору — 7 випадків; збільшення в односторонньому порядку відсоткової ставки — 3 випадки; недотримання вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості — 5 видатків; залучення до врегулювання заборгованості компанії, не включеної до реєстру колекторських — 1 випадок. Установіть, яку мінімальну суму штрафних санкцій має заплатити банк?

Запитання для самоперевірки

1. Які права та обов'язки споживачів у процесі користування фінансовими послугами?
2. Що таке обачлива фінансова поведінка?

Самостійна робота

1. Проаналізуйте різні ситуації, у яких порушено права позичальників, вкладників банку і страхувальників.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Акція — це цінний папір, який засвідчує власність на визначену частку статутного капіталу компанії і надає її власнику / власниці право на участь в управлінні, частину прибутку та майна.

Аукціон — це спеціально організоване місце, де продають товари, за які торгуються покупці.

Аутсорсинг — це передача частини роботи іншим виконавцям.

Б

Багатство — це велика кількість фінансових і матеріальних благ, якими володіє сім'я, що є дуже цінними та важливими.

Банківська таємниця — це інформація про клієнтів, яка відома банку, розголошення якої може завдати їм шкоди.

Банкноти — це гроші, надруковані з паперу у поєднанні з бавовною, пластиком тощо певного розміру і форми, що використовуються як засіб обігу, платежу та нагромадження.

Банкомат — це електронний пристрій, призначений для здійснення операцій за допомогою платіжної картки з видачі готівки, одержання інформації про стан рахунку тощо.

Бартер — це обмін товарами без використання грошей.

Безготівкові гроші — це гроші, які перебувають на рахунку у банку і використовуються як засіб платежу для купівлі товарів або оплати послуг без участі банкнот та монет.

Безготівкові розрахунки — це перерахування грошей з рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг грошей, внесених готівкою, на рахунки отримувачів.

Безробіття — це стан у державі, коли частина людей, які можуть працювати, через різні причини не мають роботу.

Бізнес-омбудсмен — це особа, яка представляє інтереси тих, хто займається бізнесом, перед органами влади.

Біржова торгівля — це торгівля певними товарами й іншими видами цінностей за посередництвом бірж.

Благодійність — це безкорисливе надання допомоги тим, хто цього потребує.

Боністика — це наука, яка вивчає банкноти як джерело історичних, економічних, політичних і культурних знань, історію грошового обігу й емісії.

Борг — це певна сума грошей, позичена раніше, яку необхідно повернути.

Бюрократія — це такий порядок у державі, коли для отримання певного документа або дозволу потрібно зібрати багато інших документів, довго очікувати на прийняття рішення, дати хабар тощо.

В

Валютний курс — це вартість національної валюти, виражена в іноземній валюті.

Вексель — це письмово оформлене боргове зобов'язання, яке засвідчує про необхідність заплатити певну суму у вказаний в ньому період.

Вигодонабувачі — це особи, які визначені для отримання страхових виплат тоді, коли застрахована особа не буде здатна скористатися ними самостійно, зокрема у випадку її смерті.

Виторг — це надходження грошей від продажу товарів.

Витрати — це певна сума, яку сім'я спрямовує з бюджету на свої потреби.

Вклад на депозитний рахунок кредитної спілки — це гроші, внесені до кредитної спілки її членами під відсоток на умовах видачі на першу вимогу або повернення після закінчення встановленого договором строку.

Г

Гонорар — це певна сума, яка виплачується за виконану роботу, як-от письменнику / письменниці за написану книгу, художнику / художниці — за намальовану картину, артисту / артистці — за виконану пісню й ученому / ученій — за винахід.

Грант — це певна сума, яка надається безплатно (так би мовити, «жертвується») людям, благодійним фондам і громадським організаціям.

Гроші — це особливий універсальний товар, який виражає вартість інших товарів і може обмінюватися на них.

Грошовий мул — це особа, яка від свого імені перераховує гроші на банківські рахунки інших осіб або компаній, щоб приховати їх незаконне походження (великі суми хабарів, доходи від продажу зброї та наркотиків, контрабанди товарів тощо).

Д

Девальвація — це такий стан у державі, коли вартість національної валюти зменшується щодо іноземної валюти.

Деномінація — це зміна вартості грошей через їх знецінення.

Депозитний вклад у банку — це гроші або банківські метали, які розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку під відсоток на умовах видачі на першу вимогу або повернення після закінчення встановленого договором строку.

Дефолт — це така ситуація, коли держава позичила гроші в інших держав або міжнародних організацій, але не може їх повернути.

Дивіденди — це певна сума, яку виплачують власникам акцій з прибутку компанії, якщо про розділення прибутку вони разом домовилися.

Домогосподарство — це людина або сім'я, яка заробляє гроші і витрачає їх на різні потреби.

Доходи — це сукупність надходжень сім'ї за певний період з усіх можливих джерел.

Дропшиппінг — це одна зі схем заробітку в бізнесі, за якої посередник (він називається дропшиппером) спочатку отримує від клієнта / клієнтки оплату за товар і тільки після цього купує його у виробника.

Е

Експансія — це панування держави в економічній сфері з метою посилення свого впливу у світі.

Експорт — це вивезення товарів за кордон.

Електронні гроші — це віртуальні гроші, які містяться на платіжній картці або в електронному гаманці та використовуються для купівлі товарів або оплати послуг.

Ембарго — це заборона ввозити на територію держави або вивозити за кордон деякі товари.

Емісія — це друк грошей центральним банком держави або акцій компанією.

З

Заощадження — це певна сума, яку не витрачають на поточні потреби, а відкладають на майбутнє.

Зарплата — це грошова винагорода, яку роботодавець виплачує працівникові / працівниці за виконану роботу.

Застава — це певне майно (автомобіль, будинок або квартира), яке пропонується банку як умова того, що позичені гроші будуть повернуті вчасно та з відсотками.

Збиток — це певна сума, на яку витрати перевищують доходи.

Золотовалютні резерви — це високоліквідні активи (іноземна валюта, монетарне золото та інше), які перебувають під наглядом центрального банку й уряду держави.

І

Імпорт — це ввезення товарів з-за кордону.

Інвестиції — це певна сума, яку вкладають в активи з метою отримання та примноження доходу.

Інтернет-банкінг — це обслуговування клієнтів банку через інтернет за допомогою комп'ютера або смартфона.

Інфляція — це швидке знецінення грошей, що супроводжується зростанням цін.

Іпотека — це кредит із заставою на нерухомість.

К

Кешлес — це купівля товарів й оплата послуг без використання готівки, а за допомогою платіжної картки, смартфона тощо.

Клієнт / клієнтка банку — це фізична або юридична особа, яка користується послугами банку.

Колаборація — це співпраця двох або більше компаній для досягнення якоїсь цілі.

Комісія — це певна сума, яку стягує банк за виконання деяких операцій.

Конкуренція — це своєрідна «економічна» боротьба між тими, хто займається бізнесом, за більшу кількість покупців, кращі обсяги продажу товарів і можливість отримати більший прибуток.

Контрабанда — це перевезення товарів через кордон без сплати податків (акциз, мито та ПДВ) або заборонених для продажу.

Корупція — це використання людьми певної професії свого становища для незаконного збагачення.

Кредит — це гроші в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які надаються кредитодавцем у користування позичальнику / позичальниці на визначений строк та підлягають поверненню.

Кредитна історія — це сукупність інформації про особу, відомостей про виконання нею зобов'язань за кредитами й іншої відкритої інформації.

Кредитна картка — це картка, яку видають банки клієнтам для оплати необхідних для них товарів, придбаних у кредит.

Кредитна спілка — це фінансова установа, заснована на

кооперативних засадах для задоволення потреб у кредитуванні одних членів за рахунок об'єднаних грошових внесків інших членів.

Кредитний борг — це не повернута у встановлені кредитним договором строки основна сума кредиту та відсотки за користування ним.

Кредитний договір — це цивільно-правовий документ, за яким кредитодавець зобов'язується надати кредит у розмірі й на умовах, установлених договором, позичальник / позичальниця — повернути кредит і сплатити відсотки за користування ним.

Кредитодавець — це банк або будь-яка інша фінансова установа, яка має право надавати кредити.

Криптовалюта — це віртуальні гроші, засновані на використанні технології блокчейн, випуск яких здійснюється на основі кодування даних.

Л

Лізинг — це оренда майна на тривалий період, за умовами якої право власності зберігається за тими, хто надав майно в оренду.

Ліквідність — це можливість швидкого переводу активів в готівку без істотної втрати їхньої вартості.

Ліцензія — це документ, виданий органами влади, який надає дозвіл займатися певною діяльністю або право користуватися чиєюсь власністю.

Ломбард — це спеціалізована установа, яка надає короткотермінові позики під заставу майна позичальника / позичальниці.

М

Майбутня вартість грошей — це певна сума, яка буде отримана від їх вкладення через певний період.

Маркетплейс — це спеціальний сайт, який допомагає купувати і продавати товари.

Мерчандайзинг — це діяльність, пов'язана з покращенням продажу товарів.

Мінімальна зарплата — це певна сума, менше якої підприємства не мають права платити працівникам.

Монети — це гроші, викарбувані з металу певної ваги і форми, що використовуються як засіб обігу, платежу та нагромадження.

Монополія — це така ситуація в економіці, коли є тільки один продавець, який вказує свої ціни на товари, їхню кількість та інші умови продажу.

Н

Націнка — це різниця між ціною товару і вартістю його виготовлення.

Небанківські фінансові послуги — це операції з активами, які здійснюються в інтересах інших осіб з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості активів.

Небанківські фінансові установи — це юридичні особи, які надають фінансові послуги і внесені до відповідного реєстру.

Недержавний пенсійний фонд — це фінансова установа, яка залучає пенсійні внески вкладників, інвестує їх з метою примноження та захисту від інфляції, а пізніше здійснює пенсійні виплати.

Неустойка — це певна сума грошей, яку боржник має заплатити кредитодавцю у разі порушення своїх зобов'язань за кредитним договором.

Нещасний випадок — це несподівана та незалежна від волі застрахованої особи подія, унаслідок якої настав розлад її здоров'я або смерть.

Номінал — це вартість, яка вказується на грошах.

Нумізматика — це наука, яка вивчає монети як джерело історичних, економічних, політичних і культурних знань, історію грошового обігу та монетного виробництва.

О

Облігація — це цінний папір, який засвідчує внесення певної суми грошей в активи компанії і підтверджує зобов'язання щодо виплати доходу.

Обов'язковий ліміт відповідальності — це певна сума грошей, у межах якої страхова компанія зобов`язана здійснити виплату страхового відшкодування потерпілій стороні.

Оператор платіжної системи — це юридична особа, яка встановлює правила платіжної системи, виконує інші функції для забезпечення її функціонування і несе відповідальність за діяльність відповідно до її правил та вимог законодавства.

Офшор — це місто або держава, де закони дозволяють не сплачувати податки або дуже малі суми податків.

П

Пенсія — це щомісячна виплата грошей, яка призначається державою для матеріального забезпечення осіб, які досягли пенсійного віку, стали інвалідами або втратили годувальника.

Підприємництво — це самостійна, ініціативна, на власний ризик діяльність задля отримання прибутку.

Податкові пільги — це певні переваги, які надаються одним платникам податків, порівняно з іншими.

Позика — це певна сума грошей або якась річ, взята в борг.

Попит — це певна кількість товару, яку споживачі хочуть купити за певну ціну протягом певного періоду.

Поточний рахунок — це рахунок, який відкриває банк клієнту / клієнтці для зберігання грошей та виконання платіжних операцій.

Праця — це фізична або розумова діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей.

Премія — це певна сума, яку виплачують працівникам за добре виконану роботу.

Прибуток — це певна сума, на яку доходи підприємства більші за витрати.

Пропозиція — це певна кількість товару, яку пропонують продавці за певну ціну протягом певного періоду.

Протекціонізм — це певні дії держави, спрямовані на зменшення кількості товарів, які ввозять з-за кордону, та збільшення кількості таких же товарів, які виробляють всередині держави.

Р

Рейдерство — це захоплення чужого майна на нібито законних підставах через прогалини в законодавстві або недоліки у функціонуванні судової та правоохоронної систем.

Репарації — це виплата грошей або передача товарів однією державою іншій державі, як компенсація за збитки, які були нанесені під час війни.

С

Сімейний бюджет — це план доходів та витрат сім'ї за певний період.

Скімінг — це шахрайство шляхом зчитування даних з платіжної картки за допомогою програмного забезпечення і спеціального обладнання.

Споживчий кредит — це певна сума, яку надають фізичній особі на придбання певних товарів.

Стипендія — це певна сума, яку виплачують учням, студентам, спортсменам й іншим людям за умови успішного навчання або через якісь досягнення.

Страховий ризик — це певна подія, на випадок якої проводиться страхування, яка має ознаки випадковості настання.

Страхування — це діяльність, пов'язана з отриманням страхових внесків від фізичних і юридичних осіб та виплатою страхового відшкодування у разі настання страхової події.

Суборенда — це надання в тимчасове користування певного майна за певну плату тим, хто вже його орендує.

Схильність до ризику — це характеристика людини, пов'язана з такими ознаками особистості як імпульсивність, прагнення до успіху та отримання вигоди.

Т

Теперішня вартість грошей — це сьогоднішній еквівалент вартості грошей, що має бути в майбутньому.

Трансакція — це банківська операція з грошима, пов'язана з їхнім переказом, виведенням і зарахуванням на банківський рахунок.

У

Управління ризиками — це процес прийняття та виконання рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення несприятливих наслідків і мінімізацію втрат від ризиків.

Ухилення від сплати податків — це свідома несплата податків до бюджету.

Ф

Ф'ючерс — це документ, який засвідчує ціну товару в майбутньому.

Фальсифікація — це підроблення товарів, документів та інших речей для отримання певної вигоди.

Фальшивомонетництво — це виготовлення підроблених банкнот і монет для їх використання при купівлі товарів або обміні на іноземну валюту.

Фіатні гроші — це тип грошей, цінність яких походить не від власної вартості або гарантії обміну на золото або іншу валюту, а від державного наказу використання їх як засобу платежу.

Фінанси домогосподарств — це відносини щодо руху грошей, їх надходження та використання в певної людини або сім'ї.

Фінанси підприємств — це відносини щодо руху грошей, їх надходження та використання в певної юридичної особи.

Фінансова піраміда — це спосіб незаконного заробітку за рахунок залучення грошей в інших осіб (учасники піраміди) під відсотки, причому дохід першим учасникам виплачують грошима

наступних, а згодом, коли нових учасників стає менше або немає, фінансова піраміда розпадається.

Фінансова система — це відокремлені, утім взаємопов'язані між собою сфери та ланки фінансових відносин, через які здійснюється формування та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів.

Фінансова ціль — це матеріальні та нематеріальні цінності, для отримання яких потрібно докласти зусилля.

Фінансове планування — це процес, за допомогою якого досягаються матеріальні та нематеріальні фінансові цілі.

Фінансові консультанти — це особи, які допомагають приймати рішення, що стосуються грошей.

Фінансові послуги — це операції з активами, які здійснюються з метою отримання прибутку або збереження їх реальної вартості.

Франшиза — це збиток, який страхова компанія не буде відшкодовувати у разі виникнення страхового випадку.

Фриланс — це віддалена робота вдома або в іншому місці.

Ц

Централізовані фінанси — це сфера фінансової системи щодо формування централізованих грошових фондів.

Церковна десятина — це певна сума (крім грошей, міг бути урожай, частина землі й інше), яку колись люди давали на потреби церкви.

Ч

Чайові — це певна сума, яку дають офіціантам за обслуговування в кафе або ресторанах, швейцарам — за допомогу з поселенням у готелі, вантажникам — за перенесення важких речей, кур'єрам — за швидке доставлення товарів, гідам — за цікаво проведені екскурсії тощо.

Чек — це розрахунковий документ, який містить розпорядження чекодавця про сплату чекотримачеві зазначеної в чеку суми.

Ш

Шахрай / шахрайка — це особа, яка обдурює інших для збагачення.

Шахрайство — це заволодіння чужим майном шляхом обману або зловживання довірою.

Штраф — це певна сума, яку стягують як покарання за допущене правопорушення.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ГРИ «СЛОВА»

Вивчивши той чи інший параграф підручника «Фінансова грамотність» й закріпивши здобуті знання термінологічному словнику, можна зіграти гру «Слова».

Гра розрахована на двох і більше осіб. У ній один гравець називає слово, а інший — своє на одну з останніх букв. Не всі терміни можуть починатися з букв, які є в українській абетці (и, ї, й, ь тощо), тому, крім останньої, можна взяти другу або третю букву з кінця слова. Якщо слово починається з останньої букви, то дається 3 бали, з другої з кінця — 2 бали, з третьої з кінця — 1 бал. Перемагає гравець, який набрав більше балів.

Щоб не заплутатися у грі, можна розглянути такий приклад, а бали записувати в таблиці.

Гравець 1:
— *Хабар*.
Гравець 2:
— *Рієлтор* (оскільки слово починається з останньої букви, то Гравцю 2 дається 3 бали).
Гравець 1:
— *Облігація* (друга буква з кінця — 2 бали).
Гравець 2:
— *Цінні папери* (третя буква з кінця — 1 бал).
Гравець 1:
— *Експорт* (третя буква з кінця — 1 бал).
Гравець 2:
— *Траст* (остання буква — 3 бали).
Гравець 1:
— *Акція* (третя буква з кінця — 1 бал).

Отже, переможцем гри є Гравець 2, який набрав 7 балів (Гравець 1 — 4 бали).

Гра № 1	**Ходи**	**Бали:**	
		Гравець 1	**Гравець 2**
	1		3
	2	2	
	3		1
	4	1	
	5		3
	6	1	
	Всього	**4**	**7**

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

Арутюнян С. С., Іоргачова М. І. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник. — Харків: «Діса плюс», 2020. 312 с.

Банківський кредит в іноземній валюті: порядок отримання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0082697-04#Text.

Використання формул Excel для обчислення виплат і заощаджень. URL: https://cutt.ly/x2mMryY.

Демчук Н. І., Довгаль О. В., Владика Ю.П. Банківські операції: навчальний посібник. — Дніпро: Пороги, 2017. 460 с.

Журавка О. С., Бухтіарова А. Г., Пахненко О. М. Страхування: навчальний посібник. — Суми: Сумський державний університет, 2020. 350 с.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text.

Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 № 898-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text.

Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 № 1961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text.

Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text.

Закон України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» від 23.06.2005 № 2704-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-15#Text.

Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text.

Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 № 4452-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text

Закон України «Про споживче кредитування» від 15.11.2016 № 1734-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text.

Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text.

Закон України «Про фінансовий лізинг» від 04.02.2021 № 1201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text.

Карлін М. І., Цимбалюк І. О. Фінанси домогосподарств провідних країн світу: навчальний посібник. — Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 172 с.

Кізима Т. О., Ребуха Л. З., Письменний В. В., Коваль С. Л. та ін. Методика викладання фінансової грамотності: навчальний посібник / за ред. д. е. н., професора Кізими Т. О., д. пед. н., доцента Ребухи Л. З.; 2-ге вид., перероб. і доп. — Тернопіль: Економічна думка, 2020. 220 с.

Лист Департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду НБУ «Про розміщення Пам'ятки позичальника банку за споживчим кредитом» від 10.11.2008 № 40-511/4640-15577. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5577500-08#Text.

Нікіфоров П. О., Марич М. Г. Поведінкові фінанси: навчальний посібник. — Чернівці: Чернівец. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2022. 144 с.

Опарін О.В. Фінанси: навчальний посібник. — Київ: КНТЕУ, 2007. 240 с.

Осадець С. С., Артюх Т. М., Гаманкова О. О. та ін. Страхові послуги: підручник / кер. авт. кол. й наук. ред. проф. С. С. Осадець і доц. Т. М. Артюх. — Київ: КНЕУ, 2007. 464 с.

Осадець С. С., Мурашко О. В., Фурман В. М. та ін. Страховий менеджмент: підручник / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. С. С. Осадця. — Київ: КНЕУ, 2011. 333 с.

Письменний В., Коженівський С. Енциклопедія для фінансово грамотних школярів / за ред. д. е. н. В. Письменного; 2-ге вид., перероб. і доп. — Тернопіль: Астон, 2021. 224 с.

Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил торгівлі у розстрочку фізичним особам» від 30.03.2011 № 383. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2011-%D0%BF#Text.

Постанова Правління НБУ «Про затвердження Правил розрахунку банками України загальної вартості кредиту для споживача та реальної річної процентної ставки за договором

про споживчий кредит» від 08.06.2017 № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0049500-17#Text.

Слав'юк Н. Р., Глущенко С. В. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник. — Київ: НаУКМА, 2022. 206 с.

Фінанси: підручник / за наук. ред. П. І. Юхименка, С. В. Бойко. — Київ: Центр учбової літератури, 2018. 416 с.

Яріш О., Сененко І., Валенко О., Чернявська О. Словник фахівця фондового ринку. Київ: — Центр учбової літератури, 2019. 76 с.

Додаткова:

Біденко С., Золотаревич І. Книга юного підприємця. 9 детальних правил своєї справи для підлітків. — Харків: Видавнича група «Основа», 2020. 136 с.

Браун Д. Мистецтво бізнес-війни. Уроки минулих конфліктів для підприємців і лідерів / пер. з англ. Р. Клочко. — Київ: Лабораторія, 2021. 320 с.

Булло О. MONEYLAND. Грошокрай: чому злодії та шахраї керують світом і як це змінити / пер. з англ. М. Климчук. — Харків: Віват, 2020. 432 с.

Бураков Д. Що потрібно знати українцям про економіку. — Київ: Пропала грамота, 2021. 384 с.

Вермонд К. Таємне життя грошей / пер. з англ. А. Базець-ка. — Харків: Віват, 2019. 159 с.

Вожжов С. А. Мрія на мільйон. Рушай у світ грошей та бізнесу. — Харків: Видавництво «Ранок», 2021. 144 с.

Гілл Н. Думай багатій / пер. з англ. М. Сахно. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2022. 256 с.

Ґільбо К. Пасивний заробіток. Як перетворити ідею на гроші за 27 днів / пер. з англ. О. Асташова. — Київ: Наш Формат, 2019. 238 с.

Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.

Кіштайні Н. Коротка історія економіки / пер. з англ. А. Калинюк. — Київ: Наш Формат, 2022. 256 с.

Клейсон Дж. Найбагатший чоловік у Вавилоні / пер. з англ. А. Лапін. — Київ: Наш Формат, 2017. 136 с.

Кужелєв М., Житар М. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків. — Київ: Центр учбової літератури, 2016. 176 с.

Кушнір Р. Багатство як спосіб мислення. — Дрогобич: Коло, 2013. 224 с.

Кушнір Р. Б-Бізнес. Покрокова інструкція створення бізнесу в Україні. — Дрогобич: Коло, 2019. 432 с.

Льюїс М. Гра на пониження. За кулісами світової фінансової кризи / пер. з англ. А. Рогози. — Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 304 с.

Мазур А., Пасенко Н. Кар'єра без драм і травм. — Київ: Віхола, 2022. 248 с.

Мельник В. М., Якушик І. Д., Ломачинська І. А., Драган О. О. Формування фінансової поведінки домогосподарств в Україні: монографія. — Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. 212 с.

Мікаловіц М. Прибуток понад усе / пер. з англ. О. Серебрянської. — Харків: Віват, 2018. 320 с.

Міллер Дж. Правила інвестування Воррена Баффета. Як зберігати та примножувати капітал / пер. з англ. Є. Мірошниченка. — Київ: Видавництво Букшеф, 2022. 320 с.

Остапів Л. Любов та бюджет. Домашні фінанси для сімейних пар на шляху до фінансової свободи. — Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.

Письменний В., Коженівський С., Кифор І. Про що говорять гроші, коли ти спиш. — Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2020. 28 с.

Рогач О., Сіденко С. Міжнародні фінансові центри. — Київ: Центр учбової літератури, 2022. 260 с.

Сміт Д. Думати, як підприємець. — Київ: КМ-БУКС, 2021. 224 с.

Тадья Ф., Баккаларіо П., Паравані-Меллінгофф С. Для чого нам гроші? Книжка, яка пояснює все про економіку. — Харків: Видавництво «Ранок», 2022. 144 с.

Талер Р. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення / пер. з англ. С. Крикуленко. — Київ: Наш Формат, 2018. 464 с.

Типи темпераменту людини і відмінності між ними. URL: https://sparkmedia.com.ua/4-typy-temperamentu/.

Тун М., Бурр Д. Економіка: як вона працює (і не працює) у словах та малюнках. — Львів: Ірбіс Комікси, 2020. 320 с.

Урок психології на тему «темперамент». URL: https://naurok.com.ua/urok-psihologi-na-temu-temperament-66533.html.

Шефер Б. Шлях до фінансової свободи. Ваш перший мільйон за сім років / пер. з нім. А. Коник. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 344 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. Деякі види криптовалюти.
Додаток Б. Середня зарплата в Україні.
Додаток В. Рівень безробіття в Україні.
Додаток Г. Посадові оклади та єдина тарифна сітка.
Додаток Д. Доходи сімей в Україні.
Додаток Е. Доходи сімей залежно від їхнього складу в Україні.
Додаток Ж. Набір товарів і послуг для розрахунку індексу споживчих цін.
Додаток З. Витрати сімей в Україні.
Додаток И. Витрати сімей залежно від їхнього складу в Україні.
Додаток К. Витрати сімей на харчування в Україні.
Додаток Л. Витрати сімей на харчування залежно від їхнього складу в Україні.
Додаток М. Споживання продуктів харчування в сім'ях в Україні.
Додаток Н. Споживання продуктів харчування в сім'ях залежно від їхнього складу в Україні.
Додаток П. Інфляція в Україні.
Додаток Р. Інфляція в деяких зарубіжних державах.
Додаток С. Доходи державного бюджету України.
Додаток Т. Видатки державного бюджету України.
Додаток У. Кількість банків в Україні.
Додаток Ф. Середні відсоткові ставки за депозитами, залученими банками у домогосподарств в Україні.
Додаток Х. Середні відсоткові ставки за кредитами, наданими банками домогосподарствам в Україні.
Додаток Ц. Облікова ставка Національного банку України.
Додаток Ч. Депозити домогосподарств в Україні щодо строків.
Додаток Ш. Депозити домогосподарств в Україні щодо валют.
Додаток Щ. Споживчі кредити, надані домогосподарствам в Україні щодо строків.
Додаток Ю. Споживчі кредити, надані домогосподарствам в Україні щодо валют.
Додаток Я. Іпотечні кредити, надані домогосподарствам в Україні щодо строків.
Додаток АА. Іпотечні кредити, надані домогосподарствам в Україні щодо валют.

Додаток АБ. Інші кредити, надані домогосподарствам в Україні щодо строків.

Додаток АВ. Інші кредити, надані домогосподарствам в Україні щодо валют.

Додаток АГ. Форми страхування.

Додаток АД. Приналежність валют різним державам і територіям.

Додаток АЕ. Класифікація інвестицій.

Додаток АЖ. Кількість пенсіонерів в Україні.

Додаток АЗ. Середній розмір місячної пенсії в Україні.

Додаток АИ. Форма паспорта кредиту.

Додаток АК. Види шахрайства та методи їм протидії.

Додаткові матеріали

Перейдіть за посиланням https://cutt.ly/J9ePzya або QR-кодом й ознайомтеся з повним переліком додатків А–АК.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Письменний Віталій Валерійович

Фінансова грамотність

(рівень стандарту)

Підручник для 10 (11) класу
закладів загальної середньої освіти

У підручнику розглянуто питання щодо форм і функцій грошей, планування та ведення сімейного бюджету, досягнення фінансових цілей, різних форм заощаджень й інвестицій. Особливу увагу приділено функціонуванню фінансової системи, її учасникам і послугам. Також у ньому можна ознайомитися з особливостями фінансових ризиків, які супроводжують життєдіяльність людей, методами убезпечення від фінансового шахрайства і способами захисту прав споживачів фінансових послуг.

ВИДАВНИЦТВО
ТзОВ
АСТОН